

H A Y O T I Y H A N G O M A L L A R

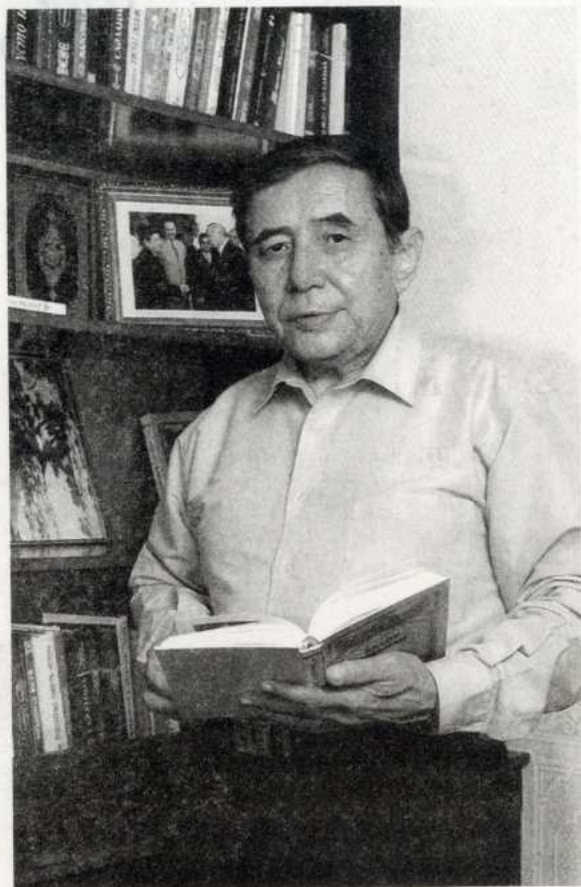
Ikki Hoshimov

O'ZBEKNING

SODDASI

IKKI KARRA
IKKI - BESH!

H A J V I Y Q I S S A V A H I K O Y A L A R

ЎЗБЕК ХОШИМОВ
ЎЗБЕК ХОШИМОВ
ЎЗБЕК ХОШИМОВ
ЎЗБЕК ХОШИМОВ
ЎЗБЕК ХОШИМОВ

821.512
84(50)6
H-71

O'TKIR HOSHIMOV

TANLANGAN ASARLAR

O'ZBEKNING SODDASI

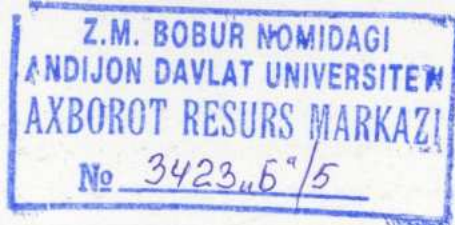
Hajviy qissa va hikoyalar

NURLI DUNYO
NASHRIYOT UYI

Toshkent
2023

UO'K: 821.512.133-32
KBK 84(50)'6
H 71

Elimiz suygan adib, O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimovning romanlari, qissa va hikoyalari mutolaa qilmagan o'zbek kitobxonlari topilmasa kerak. Yozuvchining dolzarb maqolalari, suhbatlari ham hamisha zukko kitobxonlar tomonidan iliq kutib olingan.

Qo'lingizdagi to'plamdan serqirra adibning hajviy qissa va hikoyalari o'rin olgan.

ISBN 978-9943-8880-6-7

© O'tkir Hoshimov.

© „Nurli dunyo“ nashriyot uyi, 2023.

IKKI KARRA IKKI – BESH!

(Hajviy qissa)

BIRINCHI BOB

KASALLIK TARIXI

– E, do'xtirjon! Qiynab nima qilasiz, odamni?! Ayt-yapman-ku, soppa-sog'man! Rahmat, yaxshi davoladinglar. Easingizdami, bannisaga kelgan kunlarim, bir lunjim oqib tushgan nondek osilib yotuvdi. Og'iz – yomg'irda qolgan o'choq! Qo'lim bilan to'g'rileyman, deb harchand urinaman, qani joyiga kelsa, tag'in qiyshayib qoladi, xumpar! Ko'zning ham bittasi katta, bittasi kichkina edi! Mana, hammasi bip-binoyi! Endi, do'xtirjon, bizga javob bersangiz... Nima? Yana so'raysiz-a? Jinoyatchisan, deb tergovchi so'roq qilsa, jinnisan, deb do'xtirlar so'roq qilsa... Nima qilay axir? Kimga aytay dodimni!

A? Hech qanaqa kasal bo'lgan emasman! Bolaligimda ham, undan keyin ham... Angina-mangina, qizamiq-pizamiq – biron-tasi bizga yo'lagan emas! U yog'ini so'rasangiz, besh yoshga to'lgunimchayam yalang'och yurganman! Nima? Ha, qishdayam!

Bir kuni desangiz, qahraton qishda hovuzning muzini yorib, ichiga tushib olganman. Dadam velosiped olib beraman, deb va'da qilmaguncha, hovuzdan chiqmaganman. O'shanda onam „Voy, endi nima qildim, bolajonim o'lib qoladi“, deb chirqillagani esimda... Baloyam urmadi... Qaytaga maza qildim: yalang'och odam erkin nafas oladi-da, to'g'rimi? Odamning hamma joyi nafas olishi

kerakmi axir? To'g'rimi-yo'qmi? Qolaversa, inson bolasi o'zini o'zi chiniqtirishi kerak. Ha, ana endi o'zingizga keldingiz, do'xtirjon! Rais buva ham doim shunaqa derdi. Aytgan gapini ma'qullasam: „Ana endi o'zingga kelding, Qo'shoqvoy, aqling toshni yoradi“, derdi.

Obbo! Yana o'sha savolmi? Aytyapman-ku, umrim bino bo'lib gripp bo'lgan emasman, tomog'im og'rimagan, ichketar bo'lmaganman. Toshni yesam, qum qilib yuboraman!

A? Avariya qolgan emasman! Jo'ram Shodivoy bilan bir marta avariya qilishimizga sal qolgan-u, Xudoning o'zi bir asragan.

Nima? Yiqilishga-yiqilganman! Yong'oqdan! Qir uchidan! O'ziyam yong'oqmisan-yong'oq edi-da! Yong'oq-ku tomorqada edi. Ammo shunaqangi tarvaqaylab ketgandiki, tomorqadagi daraxtning soyasi kun tikkaga kelguncha hovlimizning yarmisini qoplab yotardi. Paxtaga dori sepadigan samolyot qishlog'imiz ustidan uchib qolsa, hovlimizning tepasiga kelganida varillab, havolab ketardi. Bir safar pastroq uchgan ekan, bitta qanoti uzilib yong'og'imizning shoxiga ilinib qolgan. O'n kungacha dakang varrakka o'xshab lapanglab turgan. Temir shapka kiygan odamlar osmon baravar narvon keltirib, amallab tushirib olishgan. Men ana o'sha yong'oqning qir uchidan yiqilib tushganman. Nima? Necha yoshdaligimni qayoqdan bilay? Xullas, hali maktabga bormagan paytlarim edi-da!

G'ira-shira esimda. Tomsuvoq boshlangan kezlar edi. Tomsuvoqni bilasizmi? Ha, yashang! Tomorqadagi xuddi o'sha yong'oq tagidan loyxandaq qazib, somon bosishdi. Loyni somonga aralashtirib rosa qorishdi. Dadam shimining pochasini qayirib, loyxandaqqa kirdi. Hashar-chilarning paqiriga paydar-pay loy solib turibdi. Hashar-chilar zipillab tashib turibdi. E, do'xtirjon, siz bilmaysiz!

Qishloq joyda hashar desa, hamma yopirilib kelaveradi. „Qayoqqa, nimaga“, deb surishtirib o'tirish – nomardlik bo'ladi. Xullas, hovlimizga tumonat odam to'plandi. Qarasam, bashang kiyinib olgan o'zim tengi bola yong'oqqa kesak otyapti. Shunaqangi do'mboq, shunaqangi dumaloq bolaki, xo'ppa semiz quyonga o'xshaydi. Otgan kesagi tom baravar ko'tarilsa, o'la qolay! „Hoy, kimsan?“ desam, yig'lamsirab, „yong'oq“ deydi. Chaqqonligimni bir ko'rsatib qo'ygim keldi. Kaftimga tuflab turib, yong'oqqa tirmashganim esimda. Mehmon bolani yong'oq bilan siylay qolay, deb maymundek tipirchilab, daraxtning qir uchiga chiqqanim ham yodimda. Yong'og'imiz ham xo'p meva solgan ekan o'zi! Har bittasi olmadek keladi jonivor! Tag'in g'uj-g'uj. Eng yuqoridagi shoxni siltaganimni bilaman. Bir mahal qarasam... Televizorda ko'rsatadigan suvga sho'ng'uvchilar bor-ku, o'shanga o'xshab loyxandaqqa kalla tashlab tushyapman. Oyoq-qo'llarimni juftlab olganman, deng. Hali tushyapman, hali tushyapman, qani loyxandaqqa yetsam! Bir mahal „sho'lq“ etgan ovozni o'zim ham eshitgandek bo'ldim. U yog'i esimda yo'q. Keyin aytib berishdi. Loyxandaqning qoq o'rtasiga boshim bilan sanchilib qolibman. Dadam ishga qiziqib ketib sezmadidim. Hatto bir-ikki marta ketmonning orqasini juftlashib turgan oyog'imga qoqib, loyini tozalabdi. Qoziq deb o'ylagan-da! Anchadan keyin charchab „perekur“ qipti. Nosqovog'ini tovonimga urib-urib, tagidagi yopishib qolgan nosini ko'chirmoqchi bo'lgan ekan, qitig'im kelib, oyog'imni tipirlatib qolibman. Qitig'im yomon-da! Otam turgan joyida taxta bo'pqopti. Hamma yoq qiy-chuv bo'lib ketibdi. Ko'plashib loyxandaqdan sug'urib olishibdi. Yuvib-tarab, munday qarashsa, boshim tars yorilib ketganmish. Men bo'lsam yig'lash o'rniga kulib yotganmishman. To'g'risini aytaymi? O'shandan beri hech

yig'lamaganman. Nuqul kulaman. O'shandayam onam „Voy, bolajonim, senga nima bo'ldi“, deb yig'laganida kulib turaveribman. Sal-pal esimda bor, negadir o'shanda onam ko'zimga ikkita bo'lib ko'rindi. Ovozi bitta-yu, o'zi ikkita.

– Tirikmisan, bolajonim! – dedi ovozi bitta, o'zi ikkita onam.

– Tirikman, enalar! – dedim iljayib.

Keyin boshimga otam egildi.

– Nima bo'ldi, Qo'shoqvoy?

Negadir dadamning ko'zi to'rtta bo'lib ko'rindi.

O'ng qo'limning to'rtta barmog'ini dikkaytirdim.

– Ko'zlaringizga qo'llarimni tiqib olaymi?

Dadam qo'rqib, o'zini orqaga tashladi.

Yo'q, uch kun ichida hech nima ko'rmagandek o'ynab ketdim. Dadam jo'ralariga maqtandi: „Bizning o'g'il malades! Tegirmonga tushsa, butun chiqadi!“

Ha, aytmoqchi, o'sha kuni uyimizga mehmon keldi. Xuddi o'sha – „yong'oq“ deb yig'lamsiragan do'mboq bola. Oti – Shodivoy ekan. Buni qarangki, Shodivoy otasini boshlab kepti. Rais buvaning o'g'li ekan. Rais buva qo'limga zarqog'ozli ishkalad berdi.

– Shodivoy bilan qiyomatli jo'ra bo'llaring! – dedi.

Mayli, Shodivoy bilan jo'ra bo'lsam bo'larman-u, o'sha kundan boshlab g'alati odat chiqardim. Bir qarasangiz, miyam, traktorchi qo'shnimiz Tursunboy akaning pat-patiga o'xshab qarsillab ishlab ketadi, bir qarasangiz, hech baloga aqlim yetmaydi. Ustiga-ustak, tag'in bitta ay-bim bor: lof-qof bilan gapirmasam, ko'nglim joyiga tushmaydi. O'zimdan bir yosh kichkina Ju degan singlim bor. (Oti Mavjuda, men uni „Ju“ deyman). Masalan, dadam singlimga do'ppi olib kelsa, ko'chaga chiqib, shovqin solaman.

– Dadam Juga to'rtta do'ppi olib keldi!..

Sigirimiz tug'sa, yana ko'chaga yuguraman.

– Suyunchi beringlar! Sigirimiz uchta tug'di! – bu yog'iniyam bir zumda to'qib tashlayman. – Ikkitasi urg'ochi, uchinchisiyam urg'ochi!

Birpasda onamning ro'moli sakkizta, dadamning etigi o'n to'rtta, o'zimning botinkam o'n oltita bo'ldi! (Koshki botinka kiysam!)

Tursunboy akamning mototsikli bittaligini bilaman. Ammo butun qishloqqa xabar tarqatib keldim: „Tursunboy akaning oltita pat-pati bor!“

Kechqurun Oysara yangam biznikiga chiqib, onamga hasrat qildi.

– Qo'shovoy tushmagur hamma yoqqa Tursunboy aka oltita pat-pat sotvoldi, deb gap tarqatibdi. Opajon, o'zi yangi ro'zg'or bo'lsak. Shu bitta pat-pat o'lgurniyam Rais buva olib berdi: kuyovingiz yaxshi ishlagani uchun. Bil-maganlar, bular bitib ketgan ekan, demaydimi? Bolangizni tiyib qo'ying, opajon!

Oysara yangamni yaxshi ko'raman. Onamning ayti-shicha, qishlog'imizdagi eng suluv juvon shu emish. Jamoa xo'jaligi kutubxonasida ishlarkan! Shunaqa-ku, yangamning gapi menga yoqmadi. Hozir kaltak yeyman, deb cho'chib turgan edim, unday bo'lmadi.

Onam beparvo qo'l siltadi.

– Bola-da, o'rgilay kelin, bola! Nima qipti, o'g'irlab opti demabdi-ku. Yaxshiligingizni oshirib, yomonligingizni yashirsa yomonmi!

Enamni shunaqangi yaxshi ko'rib ketdimki, kechqurun dadam ishdan kelishi bilan maqtandim.

– Dada-chi, dada, enam bugun sizga uch qozon palov damlab qo'ydilar!

Onam, xursand bo'lish o'rniga, dadamga hasrat qildi:

– Bu tentagingiz qachon odam bo'ladi-a, nomusga o'ldiryapti-ku! Bir hafta oldin sigirimiz uchta tug'di, deb hammaga aytib chiqqan edi. Bugun Oysara kelin hasrat qilib chiqdi. Bechoralarning bitta pat-patini oltita deb gap tarqatibdi.

Qarab tursam, dadamning o'ng lunji uchyapti. Koshki, odatini bilmasam! Lunji ucha boshladimi, jahli chiqqani shu!.. Aslida, dadam menga ham, Jugayam biron marta qo'l ko'targan emas. Onamning aytishiga qaraganda, otam urush bitay-bitay deb turganida frontga ketgan ekan. O'sha yoqdan shunaqa badjahl bo'lib qaytgan emish. To'ydan keyin mening bitta akam, yana bitta opam tug'ilibdi-yu, akam chillasi chiqmay, opam yoshiga to'lmay o'libdi bechora. Shuning uchun „Qo'sha-qo'sha farzand ko'raylik“, degan niyatda bizga Qo'shoqvoy deb ot qo'yishgan ekan. Bolani yaxshi ko'rgani uchun dadam bizni urishmas ekan.

O'sha kuniyam dadam lunji uchib-uchib qo'ydi-yu, baribir koyimadi.

– O'g'lim, – dedi yelkamga qoqib. – Odam boshqa narsada adashsa mayli, lekin hisobda adashmasligi kerak. Men – bug'altirman-ku, bilaman-ku. Mana, sendan kichkina singling maktabga qatnayapti. Erta-indin sen ham borasan. Qani, ayt-chi, yigirmani-yigirmaga qo'shsa, qancha bo'ladi?

– Ellik! – dedim o'ylab o'tirmay.

– Dard! – Dadamning jahli chiqib ketdi. O'ng lunji paydar-pay ucha boshladi. – Misol uchun, senda ikkita yigirma tiyinlik bor. Paxta punkti yonida o'tiradigan Rahmon pistachidan semichka olmoqchisan. Bir istikon pistichka yigirma tiyin turadi. Ikki istikoni qancha bo'ladi?!

Rahmon pistachidan semichka olaverib pishib ketganman.

– Qirq tiyin! – dedim ishonch bilan.

– Bo'pti-da, o'g'lim! – Dadam quvonib ketdi. – Hisobda adashib bo'lmaydi. Adashsang, o'zingga jabr qilasan!

– Adashmasam-chi?

Qiziq, dadamning lunji tag'in uchdi.

– Undayam jabr bo'ladi, – dedi xo'rsinib. – Rais, hisobdan adashmaganim uchun yomon ko'ryapti-da meni. Unga hisobni bilmaydigan hisobchi kerak.

Dadamning gapini uncha tushunmadim. Lekin maktabga borguncha hisobni binoyidek o'rganib oldim. Qo'shish, ko'paytirish... Ayniqsa, pul hisobini...

To'g'risini aytsam, o'shandayam lof-qof bilan gapirish odatim qolmagan ekan. Maktabga borgan birinchi kunimoq shu dardim qo'zib qoldi.

IKKINCHI BOB

MAKTABGA KIRIB OLDIM

Maktabga onam qo'limdan yetaklab olib bordi. Gulzor hovlining ikki tomonidagi qator-qator oppoq xonalardan biriga kirdik.

Chiroyli kiyingan, sochini silliq taragan bir qiz stol yonida o'tirgan ekan. Lip etib o'rnidan turdi.

– Mana, Muhabbatxon, sizga yana bitta o'quvchi olib keldim! – dedi onam iljayib.

O'qituvchi opa boshimni siladi.

– Voy, qandoq yaxshi... Bu – Mavjudaning... – shunday dedi-yu, bir menga, bir onamga qarab, angrayib qoldi. Chamasi, toyloqdek bo'yimni ko'rib hayron bo'ldi: men Juning ukasimanmi, akasimanmi?

– Akasi! – dedi onam tushuntirib. – Sal tobi yo'qroq edi.

O'qituvchi opa yana boshimni siladi. Faqat bu gal qoq ikki pallaga bo'linganida tomorqadagi o'qariqdek chuqur

iz qolgan boshimga barmog'ining uchini tegizib qo'ya qoldi.

– Ajab qipsiz! – dedi kulishga urinib, o'zi kulyapti-yu, afti xuddi yig'layotgan odamnikiga o'xshaydi.

– Familiyang nima, bolakay? – dedi menga yuzlanib.

– Salimip! – dedim baqirib.

– Salimovmi? – U stoldagi kattakon daftarni ochib, tez-tez yozdi.

– Oting?

– Qo'shovoy!

– Qo'shovoy degin... Yaxshi. Yoshing nechada?

Xuddi shu payt eski dardim qo'zg'ab, lof-qof bilan aytish kasalim tutib qoldi.

– O'n besh.

O'qituvchi opa bir cho'chib tushdi. Ko'zimga xavotirlanib qarab qo'ydi. Onam dumbamni shu qadar achitib chimchiladiki, iljayib qo'ydim.

– Muhabbatxon! – dedi onam kulimsirab. – Qo'shovoy hazillashdi, o'zi shunaqa hazilkashroq bola. To'qqiz yoshga to'ldi.

O'qituvchi opa yana yig'lamoqdan beri bo'lib kuldi.

– Shunaqa deng... Mayli. Mavjuda qizimiz pishiq, – dedi onamga. – A'lo o'qiyapti. – Keyin mendan so'radi. – Boshqa singillaring ham bormi?

– Bor. O'nta!

O'qituvchi opaning pastki labi osilib ketdi. Og'ir-og'ir kiprik qoqib, onamga uzoq tikilib qoldi. Chamasi, to'qqiz yilda o'n ikkita bola tug'gan xotinni birinchi marta ko'rib turgan bo'lsa kerak.

Onam dumbamni chimchilashdan ish chiqmasligini payqadi, shekilli, biqinimni o'ymalab oldi. Qitig'im kelganidan hirlinglab kulib yubordim. O'qituvchi opa goh onamga, goh menga qarab, qisqa-qisqa nafas ola boshladi. Qo'lidan ruchkasi tushib ketdi.

– Qo'shovoy, – dedi qo'rqa-pisa. – Dadangiz?..

– Ikkita! – dedim shosha-pisha.

– Nima?

– Ikkita!

Shu gapni aytganimni bilaman! Onam uch qadam orqaga tisarildi. Eskirgan chit ko'ylagining o'ng yengini shimardi-da, yuzimga chunonam tarsaki tortib yubordiki, xonadagi derazalar jaranglab ketdi.

Yuzim og'riganidan emas, kulгим qistaganidan ko'chaga otildim.

– To'xta, yeryutkur! – Onam ketimdan chopdi. – To'xta, juvonmarg!

To'xtab bo'pman! Halloslab, dadamning oldiga chopdim. Bilaman, dadam jamoa xo'jaligi idorasida katalakdek xonada cho't qoqib o'tiradi.

– Dada, – dedim iljayib. – Enam meni kelisop bilan urdi. O'n marta urdi. Yuz marta urdi!

– Qo'yavur, o'g'lim, – dedi dadam meni yupatib. – Enang seni kelisop bilan urgan bo'lsa, men ham uni uraman! Yomon uraman!

O'sha kuni dadam aytganini qilib, onamni kechasi bilan urib chiqqan bo'lsa keragov! Nega deganda, onam erta bilan saqich chaynab, ochilib-sochilib, ming'illab ashula aytganicha, hovli supurib yurganini ko'rdim. Ertalab dadam o'z qo'li bilan yetaklab maktabga olib bordi-yu, direktor bilan gaplashib, meni o'qishga „joylab“ qo'ydi.

UCHINCHI BOB

BIZNI SINFDA QOLDIRADIGANNING
BOSHI O'NTA!

Buni qarangki, birinchi kundanoq Shodivoy bilan bitta partada o'tirib qoldik. Hov o'shanda, uyimizda tomsuvoq bo'lgan kuni „yong'oq“ deb yig'lamsiragan, Rais buva „Ikkovlarning qiyomatli jo'ra bo'llaring!“ degan Shodivoy bilan. Quyondak yumshoqqina, do'mboqqina Shodivoy bilan.

Ikkalamiz birinchi partada o'tirgan edik, o'qituvchi opamiz meni tanib qolgan ekanmi, familiyamni aytib, ko'yidi:

– Salimov! Orqa partaga o't! Bo'yingni qara! Orqangda o'tirganlar doskani ko'rolmay qoladi-ku!

Bizga baribir! Orqaga o'tsak o'taveramiz-da! Menga desa derazaga o'tqazib qo'ymaydimi!

Endi o'rnimdan turayotgan edim, Shodivoy bilaginga osildi.

– Opa... – dedi yig'lamsirab, – Qo'shominam birga o'tiraman!

– Sen kichkinasan-ku!

– Birga o'tiraman... – Shodivoy yana yig'lamsiradi.

O'qituvchi opamiz ikkilanib qoldi. Men oldinda o'tir-sam, boshqalar doskani ko'rmaydi, Shodivoy orqaga o'tsa, u hech nimani ko'rolmay qoladi.

– Bilganlaringni qil! – dedi opamiz zarda bilan. Keyin jurnalni ochib yo'qlama qila boshladi.

– Alimov! (Qarang, Shodivoy jo'ram bilan familiyamiz ham uyqash. Uniki – Alimov. Meniki – Salimov.)

– Men! – Shodivoy burnini torta-torta o'rnidan turdi.

– Baqoyev!

– Men!

– Vahobov?

– Men!

Bora-bora yo'qlama „S“ harfiga keldi.

– Samadov!

– Men!

– Salimov!

– Biz! – dedim o'rnimdan sakrab turib.

O'qituvchi opamizning qoshi chimirilib ketdi.

– „Biz“ emas, „men“ degin, Salimov! – dedi tushuntirib. – Sinfimizda bitta Salimov bor. Uyam bo'lsa sensan!

Tushundingmi?

– Tushundim!

Opamiz qaytadan o'qidi.

– Salimov!

– Biz!

– Voy, qanaqa bolasan o'zi? Sen bittasan! Salimov Qo'shoqvoy! Nega „biz“ deysan?

„Biz“ deymanmi, „men“ deymanmi, nima ishi bor! O'qishni qoyil qilsam bo'ldimi?

Rostini aytsam, o'qishni bopladim! O'zbek tili, tabiat – hammasini do'ndiraman! Rasm chizishdan bir marta „besh“ ham oldim. Faqat matematika masalasida o'qituvchim bilan hech kelisholmaymiz!

Opamiz hamma qatori meniyam doskaga chaqiradi.

– Qani ayt-chi, Qo'shoqvoy, ikkini ikkiga qo'shsa qancha bo'ladi!

– Besh! – deyman baqirib.

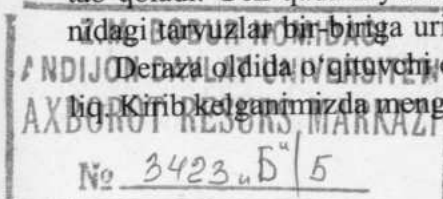
Sinfidagi bolalar xaxolab kuladi. O'qituvchi opa ikki chakkasini changallab joyiga o'tirib qoladi.

– Qo'shoqvoy! – deydi jig'ibiyron bo'lib. – Masalan, sening qo'lingda to'rtta olma bor...

– Yong'oq! – deyman baqirib.

- Nima?
- Men olma yemayman. Yong'oq yaxshi.
- Bo'pti! – O'qituvchi opamiz uf tortadi. – Senda to'rtta yong'oq bor. Ikkitasini menga berding...
- Yo'q!
- Nima?
- Yong'og'im o'zimga kerak. Sizga bermayman!
- Men misol uchun aytyapman, Salimov! Ayirishni misol qilyapman, tushundingmi?
- Ayirishni bilmayman! – deyman men ham zarda bilan. – Qo'shishni yaxshi ko'raman.
- Bo'pti! Senda oltita yong'oq bor edi. Men to'rtta qo'shdim. Hammasi qancha bo'ladi?
- O'n bitta!
- Qo'shoqvoy! – O'qituvchi opamiz qaytadan tushuntiradi.
- Mana qarab tur...
- U barmoqlarini bukib sanashga tushadi.
- Bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti... Yana to'rttasini qo'shamiz. Demak, yetti, sakkiz, to'qqiz, o'n... Ko'rdingmi? Hammasi qancha bo'ldi? O'ntami?
- O'nta bo'lganini o'zim ham bilaman. Lekin hech bo'lmasa, bitta qo'shib aytmasam, aqalli jindek lof qilmasam bo'lmaydi-da, nima qilay?
- O'n bitta!
- Bolalar yana xaxolaydi. O'qituvchi opamiz astoydil yalinadi:
- Jon Qo'shoqvoy! O'nta deya qol.
- O'n bir.
- ...Papkamni ko'tarib uyga kirishim bilan onam so'raydi:
- Necha baho olding?
- Olti! – deyman iljayib.

- Singlim yomon-da!
- Qani, aka, kundaligingizni bir ko'ray! – deb papkamni titkilaydi.
- Ena! Akam uchta „ikki“ opti!
- Onam shavla yuqi kapgirmi boshimga o'qталadi.
- Nima hunar ko'rsatding yana, yaramas?
- Olti oldim!
- ...Onam ota-onalar majlisiga kulib ketadi-yu, qovoqtumshug'i osilib qaytadi.
- Qachon odam bo'lasan-a? – deydi zor qaqshab. – Hech bo'lmasa, singlingdan uyalsang bo'lmaydimi? Sendan bir sinf yuqorida o'qiydi. Hamma bahosi – besh...
- Dadam kelganida meni yomonlamaydi-yu, hasrat qiladi:
- Shu... O'g'lingizga hayronman-da, dadasi... Boshqa darslardan binoyidek o'qirkan-ku, hisobni bilmasmish...
- ...Birinchi sinfni-ku amallab bitirib oldim. Ikkinchiga ko'chganimda o'qituvchi opamizning toqati toq bo'ldi shekilli, darsdan keyin meni olib qolib tayinladi:
- Bugun kechqurun otangni olib kelmasang, maktabdan haydatib yuboraman.
- Kechqurun ota-bola boshlashib, direktorning xonasiga kirdik. Maktabimizning direktori poxol shlyapa kiyib yuradigan qop-qora odam. Qorni juda g'alati. Xuddi ketma-ket bir emas, ikkita tarvuz yutganga o'xshaydi. Qorning tepa qismida taxminan mening boshimdek, pastrog'ida o'rtacha qozondek tarvuz tiqilib qolgan...
- Eshikdan kirib borsak, direktorimiz u yoqdan bu yoqqa betoqat yurib turgan ekan. Ikki qadam tashlaydi-da, to'xtab qoladi. Uch qadam yuradi-da, tag'in dam oladi. Qorning tepa qismida tarvuzlar bir-biriga urilib ichini og'ritsa kerak-da. Demak oldida o'qituvchi opamiz o'tiribdi. Qovog'i so'liq. Kirib kelganimizda menga qaramadi ham. Dadamning

hurmati uchun o'rnidan turib, salom berdi. Ammo o'sha zahoti yana qovog'ini solib oldi.

Direktorimiz negadir yo'talib qo'ydi. Dadam bilan qo'shqo'llab ko'rishdi-da, qornini siladi.

– Haaay! – dedi cho'zib. – Siz, Salimjon aka, hurmatli odamsiz. Biz sizni juda yaxshi ko'ramiz, maktabimizga ko'p yordam qilgansiz. Remont-pemont, shipir-mipir, o'tin-ko'mir degandek... Lekin... – u juda chuqur o'ylanib qoldi, shekilli, yana qornini siladi. (Chamasi aqli qornida, yo'q, qorning o'zida emas, ichidagi qo'shaloq tarvuzlarda bo'lsa kerak.) – Bu Qo'shoqvoyning o'zlashtirishi chatoq-ku.

Shunaqa deyishga deb qo'ydi-yu, yana paydar-pay qornini silay boshladi. Nazarimda, yuziyam yorishib ketgandek bo'ldi.

– Yo'q, Salimjon aka, biz Qo'shoqvoyni yomon demaymiz, o'zi zo'r bola. Intizomi durust, zehni o'tkir. Qaysi kuni xo'rozning rasmini chizgan ekan. Ko'rib havasim keldi. O'ziniyam xuddi tirikka o'xshatvoribdi, azamat! E, otangga rahmat, devordim!

Direktorimizning gapi ilikdek yoqib ketdi. Maza qilib iljayotgandim, o'qituvchi opamiz dik etib o'rnidan turdi.

– Kechirasiz-ku, – dedi negadir qizarib-bo'zarib. – Salimov matematikadan – nol! Ikkinchi sinfga arang ko'chirdik. Shu ketishi bo'lsa...

– Endi, Muhabbatxon, sizam qizishmang-da, singlim. – Direktor insofqa chaqirgandek qisqagina yo'talib qo'ydi. – Bola – yosh. Vaqti-soati bilan o'rganib oladi...

Voy-bo', o'qituvchi opamning jahli shunaqa yomonligini bilmagan ekanman.

– O'rganib oladi? – dedi ovozi ingichkalashib. Ikki yuzi shunaqangi qizarib ketdiki, birov bexosdan gugurt

chaqib yuborsa, lov etib yonib ketgudek ahvolda edi. – Qachon o'rganadi? Qachon? – U entikib qoldi. – Yaxshi, – dedi dadamga qarab. – Qo'shoqvoyga bitta savol bersam maylimi? Bog'cha bolasiyam biladigan savol...

Munday qaragam, dadam direktorga, direktor dadamga tikilib turibdi. Ikkalasidan ham sado chiqadigan emas.

– Mayli, – dedim otamning o'rniga o'zim javob berib. Aniq sezib turibmanki, hozir qo'shib hisoblash kasalim qo'zg'amayapti. Aqlim, Tursunboy akaning pat-patidek qarsillab ishlab turibdi.

– Marhamat! – o'qituvchi opam tantana bilan goh direktorga, goh dadamga, goh menga qarab oldi. – Ikki karra ikki qancha bo'ladi?

– To'rt.

Dadam bilan direktor yarq etib o'girilishdi. Yo'q, mengamas, o'qituvchi opaga. O'qituvchi opam, negadir ko'zimga uzoq tikilib qoldi. Bir-ikki yutinib qo'ydi.

– Besh karra besh? – dedi nafasi ichiga tushib.

– Yigirma besh!

– To'qqiz karra to'qqiz?

– Sakson bir!

– Sakkiz karra o'ttiz uch?

– Ikki yuz oltmish to'rt.

O'qituvchi opamning rangi quv o'chib ketdi. Direktori-mizning ichidagi tarvuzlar bir-biriga paydar-pay urila boshladi, shekilli, qorni o'zidan o'zi lapillab ketdi.

– Yetmish uchdan o'n sakkizni ayirsa-chi? – dedi o'qituvchi opam. Hayronman, bu safar ovozi shu qadar horg'in, shu qadar yig'lamsirab chiqdiki, savolini zo'rg'a eshitdim.

Aytyapman-ku, men ayirishni bilmayman. Faqat ko'paytirishni qoyil qilaman. Navbatdagi savolga nima deyishni bilmay turgan edim, jonimga direktor oro kirdi.

– Bo'ldi! – Direktorning ovoziyam jaranglab ketdi. O'qituvchi opamizga qarab, qo'lini paxsa qildi. – Hamma savolingizga mendan yaxshi javob berib turibdi-ku! Tag'in nima kerak? Nega qiynaysiz bolani?

Rostini aytсам, o'qituvchi opamga rahmim kelib ketdi. Xuddi mo'jizaga duch kelgandek, nuqul g'alati iljayadi. Og'zi lang ochilib qolgan.

Direktorimizning qorni shitob bilan lapillay boshladi. Shunaqangi lapilladiki, o'ziyam tisarilib borib-borib moshrang movut qoplangan uzun stolga dumbasi bilan urildi, orqasi ozor chekdi, shekilli, afti burishib ketdi.

Chamamda o'qituvchi opamiz hushidan ketib qoldiyov! Ora-chora „hiq-hiq“ deb ovoz chiqarib qo'yadi. Direktor ham esidan og'ib qolganmikan, desam, yo'q es-hushi joyida. Tepamga kelib, ikkiga ayrilib ketgan, qoq o'rtasida o'qariqdek iz qolgan boshimni siladi. Mehr bilan, uzoq siladi.

– Ruxsat sizga, Qo'shoqvoy, – dedi ovozi tovlanib. Tovushidagi mehrdan ko'ra sizlab gapirishi, ayniqsa, yoqib tushdi. Shu paytgacha meni hech kim „siz“lamagan, hatto singlim ham kamdan kam „siz“ deydi.

– Mayli, – dedim eshikka yo'nalib. – Rahmat!

Yo'lakka chiqsam, allaqachon qorong'i tushib qopti. Hamma yoq jimjit. Yo'lakda ham, maktab hovlisida ham odam zoti ko'rinmaydi. Turib-turib zerikib ketdim. Hech zog' bo'lmagandan keyin, yilt etgan nur ko'rinmaganidan keyin zerikadi-da odam.

Qarasam, hozirgina o'zim chiqib ketgan direktorning xonasidan chiroq nuri tushib turibdi. Yo'q, xonaning o'zidan emas, eshik zulfinidan. Avval kalit solinadigan teshikdan ichkariga mo'raladim. Hech nima ko'rinmadi. Keyin jillaqursa o'sha yoqda nima gap bo'layotgani eshitgim keldi. Harchand quloq solmay, hech baloni

eshitmadim. Oxiri, zulfinga qulog'imni qapishtirib oldim. Direktorimizning zardali ovozda gapirayotgani qulog'imga kirdi. Aniq-tiniq kirdi!

– Siz, o'rtoq Ikromova, shahardan kelgan odamsiz, – dedi direktor tajang ohangda. – Yoshsiz. Ammo bilib qo'ying. Qishloq – shahar emas! Hamma olim bo'lib ketaversa, podani kim boqadi?

Bir zum sukunat cho'kdi. Dadamning g'o'ldiragan tovushi qulog'imga kirdi.

– Qo'ying, o'rtoq direktor, Muhabbatxon yosh... O'g'limizning o'ziyam...

Zulfin teshigiga qapishib turgan qulog'imga o'qituvchi opamning hiqillagani eshitingandek bo'ldi.

– Men... Men... Bolalar savodsiz bo'lmasin, ilm olsin, deyman... Bolalar shu holda ketaversa... Ertaga hammasi chalasavod...

– Bas! – direktorning ovozi o'qdek qarsillab ketdi. – Bilib qo'ying, o'rtoq Ikromova! Bu – sizning Toshkentingiz emas! Bizga oqbilak intelligentlarmas, dala zahmatkashlari kerak! Besh yillik qahramonlar! Paxtakorlar! Maktabimiz bo'yicha yuz protsent o'zlashtirish beramiz deganimizda siz ham bormidingiz?! Pedsovetda qo'l ko'targanmidingiz?

Direktorimiz yana jimib qoldi. Chamamda, qornini silab qo'ydi, shekilli.

– Xo'sh, nega endi o'zingizni panaga olasiz? Nega rayono oldida, obloni oldida bizni sharmanda qilasisiz?!

Tag'in jimlik cho'kdi. Qulog'imni eshikka yanayam qattiqroq bosdim.

– Mayli, endi, malimjon... – Bu – dadamning ovoziligini bildim.

– Yo'q, maylimas! – direktorimiz to'satdan chinqirib yubordi. Ovozi o'qituvchi opamnikidan ham ingichkaroq

chiqdi. – Gap shu! Ertadan boshlab bironta bolaga „ikki“ qo'ymaysiz. „Uch“ ham qo'ymaysiz! Kerak bo'lsa, bolaning uyiga borib o'qitasiz. Yonida yotib qolasiz. Xohlasangiz shu, xohlamasangiz katta ko'cha. Poyezd biletini olib beramiz.

Ichkaridan tars-turs qadam tovushlari eshitildi. Eshikka yanayam qattiqroq yopishdim.

Shu payt... Eshik chunonam zarb bilan ochildiki, birov o'ng qulog'imga... Yo'q, tarsaki bilan emas, naqd o'rta-charoq ketmon bilan tushirib qolgandek bo'ldi. O'zim ham kamida olti marta umbaloq oshib ketdimov! To'rt oyoqlab turgancha munday qaragam, o'qituvchi opamiz nimqorong'i yo'lakda chopqillab ketyapti. Poshnalari „tars-turs“, „tars-turs“ qiladi.

Emaklab o'rnimdan turgancha, gir-gir aylanayotgan boshimni ushlab ko'rdim. Xayriyat, joyida ekan! O'ng qulog'im lovullayotganiga qaramay, iljayib qo'ydim.

O'qituvchi opam matematikadan endiyam „ikki“ qo'yib ko'rsin-chi! Xohlasam, ikki karra ikki yigirma ikki deyman! Xohlasam, beshni beshga qo'shsa, ellik besh bo'ladi deyman. Meni sinfda qoldirib bo'пти!

TO'RTINCHI BOB

XIX, TULPORIM, XIX!

To'rtinchi sinfni bitirayotgan kezlarim edi. Bir kuni ertalab papkamga yarimta non, bir hovuch yong'oq, besh-oltita popukqand solib, chiqib ketayotsam, dadam to'xtatdi.

– Shoshma, o'g'lim! Bugun bozorga boramiz.

Angrayib qoldim. Har kuni tayoq olib maktabga haydagudek bo'ladigan otam, bugun bunaqa deyapti.

Hovli burchagida butiga chelak qistirib, sigir sog'ib o'tirgan onam ham dadamning gapini eshitdi. Onam, o'zi juda yuvosh-ku, bir jahli chiqsa, shunaqangi bobillab beradiki, men tugul otam ham qochgani joy topolmay qoladi.

– Hoy! – dedi onam sigir sog'ishda davom etib. – Nima deb aljirayapsiz? Bolani o'qishdan qoldirguncha o'zingiz ishga borsangiz o'lasizmi? Rais buva nima deydi?!

– Bormayman! – dadamning lunji uchib ketdi. – Ishlamayman o'sha Rais buvang bilan, tushundingmi, ishlamayman!

Onam sigirni chala-chulpa sog'ib, yarim paqir sutni ko'targancha yaqin keldi.

– Nima bo'ldi? – dedi hurkibroq.

– Ish-la-may-man! – dadam ayvon peshida o'tirgancha tizzasiga shappatiladi. – Aldam-qaldamga toqatim yo'q!

Onam birpasda shalpayib tushdi.

– Mayli-ku, – dedi yalinib. – Kap-katta odam ishlamay qo'ysangiz... Bu yoqda bola-chaqa...

Dadamning lunji battar ucha boshladi.

– Men qamalib ketsam, bola-chaqani sen boqasanmi, ahmoq xotin! – deb mushtini do'laytirgan edi, onam paqirni lapanglatib qochdi.

– Mayli, o'zingiz bilasiz, – dedi nariroq borib. – Ammo shu tobda Qo'shoni bozorga...

– Ishing bo'lmasin! Yur, o'g'lim, Chiyaliga boramiz! Suyunganimdan papkamni hovliga uloqtirdim.

Chiyali bozorni ko'rmabsiz, dunyoga kelmabsiz! Bu bozorda-chi, xoh ishonning, xoh ishonmang, odamdan boshqa hamma narsa sotiladi. To'g'nag'ichdan tortib buldozergacha, sichqondan tortib filgacha! Ovqatlarining zo'rligini aytmaysizmi? Xohlasangiz, serqatiq to'ppa osh iching, xohlasangiz, archa hidi anqib turgan tandirkabob

yeng! Bilamiz-da! Bultur kelganimizda onam meni yaxna go'sht bilan siylagan.

Balki, siz Chiyali bozor g'ij-g'ij chayqovchiga to'lib ketgan, deb o'ylarsiz? Bekorlarning beshtasini aytibsiz! Bozor kuni hamma yoqni aptalapka bosib ketadi. Bir gal onam aptalapkadan yaltiroq ko'ylaklik olmoqchi bo'lgan-u, puli yetmagan.

Esimda. Onam:

– Kristalingiz necha pul? – desa, boshiga cho'girma kiyib olgan sotuvchi:

– Oltmish so'm – degan.

Onam:

– Bir kiyimligi oltmish so'mmi? – desa, cho'girma kiygan sotuvchining achchig'i chiqqan.

– Magazinning moli kiyimlab sotilmaydi, ena, metri oltmish so'm! – deb jerkib bergan.

Onamning ham jahli chiqib ketgan.

– Men bilaman, davlat bahosida metri o'n yetti so'm turadi! – degan.

– Yo'lingdan qolma, ena! – degan sotuvchi sansirab.

Onam o'zidan kattani sansirash mana bunaqa bo'ladi, deb melisa boshlab kelgan. Melisa yaxshi kishi ekan.

Onamni yupatgan:

– Xafa bo'lmang, ena, narigi aptalapkadan ola qoling!

Onam ikkalamiz narigi aptalapkaga borsak, xuddi o'shanaqa yaltiroq matoning bir metri yetmish so'm ekan...

Chiyali bozori ana shunaqa! Butun boshli O'zbekistonni o'n marta, boringki, o'n bir marta aylanib chiqsangiz ham bunaqa bozorni topolmaysiz!

Rostki, dadam meni bozorga yetaklab qoldimi, bundan chiqdi, avvalo, qornim yorilib ketguncha mehmon qiladi! Keyin bosh-oyoq yasatadi. Kim bilsin, balki pat-pat ham olib berar! Tursunboy akamning „pat-pat“ini havas qilib

yurganimni onam dadamga aytgan bo'lsa – aytgandir-da! Nima qipti! Yakka-yu yolg'iz o'g'ilmiz!..

...Ajab! Dadam yaxna go'sht tugul ayron ham olib bermadi. Mototsikl bozori u yoqda qolib, eshak bozoriga sudradi. Echkidekkina xo'tikka xaridor bo'ldi. Savdolashib-savdolashib, yigirma so'mga „bor, baraka top!“ qildi.

Rostini aytsam, xo'tigim xunukkina edi. Qiltiriq, qu-luqlari shalpaygan, uzun-uzun oyoqlari qaltirab turibdi.

– Bilib qo'y, o'g'lim! – dedi dadam tantana bilan. – Ko'rasan, mana shu jonivor hali senga ko'p xizmat qiladi!

Yanayam rostini aytsam, uyga yetaklab kelguncha xo'tigim o'zimgayam yoqib qoldi. Yuvoshgina ekan. Katta-katta, qop-qora ko'zlari odamga ma'yuslanib termiladi. Hangramoqchi bo'ladi-yu, eplolmaydi. Og'zini lang ochib, ingichka ovozda „hhi-hhi“ qilib qo'yadi. Xuddi kulganga o'xshab.

Ertasigayoq butun maktabga xabar qilib chiqdim:

– Mening fildek hangi eshagim bor. Oti – Tulpor! Bir tepsa, tuyani sulaytiradi!

...Bekorga maqtanmagan ekanman! Ikki yil o'tib, oltinchi sinfga ko'chganimda Tulporim chunonam hangi eshak bo'lib yetildiki, ko'rsangiz havasingiz keladi. Yursa, yer titraydi, yugursa, „man-man“ degan poygachi otni yarim yo'lda qoldirib ketadi. Bekorga Tulpor deb ot qo'ymaganman-da! Aqlliligini aytmaysizmi? Qishlog'imizdagi odamlarning qoq yarmi soatini eshagimning hangrashiga qarab to'g'rilaydi. Erta bilan budilnikning jiringlaganidan emas, Tulporimning hangraganidan uyg'onaman. Rapparaso soat yettida rappa-raso yetti marta hangraydi.

Dadam ham eshagim hangrashi bilan yo'lga otlanib qoladi. Endi jamoa xo'jaligi idorasida cho't qoqmaydi. Paxta punkti yonidagi do'konchada gazeta sotadi. Onamning aytishiga qaraganda, Rais buva insof qipti: dadam-

ning gunohidan kechib, gazeta sotuvchi qilib qo'ygan-mish. Lekin dadamning o'zi bu to'g'rida og'iz ochmaydi.

Tulporim bo'lsa, har soatda hangrab turadi. Kun bo'yi. Bir minut ham kechikmay! Qo'shni jamoa xo'jaligida turadigan tog'am Tulporingni „Moskvich“ga almashasanmi, deganida jon-ponim chiqib ketdi. Esimni yebmanmi, almashib? Eshak qayoqda-yu, allaqanday „Moskvich“ qayoqda! Mana, men sanay, siz barmog'ingizni bukib turing.

Birinchiidan, mashinaga benzin kerakmi? Kerak! Benzin degani osongina topila qolsa ekan! Bir marta eshagimni minib uzum olish uchun rayon markazidagi bozorga tushganimda o'zim sanaganman. Benzokolonkada bir yuz o'n to'qqizta mashina safga tizilgan askardek qator turgan ekan. Shopirlar so'kingan, mashinalar paydar-pay signal bergan. O'shanda Tulporim mashinalar hadeb bibiblayverganidan g'ashi keldimi, butun kuchini to'plab shunaqangi hangrab berdiki, tog'dek keladigan samosvallarning ham dami ichiga tushib, pildir-pis bo'lib qoldi. Shunday qilib, mashina zoti benzinsiz bir qadam yurolmaydi. Eshak-chi? 93 benzin u yoqda tursin, solyarka ham kerakmas!

Ikkinchiidan, har qadamda melisa to'xtatmaydi. Bo'lar-bo'lmasga taloningni teshaman, deb do'q urmaydi. Demak, bu tomondan ham pulingiz yoningizga qoladi.

Uchinchiidan, siz tomonlarda qanaqa bilmadim-u, bizing tumanda paxta terimi boshlanishi bilan shaxsiy mashinalarda yurish taqiqlanadi. To'g'ri-da, har kim o'zining mashinasida kataysa qilib yuraversa, paxtani kim teradi? Shuning uchun ko'chada ketayotgan mashinani taqqa to'xtatishadi-da, shopirning ham, mashinada o'tirganlarning ham qo'lga etak tutqazishadi. Marhamat qilib, 20 kilodan paxta terib berasiz-da, keyin to'rt tomoningiz qibla! Etak to'lmaguncha ketish yo'q. O'n chaqirim yurmasingizdan yana to'xtatishadi. „Hozirgina terib berdim-ku“, desangiz,

„U sovxozning paxtasi edi, endi jamoa xo'jaliginikini terasiz“, deyishadi. Tog'am aytib bergan. Burnog'i yili yangamni tuman markazidagi tug'uruqxonaga olib ketayotganda uch joyda to'xtatib „hashar“ qildirishibdi. Yangam tug'uruqxonaga yetib borishni kutib o'tirmay, mashinaning ichida tug'ib qo'ya qopti. Shuning uchun jiyanimning otini, erkalab „Moskvich polvon“ deymiz. O'ziyam polvon bola. Kuzda tili chiqdi. Ena debmas, dada debmas, „pa-pa-a-p“ deb chiqdi. Qarang, mashina ichida tug'ilgani esida bor ekan. Aqlli bola-da!

Xo'sh, endi ayting-chi, eshak minib ketayotgan odamni birov to'xtatib, paxta ter deydimi? Demaydi. Odamlar shuni bilib qolishgan. Xotini ayni kuzda tug'moqchi bo'lsa, mashinaga o'tqazib emas, eshakka mingashtirib borishadi tug'uruqxonaga.

Tog'am aytgan: bitta g'ildirak davlat bahosida yetmish so'm turarkan. Ammo ustaxonada g'ildirak yo'qligi uchun bozordan ikki yuz so'mga olarkan. Bitta akkumulyator oltmish so'm turarkan. Ustaxonadagi qadrdoni u yoqqa yugurib, bu yoqqa yugurib arang bir yuz yigirma so'mga topib beribdi. Tog'am xursand bo'lib ketganidan oshnasiga yana o'n so'm qo'shib beribdi. Akkumulyatorni „yuvish“ uchun...

Eshakka-chi! Zapchast kerakmi? Kerakmas. Xullas, sanayversam, Tulporimning maqtoviga so'z topolmayman. Mehribonligini ayting. Har kuni oxirgi dars tugashi oldidan nuqul derazaga qarayveraman. Xuddi o'zim bilgandek, derazada avval bir juft dikkaygan quloq, keyin Tulporimning tumshug'i ko'rinadi. U kulrang-ko'kish lablarini cho'chchaytirib, havoni huzur qilib iskaydi-da, boshini silkitib-silkitib, pishqirib qo'yadi.

O'qituvchilar ham tanib qolishgan uni.

– Iye, Qo'shovoy, dars tugab qopti, shekilli, eshaging keldi, – deb qo'yishadi. Qo'ng'iroq chaladigan navbatchi

adasha-adashadiki, Tulporim xato qilmaydi. Chiqishga o'z vaqtida qo'ng'iroq urmasa, sekund-sekundini to'g'ri-lab hangrab yuboradi. Hangraganda ham qanaqa deng? Naq derazaga tumshug'ini tirab o'kiradi. Har bittasi taxminan yarim metr keladigan quloqlari dikkayib, dumi xoda bo'lib ketadi. O'sha zahoti qo'ng'iroq chalinsa – chalingani. Chalinmasa, deraza ortidan o'qituvchiga jahl aralash adovatli qarab qo'yadi-da, ikki biqini kirib-chiqib, kirib-chiqib hirqillay boshlaydi. Xafa bo'lganidan shunaqa qiladi, deb o'ylaysizmi? Hecham-da! Tulporim yangidan hangrash uchun kuch to'playotgan bo'ladi. O'pkasini toza havoga liq to'latib olishi kerakmi axir? Agar o'shandayam qo'ng'iroq chalinmasa, shunaqangi shovqin soladiki, faqat bizning sinfimiz emas, butun maktab titrab ketadi. Derazalar jarang-jurung qilgan, shiftning ohak suvog'i ko'chib tushgan...

Yo'q, ko'pincha ish bunchalikka borib yetmaydi. Tulporimning ovozi bilan darsdan chiqishga chalingan qo'ng'iroq deyarli baravar jaranglaydi.

Sinxonadan otilib chiqamiz-u, Shodivoy ikkalamiz eshagimga mingashib olamiz. Shodivoy yaxshi bola-da o'zi! O'qituvchilar u yoqda tursin, direktorimiz ham uni „siz“lab gapiradi. Shodivoy ham menga o'xshagan bit-ta-yu bitta o'g'il. Faqat menga o'xshab singlisi emas, opa-si bor. To'rtta. Hov o'shanda, ikkinchi sinfda o'qib yurganimda direktorimiz o'qituvchi opamizni rosa urishganini aytgandim. (O'shanda o'qituvchi opam eshikni qaltisroq ochgan ekanmi, boshimdagi tuxumdek g'urra salkam ikki oygacha ketmadi. G'urram joyiga tushguncha o'qituvchi opaning o'zi ishdan bo'shab ketdi. Sababini keyin bildim. Opamiz men tugul, hatto Shodivoydek bolaning ham cho-ragiga „ikki“ chiqarmoqchi bo'lgan ekan. Direktorimiz shunisiga chidolmabdi.)

Keyingi paytlarda Shodivoy yanayam semirib, yanayam do'mboq bo'lib ketdi. Avval ikki yuzi lo'ppigina nonga o'xshardi. Hozir kamida bir kecha-kunduz oshib yotgan xamirdek bo'lib ketgan. Ba'zan hazillashib jo'ramning yuzini silagim kelib qolsa, bir yuzini ikki qo'llab silayman.

Shunday qilib, Shodivoy ikkalamiz sinfxonadan otilib chiqib eshagimga mingashib olamiz. Men-ku Tulporimga minaverib usta bo'lib ketganman. Lip etib ustiga chiqib olaman. Papkamni tizzamga qo'yib, Shodivoyini imlayman.

– Kelaver!

Shodivoy eshakka mingashguncha terlab, suv bo'lib ketadi. Harsillab nafas olganicha, goh o'ng tomondan keladi, goh chap tomondan... Tulporim bo'lsa taqdirga tan bergandek, qimir etmay turadi. Esli-da, Shodivoy qil o'tmas jo'ramligini biladi!

Jo'ramning qo'ltig'idan tortib eshakka mingashtirguncha o'zim ham terlab ketaman. Dadam minganida qilt etmaydigan Tulporim Shodivoy mingashishi bilan orqaga cho'nqayib o'tirib qolgudek, bir silkinadi. Chamamda, orqa oyoqlari bukilib ketadiyov! Ammo sir boy bermaydi. Avvaliga uch-to'rt qadam gandaraklabroq boradi-da, keyin yo'rg'alashga tushadi.

– Xix, Tulporim! – deyman baqirib.

Maktabdan chiqayotgan bolalarni bir zumda quvib o'tamiz. Keyin katta ko'chaga chiqamiz. Avtobus bekati-da do'ppi kiygan kishilar, atlas ko'ylagi oftobda tovlanib turgan xotinlar bizga havas bilan qarab qolishadi. Ba'zilari negadir afsuslanib bosh chayqaydi...

Shu... Xotinlarga ham hayronman-da! Atlas ko'ylak kiyishni yaxshi ko'rishadi-yu, qurt boqish azobidan xabari yo'q! O'ylasa kerak-da, atlas degan magazinga chiqa-

di-yu, do'konchiga ellik so'm qo'shib bersa, peshtaxta tagidan bir jo'ra atlasni olib, gazlab beraveradi, deb!

Pilla boqish oson ekanmi? So'ri qurish bor. Qanak qilish bor. Siyraklatish bor, so'ri tagini tozalash bor. Yerga tushib ketgan qurtlarni bitta-bittadan terib, joyiga qo'yish bor. Jimitdek qutidan chiqqan qurtlar o'n besh kunda butun uyni egallaydi. Avvallari joy topilmaganidan qurt uchun maktabdagi bitta-ikkita sinxonaniyam bo'shatib berisharkan. Yo'q, keyingi paytda Rais buva „Qurt-ni odamlar uyida boqsin“, deb buyruq bergan. Tag'in bu qurt degani shunaqangi tannozki, xona issiq bo'lsayam yoqtirmaydi, sovuq bo'lsayam. Havo sal qovog'ini solsa, azza-bazza pechka yoqasiz. Havo isib ketsa, derazani qiya ochib, salqinlatasiz. Shuning uchun aprel oyi oxirlashi bilan odamlar uyini qurtga bo'shatib, o'zlari hovlida yotishadi.

Eng qiyini bu ham emas. Pilla qurt deganning dahasi bo'ladi. Birinchi daha, ikkinchi daha... Uchinchi dahaga kirganida har bittasi ajdardek ochofat bo'lib ketadi. Barg deganni yamlamay yutadi. Yetkazib bermay ko'ring-chi! Ayniqsa, katta dahaga kirganida ko'rsangiz! Mingtachasi bab-baravar boshini ko'tarib, bersang yeyman, bermasang o'laman, deb turadi.

Ammo qani o'sha barg? Avvallari paxta paykallari chetida qator-qator tutzorlar bo'larkan. Rais buva, bo'l-tak-so'ltak yerlar ko'payib ketgan, texnikaga keng maydon kerak, deb tutlarni kestirib tashlagan.

O'shandan beri pilla qurti katta dahaga kirishi bilan yugur-yugur boshlanadi. Bizning jamoa xo'jaligidagilar yuk mashinasiga o'tirib, narigi jamoa xo'jaligiga borsa, narigi jamoa xo'jaligidagilar bir emas, ikkita mashinaga o'tirib, bizning jamoa xo'jaligiga keladi. Dadamning aytishicha, bir safar bizning pillachilar tutning konini topi-

shibdi. Narigi xo'jalikda kattakon tutzor bor ekan. Yarim kechada borib chopqi bilan rosa barg kesishibdi. Mashinaga bosishibdi. Shopir mashinani haydayman desa, g'ildiragi daqir-duqir qilarmish-u, yurmasmish. Tushib qarasha, mashinaning to'rttala baloni yorilib yotganmish. „Birovning molini o'g'irlash shunaqa bo'ladi! – debdi mo'ylovli bir kishi ularning yoniga kelib. – Pilla kerak bo'lsa, o'zlaring tut o'stiringer! Rahmat, ishimizni yengillatib barg kesib berdilaring“.

To bu yoqdan boshqa mashina to'rtta balon oborguncha tutzor egalari tayyor kesilgan barglarni tashib ketishibdi.

Bu gaplarni aytmasdim-u, nima qilay, biznikida ham bir quti pilla bor-da! Hozir katta dahaga kirgan. Ertalab dadam, „O'g'lim, Tulporingni egarlab, barg qidirmasang bo'lmaydi“, degan.

Shuni o'ylab ketayotsam, orqamda mingashib o'tirgan Shodivoy biqinimga turtib qoldi. (Mushtiyam biqqigina, yumshoqqina. O'zi o'ng biqinim qichib turgan edi, jonim rohat qildi.)

– Qo'shovoy! – dedi jo'ram. – Paxta punktiga bor-maymizmi? Bugun kino bor ekan. Indiyский kino...

– E, kinoni boshimga uramanmi! – dedim to'ng'ilab. – Barg topmasam, dadam o'ldiradi! Xix!

Eshagim shoshib turganimni sezdi. Yo'l chetidagi toshlarni shaqir-shuqir bosib, ildamlab ketdi. Shodivoyning har kuni Tulporimga mingashtirish malol kelmasa ham bugun alam qildi. Men buni tekindan tekinga uyiga obo-rib qo'yaman, bu maza qilib kino ko'radi. Men bo'lsam, hali barg izlashim kerak! Shodivoyning uyi yaqin bo'lsayam go'rgaydi. Yo'l o'lgudek aylanish! Avval idora yonidan o'tamiz. Keyin atrofni allaqanday chilonjiydalar, yulg'unzorlar o'rab yotgan chakalakzor mozor chetidan o'tamiz. Ana undan keyin Shodivoyning uyi keladi.

– Bargni qayoqdan olasan? – dedi Shodivoy yana biqinimga turtib.

– Men qayoqdan bilay? Xix, Tulpor!

Eshagim yanayam ildamroq dikillab ketdi.

– Qo'shovoy! – dedi jo'ram bir mahal. Ovozi g'alati, sirli chiqdi. – Bir eshak barg topib bersam, kinoga bora-sanmi?

Sevinganimdan butun gavdam bilan o'girildim-u, o'rtog'imning yuzidan o'pib oldim. O'ziyam bir tog'ora xamirning bir burchidan o'pgandek bo'ldim.

– Rostdanmi? – dedim baqirib.

Muvozanat buzildi, shekilli, eshagim munkib ketdi. Lekin darrov qaddini rostlab yana dikir-dikir qilib yo'lida davom etdi.

– Rostdan, – Shodivoy yelkamga qoqdi, – yuraver biznikiga!

Rais buvaning „Volga“ u yoqda tursin, ZIL ham, boringki, tank ham sig'adigan kungurador darvozasi oldida to'xtadik. Shodivoy yerga tushishi bilan eshagim xo'rsinib-xo'rsinib nafas ola boshladi. Qarasam, ikki labi ko'pib, sarg'imtir tili osilib ketibdi. Hangraydigan vaqti bo'lgan ekanmi, bir-ikki hirqillab o'kirgisi keldi-yu, madori yetmadi shekilli.

Jo'ramnikiga shuncha kelgan bo'lsam ham, hovlisiga kirmagan edim. Hozir ham ichkariga kirgim kelmadi.

– Yuraver! – dedi Shodivoy darvoza yonboshidagi eshikni ochib. – O'zimizning tutimiz bor. Bargini kesib olamiz.

Qo'rqib ketdim.

– Dadang bilib qolsa-chi?

– Dadam ishda.

– Enang-chi?

– Yuraver! – Shodivoy qo'limdan tortdi. – Enam Sojida opamning beshik to'yiga ketgan.

Yo'lakka kirishim bilan bir emas, uchta mashinaga ko'zim tushdi. Bittasi oq „Volga“, bittasi yangi chiqqan qizil „Jiguli“, eng ichkarida havorang „Zaporojets“ turibdi.

– Kimniki? – dedim „Volga“ga imlab.

– Dadamniki.

– Dadang „Niva“da yuradi-ku!

Jo'ram kuldi. Ikki yuzi qizarib, yanayam lo'pillab ketdi.

– Unisi – davlatniki! Bu – o'zimizniki!

– U-chi?

– Bumi? – jo'ram yumshoq kafti bilan qizil „Jiguli“ning tomiga shappatilab qo'ydi. – Kichik pochchamniki. Dadam pochchamga aytgandi. „O'g'il ko'rsang, „Jiguli“ seniki“, degandi. Sojida opam o'g'il tug'di. Endi pochcham mashinani olib ketadi.

– Bunisi-chi?

Shodivoy havorang „Zaporojets“ga mensimayroq qarash qildi.

– Bunisi meniki. Dadam va'da qilgan. Yettini bitirgan kuning kalitni qo'lingga beraman degan. Yanagi yil minaman...

– O'zimning Tulporim yaxshi! – dedim past kelishni xohlamay.

Hovliga kirib, angrayib qoldim. Xuddi tomoshabog'ning o'zi! Olmalar, gilolar qator-qator ekilgan. O'rtada katta gulzor. Atirgullar ochilgan. Gulidan g'unchasi ko'p. Gulzor o'rtasida marmar fontan. Hali suv otilmayapti-yu, ammo marmar ustunchalari yuvib qo'yilgan. Hovlining to'rt tomonida qator-qator uylar. Ustuni naqshlangan ayvonlar...

– Qani tut, Shodi? – dedim garangsib.

– Ana! – jo'ram hovli burchagiga imo qildi. Qarasam, judayam bizning yong'oqchalik bahaybat bo'lmasa ham,

kamida o'shaning yarmidek keladigan tut savlat to'kib turibdi. g'arq pishganini aytmysizmi? Hatto tagiga, asfalt bosilgan yerga ancha-muncha to'kilibdiyam.

G'ayratga kirib ketdim.

– Dastkallang bormi? – dedim hovliqib.

– Nima u dastkalla?

– Chopqi-da, ishqilib, oshpichoqqa o'xshagan! Barg kesadigan...

Shodivoy uzoq o'ylab qoldi.

– Bolta bor! – dedi nihoyat.

– Opkel!

– Yiqilib tushma! – dedi Shodivoy tutga tirmashayotganimda.

Uchi bulutga tegib turgan o'zimizning yong'oqdan kalla tashlagan odamga allaqanday tutga chiqish nima bo'пти. Bolta bandini kamarimga qistirdim-u, bir zumda tut shoxiga minib oldim.

Boltani bir urganimni bilaman! Boshimga duv etib tut yog'ildi. Tag'in qanaqa deng? Marvarid tut! Har bittasi barmog'imdek keladi.

Shoshma! Nuqul barg kesaverib, tut yeyish esimdan chiqib ketibdi-ku! Avval bir to'yib olay! Qo'lim yetgan joydagi shoxlarni sindirib, tutlarni kappalab og'zimga tiqaverdim. Shunaqangi shirinki, iris ishkaladga o'xshaydi.

– Qo'shovoy! – pastdan jo'ramning ingichka ovozi eshitildi. – Bo'l tez! Hozir enam kepqoladi!

Onasi bilan nima ishim bor?! Shipillatib tut yeyishga tushdim.

Ertalabdan beri qornim ochib ketgani uchunmi, shunaqangi ishtahaga kirib ketdimki, shu ochofatligimni ko'rsa, katta dahaga kirgan qurtlar ham bir chekkaga chiqib ta'zim qilib turgan bo'lardi.

– Qo'sho! – Shodivoy pastdan turib yalindi. – Jon Qo'sho! Senga bir tog'ora tut beraman! Yo'q, o'n tog'ora! O'zim uyingga oborib beraman! Tezroq bo'la qol, jo'rajon...

Tezroq bo'larmishman! Shoshib nima qildim! Ana, hammasi tayyor! Tut o'zimga, barg – qurtimga. Tutni kappalab yeyaverdim-yeyaverdim, oxiri, qornim darangos bo'lib quldur-quldur qila boshlaganini sezdim. Chamamda, qornim qorin emas, shinni to'ldirilgan xumga aylanib ketdiyov! Bo'пти, endi ishga kirishamiz.

O'zimcha daraxtdagi tutning yarmisini yeb qo'ydim, deb o'ylovdim. Yo'q, hali ko'p ekan. Bolta bilan bitta shoxni kesgunimcha yuzta tut yerga duv to'kiladi.

– Tezroq! – Shodivoy turgan joyida yer tepdi. – Bo'l-sang-chi!

– Shoxlarni eshakka ortaver! – dedim baqirib. – Men kesib turaman, sen tashiysan!

Shundoq qildik. Men paydar-pay shox kesib turibman, Shodivoy paydar-pay tashib turibdi.

Odam bir g'ayratga kirib ketsa, nima qilib qo'yganini o'zi bilmay qolarkan! Bir mahal qarasam, butun boshli tutning qir uchida uchtami-to'rttami shox qopti! Xuddi qamish uchidagi popiltiriqday.

– Qo'shoo! – pastdan Shodivoyning yig'lamsiragan ovozi keldi. – Eshaging ko'rinmay ketdi. Hamma yog'i shox!

– Qo'yaver! – dedim iljayib. – Tulporim bir emas, ikkita zilning yukini ko'taradi.

Xuddi shu payt darvozaxona tomonda yangragan ayanchli xitob qulog'imga chalindi.

– Yo tavba! Yo Xudo! Voy... Voy. Voy-dood!

Avval o'zim yerga sakradimmi, yo men tushishimdan oldin yer qimirladimi, bilmayman. Shundoq qarasam, ka-

mida bir ko'rpaga yetgulik qora atlasdan ko'ylak kiygan xotin ko'zlari shokosasidan chiqqudek bo'lib, chalqanchasiga gursullab yerga yiqildi. Qo'lidagi tugun ancha nariga otilib ketdi. Nazarimda, uylar-u ayvonlar ham, yalang'ochlanib qolgan tut ham silkinib ketgandek bo'ldi.

– Dood! – xotin shunaqangi yo'g'on ovozda hayqirdiki, xuddi stansiyadagi teplovoz gudok chalgandek, ikki qulog'im chippa bitib qoldi.

– Voy-dod! Uyim kuydi!

Alang-jalang bo'lib, Shodivoyni qidiraman, qani ko'rinsa! Yerga kirdimi, osmonga uchib ketdimi, bilsam o'lay!

Men ham vaqtni g'animat bilib, ko'cha eshikka otildim. Boyagi semiz xotin bo'lsa kalovlanib, qaddini rostlashga urinar, filning qulog'idek osilib ketgan yuzini yulib, nuqul dod solardi:

– Uyim kuydi! O'g'ri bosdi!

Yer bilan bitta bo'lib yotgan tutlarni bosib ko'chaga otildim. Qarasam, darvozaxona ro'parasida o'rtacharoq yuk mashinasiga ortsa, taxminan chorak qismi ortib qoladigan barg g'arami turibdi-yu, eshagim ko'rinmaydi.

Xayolimga lop etib bir fikr keldi. „Tamom bo'ldim! Hozir Shodivoyning onasi chiqib, meni tagiga bir bossa, burgadek pirt etaman-u, jonim chiqadi-ketadi!“

– Tulpor! – dedim chinqirib. – Tulporim!

Kamida bir yarim mashinaga yuk bo'ladigan barg xirmonining qoq o'rtasida „hirq“ etgan tovush keldi.

Bor ekansan-ku, Tulporim!

Tipirchilab-tipirchilab barg g'aramining qir uchiga chiqib oldim. Shodivoy ham malades-da! Shoxlarni shu qadar shibbalab yuklagan ekanki, bittayam barg to'kilmadi.

– Xix, Tulpor, xix! – dedim baqirib.

Xuddi shu payt kungurador darvoza sharaqlab ochildi. Shodivoyning onasi eshikdan chiqay desa siqilib qolishini bilib, darvozani lang ochib qo'ya qolganini tushundim. Chamamda, u darvozaning yarmini egallab turardi. U, o'zidan o'zi sudralib borayotgan g'aramga, g'aramning qir uchida chordona qurib o'tirgan qop-qora bolaga, ya'ni menga ko'zi tushdi-yu, rangi dokadek oqarib ketdi.

– Bis-bis-bismillo! – dedi duduqlanib. Tappa o'tirib qoldi. O'sha zahoti yana yer qimirlagandek bo'ldi. O'zim ham xirmon ustidan uchib tushay dedim. Eshagimning qorni o'rniga tut shoxlarini tepkilab baqirdim.

– Xix!

Xayriyat, xavfli joydan uzoqlab ketdik. Katta yo'lga chiqqanimizda bir narsani payqadim. Velosiped-u motot-sikllar u yoqda tursin, yuk mashinalari ham bizni chetlab o'tyapti. Mototsiklchilar o'z yo'lga. Hatto shopirlar ham ellik metrcha oldinga o'tib mashinasini to'xtatadi-da, azza-bazza yerga tushib, orqasiga qaragancha angrayib qoladi.

Men bo'lsam, fil ustida o'tirgan podshodek buyruq beraman:

– Ha, Tulpor!

Tulporim dikir-dikir qilib ildamlaydi. Donoligini qarang. O'zi-ku ustiga ko'rpa yopilgan mushukdek shoxning tagida ko'rinmay ketgan. Yo'lni qayoqdan topib boryapti, bilsam o'lay! Ustiga-ustak har soatda minut-minutigacha aniqlik bilan hangraydigan eshagim, mana, oradan uch soatcha vaqt o'tibdiki, g'iq etib ovoz chiqarmaydi. Yaxshi-da! Odamlar qoyil qolsin! Bir yarim mashina tutbarg o'zidan o'zi Qo'shovoylarnikiga o'rmalab ketyapti. Barakalla, Tulporim!

Hayronman, xayol olib ketibdimi, onamning falokat qosh bilan qovoq o'rtasida turadi, degani rostmi, nima bo'lganini o'zim bilmay qoldim.

Bir mahal es-hushimni to'plab olsam, kattakon chorahaning qoq o'rtasida turibmiz. Eshagim g'azabnok hiqillayapti. Avval o'ng tomonimga qaradim. Hech gap yo'q. Keyin chap tomonimga qaradim. Hech nima ko'rinmaydi.

– Xix! – dedim hayqirib. – Xix, Tulpor!

Biroq qadrdon eshagim qilt etmay turaverdi. Alamli pishqirib qo'ydi. O'tirgan joyimda mundaq orqamga o'girilib qarasam, ne ko'z bilan ko'rayki, allaqanday qirchang'i bir eshak biz ne mashaqqatlar bilan kesgan barglarni bemalol kavshayapti.

Qo'limni musht qilib baqirdim.

– Yo'qol!

Voy surbet-ey! Parvo qilmaydi! Tut bargini uzib-uzib oladi-da, huzur qilib kavshaydi. Rostmana hangi bo'lsayam mayli-ya, Tulporimning yarmicha keladimi-yo'qmi, g'olibona pishqirib qo'yadi.

– Xix! – dedim chinqirib. – Xix, harom o'lgur!

Tulporim, bunaqa dag'dag'ani o'ziga tegishli deb o'y-ladimi, jahli chiqdimi, unisini bilmayman. Shunisi esim-daki, eshagim nafrat to'la ohangda hangrab yubordi. Xir-mon o'zim bilan qo'shilishib, rappa-raso bir yuz sakson gradus aylanib ketdi. Shunaqangi keskin aylandiki, yerga chilparchin bo'lib tushishimga bir bahya qoldi. Begona eshak xirmon tagida shundoq qudratli raqibi borligini bilmagan ekan, shekilli, shataloq otib qochib qoldi. Tulporim ham uch soatdan beri jim turganining xumoridan chiqish uchun to'xtovsiz hangragancha tog' bo'yi xirmonni, xir-mon ustida o'tirgan meni ortmoqlab „o'g'ri“ eshak orqasidan yo'rtib ketdi.

O'g'ri eshak qancha tez chopsa, Tulpor ham shuncha tez yo'rg'alaydi. O'g'ri eshak dumini chotiga qisib nola chekkandek g'iq-g'iq qiladi. Tulporim g'olibona hang-

raydi. Qarasam, o'g'ri eshak mozoriston yonidagi chilonjiydalar, qoratikanlar chirmashib ketgan chakalak orasiga o'zini urdi. Chakalakka kirib ketayotganda alam qilsin, degandek ikki marta shatta otib ham qo'ydi.

– Ishsh! – dedim jonholatda. – Ishsh! Jon Tulpor, ishsh!

Qayoqda? Tulporim bittayam gapimni eshitmadi. Yo eshitsayam qirchang'ining haqoratiga chidolmadimi, bilmayman. Avval oyoqlarimga, keyin qo'llarimga, undan keyin yuz-ko'zimga tikanlar sanchila boshladi.

– Ishsh! – dedim baqirib. Jilov qo'limda bo'lsaki, tortsam. – Ishsh!

Alam bilan oxirgi marta qichqirganimni bilaman. Anchadan keyin ko'zimni ochsam, tut barglari orasida yalpayib yotibman. Hamma yog'im lovullaydi.

Yig'lamoqdan beri bo'lib eshagimni chaqirdim.

– Tulpor!

Qayoqda, „o'g'ri“ eshakdan ham, Tulporimdan ham darak yo'q! Amallab o'rnimdan turdim-u, bir tutam tut bargini quchoqlab, turtina-turtina yo'lga tushdim. Chakalakzordan chiqqunimcha kun botdi. Yo'l-yo'lakay badinga sanchilgan tikanlarni sanab olib tashlay-tashlay uyga kelsam, Tulporim eshik oldida raqibini yenggan askardek, boshini g'oz tutib turibdi. Meni ko'rib quloqlari ding bo'lib ketdi. Hatto g'olibona hangrab ham qo'ydi.

BESHINCHI BOB

MUSHAK SABZI

Bargdan ajrashga ajradim, ikki orada Shodivoy o-tasidan so'kish eshitgani qoldi. Ertasiga darsga o'rtog'im qovoq-tumshug'i osilib keldi. Onasi, uyimni o'g'ri bosdi,

deb yomon qo'rqan ekan. Rais buvaga yig'lab shikoyat qipti.

– Dadam tumandagi kattalarni tutxo'rlikka aytib qo'ygan ekan, – dedi Shodivoy ming'irlab. – „Jo'rang aqalli bittayam shoxini qoldirmabdi, qo'limga tushsa, butini yirtib tashlayman“ deyapti, otamning ko'ziga ko'rinmay tur, Qo'sho...

Odamning buti yirtilgandan ko'ra yirtilmagani yaxshiligini o'zim ham bilaman. Shuning uchun Rais buvaning ko'zidan uzoqroq yurgan edim, bugun qo'lga tushib qoldim.

Hammasiga onam sababchi bo'ldi. Ertalab dalaga chiqib ketayotganida qattiq tayinladi:

– O'radan yarim paqir sabzi olib Oysara yangangnikiga chiqarib ber. Osh qilmoqchi ekan, sabzisi qolmabdi.

O'radan sabzi olayotganimda xayolimga bir gap keldi. Sabzidan ko'proq olib chiqsam, Oysara yangam pat-patga minishimga ko'narmikan? Oysara yangam o'zi yaxshi-yu, o'lgudek ziqna. Tursunboy aka olgan mototsikl doim bos-tirma tagida turadi. Tursunboy akamga „Mengayam pat-pat haydashni o'rgating“, desam, „Pat-pat menikimas, yangangniki“, deydi. Qo'rqadi-da, xotinidan.

Oysara yangam sabzini ko'rib zora iyisa. Hech bo'l-masa ertaga minib, bir-ikki bibiplatay. Shirin xayollar bilan sabzi to'la paqirni ko'tarib, Tursunboy akamning eshigiga kelsam, taqa-taq berk. Itarib ko'rdim, mushtlab ko'rdim. Hech kim yo'q. Bundan chiqdi Oysara yangam kutubxonaga ketibdi-da.

Hafsalam pir bo'lib qaytib kelayotgan edim, deraza tagiga yetganimda ichkaridan Tursunboy akamning Oysara yangam bilan g'o'ng'ir-g'o'ng'ir gaplashayotgan ovozi keldi. Qarang, ikkalasiyam uyda o'tirgan ekan-ku, darvozani ochmaydi. Yaqin kelib ovozim boricha baqirdim:

– Oysara yanga!

Ichkaridan javob chiqmadi. Qaytaga ikkalasi jimib qolishdi.

Hovlimizga qaytib kirib, o'ylab qoldim. Onam Oysara yangangga yarim paqir sabzi olib chiqqin deganmi – degan! Yarim paqir emas, naq bir paqir sabzi oldimmi – oldim! Shuncha ovora bo'lganimdan keyin Tursunboy akaning pat-patini bir martagina minib ko'rishim kerakmi – kerak! Bo'pti-da, eshikdan kirdim nima-yu, tuynukdan tushdim nima? Hovlimizning etagida, devor tagida tuynuk bor. Avvallari suv oqib yotardi. Hozir paxtaga suv yo'g'-u, odamlarning tomorqasiga suv qayoqda! Ariq qurib-qaqshab ketgan. Oysara yangamning tovug'i har kuni o'sha tuynukdan chiqib, bizning hovlimizda sayr qiladi... Chopqillab borib, avval paqirimni narigi tomonga o'tkazdim. Keyin o'zim ham qisilibroq bo'lsa ham Tursunboy akamning hovlisiga eson-omon o'tib oldim.

Birpas quloq solib tursam, hamma yoq jimjit. Nima balo, bular bolasini bog'chaga jo'natib, o'zlari qaytadan uxlayaptimi? Qo'limdagi paqirni salanglatib endi uy tomon yurgan edim, oynavand eshik sharaq-shuruq qilib ochildi. Ochildi-yu... Ostonada Rais buva paydo bo'ldi! Shodivoyga „Jo'rang qo'limga tushsa, butini yirtib tashlayman“, degan Rais buvaning xuddi o'zi! Shiftday bo'lib eshik kesakisidan ushlab turibdi. Egnida kulrang kitel, pochasi keng shim. Shunaqa-ku, negadir etigi yo'q, oyoq yalang...

Qo'rqib ketganimdan sabzi to'la chelakni ko'targancha orqaga tisarila boshladim. Hayronman, Rais buva meni ko'rib, negadir ostonada turgancha qotib qoldi. Pishillab-pishillab nafas ola boshladi. Nazarimda, pastki labi osilib ketgandek bo'ldi.

– Iye, senmisan? – dedi g'alati iljayib. Ovozi yalinibroq, yig'lamsirabroq chiqqanga o'xshadi. – Nima qilib yuribsan, tutxo'r?

„Tutxo'r“ dedimi? Bundan chiqdi haliyam esida ekan-da. Battar qo'rqib ketdim.

– Men... Men, – dedim tutilib. – Sabzi...

Rais buva bir menga, bir ayvon kavshandozida qiyshayib yotgan jigarrang etigiga qarab qo'ydi-da, yana iljaydi.

– Obbo sen-ey, nima qilib yuribsan?

Iljayganidan sal dadil tortdim.

– O'zim... Sabzi...

Shu payt Rais buvaning orqasida Oysara yangam ko'rindi. Negadir rangi o'chib ketgan, qo'li titrab, hadeb sochini tuzatardi.

– Voy, o'zimizning Qo'shojon-ku! – dedi-da, Rais buvaning qo'ltig'i tagidan lip etib o'tdi. – Siz bilmaysiz, Qo'shovoy shunaqa yaxshi bolaki! Pat-pat minging keldimi, Qo'shoqjon!

Oysara yangamning mehribonligidan taltayib ketdim.

– Minaveraymi? – dedim iljayib. Qo'limdagi paqirni endi Oysara yangamga uzatmoqchi edim, to'satdan Rais buvaning qiyofasi o'zgardi. Kulib turgan odam dag'dag'a bilan so'radi:

– Shoshma, o'v! Qayoqdan kelding?

– Tuynukdan, – dedim rostini aytib. – Tovuq o'tadigan...

– Nima?! – Rais buva yalang oyoq yer tepindi. – Eshikni bir taqillatding, ikki taqillatding, ketavermaysanmi yo'lingga, qanaqa sur bolasan?

– Sekiini! – Oysara yangam Rais buvaga yalinib qaradi. – Bilmagan-da, Qo'shojon yaxshi bola!

Qiziq, Rais buvaning battar jahli chiqdi.

– Shu yaxshi bolami? – dedi-yu, ustimga bostirib kela boshladi. – So'roqsiz birovning tutini kallaklab ketsa, so'roqsiz birovning uyiga tuynukdan tushsa! To'g'risini ayt, kim yubordi seni?

Qarasam, vajohati yomon.

– Tursunboy akam! – dedim baqirib.

– Sekin! – Oysara yangam tovushi titrab yalindi. – Jon Qo'shojon, sekinroq!

– Tursunboy akam aytdilar! – dedim ovozimni yanada baralla qo'yib. – Bugun osh yeydigan kun dedilar. Ikkalimiz sabzi olib keldik...

Oysara yangam ikki qo'llab yuzini changalladi.

– Voy sho'rim!

Rais buvaning ko'zi ola-kula bo'lib ketdi.

– Nima?

– Darvozani galma-galdan taqillatdik.

– A? – Rais buva men bu yoqda qolib kavshandoz tomon yugurdi. Yerga o'tirib olib qo'llari qaltiragancha paytava o'ray boshladi. Rais buvaning qo'rqqani ta'sir qildimi, yo o'zinning aqlim qarsillab ishlaydigan payt kelib qoldimi, unisini bilmayman.

– Shuncha taqillatdik, hech kim javob qilmadi! – dedim ataylab ko'cha eshik tomonga qarab.

– Bo'ldiii! – Rais buva o'tirgan joyida menga yelkasi osha qaradi. – Kar odam yo'q-ku, nega chiyillaysan!

Shuncha yolg'on to'qiganda bu yog'i nima bo'пти dedim-u, tag'in baqirdim:

– Keyin Tursunboy akam aytdilar: Qo'shovoy, tuynukdan kir, dedilar.

Oysara yangam dag'-dag' titragancha meni quchoqlab, iltijo qildi.

– Qo'shojon, jon ukam! Baraka topkur ukam, bo'ldi, sekinroq...

To'g'risini aytsam, Oysara yangamga rahmim keldi.

– Pat-pat minsam maylimi? – dedim ovozimni ancha pasaytirib.

– Pat-pat sendan aylansin! Yuz marta min, ming marta min! Akangga aytaman, haydashni o'rgatadi. – U hamon meni quchoqlagancha Rais buvaga o'shqirdi. – Bo'l-sangiz-chi...

– Etik... Sig'mayapti. – Rais buva paytavani chala o'raganmi, uvallo urinadi – qani etigini kiyolsa! Bechora birpasda terlab ketdi. Etik oyog'ini siqayotgan bo'lsa kerak, oqsoqlanib darvoza tomon yurgan edi, Oysara yangam ingragudek xitob qildi:

– Qayoqqa? Qanaqa odamsiz o'zi?

Rais buva alang-jalang bo'lib to'xtab qoldi.

– Nima qilay axir? – dedi yig'lamsirab.

– Bugun o'rgatadilarmi? – dedim Oysara yangam va'dasini unutmazidan turib tasdiqlatib olish uchun. – Tursunboy akamni chaqiraymi?

Ayvondan sakrab tushishim bilan, Oysara yangam sabzi to'la paqir ustiga o'tirib qoldi.

– Sho'rim qursin! – dedi ingrab. – So'yadi! Tikka so'yadi!

Rais buva qo'limdan changalladi.

– O'chir-ey! – dedi rapidadek kafti bilan og'zimni to'sib. Negadir qo'lidan atir hidi kelardi. Nafasim qaytib ketdi. Tipirchilab kaftini qayirib tashladim. Og'zimni to'sib turganida ichimga ancha-muncha havo to'planib qolgan ekanmi, chunonam hayqirdimki, Tulporim ham bunchalik hangramasa kerak.

– Tursunboy akaaa!

Kuchim boricha ko'cha eshik tomon yugurgan edim, Rais buva orqamdan lo'killab kelib, uy burchagida yetib oldi. Mahkam quchoqlab, qulog'imga egilganча shivirladi:

– Yurgin, bu yoqqa yurgin, o'zing yaxshi bolasan-ku.

– Nega bo'lmasa og'zimni to'sasiz? – dedim jahlim chiqib.

– Bo'пти, ikkinchi bunaqa qilmayman. Yurgin, jon bolam...

Xohlamayroq orqamga qaytar ekanman, noz qildim:

– Tursunboy akam darvozani ochasan deganlar, kutib turibdilar-da.

Qarasam, Oysara yangam hamon paqir ustida g'ujanak bo'lib o'tiribdi.

– O'zing katta yigitsan-ku, tutxo'r, – Rais buva erkalab yelkamga qoqdi. – Pat-patni yaxshi ko'rasanmi?

– Judayam!

– Shodivoynikiga o'xshagan velosiped olib beraymi?

– Yo'q, pat-pat! – dedim qovog'imni solib.

– Bo'пти. – Rais buva yana yelkamga qoqdi. – Yangang va'da berdi-ku, Tursunboy akang pat-pat haydashni o'rgatadi. O'zim senga zo'ridan padarka qilaman.

– Qachon?

– Ketsangiz-chi! – Oysara yangam yig'lab o'zining tizzasini chimchiladi. – Sho'rim qursin! Ikkita bolam yetim bo'lib qoladi endi.

– Nima qilay? – Rais buva goh Oysara yangamga, goh menga qarab tipirchiladi. Tag'in Oysara yangamga ichim achidi.

– Yuring, – dedim xotirjam iljayib. – Biznikidan chiqib ketasiz.

– Nima? – Rais buva avvaliga hech nimani tushunmadi, shekilli, bir zum talmovsirab turdi-da, mahkam quchoqlaganча shapillatib peshanamdan o'pdi. – Rahmat, tutxo'r! Yaxshiligingni unutmayman!

Uzun-qisqa bo'lib tuynukka bordik. Rais buva ikkilanibroq ariqqa tushdi.

– O'tavering, sig'asiz! – dedim bilag'onlik qilib.

Rais buva emaklab borib tuynukka boshini suqdi. Yelkasi kirdi-yu, u yog'i sig'may qoldi. Nuqul inqillab oyog'ini tipirlatadi.

– Bo'lmayapti, – dedi kuchanib. – Itar!

Ikki qo'llab dumbasidan itaraman, qani kuchim yetsa! Rais buva kuchangan sayin devordan shuvullab tuproq to'kiladi.

– Voy, o'laman! – dedi ingrab. – Tort!

Sonidan qo'shqo'llab ushlagancha chiranib bir tortgan edim, ariq ichiga yiqilib tushdim. Rais buva yerga cho'kkalagancha ko'zimga iltijoli mo'ltiradi. Bechoraning aftiga qarab bo'lmaydi: hamma yog'i tuproq.

– Devorga osila qoling, – dedim yangi maslahat berib. – Qo'rqmang, yiqilmaysiz.

U hansiragancha devorga tirmashdi. Birpasda qora terga tushib ketdi.

– Uyingda kim bor? – dedi devorga minib olib.

– Pat-patni qachon olib berasiz?

– Qachon desang! Kim bor uyda?

– Hech kim. Otam ishda, enam ishda. Ju maktabda.

Qo'rqmang.

– Bilib qo'y, – Rais buva men tomonga egilib astoydil yig'lamsiradi. – Men senga otalik qilaman.

Rais buva devordan narigi tomonga o'zini tashladi. Burilib qarasam, boyadan beri paqir ustida o'tirgan Oysara yangam ayvonda cho'zilib yotibdi. Paqir dumalab, sabzilar sochilib ketgan.

Qo'rqib ketdim. O'lib qolmasaydi, bechora. Oshxonaga kirib, yog'loqda suv olib chiqqunimcha ancha vaqt o'tdi. Xud-bexud bo'lib yotgan yangamning og'ziga suv tutdim.

– Iching.

Oysara yangam suvdan bir-ikki ho'pladi.

– Ketdimi? – dedi ingrab.

– Ichavering! Tursunboy akam ham ketib qoptilar.

Oysara yangamning ko'zi yarq etib ochildi.

– Rostdanmi! – dedi-yu, suvdan mo'lgina ichib, chuqur uf tortdi. – Xayriyat-ey... – birpas o'ylab turdi-da, yig'lamsirab yalindi. – O'zing esli bolasan-ku, Qo'shojon. Bu yerda Rais buvangni ko'rganingni...

– Minaveraymi? – dedim pat-patga imo qilib.

– Minaver, jon ukam, minaver. Akangga aytaman, haydashni o'rgatib qo'yadi. Har kuni o'rgatadi.

Pat-patning egariga minayotganimda Oysara yangam ayvonda sochilib yotgan sabzilarni yig'ishtirishga tushdi.

– Sabzing muncha chiroyli, Qo'shojon! – dedi ovozi tovlanib. – Mushak sabzi ekan!

Egarga minib oldim-da, pat-patni bibiblataverdim-bibiblataverdim, oxiri signal jonivor mushukdek biqillaydigan bo'lib qoldi.

OLTINCHI BOB

„ZAPOROJETS“DAN TUG'ILGAN „VOLGA“

Yettini bitirib ta'tilga chiqishimiz bilan chopiqqa tushdik. Ertalabdan g'o'za chopiq qilaverib, qornim tatalab ketdi. Tulporim tushlik bo'lganini mendan yaxshi biladi. Avval meni izlab maktabga borardi. Endi dalagayam topib kepti. Paykal chetiga kelib, bir hangragan edi, bahona topilganiga suyunib, o'sha tomonga yugurdim. Shiyponda salqinlab o'tirgan brigadir:

– Hoy bola, qayoqqa? – degan edi, yo'l-yo'lakay baqirdim:

– Eshagimning jahli yomon, To'lash aka! Bormasam, o'zi yonimga keladi. Bir gektar paxtazorni payhon qilib tashlaydi.

To'lash aka irg'ib o'rnidan turib, chinqirdi:

– Tezroq yo'qot, palakat eshagingni!

Ketmonimni eshagimning gardaniga ko'ndalang qo'y-gancha, lip etib minib oldim. Tulporim buyrug'imni kutib o'tirmay, uy tomon yo'rg'aladi.

Ko'chaga kirishim bilan eshigimiz oldida turgan havorang mashinaga ko'zim tushdi. „Tog'am kepti-da“, deb eshagimni niqtadim. Yaqinroq kelib qarasam, yo'q, „Moskvich“ emas, „Zaporojets“. Chap eshigi ochiq. Jonajon jo'ram Shodivoy bir oyog'ini tashqari chiqarib, rulni changallab o'tiribdi. Issiqdan ikki yuzi qizarib, tandirdan yangi uzilgan nondek yaltirab turibdi. Meni ko'rib, sevinib ketdi.

– Qayoqda yuribsan? – dedi iljayib. – Boyadan beri kutaman.

– Kim bilan kelding? – dedim eshagimdan tushmay.

– O'zim!

Bundan chiqdi, Rais buva va'dasining ustidan chiqib, Shodivoyga „Zaporojets“ sovg'a qipti-da!

Rais buva menga va'da qilgan pat-pat esimga tushdi. Oysara yangam-ku so'zining ustidan chiqdi. Eriga „Uzoqdagi qarindoshdan yaqindagi qo'shni afzal, Qo'shovoy o'zingizning ukangizday gap, shu bolaning pat-patga ishqi tushibdi, mindira qoling“, deb hol-joniga qo'ymaganidan keyin Tursunboy akam mototsikl haydashni uncha-muncha o'rgatdi. Avval meni lulkaga o'tqazib uchirdi, keyin egarga mingizib haydatdi. Ammo Rais buva pat-pat tugul velosiped ham olib bermadi.

– O'zing haydab keldingmi? – dedim alam qilibroq.

– Bo'lmasa-chi!

Rostini aytsam, g'ayirligim keldi.

– Kim o'zarga, o'ynaymizmi? – dedim, Tulporimning jilovini g'olibona siltab.

– Qo'ysang-chi! – Shodivoy mashina rulini changal-ladi. – Yur, kataysa qildirib kelaman.

Ikkilanibroq eshakdan tushdim.

– Haydashni bilasanmi, o'zi?

– Shu yergacha kim haydab keldi bo'lmasa? – u o'tirgan joyida egilib, o'ng eshikni ochdi. – O'tir! – shunday deb o'ng tomondagi suyanchiqni egdi. – Orqaga o't, yonimda o'tirsang, xalaqit berasan.

– Menam pat-pat minishni bilaman, – dedim maqtanib.

Shodivoy indamadi. Ikkala eshikni qarsillatib yopdi-da, xuddi ming yil shopirlik qilgan taksichilarday ishonch bilan motorni gurullatib yubordi. Xuddi shu payt eshagim ayni men o'tirgan oynaning ro'parasiga tumshug'ini tirab o'kinch aralash hangradi. Xayrlashdiyov!

Mashina varillaganicha tor ko'chada g'izillab ketdi. Oysara yanganing tuproqqa bag'rini berib yotgan kurk tovug'i qaqqlab qochdi.

Katta yo'lga chiqishimiz bilan „Zaporojets“ o'qdek uchib ketdi. Sanab turdim: oltita telejka, uchta yuk mashinasini quvib o'tdik. Qarasam, mashinaning g'ildiragi yerdan uzilib, osmoni falakka uchib ketadigan.

– Shodi, – dedim yelkasiga turtib. – Sekinroq...

– A? – U menga butun gavdasi bilan o'girilib qaradi. Ko'zlari ola-kula, rangi o'chib ketgan. Nima? – dedi ovozi ingichkalashib.

Ellik qadamcha oldinda sarg'ish „Volga“ ko'rindi. To'ppa-to'g'ri ustiga bostirib boryapmiz.

– Yo'lga qara, yo'lga! – dedim chinqirib.

Shodivoy cho'zib-cho'zib signal berdi. Masofa borgan sayin qisqarib borardi.

– Chapga bur, ahmoq! – dedim baqirib.

– Nima? – Shodivoy yana orqasiga o'girildi. O'zimni yerga otay desam, eshik yo'q. Ko'zimni chirt yumib oldim. Bir mahal qulog'imga Shodivoyning chiyildoq ovozi kirdi:

– Amaki, „Zaporoj“ni bilasizmi?

Ko'zimni ochsam, „Volga“ni o'ng tomondan quvib o'tyapmiz. Bir zumda „Volga“ orqada qolib ketdi.

– Sekinroq! – kuchim boricha Shodivoyning yelkasiga mushtladim. – To'xtat!

Xuddi shu payt „Volga“ bizni quvib o'tdi. Nazarimda, ming kilometrda bosib o'tdiyov, o'ziam!

– To'xtat! – dedim jonholatda.

Qayoqda, zum o'tmay yana „Volga“ga yetib oldik. Peshanadagi oynakdan ko'rib turibman. Shodivoy ko'zlari alang-jalang bo'lib yana bibillatdi. „Volga“ chor-nochor tag'in o'zini chapga oldi.

– Amakijon! „Zaporoj“ni bilasizmi? – bu safar Shodivoyning ovozi yig'lamsirab chiqdi.

Bir mahal old tomonda bedasi o'rib olingan allaqanday keng maydon ko'rindi. „Zaporojets“imiz qurbaqaday sakray boshladi. Hamma yoq daqir-duqir, daqir-duqir qiladi. Boshim paydar-pay mashina shiftiga uriladi. Nazarimda ichaklarim aralash-quralash bo'lib ketdiyov.

– To'xtat!

Shodivoy yana orqasiga o'girildi.

– Q-qanaqa... Q-qanaqa q-qilib...

U so'zini tugatolmadi. Ro'paramizda bostirmadek uzun-uzun oqish binolar, o'tlab yurgan ola-bula sigirlar paydo bo'ldi.

...Bir mahal hushimga kelsam, hamma yoq qopqorong'i. Negadir dimog'imga pichan hidi kirdi. Boshimni ushlab ko'rdim: joyida. Oyog'imni silab ko'rdim: butun.

– Shodi! – dedim qo'rqa-pisa.

Qorong'ilik ichidan ingichka ovoz keldi:

– Haa!

– Tirikmisan!

– Shunaqa, shekilli!

– Qayoqqa keppoldik?

– Bilmayman.

– O'o'o'! – dedim cho'zib.

G'ira-shira qorong'ilikka oxiri ko'zim ko'nikdi. Shunda payqadamki, ikkalamiz ham tirikmiz. Mashina ichida o'tiribmiz.

– Eshikni och! – „Eshshak“ – degim keldi-yu, Tulporim eshitib qolsa xafa bo'lishini o'yladim. – Eshikni och, ho'kiz!

Shodivoy o'tirgan joyida ming'illadi:

– Ocholmayapman.

– Qattiqroq itar!

Po'pisam ta'sir qildi, shekilli, avval eshik g'iyqilladi, keyin shitir-shitir ovoz eshitildi. Shodivoy omon-eson yerga tushib oldi chog'i, nimqorong'ilik orasidan ming'irlagan tovush keldi:

– Tushaver, Qo'sho...

Qiziq, uning ovozi g'ildirak tagidan eshutilgandek bo'ldi. Oldingi o'rindiq suyanchig'ini pastga bosgan edim, qo'lim rulga tegib ketdi. Mashina „beep“ deb qo'ydi. Qorong'ida g'alati eshutilarkan.

– Signal chalma, akkumlyatori o'tirib qoladi, – dedi Shodivoy negadir quv-quv yo'talib.

E, akkumlyatoring bilan qo'shmozor bo'! O'zim eshikni topolmay garangman-ku!

Eshikdan tushishim bilan yuzimga xas-xashak urildi. Qaddimni rostlamoqchi edim, ustimdan allaqanday og'ir yuk bosayotganini payqadim. Dimog'imga chang aralash

pichan isi kirar, qurib qolgan o't-o'lanlar burnimga tegib aksa urgim kelardi.

– Qayoqdasan? – dedim baqirib.

– Bilmayman, – Shodivoyni yana yo'tal tutdi.

Oxiri allaqanday xashak g'arami orasida yurganimizga aqlim yetdi. Oyoq-qo'limni baravar tipirlatib, o'zimga yo'l ochgancha, emaklab ketdim. Old tomonda nur ko'rindi. Xayriyat, yorug' dunyoga chiqib oldim.

– Kelaver, Shodi! – dedim o'zimga yo'l topib chiqqan teshikka engashib.

Shu payt qoq boshim ustida g'o'ldiragan ovoz eshitildi:

– Hov, jo'jaxo'roz! Nimaga o'zingdan katta odamni mayna qilasan?

Qarasam, shundoq tepamda kalta yengli ko'ylak, jinsi shim kiygan, qora ko'zoynak taqqan kishi ikki qo'lini beliga tirab turibdi. Bilagining har payi choynakdek keladi. Yuz qadamcha narida, simto'siq ortida boya o'zimiz quvib o'tgan sarg'ish „Volga“ qiyshayibroq turib qolgan.

– Amaki... – dedim yalinib. – Menmas...

Pichan g'arami shitir-shitir qildi. Shodivoy qorni yer supurgudek bo'lib emaklab chiqib keldi. Jo'ramning aftangoriga qarab bo'lmas, a'zoyi badaniga xas-xashak yopishgan, ikki qulog'iga salkam bir quloqdan pichan ilashib qolgan edi.

– Senmi shopir? – qora ko'zoynakli kishi Shodivoyning ustiga bostirib bordi. – Nega odamni mayna qilasan? „Zaporojets“ni ko'rib qo'y demoqchimisani?

Shodivoy yumronqoziqday tisarilib teshikka qaytib kirib ketdi. Sekin boshini chiqarib mo'raladi.

– Amaki... – dedi-yu, ketma-ket olti marta aksa urdi. – Men... Ap-shu! „Zaporojets“ni... Ap-shu, tormozi... Ap-shu... Tormozi qayoqda bo'ladi, demoqchiydim, – u gapining yakuniga yana bir marta aksa urib qo'ydi.

Qora ko'zoynakli kishi insofga kelish o'rniga battar jahli chiqib ketdi.

– Chiq bu yoqqa! – dedi-da, bir chang solib, Shodivoyni qo'ltig'idan tortib chiqardi. O'rtog'im bechora xuddi qas-sobning qo'liga tushgan biqqigina quyondek osildi-qoldi. Nuqul pitir-pitir qiladi. Qarasam, „Qora ko'zoynak“ning vajohati yomon. Qochib qolay desam, jo'ramni ko'zim qiymaydi.

– Men nima qildim? – dedi Shodivoy battar tipirchilab.

– Nima qildiim? – ko'zoynakli kishining afti alamdan qiyshayib ketdi. – Seni quvaman deb resordan ayrildim. To'lab ber mashinani!

Xuddi shu payt bostirmaga o'xshash oq binodan bir kishi otilib chiqib biz tomonga yugurib kelayotganini ko'rdim. Oyog'ida Rais buva kiyib yuradiganga o'xshash jigarrang etik, qo'lida panshaxa! Panshaxasi oftobda shunaqangi yaltiraydiki, qorningga sanchilsa bormi, kuringdan teshib chiqadi. Xuddi kabobni sixga tortgandek! Baqirib yubordim.

– Qoch, Shodi!

– Qayoqqa? – qora ko'zoynakli kishi bir qo'lida Shodivoyni changallab turgancha ikkinchi qo'li bilan chovut solib mening ham bilagimdan ushlab oldi. Shunaqangi qisdiki, suyaklarim qisirlab ketdi. O'rtog'im bechora boyadan beri tipirchilayotgani bejiz emas ekan-da.

– Ressorning haqini cho'z! – „Qora ko'zoynak“ ikkalamizni baravar silkita boshladi.

Shu orada panshaxa ko'targan kishi ham yetib keldi. Panshaxasini negadir mening qornimga tiradi.

– Nima qilding'? – dedi o'shqirib. – Iskirdni nima qilding', uying' kuyg'ur! Bo'linmas fond edi-qu, bu g'aram! Siyirlarni nima qilding'? Bo'vozlari bola taylab qo'ysa kim javob beradi? – U panshaxani qornimga

qattiqroq tiradi. Qochay desam, „Qora ko'zoynak“ changallab turibdi. Panshaxa qornimga botishi bilan qitig'im kelib, hirlinglab kulib yubordim. Panshaxali kishining jayra nayzasidek yakkam-dukkam mo'ylovi dikkayib ketdi. Panshaxani qornimga yanayam qattiqroq botira boshlagan edi. Shodivoyning yig'lamsiragan ovozi eshitildi:

– Unaqa qilmang, Ferma tog'a!

„Ferma tog'a“ men bilan andarmon bo'lib, Shodivoy ni payqamay qolgan ekanmi, yalt etib o'girildi-yu, to'satdan yuzi yorishdi. Nazarimda dikkaygan mo'ylovi ham shalpayib qolgandek bo'ldi.

– Iya, polvon! – dedi iljayib. Qo'lidan panshaxa tushib ketdi. – Xush ko'rdaq, polvon, xush ko'rdaq! – Ammo o'sha zahoti qiyiq ko'zlarida tag'in o't chaqnadi. Siyrak mo'ylovi qaytadan tippa-tik bo'lib ketdi. Yerdan yotgan panshaxani olib tahdidli silkitdi.

– Qo'yib jubor! – dedi hayqirib. Panshaxani „Qora ko'zoynak“ning qorniga tiradi. – Qo'yib jubor!

„Qora ko'zoynak“ hamon bizni changallaganicha orqaga chekina boshladi.

– Qo'yanma-jo'qma?

– Qanaqa odamsiz o'zi? – „Qora ko'zoynak“ qo'lini bo'shatdi. Shodivoy u yoqqa, men bu yoqqa qochib, har ehtimolga qarshi o'n qadamcha nariga borib oldik. – Res-sorim...

– Jo'lingdan qolma! – „Ferma tog'a“ panshaxani bir silkitgan edi „Qora ko'zoynak“ it quvgan soqovdek sim-to'siq tomonga qochdi. O'ziyam shunaqangi tez yugurdiki, agar „Paxtakor“ning o'yinchilari shunaqa chopsa, raqib darvozasiga bir minutda beshta golni bemalol urgan bo'lardi! Zum o'tmay sarg'ishtob „Volga“ning eshigi ochilib-yopildi. Mashina bedasi o'rib olingan maydondan beshiktebratardek chayqalib-chayqalib yurib ketdi.

– Obbo, polvon-ey! – „Ferma tog'a“ Shodivoyning yelkasiga qoqdi. – Sho'xliq qibjatibman, deng! Ammo siyirlarni qo'rqitib jubording'iz-da, polvon!

Qarasam, besh-oltita sigir olisdagi bino panasida to'dalashib turibdi. Bittasi, haliyam es-hushi joyiga kelmagan, shekilli, dumini xoda qilib, u yoqdan bu yoqqa shataloq otadi. Kirroq oq xalat kiygan xotin sigir ketidan quvyapti. Bir tomonda to'ppa uyumi, boshqa tomonda go'ng uyumi tog'dek savlat to'kib turibdi.

Shuni angladimki, bizning azamat „Zaporojets“ simto'siqni qahramonona yanchib o'tib, o'zini fermaga urgan ekan. Hovli o'rtasidagi pichan g'aramiga chunonam kalla qiptiki, u tomonidan kirib, bu tomonidan chiqib ketmaganiga hayronman. Hatto iziyam qolmabdi. G'aram avval qanday turgan bo'lsa, hozir ham xuddi shunday. Sim-sim eshigi qayta yopilib qolganga o'xshaydi. Yaxshiyam „Ferma tog'a“ Shodivoy ni tanib qolgani, bo'lmasa ikkalamiz panshaxaga tortilib, shashlik bo'larmidik.

– Juring'izlar, jigitter. Shay ichabiz. Ko'k shay, – „Ferma tog'a“ bir gapirib, o'n kulib bizni aziz mehmondek oq bino tomonga endi yetaklagan edi, hovlining narigi burchagidagi darvozada „Niva“ mashinasi ko'rindi.

Shodivoy avval to'xtab qoldi, keyin bir qadam orqaga tisarildi, undan keyin ikki qadam... Ana undan keyin mashinamiz kalla urgan pichan g'arami tomonga tiraqaylab qochdi. O'lganning ketidan shahid, deb men ham orqasidan chopdim. Yo'l-yo'lakay „Ferma tog'a“ning quvonchli xitobi qulog'imga chalindi.

– Iya, Rais buva-qu!

Shodivoy nega qochganini endi tushundim. Dadasidan qo'rquyapti. Halloslab xirmon orqasiga o'tsam, xirmonning bir burchagida o'rtog'im g'ujanak bo'lib o'tiribdi. Shundoq semiz jo'rajonimning gavdasi ingichka tortib ketgandek. Yoniga kelib o'tirishim bilan „jim“ deb imo qildi.

Aksiga olgandek, motor tovushi guvullab pichan xirmoniga yaqinlashib kelardi. O'ziyam xirmonning narigi tomoniga tumshug'ini tirab to'xtadiyov. Eshik qarsilladi. „Ferma tog'a“ning ovozi tovlanib chiqdi.

– Xush ko'rdiq, Rais buva, assalom alaykeem!

– Qalaysan, Musayip?

Shodivoy dadasining ovozini tanib, rangi o'chib ketdi. Shitir-shitir qilib orqasi bilan xirmon ichiga kirishga urindi.

– Jotibmiz, Rais buva!

– Sen shunaqa yotishni bilasan. – Birpas jimlik cho'kdi. Keyin yana Rais buvaning ovozi eshitildi. – Ertaga kamissiya keladi.

– Kelsa jaxsi.

– Yaxshi-ya, yaxshi! Bu galgisi anoyi emas. Oblastdan keladi.

– Jaxsi!

– Yana yaxshi deydi-ya! Fermangga qara! Axlaxona-ga aylanib ketibdi-ku!

– Ma'qul, Rais buva, tozalaybiz.

– Tozalaysan... Menga qara, Musayip, go'sht pilanini qancha deb yozgansan?

– Juz o'ttiz poiz! Yanvarda do'ndirg'anmiz.

– Isparapkalar joyidami?

– Joyida, Rais buva.

– Sut-chi?

– Har siyirdan ikki ming' uch juz kilo.

– Qog'ozi bormi?

– Bor, Rais buva!

Yana jimlik cho'kdi. O'rnimdan turmoqchi edim, Shodivoy qo'limdan siltab tortdi. Do'mboqqina mushtini do'laytirdi. Xirmon orqasidan tag'in Rais buvaning ovozi keldi:

– Musayip! Bu – qo'zilatishni qanaqa deb yozuvding?

– Juz sovliqdan juz jetmish jetti.

– Jetmish-petmish demasdan, ikki yuz qilib qo'ya qol-sang o'lasanmi?

– O'zi tuvg'ani juz o'nta, Rais buva!

– Nima? – Rais buvaning ovozi jaranglab ketdi. – Vistavkaga borishni bilasan. Medal olib, majlislarning to'rida o'tirishni bilasan. Bu yog'iniyam to'g'rilab qo'y-da. Tug'masa tug'dir! Yetmasa o'zingnikini qo'sh!

– Ma'qul, Rais buva, tuvdirabiz.

Shu gapdan keyin Rais buva mashinasiga o'tirib jo'nab qoladi, deb o'ylagandim. Yo'q, motor gurullamadi. Qaytaga, Rais buvaning ovozi yanayam tajang chiqdi:

– Mana bu ro'daponi qachon yo'qotasan?

– Kamissiya ko'rsa jaxshi-qu, Rais buva. Bir jilda ikki jilliq jem-xashak...

– Sen kamissiyani o'zingga o'xshagan ahmoq deb o'y-laysanmi? To'rt yildan beri shu xashakni ro'kach qilasan!

Gurs-gurs qadamlar g'aramni aylanib o'ta boshladi. Shodivoy ikkalamiz pichan ichiga o'rmalab kirib ketishni ham, qochib qolishni ham bilmay turgan edik, g'aram boshida Rais buva, uning ketidan chopqillab kelayotgan „Ferma tog'a“ ko'rindi. Rais buvaning egnida doim kiyib yuradigan kulrang kitel-shim, boshida do'ppisi qiyshayib-roq turardi.

– Anavilar nega dumalab yotibdi ish paytida? – Rais buva avvaliga bizni tanimadi, shekilli, qo'lini paxsa qildi. – Uxlab yotibsanlarmi?

„Ferma tog'a“ negadir iljayib qo'ydi, Rais buva taqqa to'xtab qoldi.

– Iya? – dedi goh bizga, goh „Ferma tog'a“ga yuzlanib. – Nima qilib yuribdi bular, Musayip?

O'rtog'im ikkalamiz o'rnimizdan turib, egnimizga yopishgan xas-xashakni tozalagan bo'ldik. Shodivoy miq etmay turgani uchun o'rniga men javob qilib qo'ya qoldim.

– Shunday, o'zimiz...

Rais buva labining bir burchi bilan jilmaydi.

– Senam jo'rang bilan keldingmi, tutxo'r?

Pat-patni esiga solgim keldi-yu, qo'rqdim.

– Ha... – dedim ming'irlab.

Shu... „Ferma tog'a“ ham g'irt jinni ekan-da! Jim tura qolsa-ku olam guliston edi.

– Rais buva, – dedi iljayib. – Polvon bir sho'xliq qipti-da.

– Nima? – Rais buva birdan jiddiy tortdi.

– Moshin minib...

– Qanaqa moshin?

– Jaxsi ko'rmadim-g'u... Rangi ko'kimtirov. Tuvrimi, polvon?

– „Zaporojets“mi? – Rais buvaning ko'zi olazarak bo'lib ketdi. – Minuvdingmi? Qani, moshin?

„Ferma tog'a“ mo'ylovini uchirib, g'aramga imo qildi.

– Iskirda, Rais buva.

Rais buva og'ir-og'ir kiprik qoqdi. Tez-tez yurib, butun g'aramni aylanib chiqdi.

– Qani? – dedi Shodivoyning tepasiga kelib.

Shodivoy hiqillab yig'lab yubordi.

– Ichida, – dedi burnini tortib.

– Nimaning ichida? – dedi Rais buva tajang ovozd. – Qandoq qilib kirdi?

– Jigit-da, jigit! – „Ferma tog'a“ Rais buvani yupatdi, – ming'isi kelg'an.

– Qamchibek! – Rais buva kaftini karnay qilib baqirdi. Zum o'tmay Rais buvaning koptokdek dum-dumaloq shopiri chopib keldi.

– Sim top! – dedi Rais buva shopirga. – Uzunroq!

Birozdan keyin shopir uzunligi yigirma quloch keladigan yo'g'on simning bir uchidan sudrab keldi. Rais buva „kir“ degandek imo qildi. Ammo shopir g'aramning qayog'idan kirishni bilmay, mitti ko'zlarini javdiratdi.

– Menga bering! – dedim simga qo'l cho'zib. – Siz topolmaysiz.

Simning ilgak qilingan uchini changallagancha emaklab, boya o'zimiz chiqqan teshikka kirib ketdim. Hali unchalik sezmagani ekanman: g'aram orasi o'lgudek issiq ekan. Buyam kamlik qilgandek pichan bosilib yotaverib, dimiqib ketganmi, achimsiq hid dimog'imni yoray deydi. Birpasda nafasim qaytib, terlab ketdim.

To mashinaga yetib olguncha bir kun emaklagandek bo'ldimov. Nihoyat, qo'lim mashinaning temiriga urildi. Qorong'ida sim ulaydigan joyini topib bo'lsa ekan?! Yo'q, oxiri topdim, shekilli. Zo'rmiz-da, o'zimiz ham! Yo'g'on sim qo'llarimni qayirib yuborganiga qaramay, ilgakni chandilab mahkamladim.

Yana emaklab yorug' dunyoga chiqqanimda Shodivoy bir chekkada shumshayib turardi.

– Ahmoq! – dedi Rais buva yasamaroq dag'dag'a qilib. – Jo'rangga o'xshab uquvli bo'lsang o'lasanmi?! Qara, Qo'shoqvoy qandoq aqlli bola! Sen nuqul buzishni bilasan. Qani, Qamchibek, opke mashinangni.

Shopir xirmon orqasiga yugurdi. „Niva“ni gurullatib kelib, xirmonga ro'para qildi. Kabinadan chaqqon sakrab tushib, simning bir uchini „Niva“ ilgagiga bog'ladi.

– Tort! – dedi Rais buva qo'l siltab.

„Niva“ chiranib tisarildi. Sim tarang tortilib, g'aram ustidan palaxsa-palaxsa pichan ko'chib tusha boshladi.

– Qoch, hammang! – Rais buva tag'in qo'l siltab buyruq berdi. – Nari turinglar!

„Niva“ devdek o'kirar, sim rubobning toridek tarang tortilib ketgan, ammo „Zaporojets“dan darak yo'q edi. Nihoyat, xirmon tagidan qaldir-quldur, qaldir-quldur degan ovoz keldi. Qarasam, negadir „Ferma tog'a“ning har mo'ylovi nayzadek tippa-tik bo'lib ketyapti. Bir mahal xirmon orasidan oppoq bir narsa chiqib kela boshladi. Tushimmi-o'ngimmi? Shodivoyning „Zaporojets“i havorang edi-ku! „Niva“ yana bir g'ayrat qilgan edi, yap-yangi, oppoq „Volga“ yerga yonboshlagancha yorug' dunyoga chiqib keldi. Obbo! Qorong'ida simni eshik tutqichiga bog'labman-da. Bunisiyam mayli-ku, Shodivoyning mashinasi havorangligini bilaman, „Zaporojets“ligini bilaman, bunisi oq-ku, „Volga“ku!

O'ng tomonimda g'alati ovoz eshitilgandek bo'ldi. Talmovsirab o'girilsam, „Ferma tog'a“ jo'xori tiqilgan xo'rozdek bo'ynini cho'zib, „g'iyq“ deb qo'ydi. Keyin qiyiq ko'zlarini chirt yumib oldi-da, dikkaygan mo'ylovini changallab, tag'in ikki marta „g'iyq“, „g'iyq“ qildi.

– Nima bu? – Rais buvaning hokimona xitobidan cho'chib tushdim.

– Sendan so'rayapman, Musayip?

„Ferma tog'a“ avval bitta ko'zini ochdi, keyin ikkinchisini... Keyin bir yo'la og'zini ham ochib qo'ya qoldi. „Niva“ning shopiri esankirab qoldimi, tormoz berish o'rniga gazni bosib yubordi, shekilli, motor bir varangladi-yu, „dinq“ etgan ovoz eshitildi. Tarang sim qoq o'rtasidan uzilib ketdi. Boyadan beri yonboshlab yerga sudralib kelayotgan „Volga“ bir silkindi-da, oyog'i osmondan bo'lib ag'darildi. Oynalari chil-chil sindi. Tomi pachaqlanib, yalpayib qoldi. Mashina to'ntarilib yotsa g'alati bo'lar-kan. Xuddi oyog'i osmondan bo'lib qolgan qo'ng'izdek.

– Hov, Musayip? – Rais buva „Ferma tog'a“ga chaqchaydi. – Nima bu?

„Ferma tog'a“ juda g'alati iljaydi.

– Moshin...

– Moshinligini ko'rib turibman, kimniki?

– Sizdiqi! – dedi „Ferma tog'a“ pinagini buzmay.

– Meniki „Zaporoj“ku, – dedi Rais buva xunob bo'lib.

„Ferma tog'a“ yana iljaydi.

– Tuvibdi-da.

– Nima?

– „Zaporoj“ing'iz bo'voz ekan, „Volga“ tuvib berdi, Rais buva. Qutti bo'lsin!

Rais buva nima deyishini bilmay qoldi.

– Bultur „Moskvich“ olib beruvdim-ku, bitta mashina kamlik qildimi, nokas! – dedi qo'lini paxsa qilib.

„Ferma tog'a“ yalpayib yotgan mashinaga tikilganча tovuqning oyog'iga o'xshagan bo'ynini cho'zib tag'in bir marta „g'iyq“ deb qo'ydi.

– Sizdiqi, – dedi yana. – Qutti bo'lsin.

– E, o'l-a! – Rais buva negadir hiqillab kulib yubordi. – Moshin sigirmidi, tug'adigan?

– Tuvadi! – „Ferma tog'a“ning mo'ylovi uchib qo'ydi. Faqat bu safar xomushroq, ma'yusroq uchdi. – Tuvmasa, tuvdirabiz.

– Bo'pti, moshinning bolasini senga berdim. Yur, bu yoqqa.

„Ferma tog'a“ farzandi o'lgan odamdek pachaq „Volga“ga oxirgi marta qarab qo'ydi-yu, chor-nochor Rais buvaga ergashdi.

– Optush! – dedi Rais buva baqirib! Shopir yigit „Niva“ ichidan magazinlarda konfet solinadigan yashikka o'xshagan karton qutini olib tushdi. Quti og'irroq, shekilli, ikki bukilganча pishillab ko'tarib keldi-da, „Ferma tog'a“ning oyog'i ostiga qo'ydi. Ichida bir nima shig'irladi.

– Nima bul? – dedi „Ferma tog‘a“ qovoq-tumshug‘i osilib.

– Atir! – Rais buva qoshini chimirdi. – Ertalab har bir sigirning ustiga sepanan. Kamissiya kelganda atir hidi anqib tursin.

– Rais buva, – dedi „Ferma tog‘a“ mo‘ylovini qashlab, – burnovi jili „Shipr“ sepqanda uying‘ kuyg‘ur siyirlar bir-birovini jalag‘an shiqarmi, ush kung‘asha tappidan atir isi kelib jatti.

– Nima tappidan atir isi kelmay, sendan kelsinmi! – Rais buva bizga yuzlandi. – Senlar bu yoqqa yur.

Shodivoy ikkalamiz „Niva“ning orqasiga o‘tirdik. Rais buva shopirning yoniga.

– Musayip! – dedi Rais buva mashina o‘rnidan jilganda. – Eshitib qo‘y, hamma yoq chista bo‘lsin. Ispapkarlar bexato bo‘lsin. – Keyin iljayib qo‘shib qo‘ydi. – Skirdni ochib, „Zaporoj“ni biznikiga oborib qo‘y... Xafa bo‘lma, yanagi yil yuz sovlqdan ikki yuztadan qo‘zi ol-sang, o‘zim „Volga“ padarka qilaman.

YETTINCHI BOB

SIMLI ATLAS

Rais buva „Ferma tog‘a“ga yangi „Volga“ sovg‘a qiladimi-yo‘qmi, unisini bilmayman-u, men pat-patdan allaqachon umidimni uzib qo‘yganman.

Avvallari Tursunboy akamning mototsikliga minishimga jon-jon deb rozi bo‘ladigan Oysara yangam ham to‘satdan aynidi-qoldi.

Bir kuni kechqurun pat-pat minish ilinjida uylariga kirsam, er-xotinning janjali ustidan chiqib qoldim. Hovli o‘rtasida o‘ntacha paxta gulli piyola, ikkita choynak, sopolagan chil-chil bo‘lib yotibdi. Ayvonda Oysara yangam

sochi paxmayib yig‘lab o‘tiribdi. Chap yuzi momataloq bo‘lib ketgan. Tursunboy akam olma tagida turgancha qo‘lini paxsa qilib, allakimni bo‘ralab so‘kyapti. Yuzi tirnalgan.

Angrayib qopman. Sekingina juftakni rostlab qolmoqchi edim, birdan Tursunboy akamning ko‘zi menga tushdi.

– Ha, Qo‘shovoy, pat-pat minging kelyaptimi? – dedi so‘kishdan to‘xtab. Hatto g‘alatiroq iljayib ham qo‘ydi. – Juda yaxshi-da, ukam! – U tirnalgan yuzini kafti bilan siladi. – Mana kalit, mina qol! – dedi cho‘ntagiga qo‘l suqib.

Ayvonda xun-xun yig‘lab o‘tirgan Oysara yangam hamma gapni eshitib turgan ekan. Uchib hovliga tushdi.

– Belingiz og‘rib topibsizmi, pat-patni! – dedi chinqirib. – Bu yoqqa bering kalitni!

– Haa! Joning achidimi? Bundan chiqdi... Sening beling og‘rigan ekan-da! – Tursunboy aka alang-jalang bo‘lib qoldi. – Hozir! – dedi hayqirib. – Hozir dabdala qilaman!

U yugurib borib tandir tagida yotgan teshani yulqib oldi. Oysara yangam dod solib teshaning bandiga yopishdi. Tursunboy aka u yoqqa tortadi. Oysara yangam bu yoqqa. Uy ichidan kalta ko‘ylak kiygan qizaloq bilan oyoqyalang bolacha chiqib, chirqillab ularga yopishishdi.

Vaqt g‘animatda oyoqni qo‘lga olib ko‘chaga zing‘il-ladim...

...O‘shandan beri Tulporimni minib tinchgina yurgandim... U yog‘ini so‘rasangiz, bu yil o‘ninchini bitiramiz. Davlat imtihoniga tayyorlanish kerak. O‘zim bilan o‘zim ovora bo‘lib, aravamni tortib yursam, bugun Rais buva yana eski va‘dasini esimga soldi. Yo‘q, undan ham kattaroq va‘da berib yubordi.

Papkamni salanglatib ko‘chaga chiqsam, eshigimiz oldida „Niva“ turibdi. Darrov tanidim: Rais buvaning

mashinasi. Rais buva biznikida nima qiladi? Otam ishda, onam bilan singlim dalada. Bundan chiqdi mashina to'xtab qolgan bo'lsa, Qamchibek aka tagini kovlashtirib yotgandir-da.

Shu xayol bilan yaqin borsam, rulda Rais buvaning o'zi o'tiribdi. Meni ko'rib, eshikni ochdi-da, yerga chaq-qon sakrab tushdi.

– Nega chopiqqa chiqmading? – dedi to'satdan.

Esankirab qoldim. Hayronman, dovdirab qolganimda miyam qarsillab ishlab ketadi.

– Uch kundan keyin imtihon, Rais buva! – dedim tantana bilan. – Shodivoy ikkalamiz yozmadan tayyorlanmoqchi edik.

Rais buva alang-jalang bo'lib, bizning eshik tomonga qaradi.

– Shodi senikidami? – dedi ovozini pasaytirib.

– Yo'q. Men sizlarnikiga bormoqchi edim.

– Malades! – Rais buva erkalab yelkamga qoqdi, – to'g'ri o'yabsizlar. Davlat imtihoniga yaxshi tayyorlanish kerak. – U bir zum jimib qoldi-da, qo'shnimizning darvozasiga zimdan qarab qo'ydi.

– U yoqda kim bor?

– Bilmadim, – dedim rostini aytib.

Rais buva tag'in yelkamga qoqdi.

– Bo'yingni qara! – dedi iljayib. – Obbo, tutxo'r-ey! Mendan ham o'sib ketibsanku. Ovozning ham do'rillab qopti. Otangga aytaman, uylantirib qo'yadi.

Labim o'zidan o'zi bir tomonga qiyshayib iljaya boshlagan edim, Rais buva birdan jiddiy tortdi. Hatto qovog'i-yam osilib ketdi.

– Menga qara, tutxo'r! – dedi xo'mrayib. – Oysara yangang anchadan beri ishga chiqmayapti. Kasal bo'p-qopti. Mana shu kitobni opkirib berasan. – U mashina

eshigini ochib o'rindiq ustida yotgan, gazetaga o'rog'liq kitobni oldi. – Ma! Rais buva kitobingizni berib yubordilar. Ertadan boshlab ishga chiqarkansiz, Rais buva yana kitob o'qigilari kepti, degin, uqdingmi? U kitobni qo'limga tutqazdi.

– Yugur! Shoshma, papkangni tashlab ketaver.

Qarasam, gazetaga o'rog'liq narsa – yumshoq. Tursunboy akamning uyidagi urish-janjalni eslab, g'ashim keldi. Ustiga ustak, Rais buva va'da qilgan pat-patdan hamon darak yo'q.

– Tursunboy akamga bersam ham maylimi? – dedim iljayib.

Rais buva mendan ham yoyilibroq iljaydi.

– Tursunboy akang dalada. Oysaraning o'z qo'liga ber! Bo'l tez!

Og'rinibroq hovliga kirsam, Oysara yangam ayvonda xamir qorib o'tirgan ekan. Meni ko'rib, qayrilib ham qaramadi.

– Manavi kitobni Rais buva berib yubordilar – dedim g'o'ldirab. – O'zlari ko'chada mashinada o'tiribdilar. Tezroq ishga chiqib yana kitob berarkansiz.

– Nima? – Oysara yangam dik etib o'rnidan turdi-da, ayvon labiga keldi. Xamir yuqi qo'li bilan gazeta qatini ochgan edi, lovullab turgan atlasning bir uchi yergacha cho'zilib tushdi. Og'zim lang ochilib qoldi. Axir, bu yaltiroq sim atlas-ku! Enam necha marta otamga aytgan: „Movjuning to'yiga aqalli bir jo'ra „sim atlas“ olib qo'y-masak, uyat bo'ladi“, degan. Otam „Bir jo'ra „sim atlas“ing chayqovda falon so'm turadi, qayoqdan olaman“, deb to'ng'illagan.

Qarang, Oysara yangam shunday narsaning qadriga yetmadi-ya! Xamir yuqi qo'li bilan atlasni shart-shurt gazetaga qaytadan o'radi-da, qo'limga tutqazdi.

– Rais buvanga ayt! – dedi labi titrab. – O'qiydigan kitobi ko'payib ketgan! O'shalarni o'qiyversin, xo'pmi?

Gursullab yurib, joyiga borib cho'nqaydi-da, xamir emas, Rais buvaning boshiga urayotganday xamirni shiddat bilan mushtlay ketdi.

Menga nima! „Kitob“ni qo'ltig'imga qistirib ko'chaga chiqsam, „Niva“ joyida yo'q. Yo'l chetida papkam yonboshlab yotibdi. Endi o'sha tomonga yurgan edim, orqa tomondan dag'dag'ali ovoz keldi.

– Shoshma, Qo'sho! Anavi nima?

Qayrilib qarasam, o'n qadamcha narida Tursunboy akam qovog'ini solib turibdi. Boshida unniqib ketgan eski do'ppi. Ko'ylak-shimi bir enlik chang.

Dovdirab qoldim.

– Atlas, – dedim tilim tutilib.

Uning rangi quv o'chib ketdi.

– Qanaqa atlas?

Battar esankirab qoldim.

– Geografiya atlas, Tursunboy aka, – dedim ming'il-lab. – Tarix atlas... Imtihonga...

– Bo'пти, ketaver... – U tishlarini g'ijirlatgancha uyiga kirib ketdi.

Rais buvaning „Niva“si ikki ko'cha narida turgan ekan. Eshikni ochib, imlab chaqirdi.

– Bo'ldimi, tutxo'r? – dedi mashinadan tushib.

– Mang! – gazetaga o'rog'liq atlasni qo'liga tutqazdim.

Rais buva ko'zimga xavotirlanib qaradi.

– Nima bo'ldi?

– Boshqa kitoblarni o'qirkansiz!

U atlasni shosha-pisha o'rindiqqa tashladi.

– Tursunboy seni ko'rmadimi?

– Ko'rdi.

– Nima dedi?

– Qo'lingdagi nima, deb so'radi.

– Sen nima deding?

– Atlas, dedim.

– A?! – Rais buvaning ko'zi olayib ketdi. – Atlasligini qayoqdan bilding, ahmoq!

Iye, nega menga o'shqiradi bu!

– Oysara yangam ochib ko'rdi! – dedim baqirib. – Sim atlas ekan. Chiyali bozorda sotiladigan atlas ekan! Ammo-lekin olmadi!

– Bo'ldi, tutxo'r, bo'ldi, – u peshanamni silamoqchi edi, boshimni orqaga tortdim.

– O'zi olmasa men nima qilay?

– Ajab qibsan, xo'p qibsan, olmasa sadqayi sar! Tursunboy seni ko'rmadimi, axir?!

– Ko'rdi deyapman-ku!

– Qayerda?

– Ko'chaga chiqqanimda.

Rais buvaning rangi gezarib ketdi.

– Rostdan-a?!

– Nega ishonmaysiz! – xunob bo'lib bir baqirgan edim, Rais buva quchoqlab oldi.

– Ishonaman, tutxo'r, sen yaxshi bolasan, keyin nima dedi?

– Kim? – dedim qovog'imni solib.

– Tursunboy.

– Qo'lingdagi nima dedi, deyapman-ku?

Rais buva shilq etib mashinaga suyanib qoldi.

– Qanaqa atlas, deb so'ragandir? – dedi ovozi titrab.

– So'radi.

– Sen nima deding?

– Sim atlas dedim!

– Kim berdi, dedimi? – Rais buva og'ir-og'ir kiprik qoqib ingradi. – Sen nima deding? Rais buva, demadingmi axir?..

Qarasam, Rais buvaning ahvoli chatoq. Yupatgim keldi.

– Indamay ketaverdim! – dedim tantana bilan.

– Malades! – Rais buva birdan jonlandi. – Endi bunday qilamiz, tutxo'r. Agar Tursunboy yana so'rab qolsa, onam atlas olib kelgan ekan, qimmatlik qipti, shuning uchun yangamga olib chiqqan edim, deysan. Uqdingmi?

Qo'rqib ketdim. Otam bu gaplarni eshitsa, terimga somon tiqadi. Onam ham sog' qo'ymaydi.

– Tursunboy akam enamdan so'rab qolsa-chi? – dedim to'ng'illab.

– So'ramaydi! – Rais buva mamnun jilmaydi. – Bu yog'ini Oysara yangangning o'zi tinchitadi. Tursunboy-ni shunaqangi buraydiki, hech kimga og'iz ochmaydigan qilib qo'yadi. Sen bir-ikki oy jim yursang bas. Tushundingmi?

Indamay burilib ketayotgan edim. Rais buva chaqirib qoldi:

– Shoshma, o'v! Hali Shodi bilan dars qilaman degan eding-ku! O'tir!

U mashinaga chaqqon minib, o'ng eshikni ochdi.

– Min, – dedi mehri tovlanib. Anchagacha jim ketdik. O'shshayib o'tirganimdan xavotirga tushdi, shekilli, idora yonidan o'tayotganimizda to'satdan gapirib qoldi. – Sen malades bolasan, tutxo'r! Hov birda pat-pat olib beraman degandim. Men bir so'zli odamman. Payti kelib, albatta, olib beraman. Ungacha bir ish qilamiz. – U menga qarab, ko'z qisib qo'ydi. – Jo'rang, Qo'sho Toshkentga bormasa, men ham institutga kirmayman, deyapti. Ikkalangi bitta

institutga joylab qo'yaman. Toshkentda bizning jo'ralar ko'p, bildingmi? Bu yog'idan xotirjam bo'laver, tutxo'r. Institutga kirding hisob!

SAKKIZINCHI BOB

„KAMPIR QONUNI“

Adabiyot yozma-og'zakisidan-ku, amallab o'tib oldim. Judayam „besh“ bo'lmasa ham uch-uch yarim degandek. Lekin bu yoqda hali fizika turibdi. Eng yomon ko'rgan fanim – fizika! Adabiyotni yaxshi ko'rishimning ham, fizikani yomon ko'rishimning ham sababi bor. Adabiyot o'qituvchimiz – yaxshi odam. Bechoraning to'qqizta qizi bor. O'qituvchimiz har gal endi o'g'il ko'raman, deb harakat qilavergan, xotini paydar-pay qiz tug'avgan... O'g'li yo'qligi uchun ham adabiyot muallimimiz bilan qadrdon bo'lib qolganmiz: rahmim keladi. O't yulganimda Tulporimga ikki bog'ginasini ortib, uyiga oborib tashlayman. Tomorqasidan jo'xori uzsa, qarashvoraman. Yettinchi sinfdan bu yog'iga kuzda har kuni ataylab eshigingining oldidan o'taman. Baribir ko'mir olib keladi-ku! G'izillatib tashib beraman. Shuning uchunmi, o'zim adabiyotdan zo'rmanmi, xullas, shu o'qituvchim meni yaxshi ko'radi. Judayam „besh“ qo'ymaydi-yu (beshni Shodivoyga qo'yadi), har qalay, mendan „to'rt“ni ayamaydi. Mana, davlat imtihonida ham yozmadan „uch“, og'zakidan „to'rt“ oldim.

Fizika o'qituvchimiz – yomon! Usmon Qilichev desa boshqa malimlar u yoqda tursin, direktorimizning o'zi ham tipirchilab qoladi. Usmon aka urushda bo'lgan: chap qo'li yo'q. Lekin qo'li bitta bo'lsayam, bizlarni shunaqa ushlaydiki...

Usmon akadan „besh“ oladiganning boshi o'nta. Hammani „ikki“ bilan siylaydi. Yo'q, oshirib yubordimov! Bultur singlim Ju boshqa fanlardan „to'rt“ olsa ham, xuddi shu Usmon aka „besh“ qo'ygan. Choraklariga ham, yilligiga ham, hatto imtihonda ham.

Esimda, erta yozda shu malim biznikiga kelgan edi.

„Salimjon, jo'ra, qizingizdan malakali mutaxassis chiqishi mumkin, politexnika institutining ASU fakultetiga yuboring“, deganida dadam negadir uzoq o'ylanib qolgan. „Bilaman, malim, nima qilay, mening ortiqcha jamg'arman yo'q-da“, deb qo'ya qolgan edi. Usmon aka, „Sizdaqa frontovik odamdan shunaqa gap chiqsa“, deb yakka-yu yagona qo'lini jahl bilan siltaganida onam o'rta tushgan edi: „Qiz bolaga institutni kim qo'yibdi, shaharga borsa aynab ketadi“. Ju bechora o'shanda rosa yig'lagandi.

Gap bundayam emas... Jonajon o'rtog'im Shodivoyni butun maktab, hatto rayono ham oltin medalga tayyorlayotgan ekan. To'qqizinchi sinfdan shu – Usmon aka fizikadan dars o'ta boshladi-yu, Shodivoyning kundaligi „uch“ga to'lib ketdi. O'shandan beri, aytishlaricha, Rais buva malimimiz Usmon Qilichevni yomon ko'rib qolganmish. „Shu malimni pensiyaga chiqarib qutulmasam bo'lmaydi“, deganmish. Tag'in u yog'ini bilmadim-u, shunisi aniqki, jo'ram oltin medal ololmaydi. Ustiga ustak, ertaga fizikadan davlat imtihoni topshiramiz.

...Imtihonga rayondan, hatto oblastdan odamlar keladi, deyishgandi. Hech kim kelmadi. Shodivoyning familiyasi Alimov emasmi, Usmon aka, birinchi bo'lib jo'ramni chaqirib qoldi.

O'n yil o'qib, bironta malimdan qo'rqmaydigan Shodivoy shu, Usmon akani ko'rsa, oyog'i qaltiraydigan bo'lib qolgan. Hozir ham familiyasini aytib chaqirishganini eshitmadi. Hammamiz yo'lakda tipirchilab turibmiz.

– Alimov! – qiya ochiq eshikdan Usmon akaning zardali ovozi keldi.

– Seni chaqiryapti! – dedim sekingina jo'ramning biqiniga turtib.

Shodivoy garangsib og'zini kappa-kappa ochdi:

– A?

– Kir! – qattiqroq baqirib yubordim shekilli, kimdir yelkamga musht tushirdi.

– Sekin-e!

– Qo'rqib ketyapman... – Shodivoy ko'zimga shunaqangi iltijo bilan termildiki, o'zim ham qo'shilishib yig'lab yuboray dedim.

– Shpargalkani cho'z! – o'rtog'imning qalin qilib tugilgan chuchvaradek qulog'iga shivirladim. (Shpargalkalarning zo'ri Shodivoyda bo'ladi-da. Boshqa bolalar dalada g'ayrat bilan ishlayotganda jo'ram uyiga kirib olib g'ayrat bilan shpargalka tayyorlagan: hammamiz uchun.) – Derazaning oldiga o'tir. Biletning nomerini aytasang, oshiraman.

Shodivoy ixcham qilib buklangan qog'ozni cho'ntagidan olib qo'limga tutqazdi.

– Alimov! – qiya ochiq eshikdan boyagidan battar zardali ovoz keldi.

Shodivoyning qo'ltig'iga kirib, sudragudek olib bordim-da, eshikni kattaroq ochib, gardaniga bir musht tushirgan edim, suzong'ich buqadek boshini yelkasi orasiga tortganicha, to'ppa-to'g'ri Usmon akaning ustiga bostirib bora boshladi.

– Jinnimisan! – Usmon aka o'rnidan turib ketdi. Yagona qo'lini ko'tarib, kalla qo'yishni mo'ljallab kelayotgan Shodivoyning peshanasiga kaftini ro'para qildi.

Shodivoy taqqa to'xtab qoldi.

– Bilet ol! – dedi Usmon aka Shodivoyga shubhaliroq qarab.

Tezroq sinfxonaning narigi tomoniga yetib bormasam bo'lmaydi. Papkaning bandidan changallagancha yo'lakdan yugurib ketdim.

Imtihonni dalada topshirganimiz qandoq yaxshi ediya! Baho qo'yishda brigadirimiz To'lash aka ko'maklashib yuborardi. Bir gektar o'toq qilganga – „besh“. Yarim gektarga – „uch“... Shu... Rais buvagayam hayronman-da! Davlat imtihoni qonuniy bo'lsin, o'ninchilar maktabning o'zida sinovdan o'tsin, kamissiya kelib qolishi bor, debdi-da! Mana endi o'zining o'g'liga jabr bo'ldi!

Imtihon bo'layotgan sinfxonaning derazasi oldiga yetib olgunimcha hali qancha bor! Avval uzundan uzoq yo'lakdan o'tishim kerak. Keyin hovliga chiqaman. Undan keyin maktab orqasiga o'taman.

Halloslab chopib boryapman-u, bir narsani o'ylayman. Mehnat darsidan zo'ri yo'q ekan-da o'zi! Masalan, menga eng yaxshisi – mehnat darsi! Malimlar nuqul savol beraverib boshingni qotirmaydi... Shunisiga xursandmanki, mehnat darsi bizda, ayniqsa, ko'p bo'ladi. (Boshqa joyda qanaqa, bilmadim-u, bizda shunaqa.) G'o'za sal qaddini rostlashi bilan yagana boshlanadi. O'zingiz o'ylab ko'ring. Qorni och to'rtta odamning oldiga bitta likopchada osh qo'yib, „Qani, oling-oling“ desangiz, to'rttalasi baravar chang solsa, nima bo'ladi? Hammasi och qoladi, to'g'rimi? G'o'zayam shunaqa-da! Bundan chiqdi, bittasini qoldirib, boshqalarini yulib tashlash kerak. Birmi? (Barmog'ingizni bukib, sanab turing.) Undan keyin... To'rtta g'o'zadan uchtasini yulib tashlaganingiz bilan boshqa oshxo'r topilmaydi deysizmi? Siz-ku, yerga ming xil „palov“ berasiz, mahalliy o'g'it, mineral o'g'it. (Voy, hidi qursin. Odamni zaharlab o'ldiraman deydi-ya!) Siz-ku „palov“ni paxtaga berasiz. Ammo uning nasibasiga sherik bo'ladigan begona o'tlar ham chiqadi-da! O'shanaqa tekinxo'rlarni tag-to-

miri bilan quritish kerakmi – kerak! Buning oti o'toq deyiladi. Ikkita bo'ldimi? Ana undan keyin chopiq boshlanadi. Paxtaniyam joni bor. Nafas olmasa, o'lib qoladi. Siz bilan biz-ku og'iz-burnimiz bilan nafas olamiz. Paxta bo'lsa, ildizi bilan nafas olishi shart. Demak, chopiq qilish kerak. Keyin pilla mavsumi keladi (Bunisini aytib beruvdim, boshqa gapirib o'tirmayman). Ketidan pichan o'rish kampaniyasi boshlanadi. „Ferma tog'a“ning sigirlari pichan yemasa – harom o'lib qolmaydimi? Undan keyin, yana chopiq, g'o'za sug'orish... Bu – paxta degani suvga chunonam o'chki, juda otchalik ichmasayam, kamida mening Tulporimchalik simiradi, qurib ketgur!

Paxta ochilganidan keyin-ku... Dalada bayram boshlanadi. Avval, birinchi nav paxta terasiz, keyin ikkinchi terim, uchinchi terim. Shu paxta degani xo'p erinmagan narsa-da! Bugun terib olsangiz, ertaga yana iljayib, ochilib turaveradi. Keyin podbor terasiz, ya'ni mashina terib ketganida ariqqa to'kilib qolgan paxtani yig'ib olasiz. Chanoqda yarim-yortisi qolsayam uvol-da! Undan keyin ko'rak terish, ketidan ko'rak chuvish... Oxiri dalalar qip-qizil bo'lib qolganida g'o'zapoya yulasiz...

Ana endi o'zingiz o'ylang! Mehnat darsidan zo'ri bormi? Har kuni ochiq havoda yurasiz (Biologiya malimimiz aytgandek, „Ochiq havo – tanga davo“). O'qituvchilar ham qiynab o'tirmaydi. Birinchi sentyabrdan o'qishni boshlaysiz-u, oltinchi sentyabrdan terimga tushasiz. O'ninchi dekabrda maktabga qaytib kelsangiz, jurnallar to'ldirilgan, chorak baholar chiqarilgan!

A? Nima dedingiz? Kattalar nima ish qiladi, deysizmi? Kim aytdi sizga kattalar bekor o'tiradi deb?

Masalan, mening otam ham Usmon akaga o'xshagan urush nogironi. Rais buva dadamni, lunji uchishini yoq-tirmagani uchun bug'altirlikdan bo'shatib, gazeta sotuv-

chi qilib qo'ygan bo'lsayam, terim boshlanganida otam do'konchada „Kepqoling, gazeta opqoling“, deb o'tiradi deysizmi? Hecham-da! Singlim Ju, otam, onam tong otmasdan dalaga chiqib ketishadi. Qorong'i tushganda qaytishadi! Ne mashaqqat bilan yetishtirilgan „oqoltin“ni yerda qoldirish, g'irt gunoh-ku!

Boshqalarmi? Kechirasiz! Bizning „Mash'al“ jamoa xo'jaligida tekinox'rlar yo'q. Hamma ishlaydi. Rais buvaning jiyani tomorqasida ketmon chopadi. Kuyovi hisobchilik qiladi. Yana bitta kuyovi – agronom. Kenja kuyovi – iqtisodchi. Qaynisi – do'konda atir-upa sotadi... Bular – erkaklar! Ayollarning yarmisi dalada, yarmisi – uyida. Nega deysizmi? Ayol bo'lgandan keyin tug'ishi kerakmi, axir? Masalan, bizning qishloqda o'ttiz bitta Qahramon ona bor. Bitta bolasini tug'ishi bilan ikkinchisiga tayyorgarlikni boshlab yuboradi...

E, unaqa chalg'itmang-da, odamni! Jonajon jo'ram Shodivoyga shpargalka uzatmoqchi ekanimni aytuvdim-ku!

Maktabning uzundan uzoq binosini aylanib o'tguncha jiqqa terga botib ketdim. Kun issiq. Boshqa sinflar chopiqqa chiqib ketgani uchun maktab jimjit. O'zim ham shunaqangi tez yuguribmanki, nafas olaman desam, ichimga hech havo kirmaydi. Bunday qaragam, tilim taxminan bir qarich osilib qopti (Qo'lim bilan tiqib, joyiga kirgizib qo'ydim).

Shodivoy malades-da! O'zim aytganimdek, deraza yonida o'tirgan ekan. Ochiq oynadan beshta barmog'ini ko'rsatdi. Demak, beshinchi bilet!

Yerga tappa o'tirib olib, imtihon biletleri yozilgan daftarchani titkilab ketdim. Aksiga olib, hech topolmayman.

Shodivoy, qiynalib ketganimni tushundi, shekilli, kalta, yo'g'on bo'ynini cho'zib, qattiq shivirladi:

– Kulon qonuni! Eshitdingmi, Qo'sho! Kulon qonuni! Kulon qonuni bo'lsa, Kulon qonuni-da! Hozir topamiz!

Shpargalkaning qatini yoyishga tushdim. Shodivoy ham butun kitobni ko'chirib chiqqanmi, nima balo! Shpargalka qatini ochganim sayin Shokir abziyning garmonidek cho'zilib ketyapti. Ataylab qilgandek, Kulon qonuni yozilgan joy hech chiqmaydi. Bir mahal kimdir „garmon“ning yerga cho'zilib yotgan uchidan tortib ketayotgandek bo'ldi. Qo'rqa-pisa qaragam, qay ko'z bilan ko'rayki, Tulporim shundoq tepamda turib olib tasmadek shpargalkani bir chetdan yamlab yutyapti.

– Qo'yvor! – dedim-u, jonholatda qog'ozni tortqiladim. Shpargalkaning bir qismi so'lakka qorishib eshagimning og'zidan qaytib chiqdi. O'ziyam rangi suykilib, majaqlangan gulsafsardek ilma-teshik bo'pketibdi.

Tulporim, har qalay yarim quloqchinasini uzib olishga ulgurgan ekan. Huzur qilib chaynadi-da, qult etib yutib yubordi. Yoqib qoldi, shekilli, yana „garmon“ga talpindi. O'rnimdan sakrab turib, quloqchakkasiga tarsaki tortib yubordim! Bilasiz, Tulporim kaltak yeb o'rganmagan. Ko'zimga birpas qarab turdi-da, shunaqangi alam bilan hangrab yubordiki, qo'rqib ketganimdan „tishsh“ dedimmi, „ishsh“ dedimmi, esimda yo'q.

Derazadan qarab turgan Shodivoyning lo'ppi yuzi qiyshayib ketdi. Papkamni shosha-pisha titkilab, „Fizika“ kitobini oldim.

– Mana! – dedim eshagimning hangrab turganidan foydalanib, – yozib ol, Shodi! Vakuumda joylashgan zaryadli qo'zg'almas nuqtaviy ikki jismning o'zaro ta'sir kuchi...

– Alimov! – sinfxona ichkarisidan dag'dag'ali xitob yangradi. Nazarimda, Shodivoyning ko'zi g'ilay bo'lib ketdi. Bir ko'zi menga qarab turibdi, bittasi Usmon akaga. Eshagim ham taqa-taq jimidi-qoldi.

Xuddi shu payt sinfxona ichida g'ala-g'ovur boshlandi.
– Domullo! Qanaqasiz o'zi! – degan tovush shang'il-ladi. – Nima qilasiz bachalarni qiynab. Bo'ling-da, tez-roq. Chopiq qolib ketyapti.

Topdim. Brigadirimiz To'lash akaning ovozi!

– Chiqing! – Usmon aka stolni bir qo'llab mushtladi, shekilli, allanima qarsilladi. – Chiqing! Kim sizga ruxsat berdi, davlat imtihoniga bostirib kirishga!

– Imtihon-ku o'z yo'liga... – To'lash akaning tovushi endi yalinibroq chiqdi. – Ammo bu yoqda shuncha ish... Domullo...

– Yo'qol! Qachondan boshlab, sen savodsiz menga... Qirq yillik pedagogga...

Hamma yoq gumbur-gumbur bo'lib ketdi.

– Shodi! Ma! – dedim baqirib. Fursatdan foydalanib „Fizika“ kitobining o'n besh varaqchasini yirtib, derazadan uzatdim.

Sinfxona tomonidan To'lash akaning alam to'la tovu-shi keldi.

– Domulloman, deb ko'p kerilmang, domullo! Rais buva kelsa, o'zingiz javob berasiz.

Papkamni changallab, maktab darvozasi tomonga yugurdim. Ketimdan Tulporim ergashdi. Darvozaning qoq o'rtasida To'lash akaning boshi boshim bilan urishib ketishiga sal qoldi. Uning ikki yuzi xo'rozning tojiday qip-qizarib ketgan, hansirab nafas olardi.

– Shoshmay tur! – dedi mushtini do'laytirib. – Hozir Rais buvaning o'zi keladi!

Qo'rqqanimdan lip etib chetga o'tdim. To'lash aka nariroqda turgan kajavali mototsikliga mindi, chunonam patillatdiki, qulog'im yorilib ketay dedi.

Chopib, sinfxona eshigiga kelsam, Shodivoy iljayib turibdi.

– To'rt! – dedi ikki yuzi yumronqoziqning lunjidek yalpayib. – Kir. Seni chaqiryapti.

Qo'limdagi papkani do'stinga uzatdim.

– Yugur! Deraza oldiga bor!

– Shpargalkani cho'zmaysanmi?

– Cho'zilib bo'ldi! – dedim to'ng'illab. – Kitobni yirtaver.

Sinfxonaga kirsam, Usmon aka doska oldida turgan-cha u yoqdan bu yoqqa borib kelyapti. Butun gavdasi muttasil chayqaladi.

– Bema'nilik! – dedi ovozi titrab. – Borib turgan be-ma'nilik!

Bilet olishga shoshilmasdim. Avval Shodivoy deraza-ga yetib olsin!..

– Sharmandalik! – malim lablari titrab ingradi. – Allaqanday chalasavod... Bilet olmaysanmi! – dedi to'sat-dan.

Qo'rqa-pisa, stol ustida yotgan uzunchoq qog'ozlarga qo'l cho'zdim. Titrab turgan barmog'imga ilashib chiqqan bittasini cho'g' ushlagandek chimchilab tortdim.

– O'n uch... – dedim talmovsirab.

– Bema'nilik! – malim yana bir xitob qildi-da, negadir ovozi mayinlashdi. – O'tir, o'g'lim, tayyorlan. Shoshil-masdan, o'ylagin, xo'pmi?

Ochiq deraza yoniga borib o'tirdim. Birinchi savol-ning ma'nosini endi tushundim: „Amper qonuni...“

– Qo'sho... – deraza orqasidan ming'illagan tovush keldi. – Qo'sho... Savoling nima?

Ko'z qiri bilan qaragam, deraza tagida Shodivoy bo'y-nini cho'zib turibdi.

– Amper qonuni! – dedim qattiq pichirlab.

Aytdim-ku, malimimizning o'zi yomon deb.

– Kim u? – malim yugurgudek bo'lib tepamga keldi. – Qurting bormi? Nimaga tipirchilaysan?

– O'zim, – dedim iljayib. – Ovoz chiqarmasam, masala yecholmayman, malim.

Usmon aka har ehtimolga qarshi deraza tomonga qarab qo'ydi. Men ham ko'z qirimni tashlasam, hech kim yo'q. Shodivoyning aqli toshni yoradi-da! Allaqachon quyovni surib qopti!

Malim bir qo'llab sharaq-shuruq qilib derazani yopdi. Doska oldiga ketdi. O'sha zahoti deraza ortidan yana Shodivoyning barkashdek yuzi ko'rindi. „Och“, deb imo qildi. „Ilojim yo'q“, degandek bosh chayqadim.

Shodivoy deraza yopiq bo'lgani uchun mendan boshqa hech kim eshitmaydi, deb o'yladi, shekilli, kitobni ochib olib, oynaga yaqin keltirdi.

– Yoz, Qo'sho! – dedi ovozi boricha baqirib. – O'zidan tok kuchi o'tkazayotgan o'tkazgichning uzunligi...

Shipillatib yozib ketdim. „O'zidan tok kuchi...“

– Kichik kesimga u bilan burchak hosil qiluvchi...

Shipillatib davom etdim: „Kichik kesimga...“

– Induksiya magnit maydoni... – dedi Shodivoy ovozinani yanayam balandroq qo'yib.

– Salimov! Doskaga!

Noiloj Usmon akaning yoniga bordim.

– Bo'ldingmi?

– Bo'ldim... Birinchi savolni.

– Qani eshitaylik...

Ikki minut oldin Shodivoy qanaqa baqirgan bo'lsa, men undan o'n hissa qattiqroq hayqirib javob bera boshladim:

– O'zidan tok kuchi o'tkazuvchi o'tkazgichning...

Xuddi shu payt sinf eshigi taraqlab ochildi. Shunaqangi shiddat bilan ochildiki, kaptarxonaga bexosdan mushuk oralab qolsa, qanaqa bo'ladi? Hamma kaptarlar har yoqqa patirlashib uchib ketadimi? Mendayam xud-

di shunaqa bo'ldi. Kallamda hech vaqo qolmadi, xuddi u qulog'imdan kirgan shamol g'uvullab, bu qulog'imdan chiqib ketayotgandek. Qarasam, ostonada Rais buva turibdi. Kun issiqligiga qaramasdan egniga qora kostyum kiyib olibdi. Ko'ksi to'la medal. Orqasida To'lash aka. Rais buvaning qo'ltig'idan mo'ralab-mo'ralab qo'yyapti. Xuddi echking chotidan boshini chiqarib mo'ltirayotgan uloqchadek.

– Malim... – Rais buva g'alati iljaydi. – Ruxsat etsangiz, kadrlarimizning ilmini bizam ko'rsak.

Usmon akaning yupqa labi titrab ketdi.

Rais buva ruxsat kutmay, birinchi partaga o'tirib oldi. To'lash aka uning yoniga cho'kmoqchi edi, qorni sig'madi. Eshik oldiga qaytib bordi-yu, qo'l qovushtirib tura-verdi.

– Umuman, Amper, zo'r olim bo'lgan! – dedim yanayam qattiqroq baqirib. – O'zi nemis bo'lgan, malim. Elektrni ham shu odam topgan. Ya'ni, malimjon, Amper qonuni...

– Malim! – Rais buva o'rnidan siltanib turdi. Parta taraqlab ketdi. – Ko'rdik, baloga aqli yetyapti, bolalarni. Allaqanaqa „Kampir qonuni“ deb shunchalik cho'zg'ilash shartmi?

– Kampirmas, Amper! – nazarimda, malimimiz yig'lab yuborgudek ingradi. – Qachongacha savodsiz bola tarbiyalaymiz!

Rais buva bir zum o'ylanib qoldi. Bilmadim, malimdan uyam hayiqarkanmi yo andisha qildimi, har qalay uyalibroq jilmaygandek bo'ldi.

– Qo'ying, endi, – dedi iljayib. – Eshitdik, kamissiya kelmaydigan bo'пти. Yigitlarimiz malades! Yo'lini topib ketadi. Ko'rib turasiz, institutlarning kattasiga kiradi bu-lar!

– Qandoq qilib? Pora beribmi?

Malimning gapi jon-jonidan o'tib ketdi, shekilli, Rais buvaning yuzi qahrli tus oldi.

– Hov, malim! – dedi har so'zni chertib. – Har yili ish ayni qiziganda bir ishkal chiqarasiz. Nima, bular oqbilak bo'lsinmi? Mana shu bola... – U menga qarab barmog'ini bigiz qildi, – mana shu azamat kechasi bilan tongotar uxlamay g'o'za sug'orib chiqqanini bilasizmi?

Rais buva rost aytdi. Judayam tongotar bo'lmasayam, oy chiqquncha g'o'za sug'organim rost.

– Kelajakni shu avlod yaratadi! – Rais buvaning ovozi shu qadar hokimona jarangladiki, to'rtta partada o'tirgan sinfdoshlarim pildir-pis bo'lib qolishdi. – „Kampir qonuni“ni boshiga uradimi bular! O'ylang-da, siz ham, malim.

Usmon aka yomon dedim-ku! To'satdan unikiyam tutib ketdi.

– Hov, Rais! – dedi titrab. – Qo'lingizdan kelsa, ottirvoring. Men savodsiz kadr tayyorlamayman! Maktabda medal olib, institutga borganda „ikki“ga tortolmaydigan bolani yomon ko'raman!

Angrayib qoldim! Shu paytgacha bironta odam Rais buvaning ko'ziga tik qarab, bunaqa gapirmagan edi. Rais buva ham bir zum esankirab qoldi. Lekin o'sha zahoti shiddat bilan hayqirdi:

– Bolalar yaxshi ilm olmagan bo'lsa, ayb sizda! Bilib qo'ying, shu bolalar institutga kiradi. Albatta, kiradi!

Ajab, Usmon aka kuldi. Kulgandayam, bo'g'iq, xirilab kuldi.

– Sizning o'g'lingizmi, Rais? Xohlasangiz, olim ham qilasiz uni.

– Senga nima?

Battar dovdirab qoldim. Malimning yoshi Rais buva-dan kamida besh yosh, bo'lmasa o'n yosh katta. Sochlari oqarib ketgan. Rais buva uni bemalol sansirayapti!

– To'rt yil oldin pensiyaga chiqishing kerak edi! – dedi Rais buva battar tutaqib. – Nimaga ivirsib yuribsan?

– Yaxshi... – Usmon aka chuqur uf tortdi. – Bo'shayman. O'zimniyam jonimga tegdi... – U negadir jilmaydi. Pastki labini tishlab uzoq jimib qoldi. – Sengayam boqqan balo bordir... – dedi sekin.

– E, o'chir-ey, ig'vogar! – Rais buva ildam kelib, mening qo'limdan tutdi. – Yur, tutxo'r!

Talmovsirab orqasidan ergashdim.

Hovliga chiqsam, Shodivoy kutib turgan ekan.

– Nechchi qo'ydi? – dedi ko'zimga tikilib.

Indamadim.

– Shu palid domlanning gapi uchun ham ikkalangni yurist qilaman! – Rais buva bir qo'li bilan Shodivoyini, bir qo'li bilan meni bilagimdan olib sudrab ketdi.

Darvoza oldiga kelsak, Tulporim meni kutib turgan ekan. Boshqa joy qurib qolgandek naq darvozaga ko'ndalang turib olibdi. Chetlab o'tib ketsak ham bo'ladi-ku, Rais buva kelib-kelib eshakka yo'l bo'shatishni xohlama-di, shekilli, dag'dag'a qildi:

– Xix!

Tulporim uzun quloqlarini osiltirib xayol surib tura-verdi. Boya nega urganimni o'ylayotgan bo'lsa kerak.

Rais buva Shodivoy bilan mening qo'limni qo'yib yu-bordi-da, eshak boshida musht ko'tardi.

– Xix!

Tulporim boshini xotirjam burib, o'girildi. Lablarini cho'chchaytirib Rais buvaning qulog'ini hidladi. Keyin tilini ikki qarich chiqarib uning yuzini yalab ham qo'ydi.

Hozirgina malim bilan urishib g'azablanib turgan Rais buvaning jon-poni chiqib ketdi.

– Xix-e, haromo'lgur! – dedi-yu, ikki qadam orqaga tisarilib, kuchi boricha eshakning qorniga tepdi. Tulporim bir silkinib ketdi. Keyin sekin-sekin burilib, rappa-raso to'qson gradus o'girildi. Bir nimani nishonga olgandek, orqasiga qarab qo'ydi. Ana undan keyin Rais buvaning qovug'ini mo'ljallab turib chunonam tepdiki, Rais buvaning ichidan „G'iq“ degan ovoz chiqdi. Tuproq yo'lga chalqanchasiga yiqildi.

Shodivoy ikkalamiz angrayib qoldik.

– To'xtat! – Rais buva inqillab o'rnidan qo'zg'aldi. – To'xtat deyman. Kimning eshagi bu?! – U orqasiga yopishgan changni qoqib, qaddini rostlaguncha Tulporim shataloq otib g'oyib bo'ldi.

TO'QQIZINCHI BOB

BIZ TALABA BO'LAMIZ!

Osmoni falakda uchib ketyapmiz! „YaK-40“da! Yo-nimda Shodivoy o'tiribdi. Og'zi qulog'ida! Ustara tegmagan mo'ylovi qiymataxtadan o'tkazsa, bir qozon chuchvaraga bemalol yetadigan do'rdoq labini yanayam qalin qilib yuborgandek. Yuziga husnbuzar toshib, afti ustiga unda-munda tosh to'kilgan asfalt ko'chaning o'zi bo'lib qolgan. Tig' tegmagan mo'ylov bilan husnbuzar masala-sida o'zimiz ham jo'ramizdan qolishmaymiz. Shodining yuzi-ku siyrak tosh sachragan asfalt. Bizniki-chi? Naq tosh yo'lning o'zginasi!

Oldingi o'rindiqda Rais buva o'tiribdi. Shlapasining qirradi o'rindiq suyanchig'iga tegib qiyshayibroq turibdi. Rais buva bunaqa samolyotlarda uchaverib, ko'zi pishib ketgan shekilli, allaqachon yetti uyquni urib bo'ldiyov. Ora-chora o'rtacharoq ovozda xurрак tortib ham qo'yadi.

Umrim bino bo'lib, samolyot u yoqda tursin, poyezd-ga ham minmaganman. Shuning uchun, trapdan ko'tarila-yotganda yuragim salgina taka-puka bo'ldi. Ammo darrov o'zimni yupatdim. Samolyot Shodivoyning „Zaporojets“i emaski, „Ferma tog'a“ning g'aramiga kalla qilsa! Rost-dan ham „YaK-40“ jonning rohati ekan! Qilt etmaydi-ya! Xuddi bir joyda qotib turgandek. Shundoq tagimizda oppoq, do'mboq bulutlar suzib yuribdi. Shunaqangi xo'ppa semizki, paxta xirmonidan farqi yo'q. Ustiga chiqib irg'ishlaging keladi. Olachalpoq „yirtig'i“dan yerga tushib ketmasang bas! Jo'ramning biqiniga turtib, yumaloq derazadan „ko'rib qo'y“ degandek, bulutlarga imo qildim. Shodivoy „zo'r“ degandek bosh barmog'ini dikkaytirib qo'ydi.

Shundoq qilib, yaqinda biz talaba bo'lamiz! Aslida, bunaqa o'y yetti uxlab tushimga ham kirmagandi.

O'shanda Rais buva „Senlarni yurist qilmasam, rais otimni boshqa qo'yaman“, deyishga deb qo'ydi-yu, palakat bosib, Tulporimdan tepki yegandan keyin, bu gap paqqos esidan chiqib ketgandir, deb o'ylagandim. Birinchidan, Tulpor maydalashib o'tirmaydi. Tepsa, birvarakay tepib qo'ya qoladi. Rais buva uch kungacha hech kimga ko'rinmadi. Shodivoyning aytishiga qaraganda, dadasi uch kungacha tumandan massajchi chaqirib, vazelin bilan qovug'ini silatganmish. Ikkinchidan, Rais buva eshak meniki ekanini bilgan. Bilmay qayoqqa borardi: Tulporimni mingta hangi orasiga qo'yib yuboring: manaman deb ajralib turadi.

Xullas, Rais buva Shodivoy ikkimizni institutga kiritib qo'yishniyam xuddi mototsikl olib berishga o'xshab allaqachon esidan chiqarib yubordi, deb o'ylagandim.

Yo'q, unutmagan ekan. Uch kun avval saharlab turib eshagimni sug'orayotsam, harsillab-gursullab, Shodivoy kelib qoldi.

– Chamadoningni tayyorla! – dedi do'rillab. – Toshkan boramiz.

– Nega?

– O'qishga kiramiz. Yuridicheskiyga!

Yuridicheskiy deganini judayam yaxshi tushunmasam ham ozmi-ko'pmi aqlim yetardi.

– Nima, odamlarni qamaysanmi?

Shodivoy ham bu yog'ini o'ylab ko'rmagan ekanmi, ikkilanib qoldi.

– O'zinga qolsa-ku, – dedi ming'illab. – Fizkulturniyga kirmoqchiydim. Hozir yuz kilo shtanga ko'taryapman.

– Men anavinaqa turnikka osiladiganiga kirardim, – dedim xuddi dadam darrov javob bera qoladigandek. – Bo'yim daroz.

– Shunaqa-ku, – Shodivoy yana ming'illadi. – Fizkulturniyda dadamning jo'rasi yo'q ekan. Keyin... Yuristlar mixday yasharmish.

Hafsalam pir bo'ldi.

– Boraver!

– Yo'o'o'q! – Shodivoy boshini sarak-sarak qildi. – Sen bormasang, menam kirmayman o'qishga! Dadam jo'rasiga aytib, seniyam joylab qo'yadigan bo'ldi.

Do'stim rost aytgan ekan. Kechqurun onam eshikdan hovliqib kirib, Rais buvani alqashga tushdi. Rais buva onamni ataylabdan idoraga chaqirib olib aytganmish.

„Shundoq-shundoq, yanga, Qo'shoqvoyni azaldan yaxshi ko'raman. Uyam o'zimning o'g'limdek gap. Shodivoy ikkalasi o'qib, yurist bo'lib keladi!“

Hovli supurayotgan singlim enamning gapini eshitib negadir hiringlab kuldi.

– Sizdan yurist chiqmaydi, aka!

Supada jo'xori uqalab o'tirgan dadamning o'ng lunji ucha boshladi. Onamga qarab chaqchaydi.

– Ilonning yog'ini yalagan o'sha Rais otalik qilar-mishmi mening o'g'limga? Rahmat! Beradiganini belbog'iga bog'lasin!

Onam ko'ziga yosh oldi.

– Doim shunaqa kajbahslik qilasiz. Birov sizning o'g'lingizni o'qitaman, odam qilaman, desa...

Dadam so'tani uloqtirdi-da, jahl bilan qo'l siltab ko'chaga chiqib ketdi.

Kecha Shodivoy yana keldi. Cho'ntagidan bir dasta qog'oz chiqardi.

– Ko'rib qo'y! – dedi maqtanib. – Inshoning zo'ri mana bunaqa bo'ladi! Adabiyot malimimizning o'zi yozgan.

Esim og'ib qolay dedi.

– Hoy jinni! – dedim baqirib. – Toshkandagi institut sening maktabingmi, shpargalka ko'chirsang indamay turadigan! Derazadan o'zingni uloqtirib yuborar!

– Uloqtirmaydi. Dadamning jo'rasi bor.

Kechqurun otam ishdan keldi-yu, ayvon o'rtasida turgan bir dasturxon patir, bir tog'ora bo'g'irsoqni ko'rib hayron bo'ldi.

– Nima bu?

– Yo'lga! – dedi onam tushuntirib. – Bolam bechora musofir yurtda och-nahor yuradimi? Jillaqursa ozroq pul bering. Nonushta qilishi bor, istalavoyga kirishi bor...

Dadamning bir emas, ikkala lunji ucha boshladi.

– Ehtiyot bo'! – dedi to'ng'illab, – o'g'ling kosmosga uchib ketyapti... Ko'rasan, hali, hafta o'tmay qaytib keladi to'rvasini ko'tarib.

Onamning jazavasi qanaqa tutishini aytuvdim-a? Hozir ham shunaqa bo'ldi.

– Hoy, – dedi ikki qo'lini tizzasiga baravar shappatilab. – Odamlar bolasini o'qishga joylayman deb sigiri-

ni sotadi, moshinini sotadi. Beliga jaraq-jaraq pul tugib, domlaning uyiga boradi. Rais buvadek odam bosh qo'shib turganda siz bitta-yu bitta o'g'lingizdan pul ayaysizmi? – U to'satdan yig'lab yubordi. – Mayli, uzugimni sotaman, sirg'amni sotaman! Kerak bo'lsa, Mavjuning to'yiga atab qo'ygan gilamni sotaman!

– Bo'ldi! – dadam boshi muttasil chayqalib shimining cho'ntagini kovladi, bir hovuch pulni xontaxtaga uloqtirdi-yu, hovliga tushib ketdi.

Onam darrov ovunib qoldi. Sholchaga cho'nqayib o'tirgancha bosh barmog'ini yalab hafsala bilan pul sanadi, ro'molini yechib, pulni chandilab bog'ladi.

– Ma, belingga tugib ol! Shahar yomon bo'ladi. Bittayarimtasi kissangdan olib qo'ymasin.

Onam chamasi kechasi bilan uxlamadiyov. Allaqayoqdan eski chamadon topib keldi. Issiq to'rko'ylak (shamolab qolmasligim uchun), bitta qora kostyum (dadamniki, kuyadori hidi kelib turibdi), ikkita shim, ikki juft paypoq, o'n oltita patir (o'zim sanab turdim), bir to'rva yong'oq (o'zimizning tomorqadagi yong'oqdan), bir to'rva turshak (tog'amnikidan kelgan, qurtlaganidan bildim), yarim to'rva qurut (o'zimizning qatiqdan), yarim to'rva bo'g'irsoq (kecha pishirilgan), yana allaqancha narsalarni joylab, qopqoqni yopgan edi, chamadon ajdarning og'zidek bir ochilgancha ustiga minib olib, bossa ham qayta yopilmadi.

Onam ishning ko'zini biladi-da! Dadamning eski shimidan qalinligi besh enli keladigan kamarni yechib olib, bir tortgan edi, chamadonim og'zini yumdi. Faqat eshagimning xurjunidek ikki tomonga tarvaqaylab, do'mbayib qoldi.

Tong saharda turib, tashqariga chiqdim-u, eng avval yong'og'im bilan xayrlashdim.

– Xayr, qarddon yong'og'im! Ustingdan yiqilib, boshim yorilgan bo'lsayam, baribir seni yaxshi ko'raman!

Sening mevalaringni yeb, aqlim to'lishdi. Erta-indin talaba bo'laman! Mabodo tosh otib, shoxingni sindirib, xafa qilgan bo'lsam, rozi bo'l.

Yong'og'im qilt etmadi.

Keyin og'ilxonaga kirib, Tulporim bilan xayrlashdim.

– Xayr, mehribon Tulporim. Imtihon kuni seni urmoqchi emasdim. O'zing shpargalkani yeb qo'yib chatoq qilding. Xafa bo'lma! Rozi bo'l, Tulporim! Har kuni maktabning derazasi oldiga borib turarding. Endi mendan kim xabar oladi?

Eshagim yuzimga qarab bir xo'rsindi, ikki xo'rsindi. Keyin entikib-entikib hangrab yubordi. Qarasam, o'zim ham yig'lab yuboradiganman. Chopib hovliga chiqdim. Singlim tandirga g'o'zapoya tiqib endi gugurt chaqayotgan ekan.

– Xayr, Ju! – dedim yig'lamsirab. Singlimni bag'rimga bosib, peshanasidan o'pdim. – Kalishimni yirtib qo'yganingda so'kkandim, rozi bo'l.

– Voy qo'lim kuydi! – singlimning afti burishib ketdi. – Qanaqa kalish?

Qarang, allaqachon esidan chiqib ketgan ekan-ku, men bo'lsam...

Ayvonda turgan onam o'pkasi to'lib, meni bag'riga bosdi.

– Xayr, enajon, rozi bo'ling! – degan edim, ho'ngrab yig'lab yubordi.

– Voy, bolajonim, enaginangni tashlab, qayoqlarga ketyapsan?

– Xayr, dadajon! – uy tomonga qarab xo'rsinib qo'ydim.

– Dadang allaqachon ishga ketgan! – onam ro'moli-ning uchiga burnini qoqdi.

Qarang, dadam uzoq safarga ketayotganimni ko'ra-bila turib, xayrlashgisi ham kelmabdi. Shu qilganiga Tosh-

kentga borib olim bo'lib kelaman! Prapisir bo'lib kelaman! Bir uyalsin!

Mana, ketyapmiz endi „YaK-40“da! Samolyot dera-zasidan qarab boryapman-u, bundan besh yil avval qazo qilgan momojonimning gapini eslayman. Bir kuni momojonim maqtangan edi. Bu dunyoda ko'rmagan joyim qolmadi, bacham, bu yog'i Shaldiramasoygayam borib keldim! (Shaldiramasoy bizning qishloqdan olti chaqirim narida. Eshakda bir soatli yo'l.)

Samolyot manzilga yaqinlashdi, shekilli, pastlay boshladi. Ip tortilgandek to'ppa-to'g'ri yo'llar, oppoq binolar, poyezd izi ko'rindi.

Oldingi o'rindiqda o'tirgan Rais buva samolyot yerga qo'ngandan keyingina uyg'ondi. Suyanchiq ustidan bizga mo'ralab qaradi. Yuzi qip-qizarib ketibdi. Kaftining orqasi bilan so'lagini artib, qiyshayib ketgan shlyapasini to'g'rilab oldi.

– Keldik, polvon! – dedi iljayib. Menga aytdimi, Shodivoygami, tushunmadim.

Voy-bo'! Toshkent degani ham xo'p g'aroyib shahar ekan-da! Odamlar muncha ko'p! Tag'in hammasi shoshiladi. Ko'pkariga kelgan chavandozga o'xshaydi-ya! Mashinalarning g'izillashini aytmaysizmi! Biz o'tirgan taksi osmon baravar bino oldiga yetib kelguncha ellik sakkizta mashinani quvib o'tdi. Sanab turdim.

Shodivoy o'zining chamadonini, men o'zimning do'm-payib ketgan chamadonimni ko'tarib, tepasiga qarasangiz, do'ppingiz tushib ketadigan binoga kirdik. Rais buvaning qo'lida yuk yo'q hisob. Ixchamgina „diplomat“ ko'tarib olgan. U, ketimdan yurlaring, degandek imo qildi-da, alla-qancha odam to'dalashib turgan oyna to'siq oldiga bordi. Binoning ichi salqingina ekan (Odamning uxlagisi keldi). Shodivoy ikkalamiz chamadonni ko'targancha Rais

buvaning ketidan safga turdik. Oynavand to'siq ortiga sekin mo'raladim. Shodivoyning „Zaporjets“iga o'xshagan havorang ko'ylak kiygan xotin baland suyanchiqli kursida o'tiribdi. Avvaliga xotin pamildori yeb o'tirgan ekan, deb o'yladim. Yo'q, labi shunaqa, qip-qizil ekan. Qoshini aytmaysizmi, qoshini! Xoh ishonning, xoh ishonmang, qoshsiz tug'ilgan bo'lsa, uyalganidan qalam bilan chizib qo'ygandir-da, deb o'yladim. Yo'q, razm solib qarasam, „qil“ning tagi ko'karibroq turibdi. Dadam soqolini guzardagi sartaroshxonaga kirib, Sobit cho'loqqa oldirib kelgan kuni shunaqa ko'karib qolishini ko'rganman. Bundan chiqdi, zangori ko'ylakli xotin ham kunora sartaroshxonaga kirib Sobit cho'loqqa o'xshagan sartaroshga qoshini qirdirar ekan-da! Og'rigandir, bechoraning qovog'i!

Xotin sariq telefonni qulog'iga bosib, allakim bilan gaplashardi.

– Gulichka! Lyolya erini razvodga beribdi... Nima? Yo'q, piyonistamas! A? Injener edi-da! Oladigan maoshi yo'lkirasidan ortmasdi. Tag'inam Lyolya bechora olti oy chidadi!

„Safimiz“ning old tomonida asabiy ovoz yangradi:

– Qizim!

Bo'ynimni cho'zib, bu yoqqa qaradim. Saraton bo'lishiga qaramay telpak kiyib olgan chol tuynuk tomonga engashib hayqirdi:

– Menga qara, qizim...

– Minutochku! – xotin telefonni qulog'idan nari surib, cholga yuzlandi:

– Joy yo'q!

– Qizim...

– Mening otam ko'karib chiqqaniga o'n to'rt yil bo'ldi, – xotin telefonni yana qulog'iga bosdi. – Gulichka, eshityapsanmi? Ertaga sudga borarkan. Nima, kvartirani?

– Jon opa! – boyagi chol ovozi balandroq ko'tardi.
 – Minutochku! – xotin ipdek qoshini chimirdi. – Mening ukam yo'q!

– Opajon! – chol yalinishga tushdi. – O'g'lim uzum sotgani kelgan edi. Bozorda qo'lga tushib ishi sudga oshirilibdi.

– Spekulyant jazosini olishi kerak, – xotin telefonni qulog'iga bosdi. – Eshityapsanmi, Gulichka! A? Lyolya durochkami, kvartirani berib qo'yadigan. Injenerning ketiga bitta tepsa...

Telpakli chol joy olishdan umidini uzdi, shekilli, nari ketdi. Avval Rais buva, ketidan Shodivoy, Shodivoyning ketidan men – chamadonni ko'targancha rappa-raso bir qadamcha oldinga jildik. Munday orqaga qaragam, yana yigirmatacha odam to'planib ketibdi. Voy-bo', birpasda-ya!

– Lyolya Ayrapetyan bilan gaplashibdi...

Choldan keyin turgan, boshiga ro'mol o'ragan qop-qora xotin endi birinchi bo'lib qolganiga quvondi, shekilli, shang'illadi:

– Singlim?!

– Gulichka, minutochku! – zangori ko'ylakli xotin telefonni yana qulog'idan uzoqlashtirishga majbur bo'ldi. – Opam uchta! – dedi mix qoqqandek qarsillatib. – To'rtinchi opam borligini bilmasdim.

Qora xotin balo ekan.

– Men Qahramon onaman! – dedi chertib-chertib. Bir emas, o'nta mixni baravar qoqqandek qarsillatib tashladi. – O'n bitta bolam bor.

Zangori ko'ylakli xotin pinagini buzmadi.

– Tabriklayman!

– Oltinchi qizim – og'ir kasal. Toshmiga yotqizdim. Ko'chada to'rt yashar kenjam turibdi.

– Qanaqa odamsiz o'zi, yosh bolani ko'chada qoldirib bo'ladimi? Mashina urib ketsa, buniyam Toshmiga oborasizmi? – U yana telefonni qulog'iga bosdi, – Gulichka! Lyolya Ayrapetyan bilan gaplashibdi. Ayrapetyan aytibdi. „Ering yaxshilikcha uyini bo'shatmasa, qamatib yuboraman“, debdi. Nima? – Zangori ko'ylakli xotin quvonch bilan xitob qildi. Hatto o'rnidan turib ketdi. – „Jiji?“ Arabskiyimi? Yo'q, bittamas, ikkita! Keyin... Bit-tagina „Adidas...“ Shefingga aytsang...

Qora xotin rostdan ham to'rt yashar bolasini mashina urib ketishidan qo'rqdi, shekilli, yerda yotgan tugun-ter-saklarini ko'tarib tashqariga otildi. Yana bir qadam surildik.

– Gulichka! – zangori ko'ylakli xotin telefonni qulog'iga yanayam qattiqroq bosdi. – Shefingga ayt: Men „lox“ emasman. Shapkasini boshqalarga qo'ysin.

Old tomondan g'o'ldiragan ovoz keldi:

– Opajon!

Qarasam, ayvoni katta shlyapa kiyib olgan yigit tynukka engashib yalinyapti:

– Jon opa!

Xotin bu gal telefonni qulog'idan olmadi. Shlyapali-ga qaramadiyam. O'ng qo'lidagi ruchka bilan tynukning yarmisini to'sib turgan taxtachaga nuqib qo'ydi. Bo'y-nimni yanayam cho'zib qaragam, taxtaga har bittasi o'rta barmog'imdek keladigan harflar bilan „Joy yo'q!“ deb yozib qo'yilibdi.

– Gulichka! – xotin sirli jilmaydi. „Jiji“ bilan „Adidas“ni to'g'rilab bersang, – dedi ovozi pasaytirib, – bitta „Lama“ bizdan!

– Opajon! – shlyapali yigit astoydil yalindi. – Olisdan kelganman.

– O'zbekmisiz? – xotin bu gapni „Gulichka“ga aytdimi, shlyapali yigitgami, bilmadim. Har qalay, shlyapaliga aytgan ekan. Yigit quvonib ketdi.

– Ha, opajon, o'zbekman!

– O'zbek bo'lsangiz, men ham o'zbek tilida aytyapman. Joy yo'q! Tushunarlimi?

– Axir, men uzoqdan kelganman! Anjandan!

– Eh-he! Men Argentinadan deb o'ylabman. Qirq sakiz, Gulichka! Ikkinchi rost. Sening razmering.

Xayriyat-ey! Rais buvagayam gal keldi.

– Joy bormi? – dedi Rais buva negadir iljayib.

Zangori ko'ylakli xotin biz tomonga qaramadi. „Joy yo'q!“ – deb yozilgan taxtachaga ruchkasi bilan nuqib, davom etdi:

– Yoqmay o'lsin! „Mister-D“dan to'rtta kerak. Fikon bo'lsayam mayli. Marat akamga! Yoqasi qirq bir...

– Joy bormi? – Rais buva bu gal dag'dag'aliroq xitob qildi.

– Savod bormi? – xotin yana taxtachaga nuqidi. – Gulichka! Eshitdingmi, qirq bir! E, jinsini boshiga uradimi? O'zida tiqilib yotibdi.

Rais buva taxtachani shaxt bilan yulqib olib nari surib qo'ydi.

– Bizgayam-a!

– Minutochku, Gulichka! Bu naxallar... – to'siq orqasidagi xotin qoshini chimirib, biz tomonga yarq etib qaradi-yu, to'satdan yuzi yorishdi. – Iye, – dedi jilmayib. Telefonni qulog'iga bosib, nihoyatda mayin, nihoyatda muloyim gapirdi. – Gulichka, uch minutdan keyin telefon qilaman. – Go'shakni qo'yib, o'rmidan turib ketdi.

– Bormisiz, Toshmamat Alimovich! Nimaga ocherid kutib turibsiz? Bu yoqdan kelavermaysizmi?!

– Ishingiz qiyin ekan... – Rais buva og'ir-og'ir bosh chayqadi. – Har kuni shu ahvolmi?

– E, shularni deb gipertonik bo'pqoldim, Toshmamat Alimovich! – u shu qadar ozor chekib ikki chakkasini qisdiki, qo'yib bersa, hozir yig'lab yuborgudek edi. Xayriyat, yig'lamadi. Kulrang telefonni ko'tarib shosha-pisha raqam terdi.

– Muxochka! – dedi ovozini pasaytiribroq. – Yetti yuz o'n to'qqizning egasi keldi. – Keyin muloyim jilmayib, Rais buvadan so'radi:

– Bir o'zingizmi?

– Ko'pchilik! – Rais buva Shodivoy ikkalamizga imo qildi. – Kadrlarni olib keldik. O'qishga kirmoqchi...

Xotin bir qo'li bilan telefonni qulog'iga bosgan ko'yi tuynukdan boshini chiqarib, avval Shodivoyga, keyin menga qaradi.

– Sizam xitirsiz! – dedi Rais buvaga qoshini uchirib. – O'g'lim bitta deb yurardingiz-ku!

Rais buva biz tomonga qarab qo'ydi.

– Bittalikka bitta! Bunisi, – deb menga imo qildi. – Bunisiyam yaxshi bola, o'zimizning kadr.

Xotin tuynukdan boshini ichkari tortdi.

– Muxa! Hozir chiqishadi. Uch kishi! Nima? Yo'q, ayollar yo'q. Menga qara! Yana bitta nomer topasan.

– Kerakmas! – Rais buva iljayib qo'l siltadi. – Kadrlarni joylashtiraylik. Men... Bilasiz-ku, Oydin! Bedaning uyi yo'q, qayga borsa pitpildi!

– Sizam xitirsiz! – xotin qip-qizil, uzun tirnoqli barmog'i bilan po'pisa qildi.

– Yurlaring! – Rais buva qovog'ini solib Shodivoy bilan menga buyurdi.

O'rtog'im ikkalamiz jonholatda chamadonlarga yopishgan edik, Rais buvaning jahli chiqib ketdi. Mengamas-u, Shodivoyga o'shqirib berdi:

– Qo'y, joyiga, nokas! O'zlari opchiqadi.

Ammo o'zi qo'lidagi diplomatini tashlamadi. Shodivoy zina tomonga yo'nalgan edi, tag'in o'shqirdi:

– Shoshma, bu yoqqa kel!

Negadir zina emas, allaqanday jigarrang eshik oldiga borib qoldik. Ikki ko'zim Tulporimning xurjunidek do'ppayib ketgan chamadonimda! Non bilan bo'g'irsoq, yong'oq bilan qurtlagan turshak-ku, mayli. Ammo chamadonimda dadamning kostyumi bor. Onam sotib olgan paypoq bor. Bir emas, ikki juft. Birov lip etib o'marib ketsa...

Shu payt jigarrang eshik o'zidan o'zi shig'illab ochildi. Ichidan qora ko'zoynak taqqan mallasoch chol bilan xuddi qishlog'imizdagi bog'cha bolalarinikiga o'xshagan kalta ishtoncha kiyib olgan kampir chiqib keldi. Angrayib qopman. Chol-kampirlar allaqanday tilda „ve-o-ve-o“ degan nari ketdi.

– Kirsang-chi! – Rais buva qo'limdan tortib eshik ichiga olib kirdi.

Tushundim. Liftga chiqqan ekanmiz. Zum o'tmay tag'in eshik ochildi. Rais buva ixcham portfelini salanglatgan deraza oldida turgan stol tomon bordi. Xayolim chamadonimda!

– Bormisiz, Muhabbatxon! – Rais buvaning quvonchli xitobidan hushim joyiga keldi.

Ustiga moshrang mato yopilgan, bir chekkasiga telefon, bir chekkasiga guldon qo'yilgan stol orqasida o'tirgan xotin dik etib o'rnidan turdi. Bu xotin ham xuddi pastdagi ayolga o'xshab kalta yengli zangori ko'ylak kiyib olgan, farqi shuki, gavdasi pastdagi xotinga taxminan bir yarimta kelar, ammo Shodivoyning onasidan, ya'ni hovlisida tut bargi kesganimda yiqilib tushib, yerni qimirlatib yuborgan Jamila xolamdan ancha ixcham edi.

– O'zingiz kamnamosiz, o'rtoq rais! – u Rais buva-

ning kaftini changallab, qo'shqo'llab qisdi. Shunda bil-dimki, har bilagi mening sonimdan yo'g'on bo'lsa borki, ingichka emas. – Eson-omonmisiz? Planlar yuzmi? Bola-chaqalar omon-esonmi?

U qo'lini har silkitganida Rais buvaning chayir gavdasi silkinib-silkinib ketardi.

Pastdagi xotin „Muxa“ deganida pashshadek qiltiriq ayolni ko'z oldinga keltiruvdim. „Muxa“si shunaqa bo'lsa, fili qanaqa bo'larkin?

„Muxa“ opa, ya'ni Muhabbat opa stol tortmasini sharaq-shuruq qilib ochdi-yu, bandiga tuxumdek yog'och il-gich osilgan kalitni olib, yo'l boshladi. Tavba! Shundoq semiz xotin, shunaqangi zipillab yurishini birinchi ko'rishim. Yo'lakka to'shalgan cho'g'dek gilam ustida yurib emas, uchib borayotgandek.

„Muxa“ opa yo'lak adog'iga yetay deganda bir eshik oldida to'xtadi. Kalit solib, sharaq-shuruq qilib ochdi.

– Marhamat qilsinlar! – dedi yosh kelinchaklardek tamanno bilan ikki qo'lini semiz ko'ksiga qo'yib.

Avval Rais buva, keyin Shodivoy, undan keyin men ichkari kirdik. Voy-bo'! Gastinsa degani zo'r bo'lar-kan-ku! Yerga olovdek gilamlar to'shalgan. Bir tomonda divan, bir tomonda yog'och karavot. Burchakda xolodil-nik...

Xayolimga lop etib bir fikr keldi. Mayli, Shodivoy karavotda yotsin, menga divan ham bo'laveradi.

Shuni o'ylab tursam, eshik jur'atsiz taqilladi.

– Da! – dedi „Muxa“ opa zardaliroq ohangda.

Eshik ochilib, ikkita chamadon ko'targan, boshiga zangori shapka kiygan shopmo'ylov kishi ko'rindi. Xay-riyat-ey, chamadonim omon ekan!

Mo'ylovli kishi ikkala chamadonni yerga qo'yib, uf tortdi. Endi burilib ketayotgan edi, Rais buva to'xtatdi.

– Shoshma! – cho‘ntagini kovlab pul chiqardi. – Rahmat!

Mo‘ylovli kishi negadir xijolatli iljaydi:

– Ko‘p-ku, Rais aka!

– Bo‘pti, boraver! – Rais buva qovog‘ini solgan edi, mo‘ylovli kishi pulni changallaganicha, tisarila-tisarila yo‘lakka chiqib ketdi.

Chamadonim omon-eson topilganiga quvonib ketdim. Bu yog‘i-ku joyida! Shodivoy karavotda yotsa, men divanda yotsam, Rais buva nima qiladi?

Xuddi shuni kuzatib turgandek, „Muxa“ opa yonboshdagi eshikni ochdi. Ko‘kimtir parda orqasidagi eshikni ko‘rmay qopman.

– Marhamat! – dedi ta‘zim qilib. – Bu yog‘i yotoqxona.

– Qorin och! – Rais buva yana qoshini chimirdi.

– Restoran soat yettigacha pereriv... – dedi „Muxa“ opa aybdor alfozda jilmayib. – Shu yoqqa zakaz qilasizmi?

Rais buva noroziroq alfozda xo‘rsindi:

– Nima bor o‘zi?

– Aniq bilmadim-ku, antrikot, kavkazskiy shashlik, kiyevskiy kotlet, tabaka, mampar, lag‘mon...

– Bo‘pti! – Rais buva uning gapini kesdi. – Tabaka opchiq.

– Uchtami?

– To‘rtta! Qorin piyozning po‘sti bo‘pketdi.

„Muxa“ opa negadir ketishga shoshilmasdi.

– Rais aka, – dedi eshik oldida to‘xtab. – Bu... Bolalar bilan siqilishib qolmasmikinsiz... Qanchaga kelgansizlar o‘zi?

– Men bilan ishing bo‘lmasin! – Rais buva biz tomonga qarab qo‘ydi. – Kadrlar... Xullas, o‘qishga joylashib

bir yoqlik bo‘lguncha turadi. Xohlasa, bir oy, xohlasa, ikki oy.

– O‘zlari-chi, xo‘jayin? – „Muxa“ opa jilmayib, qoshini uchirdi. Ikki qo‘lini o‘g‘irdek beliga tirab, qilpanglamoqchi bo‘lgan edi, yaxshi uddalay olmadi. Qorni lo-pillab ketdi.

– Gapni ko‘paytirmay tabakani opchiqsang-chi! – dedi Rais buva o‘shqirib.

„Muxa“ opa chiqib ketishi bilan Rais buva Shodivoy ikkalamizni ichkari xonaga boshladi. Qarasam, boyagi xona buning oldida ip esholmaydi. Derazalarga pushtirang pardalar tutilgan. Ikki deraza oldida ikkita karavot, burchakda rangli televizor! Bir burchakda magnitofon.

– Iye, yaponskiy, shekilli? – Shodivoy endi magnitofon tomonga yurgan edi, Rais buva baqirib berdi.

– Ahmoq! O‘qishga kirishga kelganmisan, muzika eshitishgami?..

Shodivoy xona o‘rtasida taqqa to‘xtab qoldi.

– Unaqamas-da! – dedi Rais buva sal hovuridan tushib. – Avval institutga kirib ol... Keyin... – shunday deb gurs-gurs qadam bosib, narigi xonaga chiqib ketdi. Zum o‘tmay o‘sha tomonda suv shovulladi.

...Tabaka degani shunaqangi mazali taom ekanki, bunaqasini Chiyali bozorda ham topolmaysiz. Shodivoy ikkalamiz qovurma tovuqning suyaginiyam g‘ajib tashladigov!

– Menga qara! – Rais buva yog‘ bosgan qo‘llarini, qalin lablarini qog‘oz ro‘molchaga artib, o‘rnidan turdi. Ertalabdan beri o‘zi ko‘tarib yurgan diplomatni Shodivoy tanlagan karavotning tagiga suqib qo‘ydi. – Yo‘qotib qo‘ysang... – dedi Shodivoyga chaqchayib. – Ichagingni sug‘urib olaman! Uqdingmi? Yostig‘ingning tagiga qo‘yib yot. Tashqari chiqsalar... – u endi menga o‘girildi. –

Kalitni etajniy dejurga bermaysan! – Rais buva yelkamga qoqib qo'ydi. – Sen pishiq bolasan-ku, tutxo'r! Jo'rang ahmoq!

Shodivoyga qarasam, barmog'ini yalab o'shshayibroq o'tiribdi.

– Unaqamas, Rais buva, – dedim iljayib. – Shodi – zo'r!

– Bo'pti! – Rais buva o'rnidan turdi. – Mening zarur ishlarim bor. Ertalab kelaman. Eshikni qulflab ollaring. Kalit og'zida qolsin. O'shanda birov kirmaydi.

Shunday dedi-yu, chiqdi-ketdi. Shodivoy menga qaradi. Men Shodivoyga.

– Eshikni qulfladingmi? – dedi Shodivoy qo'rqa-pisa.

– Qulfladim.

– Kalit og'zida qoldimi?

– Qoldi. Sal chaproq tomonga burib qo'ydim. Shodi...

– Endi nima qilamiz, Qo'sho?

– Televizor ko'rmaymizmi? Toshkentda boshqacha ko'rsatsa kerak.

– Dadam bilib qolsa, o'ldiradi.

– Muzika eshitamizmi?

– O'ldiradi.

– Ko'chani tomosha qila qolaylik, Shodi.

– Mayliiii!

Ikkalamiz deraza pardasini ochib, ko'chani tomosha qila boshladik. Hamma yoq chiroq! Mashinalar shovullab o'tadi. Allaqayoqda tramvay g'iyqillaydi. Pastdan, birinchi qavat tomondan „gumbur-gumbur“, „vosh-vosh“ degan sado keladi. Restoranda o'yin-kulgi bo'lyapti, chog'i. Ro'paradagi bog' ichi charog'on. Bog' o'rtasidagi pushtirang yozuvga ko'zim tushdi: „Morojenoye“.

– Shodii! – dedim sekin. – Morojniy yemaymizmi? Menda pul bor. – Gapimning isboti uchun belimni qash-

lab qo'ydim. Shuncha pulni belga bog'lab yurish oson emas ekan. Ertalabdan beri biqinim qichishadi.

– Iloji yo'q, Qo'sho! – o'rtog'im xo'rsindi. – Ertaga...

– Bo'lmasa, uxlay qolaylik.

– Mayli...

Chiroqni o'chirib yotdik. Shodivoy u derazaning tagiga, men bu derazaning tagiga. Uyqu kelsa qani? Darpardani tortib qo'yganimiz bilan Shodivoyning ham, mening ham yostig'im ustiga bir tutamdan nur tushib turibdi. Nuqul bugungi voqealarni eslayman. Tulporim bilan xayrlashganim. Onamning yig'lab qolgani, samolyot, bulutlar. Qoshini sartaroshga oldirgan xotin, „Muxa“ opa... Bir mahal Shodivoyning karavoti g'irchillay boshladi.

– Shodi, – dedim boshimni ko'tarib. – Nima qilyapsan?

– Dadam aytdi-ku! Yostig'imning tagiga qo'yib yotmasam... – Jo'ram avval yostiqni ko'tarib, boyagi diplomatni joylab ko'rdi. Keyin, ko'ngli o'rniga tushmadi, shekilli, to'shak qatini ochib, diplomatini qo'ydi. Ustidan to'shak yopdi. Uning ustidan choyshab yoydi. Ustiga yostig'ini bosdi.

Shoshma! Rais buva Shodivoyni bekorga ogohlantirdimi?

Mening chamadonimdagi narsalar unikidan kammi? O'n oltita patir, bir to'rva bo'g'irsoq, yarim to'rva yong'oq, yarim to'rva qurut... Eng muhimi dadamning kostyumi, paypoq...

Men ham o'rnimdan irg'ib turdim-da, yalangoyoq shippillab borib, shkafni taraqturuq qilib ochdim. Chamadonimning bandidan ikki qo'llab ko'tarib kelib, yostig'imning tagiga bosdim.

– Nima qilyapsan, Qo'sho? – dedi Shodivoy pichirlab.

– Chamadonimni ehtiyot qilyapman, jo'ra, – dedim men ham pichirlab.

To'g'ri-da! Gastinsani o'g'ri bossa, Rais buva yo'q, Shodivoyning kichkinagina diplomatini o'g'irlaganda mening xurjundek chamadonimni sog' qo'yarmidi?

Boshimni yostiqaqqa tashlaganimni bilaman. Do'q etgan ovoz eshitildi. Gardanim chunonam zirqirab ketdiki, aftim olmaqqidek bujmayib ketdiyov. Bo'ynimni silab-silab bu gal yostiqaqqa boshimni sekinroq tashladim.

– Uxlaymizmi, Shodi... – dedim pichirlab.

– Mayli, Qo'sho...

Shu Toshkent deganiyam xo'p serg'alva shahar ekan-da! Ko'cha to'la shov-shuv, vag'-vug'. Xonamiz zirillaydi. Hammasiyam mayli-ku, yotibmanmi, o'tiribmanmi, o'zim bilmayman. Yostiq ostidan chamadonim g'o'dayib turibdi. Gardanim haliyam zirqirayapti.

Oxiri ko'zim ilinibdi. Bir mahal allaqanday shatir-shuttur tovushdan uyg'onib ketdim. Tovush chap tomondan kelar edi. Avvaliga qayerda yotganimni bilolmadim. G'alati tovush esa hamon shipillardi.

– Olti ming bir yuz yigirma besh... Olti ming bir yuz ellik, olti ming bir yuz yetmish besh... Olti ming bir yuz sakson besh... Olti ming ikki yuz o'n...

Sekin o'girilib qaragam, Shodivoy karavotida chordona qurib o'tiribdi. Kun bo'yi Rais buva qo'lida ko'tarib yurgan diplomatning og'zi ochiq. Derazadan tushib turgan bir tutam nur ostida karavotda yuz so'mlik, ellik so'mlik, yigirma besh so'mlik, xullas, bir quchoq pul yotibdi. Shodivoy g'ayrat bilan sanayapti.

– Yetti ming yigirma besh. Yetti ming ellik.

– Mengayam oshir!

Uyqusirab turganim uchunmi, ovozim shunaqangi do'rillab chiqdiki, o'zim ham qo'rqib ketdim.

Shodivoy pul sanashdan to'xtab qoldi. Ichidan ingraganga o'xshash ovoz chiqdi. Keyin „dod“ dedi-yu, o'zini

diplomat ustiga tashladi. O'sha zahoti to'shakda yoyilib yotgan pullar esiga tushib qoldi, shekilli, patir-putur qilib yuz so'mlik, ellik so'mlik pullarni changallab, maykasi-ning ichiga tiqishga tushdi.

– Voy-dod! O'g'ri!

Battar qo'rqib ketdim. Sapchib o'rnimdan turib, chiroqni yoqdim. O'rtog'imning rangi quv o'chib ketgan, tutqanoq tutgan odamdek oyoq-qo'lini baravar tipirlatib, pullarni yashirishga urinyapti.

– Shodi! – dedim baqirib. – Esing joyidami?

Stol ustida turgan grafandan stakanga suv quyib avval yuziga sepdim. Keyin ichirdim.

– Kim? – Shodivoy tishlari takillab, stakandagi suvdan besh-olti qultum qultullatib ichganidan keyingina rangi sal o'ziga keldi. – Kim, Qo'sho? – dedi hamon titrab. – Pulingdan ber, deb kim aytdi?

– E, o'l-e! – jo'ramning yalang'och yelkasiga qarsillatib sopqoldim. – Puling bilan qo'shmozor bo'l-e!

– Menikimas... – Shodivoy ko'zimga iltijoli termildi. – Dadam aytgan. Domlaniki... Sanashib yuborasanmi?

– Uxla! – dedim to'ng'illab. – Ertaga sanaysan!

– Jon Qo'sho... – Shodivoy hamon titragancha yalindi. – Dadamga aytmagin, xo'pmi? Papkani nega ochding deb o'ldiradi!

O'NINCHI BOB

DOMLAJONNING „XATOSI“

Ertalab bo'ynim og'rib uyg'ondim. Xona to'ridagi toshoynaga qaragam, boshim chap yelkamga yopishib qopti. Bundan chiqdi, o'ng yonboshim bilan yotgan ekanman-da! Muttasil qichishayotgan biqinimni qashlagan

edim, qo'lim do'ppayib turgan tugunchaga tegdi. Tugun badanimga botib, chuqurcha qilib yuboribdi.

Ro'molni yechib, pulimni sanab ko'rdim. Joyida: bir yuz o'n to'rt so'm. Shoshma, qiynalib nima qildim? Kissamga solib qo'ya qolsam bo'lmaydimi?! Zo'r kelsa, qo'limni cho'ntagimga suqib yura qolaman-da!

Shodivoyni uyg'otish qiyin bo'ldi. Yuvinish uchun vannaxonaga kirib ketayotganida bundoq yuziga qarasam, aftini ko'rib bo'lmaydi. Hamma yog'iga uchuq toshib ketibdi. Kechasi yomon qo'rqqan ekan, sho'rlik!

Chamadonimni ochib, ikkita patir, bir hovuch turshak, yong'oq, to'rtta qurut oldim (Xayriyat-ey, qadrdon xurjunim sal-pal „ozdi“).

– Ana endi bir choynakkina ko'kchoy bo'lsa...

Gapim og'zimdan chiqmasidan eshik taqilladi. Chopib bordim:

– Rais buva...

Eshik ortidan qo'ng'iroqdek ovoz keldi:

– Zavtrak!

Angrayib qopman. Nima balo, cho'pchaklardagi sehrli saroyga kirib qolganmizmi? Nimani xohlasang, og'zingdan chiqmasdan muhayyo qilishadi.

Kalitni burab, eshikni ochsam, beliga oppoq peshband bog'lagan nozikkina, chiroylikkina qiz yaltiroq tutqichli aravacha bandidan ushlab jilmayib turibdi.

U bir zumda stol ustini to'ldirib tashladi. Ikki stakan qaymoq, to'rtta non, ikki choynak choy, ikkita ishkalat, pishloq... Hatto o'rtacharoq lagandek keladigan tort ham bor. Yana ikkita talinkada to'rtburchak perashkalar.

– Go'shtli blinchik... – dedi qiz jilmayib.

Aravachasini g'ildiratib eshik tomon yurgan edi „boyvachchaligim“ tutib ketdi.

– Qancha bo'ladi? – dedim Rais buvaga o'xshab, cho'ntakka qo'l suqib.

– Puli to'langan... – oldiga peshband taqqan qiz eshikda to'xtab, shiringina jilmaydi.

– Choyingiz to'qson beshmi?

– Ikki xil, – qiz bu safar ensasi qotibroq iljaydi. – Bittasi qora – indiyskiy. Bittasi ko'k.

Vannaxonadan yelkasiga sochiq tashlagan Shodivoy chiqib keldi.

– O'tir, zaptrik qilamiz, – jo'ramni qo'lidan sudrab stol oldiga obordim.

Qaymog'i biram yog'li, nonlari biram issiq, to'rtburchak somsasi biram mazali...

Men-ku, noz-ne'matlarni pok-pokiza tushiryapman. Qarasam, Shodivoy, kechasi bexosdan tagini ho'llab qo'ygan boladek bo'zrayib o'tiribdi.

– Yemaysanmi? – dedim somsaga imo qilib. – Qiymasini o'xshatib qovuribdi.

– Yeyolmayman! – jo'ram og'zini kafti bilan bekitib ming'illadi. – Labim achishyapti.

Bechora! Yuvinganida ikki labining burchidagi uchuqlar qonab ketibdi.

– Og'zimni ocholmayapman, Qo'sho...

– Oldin qaymoqni ichgin, Shodi! Labing yog'lanib, o'zidan o'zi yo'li ochilib ketadi.

...Nonushta qilib bo'lgach, dars tayyorlashga o'tirdik. Ya'ni, shpargalkalarni o'qib chiqa boshladik. To'g'ri-da, birinchi imtihon yozmadan – insho. Maktabdagi adabiyot malimimiz ham rosa g'ayrat qipti, o'zi. O'n oltita inshoni ipga tergandek yozib tashlabdi. Alisher Navoiyning „Xamsa“sidagi „Farhod va Shirin“ dostoni, Gorkiyning „Ona“ romani, Mayakovskiy she'rlari, G'afur G'ulomning „Sen yetim emassan“ she'ri, Abdulla Qahhorning „Shohi so'za-

na“si, „Hamid Olimjon – baxt kuychisi“, yana allaqancha insholar. Erkin mavzularni aytmay sizmi? „Tinchlik – bizning hayotimiz“, „Mehnat – mening baxtim“, „Vatanimni sevaman“, „Men sevgan kasb...“ Xullas, o'n oltita.

– Qo'sho... – dedi Shodivoy uchuq toshgan labini arang qimirlatib. – „Qutlug' qon“ tushsa yaxshi bo'lardi. Shu oson.

Malimimiz yozib bergan insholar orasidan „Qutlug' qon“ni topdik. To'rt yarim bet ekan.

– Kamroqmasmi, Shodi? – dedim ikkilanib.

– Yana nimani qo'shasan?

– Yanami? – o'ylab qoldim. Bilag'onligimni ko'rsatib qo'ygim keldi. – Masalan, Yo'lchi paxtada ishlaydimi? Malim: „Yo'lchi to'nka kovlaydi, g'o'za sug'oradi“, debdi. To'nka kovlashning paxtaga qanday aloqasi bor?

Shodivoy, yana nima qo'shsa bo'ladi, degandek ko'zimga termildi.

– Masalan, yagana qiladimi? O'toq qiladimi? Chopiq qiladimi? Chekanka-chi? Kultivatsiya-chi? Paxta terish, podbor terish, varaxaga ko'rak tashlash... Shular ham mehnat-da!

Qizishib ketib, jo'ramga insho qanday yozilishini shunaqangi baqirib tushuntira boshlabmanki, eshik ochilib, Rais buvaning kirib kelganini ko'rmay qopman.

– Eshikni qulflab o'tirlaring demabmidim?!

Rais buvadan rosa dakki yeymiz, deb qo'rqib ketdim. Yo'q, razm solsam, urishadigan holi yo'q. Kechasi bilan ko'pkarida uloq chopgan ayg'ir otdak so'ljayib qopti. Rangi bir holatda. Nazarimda, ko'zlari yumilib-yumilib ketayotgandek.

– Zaptirka berdimi? – dedi cho'zib-cho'zib esnab. – Yaxshi! Kiyinlaring. Bir joyga boramiz.

* * *

Toshkent shunaqangi katta shahar ekanki, taksida bir soat yursak ham oxiri ko'rinmaydi! Yurib-yurib ikki chehti olchazor ko'chaga kirdik, pishiq g'ishtdan qurilgan, derazasiga temir panjara tutilgan uy ro'parasida to'xtadik. Rais buva pushtirang sirli bo'yoqqa bo'yalgan darvoza tomon yurdi. Shodivoy ikkalamiz biyaning ketidan ergashgan toychoqlardek zing'illadik. Rais buvaning darvozasiniyam maqtab yurgan ekanman-da! Darvoza degan mana bunaqa bo'ladi! Rais buvanikiga tank sig'sa, xoh ishonib, xoh ishonmang, bu darvozaga osmondan uchib tushgan samolyot pir etib kirib ketaveradi!

Rais buva darvoza burchagidagi tugmachani bosgan edi, ichkaridan „blyum-blyum“ degan ovoz keldi. Rais buva bir qadam orqaga chekinib, kaftini og'ziga bosgan cha huzur qilib, esnab qo'ydi. Ichkaridan javob bo'lavermagach, borib yana tugmachani bosdi. Qo'ng'iroq biyron jiringlab ketdi. „Blyum-blyum-blyum“.

Darvoza qiya ochilib, yaltiroq, guldor xalat kiygan novchagina, ko'hlikkina xotin mo'raladi.

– Kelinglar... – dedi ikkilanibroq.

– Assalom alaykeem, yanga! („Ferma tog'a“ Rais buvaga qanaqa salom bersa, Rais buva ham „yanga“ga shunaqa salom berdi.) – Assalom alaykeem! Yangajon! Salomat, omongina bormisiz? Eshik-ellar, kadrlar yaxshimi?

– Rahmat! – „Yanga“ xavotirlanibroq hammamizga bir-bir qarab chiqdi.

Rais buva uning unsiz savolini tushundi, chog'i, iljayib so'radi:

– Domla uydamlar?

– Yo'g'iydilar-a! – „Yanga“ afsus-nadomat bilan bosh chayqadi.

– Qayoqdalar?

- Leningradga ketganlar.
- Qanchaga?
- Ikki oyga. Pavisheniyaga.
- Iya, yangajon, katta domlayam pavishena qiladimi? „Yanga“ tag'in hammamizga birma-bir qarab chiqdi.
- Qachon qaytadilar? – dedi Rais buva ovozi bilan landlatib.
- Sentyabrning oxirlarida kelib qolsalar kerak.
- Domla Leningradga pavishenaga ketgan bo'lsalar, sentyabrda qaytsalar, aytib qo'ying, yanga! – dedi Rais buva shang'illab. – „Mash'al“ jamoa xo'jaligidan rais jo'rangiz kelib-ketdi, bugun kechqurun soat o'nda yana kelarkan, zarur yumushi bormish, deng, uqdingizmi?
- „Yanga“ olazarak bo'lib, u yoq-bu yoqqa qarab oldi.
- Sekin-e! – dedi tahdidli, ammo past ovozda. – O'n ikidan keyin... – U bir zum jimib qoldi-da, norozi to'ng'ildadi. – Taksini eshik oldigacha opkelishga balo bormi!
- Bo'ldi, yangajon, benavat! – Rais buva mamnun iljaydi. – Yurlaring! – dedi-yu, Shodi ikkalamizni yetaklab nariroqda poylab turgan taksiga qaytadan o'tqazdi. Al-laqaysi bekatga borganda mashinani to'xtatdi.
- Bularni boyagi joyga oborib qo'yasan! – dedi shodiroqqa 25 so'mlik uzatib. – Uqdingmi? – o'zi „diplomati“ni olib, tushib ketdi.
- Taksi gastinisa oldida to'xtashi bilan jo'ramga yalindim.
- Bittadan morojniy yeylik, Shodi.
- Pulim yo'q-da, Qo'sho, – dedi Shodivoy mung'ayib.
- Bizda-da, pulning koni, jo'rajon! – pul tugukli ro'mol solingan cho'ntagimni shappatilab qo'ydim.
- Ro'paradagi bog' ichiga kirdik. Salqin maydonchaga oppoq, yumaloq stollar qo'yilgan. Odamlar to'rtta-to'rttadan o'tirib olib, yaltiroq likopchalardagi morojniyni ur-yapti.

– Sen joy olib tur! – dedim Shodivoyga. O'zim o'n-tacha odam orqasidan ochiridga turdim. Yumaloq, oynavand uycha ichida o'tirgan oppoqqina, do'mboqqina xotin (har kuni tekin morojniy yeydi-ku, do'mboq bo'lmaydimi?) Har lahzada „sleduyushiy“ deb turibdi. Morojniysi ham o'zimizning paxta punkti oldida sotiladigan muzqaymoqqa o'xshamaydi. Rangi boshqacharoqmi-yey!

Morojniychi xotinning ishiyam oson ekan. Biz tomonlarda morojniyni taroziga solib tortib beradi. Bu xotin to'rtburchak yaltiroq qutining tutqichini bir aylantirsa, likopchaga morojniyning o'zi buralib-buralib tushadi-yu, gulga o'xshab qoladi. Semiz xotinning qo'li-qo'lga tegmaydi. Likopchaga tushgan morojniy ustiga bir qoshiq ishkalad kukuni, bir qoshiq qip-qizil sharbat, yana bir chimdim chaqilgan yong'oqmi-yey, allanima, sepadi-da, tuynukdan uzatadi.

– Sleduyushiy!

– Ikki pors! – dedim yaqin borib.

Xotin bir zumda ikki likopcha to'la morojniyni tuynukdan uzatdi.

– Sleduyushiy!

Obbo! O'zim ham qiziqman-da! Hali pulni sanaganimda ishtapil ro'molni shunaqangi chandilab bog'lagan ekanmanki, yechaman deb tirnoqlarim ko'chib ketdi.

– Sleduyushiy! – xotin betoqat bo'lib, qo'lidagi qoshiq bilan peshtaxtani urib qo'ydi. Tugunchani tishim bilan yechishga urinib yotganimda kimdir turtidi:

– Surilsang-chi, hoy!

Esi joyidami, pul to'lamay, qayoqqa surilaman! Xayriyat, tugunni yechdim.

Ertalab labi achishib, og'zini ocholmagan Shodivoy morojniyni ko'rishi bilan ishtahasi shunaqangi karnay bo'lib ketdiki, likopchaga to'rt marta qoshiq botirib, lo'q

etib yutib qo'ya qoldi. Shu, Shodivoy ham g'irt savod-siz-da! Morojniy yeyishni anavi qizlardan o'rgansa bo'lmaydimi? Narigi stolda ikkita qiz o'tiribdi. Qoshiqning uchiga jichcha morojniyni ilib oladi-da, nozikkina push-tirang tilini chiqarib, yalaydi. O'zlarियam chunonam ketvorgan, chunonam oppoq. Ikkalasiyam atlas ko'ylak kiygan. Ko'ylagi shunaqa kaltaki, do'mboqqina boldirlari ko'rinib turibdi.

Eson-omon o'qishga kirib olay. Kattaroq domlaniy ketvorgan qizi meni sevib qoladi. „Qo'shovoy akajon!“ – deb bo'ynimga osiladi – „Sizsiz o'lib qolaman“, – deydi. „Yig'lama, – deyman oppoqqina yuzini silab. – Mayli, senga uylanaman...“. „Dadamga aytaman, bizga uy olib beradi. Ikki xonali“, deydi. „Yo'q, – deyman oyoq tirab, – qishloqqa ketmasak bo'lmaydi. Kelin bo'lganingdan keyin ota-onamning xizmatini qilishing kerak-da!“, „Mayli, besh xonali“, deydi u yalinib.

Xayol surib ketgan ekanman, boshim ustida birov g'o'ldiradi:

– Bo'ldingmi, hov bola! Joyni bo'shat.

Qarasam, tepamda ingichka mo'ylov qo'ygan yigit ikki qo'lida ikkitadan to'rtta likopcha ko'tarib turibdi. Yonida uchta qiz. Mening bittayam „qizim“ yo'g'-u, buniki uchta! E, o'l ochofat! Jillaqursa, ikkitasini ber, Shodivoy bilan menga. Iya, Shodivoy qani? Allaqachon morojniyni yeb bo'lib daraxt tagiga borib olibdi-ku! Boyagi qizlar qani? Osmonga uchib ketdimi?

– Endi dars qilamiz! – dedi jo'ram mehmonxona tomon sudrab.

* * *

Yarim kechadan oshganda Rais buva bizni ergashtirib yana „Katta domla“ jo'rasining uyiga olib bordi. Faqat

bu safar taksiga ko'cha boshida javob berib yubordi. Ikki tomonda olcha daraxtlari saf tortgan, simyog'ochlardagi lampochkalardan olachalpoq nur to'kilib turgan jimjit ko'chadan o'tib, o'sha qarddon darvoza oldida to'xtadik. Bu safar qo'ng'iroq ikki marta jiringlashi bilan darvoza qiya ochildi. „Katta domla“ deganda tilla ko'zoynak taqadigan, tilla hassa tutib yuradigan, sochlari oqarib ketgan odam xayolimga kelgan edi. Yo'q, televizorda ko'rsatadigan gimnastikachilarnikiga o'xshagan sport kiyimi kiyib olgan kishi darvoza peshtoqida yonib turgan lampochka nurida jilmayib turardi. Chamamda „Katta domla“ning yuzidan ham nur yog'ilib ketgandek bo'ldi.

– E, Toshmamat aka, xush kepsiz! – „Katta domla“ shunday deb Rais buvaning qo'lini qisdi. Hatto Shodivoy ikkalamiz bilan ham qo'l olishib ko'rishdi.

– Salom, yigitlar, salom! – dedi muloyim kulimsirab.

Usti yopiq darvozaxonaga kirishimiz bilan bir burchakda yotgan, qulog'i dikkaygan itni ko'rib etim jimirlashib ketdi. O'ziyam Tulporimning yarmichalik kepqolarov! Yechilib ketsayam g'ajiydi-da odamni! Yo'q, it jonivor kechasi kelib-ketadigan bizga o'xshagan mehmonlarga o'rganib qolganmi, zanjirini shiqirlatib, boshini bir silkib qo'ydi-yu, og'zini katta ochib esnadi. Har bittasi o'rtacharoq qoziqdek keladigan tishlari chiroq nurida yiltirab ketdi. Obdan esnab bo'lgach, yonboshidagi guldor tog'orachada yotgan yarimta tortni bir-ikki iskadi-da, ensasi qotib uzala tushib oldi. Yo tavba, aqalli nomiga bo'lsayam bir marta „vov“ deb qo'ymadi-ya!

– Kesinlar, Toshmamat aka, kesinlar! – „Katta domla“ ildam qadamlar bilan hammamizni hovliga boshlab kirdi. Hovlimas, naq jannatning o'zi! Ayvon peshtoqidagi o'qlovdek uzun, oppoq chiroq nurida hovlidagi anvoyi gullar tovlanib yotibdi. Tunuka tomga tutashib ket-

gan baland-baland so'rilardan uzum boshlari mo'ralaydi. Uzumga kul tushganini darrov payqadim. Xomtokni chala qilgan-da. Olim bo'lgani bilan dehqonchilikni bilmaganidan keyin shu-da.

„Katta domla“ hovli burchagidagi olma tagiga, naqshinkor so'ri oldiga boshladi:

– Laylo, qizim, bitta choy tashkil qilinglar.

Rais buva diplomatini so'ri burchagiga qo'yib, to'rga chiqdi. Biz pastroqqa cho'kkaladik.

– Yigitlarni opkepsiz-da, Toshmamat aka! – „Katta domla“ Rais buvaga qarab yana kulimsiradi. Shundagina uning judayam yosh emasligini, sochiga oq oralaganini, kulganda yuzi besh yil burun qazo qilgan momomning mahsisidek tirishib ketishini payqadim. – Kadrlar o'qisin debsiz-da? E, malades! Malades!

– Endi, domlajon, bizlar o'qiyolmadik! – Rais buva chordana qurib joylashibroq o'tirib oldi. – Plan dedik, xo'jalikni mash'al qilamiz dedik... Jillaqursa, kadrlar olim bo'lsin-da endi.

– Zap o'yilabsiz-da! – „Katta domla“ avval so'ri burchagida yonboshlab turgan „diplomat“ga, keyin menga, undan keyin Shodivoyga, ana undan keyin Rais buvaga qaradi. – Malades, – dedi-yu, ovozi negadir hazinroq chiqdi. Chamasi, bu „kadr“larning qaysi biriga yordam berishim kerak, demoqchi bo'ldi.

Shu payt orqa tomonda ship-ship qadam tovushi eshitildi. Munday qaragam, yuzi sutdek tiniq, qop-qora sochlari yelkasiga yoyilgan qiz kumush patnischa ko'tarib kelyapti. Ichimdan uzundan uzoq xo'rsiniq toshib keldi. Voy-bo'! Shunaqayam chiroyli qiz bo'larkan-da, jahonda! O'ziam chunonam nozikki, suv ichsa, tomog'idan, sabzi yesa biqinidan ko'rinadi-ya! Boyagi morojniyxor qizlar buning oldida nima bo'пти! Mana-da, dadajonim-

ning bo'lajak kelini! O'qishga kirib olay, Layloxonning boshini shunaqangi aylantirib tashlaymanki! Avval uzumlarini xomtok qilaman, gullarini sug'oraman. Keyin sekin-sekin... Qarabsizki, bo'yninga osilib yig'laydi. „Jon, Qo'shojon aka...“ Dadamga – bu yoqqa jo'nayotganimda xayrlashmagan, „O'g'ling bir haftada to'rvasini ko'tarib qaytib keladi“, degan dadamga ko'rsatib qo'yamiz. „Dadavoy, mana, kelingiz bilan tanishib qo'ying!“ deymiz. „Uncha-muncha odam emas, naq eng katta domlaning o'zlari bilan quda bo'ldingiz, endi xohlasam, hamma qarindosh-urug'larni Toshkanni eng zo'r institutlariga joylayveraman“, deymiz!

Shunaqa-ku, kelin bo'lmish sal ozg'introqmi? Ziyoni yo'q. Keyin semirib ketadi. Kiyinishiyam... A? „Katta domla“ning o'ziga o'xshab „sportivniy“ kiyim kiyib opti. Mayli, esli qizga o'xshaydi. Tushuntiramiz. „Layloxon, qishloq joyda bunaqa kiyinib yurish uyat bo'ladi. Enam xafa bo'ladi. Sigir sog'ish bor, tomorqa bor...“

Layloxon zinalardan lip etib so'riga chiqdi-da, salom berdi. (Ovozi muncha shirin! Boya „blyum-blyum“ qilgan qo'ng'iroqning o'zi-ya!)

– Va alaykum assalom! Baxtli bo'ling, qizim... – Rais buva iljayib alik oldi. Obbo, o'zining Shodivoyiga mo'l-jallab qo'ydi, shekilli! Ko'ramiz, kim olg'irroq ekan. Menmi, Shodivoyimi?

Layloxon zinadan lip etib tushdi-yu, chopqillab uy tomonga ketdi. Qomatni qarang!

– Qani, osinlar... – „Katta domla“ non ushatdi. Choy quydi. Qand-qurs, bodom, asal solingan billur idish to'la patnischaga imo qildi. – Marhamat.

Asalni boshimga uramanmi? Ikki ko'zim Layloxon kirib ketgan uyda. Qaragam, Shodivoy ham o'sha tomonga qarab ko'zini lo'q qilib o'tiribdi. Voy, ko'nglingning ko'chasidan o'rgildim! Biqiningga sopqolaymi?

– Layloxon qizim nechanchi sinfga ko'chdi? – dedi Rais buva choy ho'plab.

„Katta domla“ kuldi.

– Bu yil to'rtinchi kursga boradi. O'zimizda o'qiyapti. Pavisheniy stipendiya oladi.

Nima? Shiringina xayollarim bir zumda alg'ov-dalg'ov bo'pketdi. Layloxon to'rtinchi kursga borsa... Bundan chiqdi mendan kamida ikki yosh katta ekan-da. Men uni nari borsa sakkizinchi sinfga ko'chgan desam... Mayli, bizga singlisiyam bo'laveradi. „Katta domla“ning qizi bitta emasdir, axir!

– Xo'o'o'sh... – „Katta domla“ boya uzilib qolgan gapini davom ettirgisi keldi, shekilli, bir menga, bir Shodivoyga qarab, dangaliga ko'chib qo'ya qoldi. – Xullas, Toshmamat aka, qaysi biri kirmoqchi bizning fakultetga?

– Bizning kadr bunisi! – Rais buva Shodivoyga imo qildi. – Mushtdek bolaligidan so't bo'laman, deydi. Bo'lmasa-ku boshqa joylardayam sizga o'xshagan qadrdonlar ko'p.

„Katta domla“, „Bo'lmasam manavi nega ergashib yuribdi“, degandek menga chimirilibroq qarab qo'ydi.

– Buyam o'zimizning jamoa xo'jaligimizni bolasi. Otasi qo'li qisqaroq odam-ku, o'zi durust bola. Bizni Shodivoy, jo'ramniyam obormasangiz, o'qishga kirmayman, deb turib olsa bo'ladimi?

„Katta domla“ xo'rsindi. Nimaga xo'rsinganini tushunmadim. „Bir bolangni-ku olib kelding, ikkinchi dar-disarga balo bormidi“, demoqchi bo'ldimi, yo otasining qo'li qisqaroq degan gap yoqmadimi, xullas, bilmadim.

– Toshmamat aka, – dedi „Katta domla“ jiddiy ohangda. – Hozir zamon nozik. Birinchidan, bizga mehnat staji borlar kiradi.

– Bor-da, o'sha istaj! – Rais buva darrov uning gapini kesdi. – Bularga yettinchi sinfdan boshlab mehnat

daftarchasi ochilgan. Ikkalasiyam mehnatdan qochadigan bolalarnas! Eson-omon kirib olsa, ko'rasiz. Paxta terimida eng peredovoyi shular bo'ladi.

– To'g'ri-ku! – „Katta domla“ qiyshayib yotgan diplomatga zimdan qarab qo'ydi. – Imtihon komissiyasi ja strogiy! Har tomonlama sinovdan o'tkazadi. – U bir zum o'ylanib turdi-da, to'satdan so'rab qoldi. – Qani, aytinglar-chi, yigitlar: qu sakkiz yuz saxon besh kvadrat ildizidan pi bir yuz o'ttiz uch kub ildizni ayirsa, qancha bo'ladi?

Og'zim lang ochilib qoldi. Nima deyapti bu? Men Shodivoyga qaradim. Shodivoy menga...

– Endi... Domlajon... – dedi Rais buva salmoqlab. – Bular „qu-pu“yingizni biladimi! Esini tanibdiki, daladan beri kelmaydi. Qolaversa, hisob fakultetiga kirayotgani yo'q-ku.

– Baribir... – „Katta domla“ qovog'ini soldi. – Hozirgi kunda yuridika eng prestijniy soha. Talabgorlar ko'p. Keyin... Umuman... Adliya xodimi hamma narsani bilishi shart. Tarixniyam, matematikaniyam, ekonomikaniyam.

– Pul sanashni, – deb qo'ydim dadamning gapi esimga tushib. „Katta domla“ men tomonga xavotirlanibroq qarab oldi. Rais buvaga shunaqangi ta'na-malomat bilan o'graydiki, o'zim ham qo'rqib ketdim.

– Ammo Shodivoy – zehni bola! – dedi Rais buva shosha-pisha. – Ko'rasiz, domlajon, ishonchingizni bir yuz ellik foiz oqlaydi. Qolaversa, bu yoqda o'zimiz turibmiz.

...Shodivoy ikkalamiz nimqorong'i ko'cha boshida Rais buvaning chiqishini poylab ancha turib qoldik. Oxiri Rais buva „Katta domla“ni insofga keltirdi, shekilli, yengil tortibroq chiqdi. O'zi ham, qo'li ham...

– Birpas gapga aralashmay tursang o'larmiding, tut-xo'r! – dedi menga xo'mrayib. Ammo boshqa koyimadi. – Qattiqroq tayyorlanlaring. Ekzamenni Begmatov degan odam olarkan. Domla aytib qo'yadigan bo'ldi. Begmatovning o'zi senlarni topib oladi.

...Begmatov degani yuzi qoshiqdekkin, ko'zoynagi piyoladekkina kishi ekan. Bir kuni konsultatsiyadan keyin Shodivoyga imo qilib, „sen qol“ dedi. Meni unutib qo'ydiyov! Hamma chiqib ketganidan keyin Shodivoy ikkalamiz auditoriyada qoldik.

– Sen nima qilib o'tiribsan? – dedi Begmatov ko'zoynagi ustidan menga o'qrayib.

– Buyam o'qishga kirmoqchi! – Begmatov menga qanaqa o'qraygan bo'lsa, Shodivoy ham unga shunaqa o'qrayib qaradi.

– Bo'pti! – Begmatov Shodivoyning qog'oz papkasi-dan malimimiz yozib bergan insholarni olib tekshirib chiqdi. Ba'zi joylarini tuzatdi. – O'qituvching pishiq ekan, – dedi xursand bo'lib. – Bexato ko'chirsang, „besh“ga tortadi. Ertaga oxirgi qatorga o'tir. – Shunday dedi-yu, chiqdi-ketdi.

...Mana, o'tiribmiz oxirgi partada! Omadni qarangi, xuddi o'sha „Qutlug' qon“ tushsa deng. Kattakon auditoriya jimjit. Yuzdan ortiq yigitlar-u qizlar shipillatib insho yozib yotibdi. Narigi qator oralab keksaroq xotin, bizning qator tomonda Begmatov u yoqdan bu yoqqa borib-kelib turibdi. Malimimiz yozib bergan inshoni o'rtaga qo'yib olganmiz. U yoqdan Shodivoy ko'chiradi, bu yoqdan men.

Endi uchinchi betga o'tgan edik, o'rtaroqda shovqin-suron bo'lib ketdi.

– Tur o'rningdan! – dedi Begmatov dag'dag'a bilan. – Cho'ntagingni ko'rsat. Unisinimas, chap cho'ntagingni!

Eskiroq do'ppi kiygan yigit talmovsirab o'rnidan turdi.

– Ko'chirganim yo'q, domla, – dedi yalinib. – Men erkin tema yozyapman. Unaqasi yo'q menda.

– Manavilar shpargalka bo'lmay nima?

– Ishonmasangiz, qarang! Menda unaqasi yo'q! – yigit bechoraning rangi oqarib ketdi.

– Chiqib ket!

– Domlajon! Men uch yildan beri kelaman, – yigit alam bilan yer tepindi. – Ko'chirganim yo'q. O'zim yaxshi bilaman bu temani.

– Yanagi yilga to'rtinchi marta kelasani! – Begmatov do'ppili yigitning yozayotgan narsasini olib, ikki bukladi. Shoshilmasdan cho'ntagiga tiqdi-da, eshikni ko'rsatdi. – Marsh!

Voy-bo'! Domlajonning achchig'i yomon ekan-ku! Bir mahal qaragam, domlajon biz tomonga bostirib kelyapti.

– Bekit, Shodi! – dedim jonholatda.

Shodi shoshib qolganidan malimimiz yozgan inshoni bir tortgan edi, qog'oz „shalop“ etib stol tagiga tushdi. „Bo'ldi! Tamom bo'ldik!“ Men-ku, mayli, qaytib ketaveraman. Jo'ram dadasidan baloga qoladigan bo'ldi-da!

Domlajon zipillab tepamizga keldi. Yerda yotgan shpargalka-qog'ozni engashib oldi.

– Tuppa-tuzuk yozibsan-ku! – dedi ko'zoynagi orqasidan muloyim jilmayib. Qog'ozni stol ustiga qo'ydi. – Shoshmasdan yozgin, xo'pmi? Undan keyin... „Mehnat qilib“ deb yozilmaydi. Oxirgi harfi „b“ bo'ladi. „Mehnat qilib“... Tuzatib qo'y...

Shodivoy chernovoydagi „p“ni „b“ qilib o'zgartirdi. Men ham issig'ida o'zgartirib qo'ya qoldim.

– Yozishing durust! – dedi Begmatov domla Shodivoyning ishiga ko'z yugurtirib. – Shoshilma, hali ikki soat vaqt bor.

Chernovoyini eson-omon yozib bo'ldik. Endi oqqa ko'chirish kerak. G'ayrat bilan ishlab yotgan edim, domlajon yana Shodivoyning tepasiga keldi.

– Yaxshi... – dedi birinchi betni o'qib. – Keyin Shodivoyning qo'lidan ruchkani oldi-da, ikkinchi betning burchagiga bilinar-bilinmas nuqta qo'ydi. – Yozaver, – deb nari ketdi.

Qarang, ikkinchi betning burchagiga, naq qizil chiziq yonboshiga nuqta qo'yish kerakligini bilmas ekanmiz-da! Yaxshiyam domlajon o'rgatgani! Domlajon Shodivoyning inshosiga qanaqa nuqta qo'yib ketgan bo'lsa, men ham xuddi o'sha ikkinchi betning xuddi o'sha burchagiga, xuddi o'shanday nuqta bosdim. Katta ham emas, kichik ham.

Shodivoy ikkalamiz judayam birinchi bo'lib emas-ku, to'rtinchimi, beshinchimi bo'lib, inshoni topshirib chiqdik. Og'iz quloqda.

– Ikkalamiznikiyam „besh“ bo'ladi! – dedi Shodivoy iljayib.

– Yo'q, Shodi... – dedim kamtarlik bilan. – Seniki „besh“, meniki „to'rt“ bo'ladi.

Rais buva juda mehribon-da! Sadaqayrag'och tagidagi skameykada shlyapasi bilan yuzini yelpib kutib o'tirgan ekan. Umuman, institut oldidagi maydon odamga to'lib ketibdi. Hayronman, anavi chol-kampirlar ham imtihon topshirgani kelganmi, nima balo?

– Bo'rimi-tulki? – dedi Rais buva shlyapasini boshiga ilib.

– Yo'lbars! – dedim iljayib.

– Malades! – Rais buva Shodivoyning yelkasiga qoqdi. – Indinga bahoyingni e'lon qilishadi. Shunisidan „besh“ bo'lsa, og'zakisi chepuxa!

...Indinga Rais buva, Shodivoy, men – uzun-qisqa bo'lib yana o'sha ko'p qavatli bino oldiga keldik. Voy-bo'! Avvalgi kuni to'plangan odamlar ham baharnov ekan. Chiyali bozor bo'pketibdi-ku hamma yoq! Poxol shlyapa kiygan qorindor kishilar. Biri atlas, biri hilhilo-yim ko'ylak kiygan xotinlar. Maydoncha mashinaga to'lib ketgan. „Volga“lar, „Jiguli“lar... „Moskvich“lar, hatto oynasiga „R“ degan harf yopishtirilgan „Zaporojets“gacha bor. Tag'in nomeriyam har yoqnik. Ota-onalar har joy-har joyda to'p-to'p bo'lib turishibdi. Olaquroq matodan keng-mo'l ko'ylak kiygan xotin o'rtacharoq samovardek keladigan termosdan choy quyib, yonidagi olacha to'nli kishiga uzatadi. Yerga to'shalgan ixchamroq sholchaga o'tirib olgan tarashadek ozg'in xotin tog'oradan manti olib, o'g'liga tiqishtiradi: „Olsang-chi, ibi, kot-motta barcha uch kundan beri avqot yemaysan-ku!“

Bizning fakultetga xaridor juda ko'p ekanmi, Rais buva birovni tirsagi bilan, birovni dumbasi bilan turtib, yo'l ochguncha terlab ketdi. Oxiri yog'och panjara taxtaga ilib qo'yilgan ro'yxat oldiga sog'-salomat yetib bordik. Shosha-pisha ro'yxatni topdim. Mana, „Oltinchi V grupp...“ Yuragim taka-puka bo'lib o'qiy boshladim.

– Abbosova – 2, Abdullayev – 3, Abdurahmonov – 2, Abusalomova – 2, A'zamova – 3, Azimova – 4, Alimov...

Nima? Avval o'ng ko'zimni ishqalab ko'rdim. Keyin chap ko'zimni... Hafsala bilan ishqalab-ishqalab, qayta o'qidim. Alimov – 2. Iye, bu qanaqasi? Axir, Begmatov domlaning o'zi Shodivoyni maqtovdiku! Shoshma, balki boshqa Alimov bordir? Yo'q. Aniq-tiniq qilib yozib qo'yibdi. „Alimov Sh. – 2“.

Yonimda allakim otdek, yo'q, mening Tulporimdek pishqirdi. Qarasam, Rais buva entikib-entikib nafas ol-yapti.

Shosha-pisha „S“ harfini qidira boshladim. Aslida-ku, izlashdan foyda yo'q. Shodivoyniki 2 bo'lsa, bizniki 1 bo'ladi-da!

Sadriyev – 4, Samadova – 2, Sattorova – 5 (xayriyat-ey, „besh“ ham qo'yarkan-ku), Salimov...

Salimovni pichirlab o'qidim-u, ko'zim tinib ketdi. Nazarimda havo yetishmagandek, nafasim qaytib ketgandek bo'ldi. „Salimov Q...“ning ro'parasida 5 raqami jaranglab turibdi-da! Shoshma, tag'in boshqa „Salimov“ bo'lmasin! Yo'q, u yog'i „To'xtayev – 2“ga aylanib ketibdi. Shuni g'ira-shira angladimki, bir yuz yigirmata familiya orasida bor-yo'g'i uchta „besh“ bor ekan. To'rttami-beshtami – „to'rt“. Yettita – „uch“. Qolgani qatorasiga – „ikki“!

– Ketdik! – Rais buva shunday hayqirdiki, muttasil chug'ur-chug'ur qilayotgan odamlar o'q ovozi eshitgan chumchuqlardek jimjit bo'lib qoldi. Rais buva Shodivoyning bilagiga chang soldi. – Tezroq!

– Shoshmang! – dedi Shodivoy yulqinib. – Qo'shoqnikini ko'ray!

– E, Qo'shog'ingni! – Rais buva jo'ramning bilagidan changallab sudradi. O'z-o'zidan jonli yo'lak ochilganiga xursand bo'lib, men ham ergashdim.

– Padaringga la'nat! – Rais buva tashqariga chiqib battar entikdi. – „Katta domla“ bo'lmoq tugul akademik bo'lmasanmi! Hali shunaqangi o'ynatayki, shogirding bilan... Tezroq! – dedi Shodivoyga o'shqirib.

Katta yo'l bo'yiga chiqib oldik. Rais buva duch kelgan mashinaga qo'l ko'tara boshladi. Aksiga olib, qani to'xtasa!

– Qo'sho? – dedi Shodivoy pichirlab, – seniki nechcha?

– „Be-esh“, – dedim men ham pichirlab. – Xafa bo'lmasin, jo'ra, sen kirmasang, menam kirmayman. Keta-man.

Nihoyat, surmarang taksi Rais buvadan sal nari o'tib to'xtadi.

– Gastinisaga! – dedi Rais buva old eshikni ochib. Qaysi gastinisaga borishimizni aytdi.

– Men parkka ketayotgan edim, mehmon... – keksaroq taksichi xijolat chekkandek iljaydi.

– Og'zingga siqqanini olmasanmi, qanaqa odamsan! – Rais buva shopir oldiga o'tirib eshikni qars yopdi. – Hoy, – dedi baqirib. – Min chaqqonroq!

Taksichi bir rangi o'chdi-yu, indamadi. Gastinisa oldiga kelguncha hech kimdan sado chiqmadi. Yetib kelishimiz bilan Rais buva orqaga qarab o'shqirdi.

– Tushlaring! Shu yerda poylab turasan. Men yarim soatda kelaman. Ketdik! – dedi shopirga imo qilib. – Prapisrskiy gorodokka!

– Gastinisaga degansiz, mehmon! – shopir nihoyatda xotirjamlik bilan motorni o'chirdi. – Men parkka borishim kerak.

– Hov, bodi! – Rais qo'li titrab cho'ntagini kovladi. Kafti to'la pulni shopirning tizzasiga shappatiladi, – yetadimi yo yana beraymi?

Ajab, taksichining jahli Rais buvanikidan battar ekan. Lip etib eshikdan chiqdi-yu, mashina oldidan aylanib o'tib, berigi eshikni ochdi.

– Tush! – dedi ovozi titrab.

Rais buvadek odamni „sensiragan“ kishini ikkinchi marta ko'rishim edi. Hov, maktabda fizika muallimimiz Usmon Qilichev shunaqa muomala qilganda hayron qolgan edim. Bu safar ham og'zim lang ochilib qoldi.

– Tush-e, o'rgildim boyvachchaligingdan! – Taksichi shunday dedi-da, pullarni uloqtirib yubordi. – Rais buvani yoqasidan bo'g'ib pastga tushirdi. Joyiga o'tirib eshigini qarsillatib yopdi-da, jo'nab ketdi.

Rais buva jonholatda o'zini chetga oldi.

– Nomiri nechcha, Shodi? – dedi chiyillab.

Shodivoy ikkalamiz es-hushimizni yig'ib olgunimizcha taksi ko'chadan shovullab o'tayotgan mashinalar dar-yosiga sho'ng'ib, ko'zdan g'oyib bo'ldi.

– Kutib turlaring! – Rais buva taksi nomerini yozib olishniyam unutib, ko'cha chetiga yugurdi. Allaqanday „Jiguli“ni to'xtatib, o'tirib oldi.

Shodivoy ikkalamiz mung'ayib qolaverdik. Qarasam, o'rtog'imning ko'ziga yosh to'lib turibdi.

– Shodiii! – dedim yalinib. – Yur, morojniy yeylik.

Jo'ram indamay ketimdan ergashdi. Oqshom tushib qolgani uchunmi, morojniyxonada odam ko'p edi. Bu gal bir emas, ikkitadan muzqaymoq oldim.

Avvalgi safar Shodivoy ikki yamlab bir yutgan edi. Endi bo'lsa, qoshiqni yalab, ermak qilib o'tiribdi.

– Shodi... – dedim sekin. – Yana morojniy opkelaymi?

– Bo'ldi, – dedi Shodivoy iljayishga urinib. – To'ydim.

– Shodi, – dedim tag'in yalinib. – Xafa bo'lmagin.

– Xafamasman, Qo'sho...

O'ylab-o'ylab bir narsani topdim.

– Menga qara, Shodi, – dedim tantana bilan. – Bilasanmi, nima qilamiz? Men o'zimning „besh“imni senga bera-man! Sening „ikki“ngni men olaman!

– Jinnimisan! – Shodivoy boyadan beri birinchi marta kulib yubordi. – Ikkalamizdan bittamizniki baribir „ikki“ bo'lishi kerak edi-ku!

– Bo'pti-da! Meniki „ikki“, seniki „besh“ bo'ladi!

– Qo'y, jo'ra! – Shodivoy ko'zimga shunaqa aqlli, shunaqa ma'noli tikildiki, damim ichimga tushib ket-di. – O'qisam, sen bilan o'qiyman, bo'lmasa kerakmas! Sensiz bir kun ham turmayman bu yerda.

Qorong'i tushib qolganida ikkalamiz sho'ltillab, gastinisa tomonga o'tdik. Liftga o'tirib, yettinchi qavatga ko'tarildik. Bugun „Muxa“ opaning navbati ekan. Negadir bizdan oldin salom berdi.

– Keldinglarmi? Rais aka kutyaptilar, – dedi iljayib.

O'zimizning yetti yuz o'n to'qqizinchi xona eshigini endi itarmoqchi edim, ichkaridan kelayotgan ovozni eshitib, to'xtab qoldim. Bilaman, Rais buvaning achchig'i yomon. Shodivoyga „to'xtab tur“ deb imo qildim.

– Tartib bormi o'zi sizlarda! Labz bormi? Masalan, men paxta planini bir yuz ellik foiz bajaraman dedimmi – bajaraman! – Bu Rais buvaning ovozi edi. – Yerning tagidan olib bo'lsayam bajaraman! – Brigadirimga har gektardan 55 sentnerdan olasan, dedimmi – oladi. Olmasin-chi, ichagini boshiga salla qilib qo'yaman! Siz-chi, siz? Kim bo'psiz? Nari borsa, bir domlachasiz! Nega katta domlanning topshirig'ini bajarmaysiz?

– Bajarish bundan ortiq bo'ladimi? – begonaroq to-vush asabiy jarangladi. – Katta domlanning aytganini qildim. Chernovikni tekshirdim. Belovikka belgi qo'ydim. Nima, imtihon komissiyasi ahmoqmi! Bu – sizning jamoa xo'jaligingizmas, Rais aka! Shifrlarni chalkashtirib tashlashgan. O'g'lingiz tayyor inshoniyam o'n ikkita xato bilan ko'chiribdi. Chernovoy-u belovoyini ming mashaqqat bilan topdim. Katta domlanning yuzidan o'tolmay uyimga obordim. Beshinchi kursda o'qiydigan singlimga qayta yozdirdim, tag'in nima deysiz?

– Kimnikini? – Rais buva shunaqangi chiyilladiki, yig'lab yuboray dedi (Bechoraga rahmim kelib ketdi).

– Qayoqdan bilay? – Rais „domlacha“ degan odam undan battar yig'lamsiradi. (Endi „domlacha“ sho'rlikka yuragim tuzdek achisha boshladi). – Aniq esimda bor: be-

lovoyga o'z qo'lim bilan belgi qo'yganman. Mana shu qo'lim bilan.

– Kimnikiga?

– Qayoqdan bilay! Belgi qo'yganimni „besh“ga to'g'riladimmi, axir. Tag'in nima deysizlar.

– Gapni aylantirma, domlacha! Sengayam ulush tegdimi-yo'qmi? Shundan gapir!

– E, qanaqa odamsiz o'zi? Menga unaqa gaplarni gapirmang, aka! Xotanim bo'lmasa, bola-chaqam bo'lmasa... – „Domlacha“ entikib qoldi. – Jonimga tegdi, – dedi ingrab. – To'rt yildan beri kandidatskiyni yoqlolmayman. Katta domlaning yuzidan o'tolmay...

– Voy, nimaga kirmay turibsizlar? Rais aka kutyaptilar! – qulog'im tagida shaqillagan ovozdanda cho'chib tushdim. Qarasam, „Muxa“ opa ikki qo'lida ikki choynak ko'tarib turibdi. Meni Rais buvaning o'g'li deb o'yladi chog'i, ogohlantirdi. – Mana, yigitcha, dadangizga aytib qo'ying. Bunaqa gaplarni baqirib aytmaydi odam. Gostinitsa – nozik joy. Bunaqa ishlar imi-jimida qilinadi...

Eshikni qandoq ochdim, choynak ko'tarib qandoq ichkariga kirdim, esimda yo'q. Qarasam, to'rtburchak stolning u tomonida Rais buva, bu tomonidan Begmatov domla bir-biriga jo'jaxo'rozdek bo'ynini cho'zib turibdi.

Begmatov domla avval Shodivoyga, keyin menga ko'zoynagi orqasidan tersayib qarab qo'ydi.

– Sen – Salimovsan-a? – dedi Shodivoyga.

– Yo'q, – Alimov! – Shodivoy yelkasini qisdi.

Domlajon endi menga yuzlandi.

Sening familiyang Alimov emasmi?

– Yo'q, domla, Salimov, – dedim hech baloga tushunmay.

Begmatov domla, negadir qo'llari titrab, har ko'zi piyoladek keladigan ko'zoynagini yechdi-da, taraqlatib

stolga tashladi. Tirnab teshilgandek mitti ko'zlarini menga qadab, taxminan besh minut turdi. Keyin Shodivoyga yuzlandi. Chamamda, jo'ramga mendan ko'ra ko'proq tikildi. Undan keyin Rais buvaga qaradi-da, ingichka yelkaları silkinib g'alati ovoz chiqardi. „Ix-xi“ dedimi „Hih-ho“ dedimi yaxshi eshitmadim. Ana undan keyin to'satdan o'zini orqaga tashlab, Shodivoyning karavotiga yiqildi-da, g'ayritabiiy qiliqlar qila boshladi. Tikilibroq qarasam, kulayotgan ekan. „Hih-hi-ho!“ „Hi-hi-hi!“ „Voh-ho-ho!“ U karavotga o'tirib olib chillakdek tizzalariga urib kula boshladi.

– Rais aka! – dedi entikib. – Bularning familiyasini adashtirib yuboribmiz-ku, Rais aka! Alimov bilan Salimovni chalkashtirib yuboribmiz. Inshoni Alimov „besh“ga yozgan. – U dik etib o'rnidan turdi-da, ko'z-yoshlarini artib, Shodivoyning ro'parasiga keldi. – Obbo, uka-yey, obbo azamat-ey! Sal bo'lmasa, g'irt adolatsizlik bo'larkan-da! „Qutlug' qon“da inqilobiy ongning rivojlanishi“ni sen yozganmisan? Shuni aytmaysanmi, ukajon! Tabriklayman! – u Shodivoyning yumshoqqina qo'lini olib qisdi. – Yozmang zo'r! Og'zakidan ham „besh“ ol-sang...

Shodivoy alang-jalang bo'lib qoldi.

– Qo'sho-chi? – goh domlajonga, goh dadasiga qaradi. – Qo'shoning ishi nima bo'ladi? – dedi qo'lini tortib olishga urinib.

– Adashibmiz-da, ukam! – domlajon Shodivoyning yelkasiga qoqdi. – O'rtog'ing bu yil bo'lmasa, yanagi yil kiraveradi. Arzimagan xatolik o'tibdi-da, Rais aka... Darrov to'g'rilaymiz! – Domlajon pildirab eshik tomon yurdi. Boyadan beri angrayib turgan Rais buva endi o'ziga keldi.

– Katta domlaga salom ayting! – dedi yuziga qon yugurib.

Xatosini o'z vaqtida payqagan „domlajon“ chiqib ketishi bilan uchalamiz bir-birimizga qaradik.

– Domlalar ham tirik jon-da! – Rais buva xiyol qizargandek bo'ldi. Erkalab kiftimga qoqdi. – Qara, Shodivoy bilan sening familiyangni adashtirib yuboribdi. Yigitlar, endi restoranga tushib bir maishat qilaylik.

Rais buva eshik tomon yo'nalgan edi, Shodivoy to'satdan g'o'ldirab qoldi:

– Dada!

– Ha! – dedi Rais buva uning ro'parasida to'xtab.

– Dada... – Shodivoy boshini quyi soldi. – Agar Qo'sho institutga kirmasa, men ham o'qimayman!

– Nim-ma? – Rais buva ikki qadam orqaga chekinib bo'ynini cho'zdi.

– Nima deding?

– Agar Qo'shoyam kirmasa...

– Ahmoq! – Rais buva rapidadek kaftini yozib, Shodivoyga po'pisa qildi. – O'chir!

Qarasam, Shodivoyning ko'zida g'alati, yovvoyi o't yonib ketyapti. Qo'yib bersam, ota-bola yoqalashib ketadigan.

– Shodi... – dedim yalinib. – Baribir mendan so't chiqmaydi. Sen o'qiyvergin, jo'rajon! Men paxtada ishlaganim tuzuk.

– O'qimayman! Qo'sho o'qimasa, menam o'qimayman! – Shodivoy jini qo'zib, hamma yoqni to's-to'polon qilib yubordi. – Boshida aytganman: Qo'sho kirmasa, men ham kirmayman, deganman.

– Xo'p, o'g'lim, xo'p... – Rais buva uning yelkasi-ga qoqdi. – Mana, jo'rang shuncha o'ynadi, ko'rmagan joylarini ko'rdi. Bir yilcha sabr qilib turgin. Yanagi safar

jo'rangni o'zim olib kelib, o'zim o'qishga joylayman... Kim biladi, hali sen o'qishni bitirib borguningcha Qo'shoy sendanam zo'r odam bo'pketadimi?

– Kerakmas! – Shodivoy qaysarlik bilan yer tepingan edi, yupatdim.

– Unaqa qilmagin, jo'rajon! Xo'p degin, o'qiy qolgin!

O'N BIRINCHI BOB

„ARPATEXNIKA“ QOIDALARI

Bugun viloyat radiosidan muxbir kelib, rappa-raso bir soatcha qiynadi odamni! O'v, birodar, sendan boshqa ishim yo'qmi, bu yoqda kultivatsiya qolib ketyapti, degim keldi-yu, tilim bormadi. Rostini aytaymi? Maqtagan Xudoga yoqibdi, degan gap haqrost ekan! Keyingi paytlarda akang qarag'ay mashhur bo'pketganmiz! Bir qarasang, ashqol-dashqolini ko'tarib suratlash keladi. Bir qarasang, daftar-qalamini ko'tarib, gazetadan muxbir keladi. Suratga tushish-u gazeta muxbiri bilan gaplashishga ustasi farang bo'pketganmiz. Masalan, suratlash goh traktor kabinasiga o'tqazib, goh chekkamga „baraka“ chanoqni qistirib, besh-olti marta chiqillatadi-yu, ketaveradi. Muxbirning ishiyam oson. Tushlikda sho'rvadan quruq qolganing demasa, narisi bilan yarim soat vaqtningni oladi. „Brigadangizda necha gektar yer bor?“ deydi. „Har gektardan qancha hosil olmoqchisiz?“ deydi. „O'tgan xo'jalik yilida qanchadan olgansiz?“ deydi. Savoli og'zidan chiqmasidan javobni qotirib tashlaymiz. Yozadi, yozadi-da, ketaveradi.

Qarabsizki, gazetada iljayib turgan suratingiz chiqib turibdi. Voy qiztaloq! Shu – yozuvchilaram ja gapga usta bo'ladi-da! Sarlavhasining zo'rligini aytmaymizmi? „Mash'al“ning mash'ali“, „Paxtazorda tug'ilgan yigit“,

„Oqoltin zargari...“ Xullas, odam bir og'izga tushdimi, oshig'i olchi bo'lib ketaverarkan. To'g'risini aytaymi? Hadeb ko'tar-ko'tar qilaverganidan keyin yiliga kamida besh-olti marta gazetada maqtab chiqmasa, bir narsasidan ayrilgan odamdek munkayadigan bo'lib qolarkansiz!

E, nimasini aytasiz! Rais buva odam qildi-da, meni! Shundoq otaxonim bo'lmasa, yuraverardim-da, Tulporimga minib, ko'cha changitib. Mana endi kimsan Qo'shoqvoy Salimov desa tanimaydigan odam yo'q!

Ammo Rais buva so'zining ustidan chiqadigan odam ekan. To'rt yil avval Shodivoy jo'ramga: „Sen institutni bitirib borguningcha Qo'shovoy sendanam ulug' odam bo'p ketadi“, deganda karomat qilgan ekan-da!

Beriroq keling: quloqqa aytadigan gap chiqib qoldi.

Aslida mening „mash'al“ bo'lishim-u, butun boshli brigadaga rahbarlik qilib, hosildorlikni „misliko'rilma-gan“ darajada oshirishim, ya'ni har gektar paxta maydonidan 51 sentnerdan hosil ko'tarishim arzimagan gapdan boshlandi.

...O'shanda qadrdon jo'ram Shodivoyni qon-qon yig'latib, musofir yurtlarga o'qishga tashlab kelganimda o'zim ham bir haftagacha garangsib yurdim. Shodivoy bechoraning boshiga ne-ne tashvishlar tushmadiykin? Jo'ram ertalab vaqtida uyg'onolmay qiynalmayaptimi? Domlajonlar sho'rlikni siqib suvini ichmayaptimi?

Ikki hafta ichida „ozib“ qolgan chamadonimni ko'tarib qishloqqa qaytganimda akang qarag'ayni har kim har xil kutib oldi. Onam suyunib ketdi. „Ajab qipsan, bolam, – dedi. – Yetti yot begonalar orasida ranging somondek sarg'ayib yurgandan ko'ra, bag'rimda bo'lganing yaxshi, hozir institutni bitirganlar aptobusga osilib yursa, traktorchi mexaniklar o'zining mashinasida kataysa qiladi. Erta-indin singlingni uzatsak, seniyam oyog'ingni

to'rtta qilib qo'yamiz“. Onamning oxirgi gapi, moydek yoqib tushdi. To'g'ri-da, qishloq joyda qiz bolani vaqtida egasiga topshirmasa, gap-so'z ko'payadi. Singlimga shuni aytib, yotig'i bilan nasihat qilmoqchi edim, mendan oldin g'ichillab qoldi.

– To'g'ri bo'pti, aka, sizni institutdan baribir haydab yuborishardi.

Gapini qarang! Menga aql o'rgatgandan ko'ra, tezroq erga tegib, yo'lni bo'shat, mahmadona!

Dadam esa, o'ng lunji uchib kinoya qildi.

– Qara-ya! Men seni olim bo'pkeladi, devdim. Bilib qo'y, katta institutda raislarning bolasi o'qiydi, o'g'lim! Sendaqalarga yo'l bo'lsin.

Meni ko'rib hammadan ko'p quvongan Tulporim bo'ldi. Og'ilxonaga kirishim bilan shunaqangi dikirlab ketdiki, onasini sog'ingan uloqcha ham bunchalik irg'ishlamaydi.

Ko'p o'tmay terim kompaniyasi boshlandi. El qatori ishga tushib ketdim. Jimgina paxta terib yurgan edim, hamma ishni brigadirimiz To'lash aka buzdi. Bir kuni (kech kuz edi) ikki etak podbor terib, xirmonga olib chiqsam, tarozi boshida brigadirimiz qornini osiltirib telpagini qiyshiq kiyib turibdi. Tergan paxtamni taroziga ildim. Uch oyoq qiltiriq cho'pga ilingan osma tarozisi qiyshayib ketdi.

– Yigirma kilo! – To'lash aka „o't“ degandek soqoli tikanak bo'lib ketgan iyagi bilan imo qildi.

Jon-ponim chiqib ketdi!

Ikki etak podbor yigirma kilo bo'ladi? Orasida allaqancha xom-xatala ko'sak bor, barakasini bersin, deb erinmasdan qo'shgan tuprog'imning o'zi kamida besh kilo keladi. Maktabda o'qib yurganimda ham shu – To'lash aka doim „cho'michda qoqardi“. Brigadirning tarozisi yigirma kilodan ortiq tortolmasa, men aybdormanmi? Yo'q,

endi men sodda-go'l bola emasman. Naqd Toshkentning o'ziga borib kelgan salkam talabaman! To'lash akaning „kamaytirib aytish“ kasali tutganini ko'rdim-u, mening ham „oshirib aytish“ kasalim qo'zg'ab ketdi.

– Sakson kilo! – dedim baqirib.

– Nima? – To'lash akaning ko'zi ola-kula bo'pketdi.

– To'qson! – dedim yer tepib.

– O'v, tentak! – brigadir telpagini olib, siyrak sochli boshini hafsala bilan qashidi. – Ikki etak paxta sakson kilo chiqqanini ko'rganmisan hech!

– Yuz! – uch oyoqli tarozini bir tepgan edim, chillakdek yog'ochlardan biri sinib, etaklar osilgan tarozi sha-raqlab yerga tushdi.

– Ahmoq! Tarozini nima qilding? – To'lash aka musht ko'tarib ustimga kelayotgan edi, tormoz g'iyqilladi. Bilmayman, osmondan tushdimi, yerdan chiqdimi, Rais buvaning „Niva“si shundoq xirmon yoniga kelib to'xtadi. Poxol shlyapa kiygan Rais buva eshikni qarsillatib yopib yonimizga keldi.

– Nima gap? – dedi qovog'ini solib.

– Manavuni qarang! – To'lash aka menga qo'lini bigiz qilib, yig'lamsiradi. – Shu matohni sakson kilo deyapti! Tarozini sindirdi.

Rais buvaga xavotirlanibroq qarab turgan edim, u negadir iljaydi.

– Yuz yigirma! – dedi shaxsan o'zim tergan ikki etak podborga qarab.

To'lash aka esankirab qoldi. To'g'risini aytsam, o'zim ham angrayib qoldim.

– Rais buva... – dedi To'lash aka ming'illab. – Axir, bu...

– O'chir! – Rais buvaning qoshi chimirilib ketdi. – Ko'pdan beri kuzatib yuribman. Oshirilgan majburiyat ol-

ganimizni ko'ra-bila turib, ataylab tempni tushirib yubor-yapsan.

– Rais buva! – To'lash aka siyrak kipriklarini pirpiratdi.

– Bugun uch protsent berishing shart!

– Rais buva, axir, qanaqasiga... Paxtaning o'zi yo'q-ku, – To'lash aka shunaqangi iltijo qildiki, bechoraga rahmim keldi. U yog'ini so'rasangiz, tergan podborim tuproq-muprog'i bilan qo'shib hisoblashgandayam, o'ttiz kilodan oshmasligini o'zim ham bilaman.

– Mayli, qirq kiloga roziman! – dedim insofga kelib.

Rais buva gapimni eshitdimi-yo'qmi bilmayman-u, har qalay To'lash akaga qo'lini paxsa qildi.

– Gap shu. Bugun uch protsent berasan!

– Qayoqdan olaman yo'q paxtani?! – To'lash aka siyrak sochli boshini alam bilan g'irtillatib qashladi. Rais buva gapning lo'ndasini aytib qo'ya qoldi.

– Qaribsan, To'lash! O'sib kelayotgan yosh kadrlarga yo'l berish kerak. To'rt oydan keyin o'rningga shu bola brigad bo'ladi!

Rais buva „Niva“siga o'tirdi-yu, ketdi-qoldi. To'lash aka menga qaradi, men To'lash akaga.

– Mayli, o'ttiz kilo! – dedim achinib.

– E, bor-ey! – brigadirimiz boshini ikki qo'llab qashlagancha nari ketdi.

Rais buva hazillashdi desam, chin ekan, to'rt oy mexanizatorlar kursida o'qidim-u, brigad bo'lib qoldim. Qayoqqa qaragam, „Qo'shoq Salimov, Qo'shoq Salimov!“ Qo'ying-chi, Qo'shoq Salimovga it boqmaydi!

To'lash akayam yurgan ekan-da, brigadirman deb! Har gekardan oladigan paxtasi o'ttiz sentnerdan oshmasdi. Ishni do'ndirishni bizdan so'rasin! Bolaligidan paykal ichida yurgan odamga paxta yetishtirish nima bo'пти?!

Birinchi yil hosildorlikni gektariga qirq uch sentnerga yetkazdik. Ikkinchi yili qirq yetti sentnerga. Mana bu yil ellik bir sentnerga chiqarmoqchimiz. Aslida-ku, hosilning cho'g'i ko'pmas. Nachora, kattalar aytsa, plan ham bo'la-verarkan-da. Ishlar gumbur! Gazetalarda suratlar chiqqan! Maqolalar bosilgan! Majlislarning to'rida o'tiramiz! Rais buvaning aytishicha, shu yil medal olsak ajabmas.

Bugun kelgan radio muxbiriga shularni bir chekkadan aytib bermoqchi edim, dahmazasi ko'p ekan! Qoq peshinda g'o'za kultivatsiya qilib yursam, shiypon tomonda Rais buvaning „Niva“si ko'rindi. Mashina Tulporim bog'lab qo'yilgan tol salqinida to'xtab, cho'zib-cho'zib signal berdi. Ertalab dalaga eshagimni minib kelaman (Traktor minib kelmaydi-ku, odam, to'g'rimi? Menda pat-pat yo'q). Keyingi paytlarda Oysara yangam guldek ochilib, lorsillab ketgan. Ustiga-ustak battar ziqna bo'lib qolgan. Mototsikl kalitining bandiga ip bog'lab, bo'yniga osib yuradi. Xotini semirgan sayin Tursunboy akam ozib ketyapti. Allaqanday odamovi bo'lib qolgan. Hayronman...

Shunday qilib, traktorimda kultivatsiya qilib yursam, shiypon tomonda Rais buvaning „Niva“si ko'rinib qoldi. Traktorni dala o'rtasida to'xtatib, belga urib yotgan g'o'zalar oralab o'sha tomonga yugurdim. Halloslab yetib borsam, bo'yniga tasmasi uzun apparat osgan sap-sariq jingalaksoch yigit, do'ppi kiygan o'rta yoshlardagi kishi, Rais buva tol soyasida gurunlashib turishibdi.

– Mana, bizning „Mash'al“ brigadir – Qo'shoq Salimov! – dedi Rais buva tantanali ohangda. – Qo'shoqvoyning tajribasini oblast emas, butun Respublikaga yoysa arziydi! Gektaridan ellik bir sentnerdan hosil ko'taraman, deb jon kuydirib yotibdi, azamat! Bo'pti, bir soatdan keyin mashina kelib, sizlarni bog'ga olib boradi. Tush-

likni o'sha yerda qilamiz. – Rais buva shunday dedi-yu, „Niva“ga o'tirdi.

– Ketdik, Qamchibek! – dedi shopirga.

„Niva“ chang-to'zon ko'tarib g'izillab ketdi.

Do'ppili kishi ham, jingalak malla sochli yigit ham men bilan qo'shq'lab so'rashdi.

– Gap bunday, o'rtoq... – do'ppili kishi cho'ntagidan to'rt buklog'lik qog'oz olib, shosha-pisha o'qidi. – O'rtoq Salimov. Biz obradiodanmiz. Mening familiyam Po'latov, bu yigit – u yelkasiga tasmasi uzun magnitofon osib olgan mallasoch yigitga imo qildi. – Operatorimiz Kolya. Kolya, tayyorlan! Endi gap bundoq... – U yana qog'ozga qarab qo'ydi, – o'rtoq Salimov! Men sizga savol beraman. Siz mana bu qog'ozga qarab, sharillatib o'qiyverasiz. Gatopmi, Kolya? – muxbir jingalaksoch yigitga buyurdi. – Bo'la qol!

Mallasoch yigit yelkasiga ilib olgan chamadondan avval magnitofon chiqardi. Keyin mikrofonni magnitofonga ulab, Po'latovga uzatdi. Magnitofon murvatlarini burab, sozladi.

– Vsyo, Pulatov aka, – dedi jilmayib.

Muxbir mikrofonni og'ziga tutdi.

– Bir, ikki, uch... Qalay, Kolya?

Kolya mixday, degandek bosh barmog'ini dikkaytirdi.

Muxbir mikrofonni og'zidan taxminan yarim quloch uzoqlatib gap boshladi.

– Hurmatli do'stlar! Bugun biz viloyatimizning Mash'al tumanidagi „Mash'al“ jamoa xo'jaligiga tashrif buyurganmiz. Yo'q, aziz tinglovchilar! Bu ramziy ma'nodagi so'z emas! Butun respublikaga dong'i ketgan nishondor rais, paxta ilmining haqiqiy akademigi Toshmamat Alimov rahbarlik qilayotgan xo'jalikning nomi „Mash'al“ deb ataladi. Mana, biz „Mash'al“ jamoa xo'jaligining

„oqoltin“ zargari Qo'shoqboy Salimov boshchiligidagi eng ilg'or brigadasi dala shiyponidamiz. – U mikrofonni baland ko'tarib, tol tomonga to'g'riladi. Shu alfozda ancha turib qoldi. Nazarimda, oyog'ining uchida cho'zilib turaverib, charchab ketdiyov. Tol shoxida chumchuqlar tinimsiz chirqillar edi.

– Eshityapsizmi? – dedi mikrofoniga. – Qushlarning shodon chug'urini eshityapsizmi? Bu – zahmatkash Qo'shoqboy Salimov boshchilik qilayotgan azamat paxtakorlarning shinam dala shiyponi. Qushlar shod-xurram sayrab turibdi. G'ir-g'ir shabada esadi. – Muxbir bir zum jimib qoldi. Shimining cho'ntagidan ro'molcha olib, peshanasidan duv-duv oqayotgan terni artdi. – Shiypon atrofı gulzor! – dedi tantana bilan, – anvoyi gullar mayin shabadada ohista tebranib turibdi. – U saraton oftobida hansirab yotgan paxtazorga qarab qo'ydi. – Gullarning muattar hidini aytmayisizmi? Hozir tushlik payti. Yaxshidam – mehnatga hamdam, deganlaridek, brigada a'zolari miriqib ovqatlanib bo'lib, dala shiyponi kutubxonasi-da gazeta-jurnallar o'qishyapti, ba'ziları rangli televizor ko'rishyapti. – U suvoqlari ko'chib tushgan devorlarga, derazasi sinib ketgan shiypon hujrachasiga, yerga to'shalgan eski sholchaga mehr bilan qarab, davom etdi. – Biz mehnat maydonida javlon urayotgan yosh qahramon, yil sayin hosildorlikni oshirayotgan, bu yil har gektar maydondan 51 sentnerdan xirmon ko'tarishga azm-u qaror qilgan brigada boshlig'iga – Qo'shoqboy Salimovga so'z beramiz. – U menga qarab muloyim jilmaydi. – Qo'shoqboy! – dedi tantanali ohangda. – O'z ishlaringiz haqida ikki og'iz gapirib bersangiz. – Shunday dedi-yu, „o'qing“ degandek boya qo'limga tutqazgan qog'ozga imo qildi.

Xuddi shu payt, palakat bosib, yo'tal tutib qolsa bo'ladimi? Bilmadim, bolaligimdan shu kasalim bor. Maktabda

doskaga chiqsam ham avval bir yo'talib olib, keyin gap boshlar edim.

– O'h-ho', o'h-ho'! – dedim bo'g'ilib.

Muxbirning ko'zi alang-jalang bo'pketdi. Xavotirlanib, mallasoch Kolyaga qaradi, Kolya „ziyoni yo'q“ degandek qo'l siltadi. Muxbir menga o'girilib qo'lini ohista siltadi. Tushunmadim, „to'xta“ deyaptimi, „boshla“ deyaptimi?

– O'qiyveraymi? – degan edim, muxbir chinqirib yubordi.

– Stop, Kolya! – keyin menga tushuntirdi. – Imo qildim-ku, boshlamaysizmi? Zapis, Kolya!

Mikrofonni og'zimga tiqqudek bo'lib, baqirib o'qib ketdim.

– Biz, „Mash'al“ jamoa xo'jaligining azamatlari...

– Stop! Mikrofonni yorib yuborasiz-ku, qanaqa odamsiz o'zi! – muxbir mikrofonni menga ishonmay, o'zi ushlab turadigan bo'ldi. Yarim quloch narida. – Marhamat, – dedi shivirlab.

– Biz, „Mash'al“ jamoa xo'jaligining azamatlari arpatexnika qoidalariga amal qilib...

– Stop! – muxbir alam bilan qo'lini paxsa qildi. – Mashinkada ko'chirilgan tayyor narsaniyam o'qiyolmayisizmi?! „Arpatexnika“ga balo bormi? „Agrotexnika!“

– Qayoqdan bilay, aka! – qog'ozni muxbirning tumshug'iga tiqishtirdim. – Mana, o'zingiz o'qing.

Muxbir qog'ozga ko'z yugurtirib, xijolatli iljaydi.

– Hech mashinistkaga yolchimadik-yolchimadik-da! Boshladik, Kolya!

Boyagi so'zlarni qaytadan o'qib ketdim.

– Biz, „Mash'al“ jamoa xo'jaligining azamatlari arpatexnika qoidalariga qat'iy amal qilib, o'tgan xo'jalik yili...

Muxbir qo'lini paxsa qilib o'dag'ayladi.

– Arpatexnika emas, dedim-ku, agrotexnika! Tushun-yapsizmi, ag-ro-tex-ni-ka!

Menikiyam tutib ketdi.

– Nega baqirasiz? O'zingiz shunaqa deb yozib qo'yib-siz-ku!

– Yaxshi, – dedi yuzidan duvullab oqayotgan terni ar-tib, – jonli suhbat qilib qo'ya qolamiz. Tekst kerakmas. – Kolya, boshladik! – U mikrofonni og'ziga yaqin keltirib gap boshladi. – Hurmatli Qo'shoqboy! Mana, siz yosh brigadirsiz. Yoshlik – shijoatdir, degan maqol bor. Uch yil avval siz boshchilik qilayotgan zarshunoslar gektari-dan 43 sentnerdan hosil olishgan, to'g'rimi?

– To'g'ri! – dedim baqirib.

Muxbir „Judayam unchalik hayqirish shart emas“ de-gandek ko'rsatkich barmog'ini labiga bosdi.

– O'tgan yili 47 sentnerdan xirmon ko'targansiz. To'g'rimi?

– To'g'ri!

– Bu yil gektaridan 51 sentnerdan durdona yig'ib olmoqchisiz. Ayting-chi, bu muvaffaqiyatlarning siri ni-mada?

– Hech qanaqa sir-piri yo'q! – gazetachilarga doim aytadigan gaplarim yod bo'lib ketgani ish berdi. O'ziyam bulbuligo'yo bo'pketdimov! – G'ayrat bilan ishlayapmiz. Agar hurmatli Rais buvamiz gektaridan 60 sentnerdan ho-sil ko'tarasan desa, uniyam do'ndiraveramiz! – To'satdan jamoa xo'jaligi idorasining peshtoqiga ilib qo'yilgan shior esimga tushdi. – Muxbir aka! – dedim tantanali ohang-da. – „Plan qonun, majburiyat – vijdon“ degan gap bor! Biz har qancha majburiyat bo'lsa uddalayveramiz!

Muxbir mikrofoniga egildi.

– Qo'shoqjon! – dedi menga emas, mikrofoniga qa-rab. – Xalqimizda ajoyib hikmatli gap bor. Daromadga

yarasha buromad deganlar. Ayting-chi, brigada a'zolari-ning daromadi qanday? Shu jumladan o'zingizning ham?

– Daromadning mazasi yo'q! – dedim xo'rsinib. – Yaqinda singlimni uzataman, deb dadamning beli chiqib ketdi. Shahar joyda qanaqa, bilmayman-u, bizning udu-mimizda qiz uzatgan ota-ona aqalli to'qqiztagina ko'rpa qilishi kerak. Dadam sho'rlik to'qqizta ko'rpaga chit iz-lab, Toshkentgacha borib kelsa, deng. Hayronman, mux-bir aka, paxta planini qancha oshirib bajarsak, chit, satin, sochiq degan matohlar shuncha kamayib ketyapti.

Qarasam, muxbirning og'zi lang ochilib, jag'i osilib qoldi. Nuqul og'ir-og'ir kiprik qoqadi.

– Hali bu yoqda o'zimning uylanishim bor, – dedim g'o'ldirab. – Yuraveramanmi, boshim tuynukdan chiqib! Uylanish hazil gapmi, muxbir aka! Dadam bir invalid bo'lsa...

– Bu yog'ini montaj qilamiz, Kolya! – dedi muxbir gapimni bo'lib. Keyin yana menga yuzlandi. – Fidoyilik bor joyda g'alaba bor, deydilar. – Siz boshchilik qilayot-gan brigada a'zolari chinakam fidoyi odamlar. Ayting-chi, ular orasidan kimlarni alohida ta'kidlagan bo'lardingiz?

– Hammasiyam yaxshi! – dedim boyagi gapim chala qolganidan g'ijinib.

– Masalan?

– Ya'ni, masalan, Tursunboy aka! Halol odam! – de-dim rostini aytib. – Yaxshi mexanizator. Ammo-lekin xo-tini Oysara yangam... Ha, mayli, u yog'ini aytmay qo'ya qolay. Choriyam yaxshi mexanizator. Panji suv tarashning ustasi. Ammo shu Panji uylandi-yu, aynidi, muxbir aka! Kecha deng, g'o'zani sug'orib turib yarim kechada uyga jo'nab qopti, yaramas. O'n olti egatga suv toshib ketib-di. Mana, haliyam daragi yo'q! Yotgandir-da, sulayib! Qo'limga tushsin...

– Stop! Kolya! – muxbir yana chinqirdi. – O'ylab gapirgin-da, uka, – dedi sensirab. – Oysara yangangni gapirasan, allaqanday to'yni gapirasan. Men sendan ishni so'rayapman, uka!

– Chori o'zi yaxshi yigit-ku, bitta aybi bor, – dedim salmoqlab. – Nos chekadi, qiztalok. Tushlikni hammadan oldin paqqos urib olib, darrov nos otadi. Nos chekishi mayli-ku, tuplasa, odamning yuziga sachragani chatoq.

– Jon uka! – muxbir astoydil yalinishga tushdi. – Baraka topkur, ukajon! Yutuqlardan gapir! Jamoa xo'jaligidan gapir! Boshladik...

– Xullas... – dedim o'ylanib. – Xo'jaligimizning dono rahbari Toshmamat Alimov boshchiligida yil sayin hosildorlikni oshirib bajaryapmiz. „Mash'al“ jamoa xo'jaligi bayroqdor viloyatimizda chinakam mash'al bo'lyapti. Biz mehnat g'alabalarimizni mustahkamlab boraveramiz!

Muxbir „Mana bu boshqa gap“, degandek mamnun bosh irg'adi.

Muxbirning daldasidan ruhlanib ketdim.

– Xo'jaligimizning paxta punkti bilan aloqasi zo'r! – dedim usta notiqdardek chertib-chertib. – Masalan, Jovli aka degan priyomchik bor. Men sizga aytsam, muxbir aka, rayonimizdagi eng hurmatli, eng beli baquvvat odam shu – Jovli aka. Faqat bitta aybi bor: afti xunuk. Ko'zi xuddi ukkinikiga o'xshaydi. Ammo o'zi yaxshi odam. Endi paxta punktimizam katta-da, aka! Bir emas, to'rtta rayonning paxtasini qabul qilib oladi. Yonida paxta zavodiyam bor. Rais buva u yoqda tursin, Raykom buva ham Jovli akani ko'rsa, „Jovli Mengliyevich, Jovli Mengliyevich“, deb tipirchilab qoladi.

Muxbir mikrofonni changallagan ko'yi yig'lagudek bo'lib iljaydi.

– O'rtoq Salimov! – dedi mikrofoniga egilib. – Gazetalarda sizni usta paxtakor, hatto egat orasida tug'ilgan bola deb yozishgan. Ayting-chi...

Nima deydi bu? Muxbir bo'lsa o'ziga! U mening gapimni beliga tepadi-yu, men indamay turaveramanmi!

– Yolg'on, – dedim baqirib. – So'radim, enam meni qahraton qishda, sandal chetida tug'gan ekan.

Muxbir Kolyaga „davom etaver“ degandek imo qildi-da, tag'in savol berdi.

– Qo'shoqjon! Siz tug'ilib o'sgan oila paxtakorlar sulolasi. Muhtaram otangiz, muhtarama onangiz eski paxtakorlar. To'g'rimi?

– Bunisi to'g'ri! – dedim qaddimni g'oz tutib. Muxbir mikrofonni og'zimga yaqinroq olib keldi. – Dadam qirq beshinchi yilda urushga ketgan ekan. Germaniyaga borolmabdi-ku, yaponlarning pachag'ini chiqarib kepti. O'shandan keyin enamga uylangan ekan. Mendan oldin tug'ilgan ikkita bolasi turmabdi. – „Qalay, qoyil qilyapmanmi?“ degandek muxbirga qaragan edim, u suyunib ketdi. „Davom etaver“ degandek imo qildi. – Ota-enam esini tanibdiki, paxtadan beri kelmaydi. Faqat dadamning jahli tez. Jamoa xo'jaligida bug'altir edi. Rais buva bilan urishib qolib...

– O'rtoq Salimov, – dedi muxbir shosha-pisha gapimni bo'lib. – Demak, siz oilada yolg'iz farzandsiz, shunaqami?

– Esingiz joyidami? – dedim mikrofoniga yopishib. – Hali aytdim-ku, yaqinda singlimni uzatdik, deb. Kuyov „Selxoztexnika“da ishlaydi. Nomard ekan! Singlimga uylanib olguncha itdek yaltoqlandi. Kunora onasi keladi, haftada otasi keladi. Boringki, Jovli akaniyam o'rta qo'ydi. Juga uylanib oldi-yu, aynidi ablah! Akkumulyator u yoqda tursin, arzimagan remeniyam tekinga bermay-

di! „Kissa kasal emasmi, cho'taldan cho'zing“, deb tura-di, hayvon! Unisiyam mayli-ku, ikki hafta oldin Ju uyga yig'lab keldi. Har kuni ichib kelib, singlimni urarmish. Ko'chada tutib olib, o'ziniyam itdek do'pposladim. Agar singlimga yana bir marta qo'l ko'tarsang, enangni ko'rsa-taman dedim. Bilaman, endi menga zapchastni cho'talga-yam bermaydi.

– Stop! – muxbir qo'l siltadi. – Bo'ldi, ukam! – dedi yelkamga qoqib. – Bu yog'iga jim o'tirasan.

U bir imo qilgan edi, jingalaksoch yigit tag'in magni-tofon tugmachasini buradi.

– Hurmatli tinglovchilar! – dedi muxbir mikrofoniga. – „Mash'al“ jamoa xo'jaligining mash'al brigadiri, „oqol-tin“ ijodkori Qo'shoqboy Salimov bilan qurgan qizg'in suhbatimiz ham oxirlab qoldi. Bu xo'jalik oblastimizda eng ilg'or sanaladi. Salimov brigadasi esa, mash'allarning mash'ali. Mana, tushlik ham tugadi.

U menga allaqanday imo-ishoralar qila boshladi.

– Ha, yana gapiraymi? – dedim shang'illab.

Muxbir mikrofonni kafti bilan to'sib o'dag'ayladi.

– Bormaysanmi!

– Qayoqqa?

– Traktorga! – dedi u ensasi qotib. – Yugur, motorni yurgiz!

Shoshilmay o'rnimdan turdim.

– Bir soatli mazmunli hordiq tugadi! Azamat paxta-korlar o'z mehnat postiga, ya'ni „oqoltin“ dalasiga yo'l olyapti. – Muxbir mikrofoniga qarab g'ayrat bilan gapira ketdi. – Hozir zumrad dalalar uzra, yana motorlar ovozi gurullaydi. – U bir qo'lida mikrofon tutganicha ikkinchi qo'li bilan „chop“ degandek imo qildi. – Keling, azizlar... Mehnat simfoniyasini birgalashib tinglaylik!

Xuddi shu payt tolga bog'log'lik turgan Tulporim ovozi boricha hangrab yubordi. Obbo, soat bir bo'ldimi-kin, ikkimi? Eshagim bekorga hangramaydi.

– Stop! – muxbir mikrofonni changallab baqirdi. – Stop!

Jingalaksoch yigit negadir bepisand jilmaydi.

– Nichego, Pulatov aka, ishak otrejem!

Jon-ponim chiqib ketdi.

Yugurib qaytib keldim.

– Nima? – dedim musht do'laytirib. – Eshagimni so'yadigan senmisan?

– Boring! Jon uka! – muxbir negadir yana sizlashga o'tdi. – Boring, ishingizdan qolmang. Shuncha plyonkani rasvo qilganingiz ham yetadi. Bir soatlik suhbatdan besh minutlik intervyu chiqsayam katta gap!

...Ertasiga kechqurun hovli o'rtasidagi so'rida kon-sert eshitib yotsam, radioda birdan o'zim gapirib qol-dim. Qiziq, tovushim o'zimmikiga o'xshaydiyam, o'x-shamaydiyam. Onam ziyrak-da, darrov tanidi.

– Dadasi, o'g'lingiz gapiryapti, – dedi ayvonda gaze-ta o'qib o'tirgan otamga. – „Mash'al“ bolamdan aylanay! Ovozlaringdan o'zim o'rgilay!

Onamning aylanib-o'rgilgani yaxshi. Lekin mikro-fonga aytgan gaplarimni muxbir po'stdumbaga chiqarib tashlabdi-ku!

Qiziq, muxbir daromadni so'rasa, men sentnerdan ga-piraman. Egatda tug'ilganimdan gap ochsa, dadam urush-ga borganini aytaman.

Bunisiyam mayli-ku, dadam g'alati ish qildi. O'qib turgan gazetasini ko'rpachaga tashladi-da, salmoqlab uyga kirib ketdi. Onam aytganicha bor. O'lgudek kajbahs-da, dadam! Men uni shuncha maqtasam-u, eshitgisi kelmasa. Buyam yetmagandek kaftining orasida bir nima changal-

lab kelib indamay qo'limga tutqazdi. Hayron bo'lib qaragam, shalvirab yotgan pufak. Yosh bolalarning uch tiyinlik pufagi. Ko'm-ko'k!

– Puflla, o'g'lim! – dedi lunji uchib.

– Shoshmang, oxirigacha gapirib bo'lsin! – hovli su-purayotgan joyida to'xtab qolgan onam ozorlanib koyidi. – Nima qilasiz, chalg'itib?

– Puflla! – dadamning bir emas, ikki lunji ucha boshlaganini ko'rib, noiloj pufakni qo'lga oldim. Tezroq shishirib bera qolay, deb g'ayrat bilan pufalay ketdim. Pufakka dam beryapman-u, ikki qulog'im radioda!.. Yo'q, uch tiyinlik emas, naq yetti tiyinlik pufak ekan, la'nati. O'ziyam dirijabl bo'lib ketdiyov!..

Radiodan „mehnat simfoniyasi“ degan gap eshitalishi bilan pufak „paq“ etib yorilib ketdi. O'ziyam shunaqangi varangladiki, ikki qulog'im shang'illab, hech nimani eshitolmay qoldim.

Qulog'im ochilganida radioda konsert boshlangan ekan.

– Shunaqa bo'ladi! – dadam miyig'ida kulgan nari ketdi.

O'N IKKINCHI BOB

PAXTA PUNKTIDAGI MAJLIS

Avvallari „Maza-maza kattalar“ga! deb yurardim. Ni-ma qilsa – og'zining yeli! Hamma ikki bukilib, ta'zim qilib turadi. Qandoq yaxshi! Endi bilsam, g'irt ahmoq ekanman. Amaldorlikning g'alvasi shunaqangi ko'p bo'larkanki, boshiga tushmagan odamning yetti uxlab tushigayam kirmaydi. Mana, o'zimni olaylik. Nari borsa, bitta brigadirman! Shu qiltiriq amalniyam bir kunlik nag'ma-

sini yig'ib filning yelkasiga orting, fil bechoraning beli cho'rt uzilib ketmasa, men kafil! Men aytib turay, siz barmog'ingizni bukib turing. Kuzda korchyovka qilish kerakmi – kerak! Qishda sho'r yuvish, yaxob berish kerakmi – kerak! Bahorda, radioda har kuni aytadigandek, baraka urug'ini qadash kerakmi? O'toq qilish, chopiq, dorilash, sug'orish... Keyin chekanka, defoliatsiya... Omon-esson terim kampaniyasiga yetib olganingizdan keyin g'alvaning kattasi boshlanadi. Paxta teradigan mashinalar ham o'lmasin. Shir etib yomg'ir quysa, otasidan kaltak yegan boladek bir chekkaga chiqib, so'ppayib turaveradi. Maktab o'quvchilari-ku, o'zimizning bolalar. Gapga ko'nadi. Hay-hay, shahardan kelgan talabalardan asrasin! Har kuni bitta g'avg'o! „Yotoqxonangiz molxonaga o'xshaydi“, deydi... „Sovqotib qolyapmiz, qachon pechka o'rnatib berasiz?“ deydi. „Makaron sho'rvaning go'shti qani?“ deydi. O'zimga yo'q go'shtni senga qayoqdan topaman, olifta. Qo'yib bersa, rangli televizor ham so'rarsan hali. Qaysi kuni bittasi oldimga kelib, daftar-kitobini yoyib tashladi. „Ha“ desam, „Hisoblab chiqdim, aka, bitta chanoq to'rt gramm bo'lsa, bir kilo paxta terish uchun yerga 250 marta egilish kerak ekan, normani pasaytiring, men bir kunda yigirma besh ming marta egilolmayman, mashinani ishlat-ing“, deb aql o'rgatyapti. Ko'tar-ey, to'rva xaltangni, degim keldi-yu, Rais buvadan hayiqdim.

Mayli, bular-ku, o'zimiz o'rganib ketgan gaplar. Eng alam qiladigani shuki, davlatning o'zi belgilab qo'yan matohlarniyam ololmaysiz. Radio muxbiriga aytgan gapim gap: kuyov – borib turgan apiris. Akkumulyatormi, relemi so'rab borsang, yuzinggamas, qo'lingga qaraydi. (Kaltak yeb ham odam bo'lmadi, ukkag'ar!) Birovga o'g'it deb yalinasan, birovga shpindel deb sarg'aya-

san... Tag'inam Rais buva menga ozmi-ko'pmi qayishadi. („Mash'al“ brigadirmiz-a!)

Brigadamdagi a'zolari aytmaysizmi! Ish desa, ketini quruqqa opqochadi. Qulog'ingizga aytaymi: ulargayam oson tutib bo'lmaydi. Mana, masalan, Tursunboy aka. Bultur kuzda mashinada yuz ellik tonna paxta terdi (Plan-ga zarur bo'lib qolgan edi, Rais buva Tursunboy akani-kini 250 tonna, men tergan 170 tonnamni 300 tonna deb yozdirib qo'ya qoldi). Shundoq bo'lsayam, Tursunboy aka hamma narsadan ko'ngli sovigan odamdek ma'yuslanib yuradi. Chorini aytmaysizmi? Yoshgina xotini sariq, bo'lib qoldi (Hayronman, shu, kuz kelishi bilan sariq kasal ko'payadi). Chorining xotini o'zi sap-sariq yana qanaqasiga sariq bo'lganiga odamning aqli yetmaydi. Yana bechoraning yuzi sariq, sochi qizil. Shuning uchunmi, kasal bo'lganini o'ziyam sezmaydi. Oradan ancha o'tib biqinim og'riydi, sariq bo'ldim shekilli, degan ekan, Chori hazilga olibdi. „Qo'yaver, xotin, onangning qornida uzoq yotganing uchun sarg'ayib ketgansan“, deb qo'ya qopti... Xotini sho'rlik kasalxonada uch oy yotdi.

Yoki Panjini olaylik. Uylanaman deb qulog'igacha qarzga botgan ekan. (Shuni o'ylasam, yuragimni vahima bosadi: hali-beri bizning oyoq to'rta bo'lmaydi, shekilli). Ishga tobi yo'q. Har kuni bir bahona topib tomorqasiga yuguradi. To'g'ri-da, ungayam osonmas: qarindosh-urug'idan bir qop pul qarz ko'targan odamga jamoa xo'jaligidan tegadigan maosh urvoq bo'ladimi? Shuning uchun jamoa a'zolari tomorqasida o'zi ishlab, bolasini paxtaga haydaydi-da! Panjining dalada ishlashga yaroqli bolasi yo'q. Xotini hozircha tug'ishga ulguradi.

Ana endi o'zingiz o'ylab ko'ring. Mendek po'ristoy brigadning boshidaki, shuncha g'alva bor ekan, tag'inam Rais buvalar fil ekan-da!

Bugun Rais buva ishning ko'zini bilishiga yana bir marta tan berdim. Noyabr oxirlab qolgan, dalada paxta tugul, yilt etgan ko'sak ham yo'q. Ustiga-ustak ikki hafta oldin qor yog'ib hamma yoqning atalasinini chiqarib yubordi. Viloyat pedinstitutidan kelgan hasharchi talabalardan ikki yuztasi bizning brigadaga ham tushgan. Tushlikda borsam, bekorchilikdan domino o'ynab o'tirishibdi. Ovozi olamni tutadi. Hamma yoq taraq-turuq, sharaq-shuruq... Ensam qotib, chetlab o'tib keta qoldim. Rais buvagayam hayronman-da! Biz brigada planini yuz o'ttiz poiz do'nirdidik. Tumanniki yuz yigirma, viloyatniki yuz yetti... Nima qilamiz, shuncha odamni bekorga boqib o'tirib?

Avval shuni o'ylab xunob bo'lgan edim. Keyin tushunsam, Rais buva nima qilsa, oxirini o'ylab qilar ekan.

Har kuni paxta punktida majlis bo'lishini eshitar edim-u, o'zim bormagandim. Bugun palakat bosib borib qolmaymanmi! Voy-bo', yig'ilish emas, qip-qizil qiyoamat-ku!

Rais buva, Shaydul kassir, men – uchovlashib, paxta punkti direktorining xonasiga kirdik, odam odamni tanimaydi: uy ichi tutunga to'lgan, burchakdagi galanska pechka qizib ketganmi, nafas olib bo'lmaydi.

– Svodka! – dedi to'rdagi stol oldida o'tirgan Raykom buva filtrli sigaretini tutatib (Hatto salomga alik ham olmadi). Raykom buvani avval ko'p ko'rganman. Ikki yuzi anordek qip-qizil odam edi. Endi ko'zlari kirtayib, rangi kaltakesakka o'xshab qopti. Yuzi ko'kimtirmi-yey, nima balo! Xona issiqligiga qaramay, boshidagi andatra telpagini yechishniyam unutibdi.

– O'rtoq Alimov, svodka! – dedi-yu, bir yutingan edi, uzun bo'ynidagi shaftoli danagidek uchburchak baqbaqasi liqillab ketdi.

– Pajalista! – Rais buva muloyim iljayib, shimining cho'ntagidan allaqanday qog'oz chiqardi. Vazmin qadamlar bilan yurib borib, Raykom buva o'tirgan stolga qo'ydi. – Bir-u o'ndan yetti protsent!

– Ana, bo'larkan-ku!

Raykom buva Rais buvaga gapiryapti, deb o'ylagan-dim. Yo'q, deraza tagidagi kursida o'tirgan novcha odamga gapirayotgan ekan. Papiros tutunidan yaxshi payqamay qopman.

– Mumkin ekan-ku, o'rtoq Husniddinov! – Endi Raykom buvaning ovozi tahdidli jarangladi. – Nega „Mash'al“ jamoa xo'jaligi bir kunda bir-u o'ndan yetti ko'rsatkich beradi-yu, „Pravda“ berolmaydi?! Sizga qolsa, „Mash'al“ga qor yog'magan dersiz? Yeringiz bir, suvingiz bir...

– Menda paxta yo'q! – dedi novcha kishi to'ng'illab. Ovozi o'lgudek yo'g'on ekan.

– Yo'q? Nega yo'q?!

– Planni bajardik, majburiyatni bajardik, paxta qolmadi.

– Nim-ma?! – Raykom buva sapchib o'rnidan turib ketdi. Uchburchak baqbaqasi universal traktorning porshenidek paydar-pay yuqori chiqib-past tusha boshladi. – Nega „Mash'al“da bor paxta sizda yo'q?! Nega rayon planini orqaga surasiz? Nega bayroqdor oblastimizning tempini pasaytirasiz?

Husniddinov degan balo ekan! Shundoq Raykom buvadan qo'rqmadi-ya!

– Bor paxtani topshirib bo'ldik! – dedi g'o'ldirab. – Yilt etgan chigit qolmadi.

– Eshitdingiz-a, o'rtoq Viktorov! Bahonasini eshitdingiz-a? – Raykom buva burchakdagi „galanska“ pechka yonboshida o'tirgan taqirbosh kishiga yuzlandi.

Paxta zavodining direktori Viktorov tog'a o'zbekchani binoyidek biladi deb eshitgandim: rost ekan.

– Ishlash xalagan adam chora tapadi, xalamagan bahana! – dedi dona-dona qilib.

Raykom buva shu gapdan keyin hovuridan tushish o'rniga battar tutaqib ketdi.

– Husniddinov! – dedi hayqirib. – Siz choyxonada emas, raykomning ko'chma byurosida o'tiribsiz!

– Asabiylashmang, hammasi tushunarli! – Raykom buvaning yonida terlab-pishib o'tirgan semiz kishi surnayga o'xshab g'iyqilladi. – Husniddinovga raislik yuki og'irlik qilib qopti. Obkom buvaga bu kimsaning qilmishini xabar qilishga majburman.

– Eshitdingmi, Husniddinov! – Raykom buva stolni mushtladi: – Obkom vakilining gapi gap. Rais bo'laman, deb orqamizdan chamadon ko'tarib yurganlar son-mingta! Yo'qol!

Husniddinov indamay o'rnidan turdi. Eshik oldiga borganida negadir to'xtadi.

– Rahmat... – dedi iljayib. – O'zim ham jonimdan to'ygandim.

Raykom buva tag'in hayqirdi.

– Sezilib turibdi. Ishingni prokuraturaga topshirmasam, odammasman!

„Pravda“ raisi chiqib ketishi bilan xonaga jimlik cho'kdi. Hech kimdan sado chiqmadi. Qayoqqa kelib qoldim o'zi! Asli, boya Rais buva „Yur, majlisga boramiz“, deganida Tulporimni minib, uyga jo'navorsam bo'larkan.

Eshik ochilib, bir qo'lida paxta gulli choynak, bir qo'lida piyola ko'targan past bo'yli kishi kirdi. Darrov tanidim, paxta punkti priyomchigi – Jovli aka! Xumdek boshini ikki yelkasi ichiga tortgancha, katta-katta ko'kimtir ko'zlarida muloyim o't yonib, xona to'riga yo'l olgan edi. Rais buva dik etib o'rnidan turib ketdi. (Aytaman-ku, Jovli aka tumandagi eng hurmatli odam deb!) Rais buva

uning qo'lidan choynak-piyolalarni olayotganida Raykom buva ham xijolat chekib jilmaydi.

– Ovora bo'psiz-da, Jovli Mengliyevich!..

– Ovorasi bor ekanmi? – Jovli aka ukki ko'zlarida yana o't yonib jilmaydi. – Ichlaring uzilib ketdi-ku. Osh tayyor, – dedi Raykom buvaga emas, semiz obkom vakiligiga qarab. – Qul-qul tovuq ham sovib qoldi.

– E, shu tobda osh o'tadimi tomoqdan... – semiz kishi shu qadar chuqur xo'rsindiki, nazarimda, qorniyam puchchayib qolgandek bo'ldi. – Tempni tushirib bo'lmaydi. Obkomga nima deyman? Boboyning achchig'i chiqadi.

Jovli aka ukki ko'zlari suzilib Raykom buvaga qarab qo'ydi.

– Menimcha, „Mash'al“da hali paxta mo'l...

Raykom buva yarq etib bizning Rais buvaga yuzlandi.

– Uch foiz qila olasizmi?

Angrayib qoldim. Qanday qilib bir-u o'ndan yetti foizni uch foiz qiladi?

– Qilmasangiz bo'lmaydi, – dedi Raykom buva xotirjamlik bilan. Hatto shaftoli danagidek baqbaqasi ham liqillamay, uzun bo'ynining qoq o'rtasida muqim to'xtab qoldi. – Yarim soatdan keyin yuqoriga svodka berishimiz kerak.

Semiz kishi cho'zib-cho'zib esnadi.

– Amallaysiz-da, endi, o'rtoq Alimov!

– Shaydul! – Rais buva bir hayqirgan edi, yonimda o'tirgan Shaydul kassir sapchib o'rnidan turdi. Boshi shiftga tegay deb qoldi. (Hayronman, mirzaterakning qolipini shundan olganmi, kassirimizning bo'yi naqd ikki metr dan ortiq keladi). Hozir ham o'rnidan turishi bilan hech kimni ko'rmay qoldim. Na raisni, na Raykom buvani! Ammo Rais buvaning gapini aniq-tiniq eshitdim.

– Yugur! – dedi Rais buva. – Senam bora qol, tutxo'r!

Keyingi gapi menga atalganini tushundim. Rais buva mehri tovlanib ketdi, shekilli, meni yana „tutxo'r“ dedi.

Uzun-qisqa bo'lib tashqariga chiqdik.

Shaydul kassirning pat-patiga mingashib ketyapman-u, hech baloga tushunmayman. Jamoa xo'jaligining uch foizi kamida o'ttiz telejka paxta bo'ladi. Yarim kechadan oshgan bo'lsa, varaxaga tushadigan ko'sak ham qolmagan bo'lsa, o'ttiz telejkani qayoqdan olamiz?

– Mening brigadamda bir kiloyam yo'q! – dedim har ehtimolga qarshi.

Pat-pat haydab ketayotgan Shaydul kassir gapimni eshitmadi chog'i, yelkasi osha o'girildi.

– Nima?

– Menda paxta yo'q! – dedim baqirib. – Yo'lga qarang!

Negadir shu tobda, bir vaqtlar Shodivoyning „Zaporojets“ida pichan g'aramiga kirib ketganimiz xayolimga keldi. Yer sirpanchiq, bilchillab yotibdi. Ustiga ustak tuman. Yo'l chetidagi chiroqlar kul orasidagi cho'g'dek xira miltiraydi. Shaydul kassirga nima? Yoshini yashadi, oshini oshadi. Bir emas, ikkita xotini, uchta kuyovi, to'rtta kelini bor. O'zim ko'rganman, molxonasida ikkita gommish sigir, uchta ho'kiz bo'kirib yotibdi. O'lsa o'lib keta-veradi-da! Jabr bo'lgandan menga bo'ladi. Shaydul akaga o'xshab ikkita bo'lmasayam, aqalli bitta xotin olaylik-da biz ham!

– Sekinroq! – dedim biqiniga mushtlab. Kuchim bori-cha urib yubordim, shekilli, u orqasiga jahl bilan o'girildi.

– Obkom vakili nima deganini eshitdingmi? Yarim soatdan keyin yuqoriga svodka berish kerak! – dedi shang'illab.

Mototsikl joni chiqqudek chiranib tarillay boshladi. Ikki qulog'im sovuq shamoldan muzlab ketdi. Xayri-

yat-ey, to'xtadik! Qarasam, jamoa xo'jaligi idorasiga kelibmiz.

– Paxta qaysi brigadada? – dedim hamon qulog'im shang'illab turgani uchun baqirib. – Yarim kechada o'ttizta telejkani qayoqdan topamiz, Shaydul aka?!

– Baqirma-yey! – kassir rapidadek qo'lini paxsa qildi. O'zi terakdek bo'lsayam chaqqon ekan. Zipillagancha idora tomon yo'rg'aladi.

– Men ketaveraymi? – dedim yana burilib.

– O'chir! – Shaydul aka zinalardan ko'tarilar ekan, tayinladi. – Ketib qolma, birga boramiz.

Ancha turdim. Ertalab paytavani yupqaroq o'ragan ekanman, oyog'imdan muz o'tib ketdi. Bir yoqda qorin tatalab ketyapti. Rais buvadayam odamgarchilik yo'q-da o'zi! Jovli aka-ku, „osh tayyor“ dedi. Birpas sabr qilsa bizam yerdik, bir cho'qim-bir cho'qimdan. Sovuq kunda qovurma qul-qul tovuq ham teshib chiqmaydi. Odamning qorni och bo'lsa, buning ustiga obdan sovuq qotsa, uyqu bosarkan. Qani, hozir uyga borsam-u, issiqqina sho'rva-dan bir kosaginani ichib...

Bir mahal Shaydul aka papka ko'tarib zinadan tushib keldi.

– Ma, – dedi eski charm papkani qo'limga tutqazib. – Ehtiyot qil!

– Qaysi brigadaga boramiz? – dedim bir qo'lda papkani ushlaganча mototsiklga mingashib.

– Brigadada pishirib qo'yibdimi, paxta punktiga! – Shaydul kassir o'shqirib berdi. – Lulkaga o'tir! Papkaga hushyor bo'!

Nima, men ikkiqat xotinmanmi, lulkada yalpayib o'tiradigan. Papkani changallab, orqa egarga mingashib oldim.

Shaydul aka jahl bilan bir qarab qo'ydi-yu, motorni tarillatdi. Tag'in yeldek uchib ketdik. Anchagina yurdik. Keyin nima palakat bosdi, bilmayman. Qornimning ochligi ta'sir qildimi, uyqu elitdimi... Xullas, Shaydul akaning biqinidan qo'shqo'llab changallab olganim esimda...

Haybatli dag'dag'adan uyg'onib ketdim.

– Papka, qani, papka?

Ko'zimni ochsam, paxta punktining temir darvozasi oldida turibmiz. Tuman orasida qorovulxonaning chirog'i xira miltirayotganidan bildim.

– Papka qani? – dedi Shaydul aka chiyillab.

– Qanaqa papka?

– Boyagi papka, ahmoq! Charm papka!

Rostdan ham, hali mototsiklga mingashayotganimda qo'limda papka bor edi-ya!

– Hayronman, – dedim yelkamni qisib. – Hali qo'limda edi.

– Uyim kuydi! – Shaydul kassir tarsillatib peshanasiga urdi. – Xonavayron bo'ldim! – To'satdan ko'zi olayib yoqamga yopishdi. – Qayoqqa tashlading? Rostini ayt! Ichagingni sug'urib olaman, ahmoq!

Iye, nimaga do'q qiladi menga. Nega hadeb „ahmoq“ deydi! Naynov bo'lsa o'ziga! Xudo bergan bo'y bizdayam bor. Yoqadan olish mana bunaqa bo'ladi, deb bo'yniga yopishib oldim. U yoqamni qo'yib yuborib, bilagimni changalladi.

– Qo'yvor! – dedi bo'g'ilib nafas olib. Bo'ynini bo'shatgan edim, entikib-entikib yalindi. – Jon uka! Xarob qilma meni! Bola-chaqam bor. To'ylaringda xizmat qilay, ukajon!

Rahmim keldi. Bechoraga bir gap bo'lsa, ikkita xotini, uchta kuyovi, to'rtta kelini, sigirlari-yu ho'kizlari dodini kimga aytadi.

– Ichidagi qog'ozlar shunchalik zarilmidi? – dedim xavotirlanib.

Shaydul kassir ko'zimga iltijo bilan termildi.

– Judayam kerakli hujjat, ukajon! Hozir topmasak, Rais buva o'n yilni bo'ynimga iladi. Rostini ayt: qayerga tashlading?

– Bilmayman, ko'zim ilingan ekan, yo'lda tushib qolgandir-da!

– Yur, yur, jon ukam! – Shaydul aka rapidadek kaf-ti bilan yelkamga shappatiladi. – Balki, qayerda tushirib qoldirganing esingga tushib qolar.

Mototsiklga minayotganimizda maslahat berdim.

– Idoraga qaytib borib, boshqa nusxasini ola qolaylik.

– Bunaqa qog'ozda nusxa bo'lmaydi, – u yig'lamsirab, burnini tortdi. Shosha-pisha mototsiklini gurullatdi. – E Xudo! – dedi iltijo qilib. – Ishqilib topilsin... Xonavayron bo'laman, sochim oqarganda turmaga tushaman...

Mototsikl yurib ketdi. Ammo bu safar astaroq, avaylab-roq yura boshladi. Aksiga olib, tuman quyuqlashgan, yo'l chetidagi lampochkalar g'ira-shira ko'rinardi. Shaydul aka yo'lni yaxshiroq yoritish uchun bo'lsa kerak, mototsiklini goh u yoqqa buradi, goh bu yoqqa.

– O'zing sharmanda qilma! – deydi dam-badam.

Dala yo'liga chiqqanda mototsiklini to'xtatib, azza-bazza yalindi:

– Qo'shojon! O'zim aylanay sendan. Uylanayotganningda bitta ho'kizni to'yana qilmagan nomard. Yaxshilab eslab ko'r! Qayerga kelganda uxlovding?

– Uxlaganim yo'q, mizg'idim!

– O'! – U yana mototsiklini yurgizib ketdi. Bir chaqirimcha yurgandan keyin to'satdan tormozni bosdi. Boshim kuragiga urilib, peshanam sirqillab ketdi. U egardan sakrab turib, oldinga yugurdi. Mototsikl chirog'i yorug'i-

da o'n qadamcha narida, yo'lning qoq o'rtasida yotgan papkani yulqib olayotganini ko'rdim. Darrov qirov tushibdimi, papkaning usti oqarib qolibdi. Shaydul aka sharaq-shuruq qilib papkaning yaltiroq qulfini ochdi-da, ichiga qo'l suqdi.

– Xayriyat! – dedi entikib. – Xudoga shukr!

U papkani bandidan changallab chopib keldi.

– Ukam, – dedi ovozi muloyimlashib. – Juma kuni jonliq so'yib xudoyi qilaman. Peshinda! Senam kelgin, xo'pmi!

– Menga bera qoling! – deb qo'l cho'zgan edim, jonholatda papkani bag'riga bosdi.

– Yo'q-yo'q, baraka top, ukam. O'zim... – U papkani egar qoshiga qo'ndirib, ustiga minib oldi. Har ehtimolga qarshi, „joyida turibdimi“, degandek chotining orasiga qo'l suqib tekshirib ko'rdi-da, mototsiklni orqaga burib, shang'illadi. – Bo'lgan hangomani Rais buvaga aytib yurmagin, xo'pmi? Naq ikkalamizning terimizga somon tiqadi-ya!

Teriga somon tiqishga hojat qolmadi. Paxta punktiga qaytib kelsak, darvoza oldida Jovli aka kutib turgan ekan.

– Oyog'ingga tosh bog'laganmisan, nima balo! – dedi jerkib. Papkani oldi-da, avval Shaydul kassirning, keyin mening qo'limni qisdi. – Raykom buva xunob bo'layotgan edilar. Rahmat, sizlarga javob.

O'N UCHINCHI BOB

NARGIZXONNING HINDU XOLI

Xohlagan odamingiz bilan bahs boylashib aytamanki, dunyoda eng yaxshi narsa sevgi ekan. Yana bir mar-ta xohlagan odamingiz bilan bahs boylashib aytamanki, dunyoda eng yomon narsa ham – sevgi ekan. Avvallari,

she'rkitobni ko'rsam, ensam qotardi. Endi bildim: shoir-lar ham avval bittasini yaxshi ko'rib qolib, keyin shoir bo'larkan-da! Qiyin ekan u bechoralargayam. Xoh ishonning, xoh ishonmang, allaqanday bir oy ichida o'zim ham tap-tayyor shoir bo'ldim-qoldim.

*Men seni sevaman,
Ishongin menga.
Xohlasang, jonimni
Beraman senga!*

Bu she'rni o'zim yozdim. Yozdim emas, kechalari ko'zimni yumib yotsam, lop etib xayolimga Nargizxon keladi-yu, o'zidan o'zi she'r to'qib tashlayman.

O'zimiz ham ayni qoni gupullagan bo'z yigit emasmizmi, shundoq ko'kraginga ikki litrli qumg'onni qo'ying: o'n besh minutda sharaqlab qaynab ketmasa, men kafil! Oh tortsam, nafasim olov bo'lib chiqadi. Tushlik paytida hamma ovqat yesa, men shiypon tagidagi hovuz bo'yida, tarvaqaylab o'sgan tol tagida ko'ksimni zaxga berib yotaman. Bir hafta o'tmay, men yotgan joy qurib-qaqshab, o'tlariyam sarg'ayib ketdi. Nazarimda, tol qurib, hovuzdagi suv bug'lana-bug'lana bir quloch pasayib qoldiyov! Brigadadagi yigitlar hayron. „Senga nima bo'ldi, Qo'sho, ranging somon bo'pketibdi-ku, kasal-pasalmisan“, deyishadi. Gapirib nima qildim? Mening kasalimni qayoqdan tushunsin bular.

Qanaqa bedavo dardga yo'liqdim o'zi? Dadamga aytoymasam, enamga aytoymasam? O'rtoqlarim tushunmasa. Kechalari Tulporim bilan dardlashaman. „Nargizxonni yaxshi ko'rib qoldim, oshna!“ deyman xo'rsinib. Tulporim mendan ham chuqurroq xo'rsinib qo'yadi. „Bilaman, u meni mensimaydi, kuladi“, deyman. Tulporim tag'in xo'rsinadi. „Endi nima qilamiz, oshna, yonimda Shodi

bo'lsaki yuragimni yorib, hasratimni aytsam?“ Tulporim indamaydi. Nimayam desin? Til-zaboni bo'lmasa. Yordam berish qo'lidan kelmasa... Ko'zimga mo'ltirab-mo'ltirab qaraydi.

Asli, bu savdolar bahor oxirlab, jiyda gullagan kezlarda boshlandi. O'sha kuni Juman, „Idoraga borarkansan, Rais buvaning zaril ishi bormish“, deb qoldi.

Rais buvani bilaman-ku, bekorga chaqirmaydi. Yugurdim!

Bizning jamoa xo'jaligi idorasini ko'rmabsiz – dunyoga kelmabsiz.

Dala shiyponlarining mazasi bo'lmasayam, Rais buva idorani boplagan. Ikki qavatli marmar bino. Oldi fontan. Fontan chetida majnuntollar „Assalom alaykeem“ deb salom berib turadi. Odamning yog'i erib ketadigan saratonda ham Rais buvaning xonasi muzdekkina bo'ladi. Xuddi bir vaqtlar Shodivoy ikkalamiz joylashgan Toshkentdagi gastinisadek.

Ikkinchi qavatga ko'tarilib, shundoq eshikni ochganimni bilaman! Gilam to'shalgan qabulxonaning burchagida, och havorang harir pardalar osilgan deraza tagidagi stolda bir qiz o'tiribdi... Yo alhazar! Odam bolasiyam shunaqa chiroyli bo'ladimi? Yo'q, bu odam emas, onam bolaligimda aytib beradigan ertakdagi parining naq o'zginasi! Sochini chiroyli turmaklab, bir chetiga mittigina jiyda shoxchasini qistirib olgan. (Ikkinchi qavatga chiqishim bilan dimog'imga jiyda gulining hidi uriluvdi-ya!) Egnida nimpushti ko'ylak. Derazadan tushib turgan nurda qomati aniq-tiniq ko'rinib turibdi. Yuzlari... Yuzlari judayam oppoq emas-ku, tandirda singib pishgan kulchadek qizg'ishtob. „Pari“ning kamondek qayrilma qoshining qoq o'rtasida jajjigina xoli bor. Xuddi indiyanskiy kinodagi artislarga o'xshaydi. O'zim ham mabodo kinoga kirib qolmadim-

mi, deb u yoq-bu yoqqa alanglab qo'ydim. Yo'q, o'zim bilgan Rais buvaning qabulxonasi. Olti oy avval, qishda kelganimda ham qabulxona shunaqa edi. Gilam ham, och havorang darpardalar ham. Ammo unda „Pari“ yo'q edi. Tizzalarim o'zidan o'zi qaltiray boshladi. Kelganimni bildirish uchun yo'talmoqchi edim, tomog'imdan xirillagan ovoz chiqdi.

„Pari“ uzun-uzun nozikkina barmoqlari bilan mashinkani chiqillatishda davom etib, menga yuzlandi. Muloyim jilmaygan edi, yuzi yorishib ketgandek bo'ldi.

– Keling, kim kerak edi?

Ovozmi bu, kumush qo'ng'iroqning jarangimi? Yuragim qinidan chiqqudek ura boshladi. Traktorimning motoriyam bunchalik gupullamas.

„Pari“ mashinkani chiqillatmay qo'ydi.

– Kim kerak edi? – dedi ko'zimga sinovchanroq tikilib.

Gapirmoqchi edim, labim labimga chippa yopishib qoldi. Qani og'zimni ocholsam.

„Pari“ piq etib kulib yubordi.

– Garangmisiz?

Mo'ltirab turaverdim.

U menga boshdan oyoq razm solib chiqdi.

– Soqovmisiz? – dedi rahmi kelib.

– Ha! – dedim. Ovozim yig'lamsirab chiqdi. – Tilim yo'q.

„Pari“ shirin jilmaydi.

– Gapiradigan soqovni birinchi ko'rishim! – u negadir oyog'imga imo qildi. – Etigingiz loy ekan.

Ertalabdan beri paykal kechib yurgandan keyin etigim loy bo'lmay, do'ppim loy bo'lsinmi? Boshqa odam bo'lsa-ku, shunaqa derdi. Ammo „Pari“ning dashnomidan yer yorilmadi-yu, yerga kirib ketmadim. Indamay orqam-

ga burildim-u, zinalardan pastga otildim. Idora oldidagi fontan zihiga o'tirib, avval o'ng oyog'imning etigini sug'urdim. Usti u yoqda tursin, ichigacha tozalab yuvdim. O'ziniyam oq yem qilib yubordimov. Keyin chap oyog'imnikini sug'urdim.

Halloslab zinadan ko'tarildim, eshikni ochdim. „Pari“ boyagi joyida mashinkani chiqillatib o'tirgan ekan. Yarq etib men tomonga qaradi-yu, angishvonadek bejirim og'zini yarim ochib, uzun-uzun qayrilma kipriklarini piriqatdi.

– Meni Rais buva chaqirtirgan ekan... – dedim dadillanib.

„Pari“ hamon kipriklari piriqaganicha yana bir minutmi-ikki minutmi tikilib turdi-da, o'zini kursi suyanchig'iga tashlaganicha qah-qah urib kula boshladi. Qiziq, nega kuladi bu? Yo etigimni chala yuvibmanmi? Mundoq qarassam, o'ng oyog'imda etik bor-u, negadir chap oyog'imda yo'q. Iye, qo'limda ekan-ku! O'ziniyam chaqaloq ko'targan xotindek bag'rimga bosib olibman. Qo'nji yerga qarab turgani uchunmi, ichidan chak-chak suv tomadi.

Qochmagan nomard deb ko'chaga otildim. Shu yugurganicha uyga yetganda hushim sal-pal joyiga keldi. Onam hovlidagi so'rida xamir qorib o'tirgan ekan. Ahvolimni ko'rib qo'rqib ketdi.

– Tinchlikmi?

– Yo'q! – dedim halloslab. – Tinchlikmas. Oxirzamon bo'ldi.

Onam og'zini lang ochib qoldi.

Kechasi bilan mijja qoqmay chiqdim. O'zidan o'zi she'r to'qigim keladi.

Otingni bilmayman,

Ayta qol o'zing!

Ichimni yondirib

Yubordi ko'zing...

Uch kungacha garang bo'lib yurdim. Rais buva chaqirganini bahona qilib, oldiga boray desam, qo'rqaman. Bormay desam, borgim keladi. Uchinchi kun chidolmadim. Ertalab, dalaga borish o'rniga qirtishlab soqolimni oldim. Shipr atirdan yuzimga mo'lgina sepdim. Oppoq ko'ylak, yangi shim, oyog'imga lakirovanniy tuflari kiyib, mundaq oynaga qarash... Ha, endi bir yigit bo'lsa, bizchalik bo'lar-da! Qarchig'ayning qanotidek qalin qoshlar, xiyol qoraroq, xiyol ozg'inroq bo'lsayam, binoyidek yuz, xiyol qiyshiqroq bo'lsayam, ushlasa ushlagudek qirra burun. Bosh yorilganda qolgan chandiq soch tagida ko'rinmaydi. „Pari“ do'ppimni yechib, sochimning orasini titkilab o'tirmidi. Gazetalarda bir emas, sakkiz marta maqtalgan, radioda gapirgan „Mash'al“ brigad bo'lsak! Eng muhimi, Xudo bergan bo'y bor: bir-u to'qson! Nari borsa, Shaydul kassirdan bir qarich pastmiz-da! Hozirgi qizlar baland bo'yli yigitlarni yoqtirishadi. Tag'in nima kerak!

Lakirovanniy tufliga chang tegizmaslik uchun ko'cha chetidan bitta-bitta bosib ketayotsam („Pari“ bu safar ham tuflingiz chang ekan desa, yana sharmanda bo'lamanmi?) dimog'imga g'alati hid kirdi. Qarash, mozoriston yoqasidagi chakalak chetida jiyda gullab yotibdi. Qo'limga tikan kirishiga qaramay, bitta shoxchasini sindirib oldim.

Marmar zinadan chiqib boryapman-u, tag'in, tizza qiztaloq qaltiraydi-da! Ikkala oyog'imni kesib tashlagim keldi! „Dadil bo'l, Qo'sho“ dedim-u, eshikni shaxt bilan ochdim.

„Pari“ xayol surib o'tirgan ekanmi, bir cho'chib tushdi. Tanimadi! O'lay agar tanimadi.

– Kim kerak edi?

– Siz!

Shundoq deyishga deb qo'ydim-u, o'zim qo'rqib ketdim.

U hayron qolgandek yuzimga tikildi. Hatto ikki qoshining o'rtasidagi hindu xolini nozik barmog'ining uchi bilan silab ham qo'ydi. Xuddi avvalgi safardagidek boshimdan oyog'imgacha qarab chiqdi.

– Voy, sizmisiz? – dedi jilmayib.

– Ha...

Shu turishda baqa bo'lib tikilib qoldim, shekilli, u ko'zini olib qochdi.

– Unaqa qaramang odamga, – dedi sekin. – Qo'rqib ketyapman.

– Men ham, – dedim rostini aytib. – Yiqilib tushay deb turibman.

Uning rahmi keldimi, jilmaydi.

– Gulingiz chiroyli ekan, – dedi qo'limdagi jiyda shoxchasiga qarab.

Suyunib ketdim.

– Sizga! – dedim jonholatda shoxchani uzatib. – Bilasizmi, biz tomonda jiyda ko'p. Shodivoylarning uyidan nariroqda mozor bor. O'sha mozorning atrofi chakalakzor. Jiyda degani tiqilib yotibdi. Ehtiyot bo'ling, tikani yomon.

„Pari“ endi jiyda shoxchasiga qo'l cho'zgan edi, yonbosh tomondagi charm qoplangan eshik ochildi. Rais buva chiqib keldi.

– Iya, ha! – dedi goh „Pari“ga, goh menga qarab. Nazarimda, g'alatiroq iljaygandek bo'ldi. „Pari“ darrov qo'lini tortib oldi. Qip-qizarib nari ketdi.

– Qo'shovoy, ko'rinmaysan? – dedi Rais buva jiddiy tortib.

Men uchun „Pari“ javob berdi.

– Qaysi kuniyam keluvdilar. Siz rayonga ketgandigiz...

– Shunaqami? – Rais buva tag'in goh unga, goh menga qarab qo'ydi. – Qo'shovoy – malades. Bizning „Mash'al“ brigad shu-da! – dedi yelkamga qoqib. – Nargizxon, telefon bo'lsa, men yo'qman. Qani yur-chi.

U oxirgi gapini menga aytganini keyin tushundim. Xayolimda nuqul bir gap aylanardi. „Oti Nargiz ekan-da. To'ppa-to'g'ri! Otiyam indiyskiy, o'ziyam!“

– E, tashlasang-chi, tikanagingni! – Rais buva jiyda shoxini qo'limdan yulqib olib, qabulxona burchagidagi divanga uloqtirdi. – Yur, srochniy ish bor.

Muzdekkina xonaga kirdik.

– Gap bundoq, tutxo'r! – dedi Rais buva tik turgancha. – Sen esli bolasan. Shu kunlarda rayonimizda bir yozuvchi paydo bo'lgan. Erta-indin sengayam borib qolsa ajabmas.

– Borsa, gaplashaveramiz, – dedim beparvolik bilan. (Fikr-zikrim Nargizxonda edi. Gulimni oldimi, yo'qmi?)

– E, unaqa maqtab yozadiganlardan emas! – Rais buva, xuddi o'sha yozuvchi ro'parasida turgandek, mushtini do'laytirdi. – Hech kim uni upalnomochniy qilmagan. G'irt ig'vogar! Raysentrdagi allaqaysi texnikumda malim ekan.

– Yaxshi... – dedim hech baloga tushunmay.

– Nimasi yaxshi! – Rais buva chaqchaydi. – Ig'vogar dedim-ku, hamma yoqni taka-taka qilib yuribdi.

Nargizning hindu xolini silab turgani lop etib xayolimga keldi.

– Chiroyli... – dedim xo'rsinib.

– A? – Rais buva shunaqangi baqirib berdiki, cho'chib tushdim. – Bir ig'vogar butun rayonni ostin-ustun qilib yuradi-yu, shu chiroylimi? Eshityapsanmi, hov! – u qo'lini bigiz qilib, peshanamga nuqidi. – Raykom buvaning o'zi aytdi. O'sha iblisni qamatib qutulmasak bo'lmaydi. Erta-indin sening brigadangayam borib qolsa ajabmas.

Gap so'rasa, hech nimani bilmayman, deb turaverasan, uqdingmi! Eslab qol, familiyasi – Ergaship, tushundingmi?

– Tushundim, – dedim sekin. – Tushundim, Nargizxon...

– Nima? – Rais buva yoqamdan ushlab silkitdi. – Eshushingni yig', bola! Ergaship gap so'rasa, hech nimani bilmaysan, bildingmi?

– Bildim. Bilmayman!

– Bo'pti, boraver! – Rais buva yoqamni bo'shatdi. Eshik oldiga borganimda chaqirib qoldi. – Shoshma, – dedi yumshoqroq ohangda. – Bilaman, durust bolasan. Ammo bo'yingga qarab to'n bich. Xo'pmi? Nargizxon – Jovli Mengliyevichning jiyani bo'ladi. Otasi raypo mudiri. Uqdingmi?! Bo'pti, bora qol endi.

Qabulxonaga chiqsam, Nargizxon ham, divan ustida yotgan jiyda shoxchasiyam yo'q. Yo'lakka chiqib, ancha-gacha talmovsirab turdim. Nargizxon gulimni olgan bo'lsa, bundan chiqdi... Endi iljaymoqchi edim, labim o'zidan o'zi burilib, joyiga kelib qoldi. Agar Jovli akaning jiyani bo'lsa, otasi raypo mudiri bo'lsa, bizga yo'l bo'lsin... Teng tengi bilan... Rais buva to'g'ri aytdi.

To'rvasini yo'qotgan gadoydek talmovsirab chiqib ketdim. Qandoq azoblarga qoldim-a? Ishonsangiz, tomo-g'imdan ovqat tugul, suv o'tmaydi. G'ilq etib qaytib tushadi. Hali aytganimdek, Tulporimdan bo'lak sirdoshim bo'lmasa... Shodivoy-ku, besh yildan beri qorasini ko'rsatmaydi. Birinchi kursni bitirganida kanikulga kelgan edi. Bilmadim, nima jin urdi jo'ramni! Ikkinchi kursdan boshlab yozda ham qishloqqa kelmaydigan bo'lib ketdi. Talabalar otryadiga qo'shilib, qurilishga borar-mishmi-yey, Rossiya tomonlarda yangi yer ochayotgan-mishmi-yey! Kuching oshib-toshib ketayotgan bo'lsa, kel.

Ishimiz shunaqangi ko'pki, bir haftada qulog'ingdan kun ko'rinadigan qilib qo'yamiz!

Bultur Rais buva „Jo'rang o'qishni bitiryapti, kattalar bilan gaplashdim, o'zimizning rayonga ishga keladi“, deb yurgandi. U yoqda Jamila xola ham to'y taraddudini ko'rib yuruvdi. Buni qarangki, Shodivoy kelmadi. Keyin eshitsam, Toshkentda ishlab qopti. Hatto Rais buvaning o'ziyam bir safar menga hasrat qildi. „Jo'rang bemehr bola chiqdi, bitta-yu bitta o'g'lim deb shuncha avayladim, yaxshi ish topib qo'ygandim, kelmadi“, dedi.

Ish-pishini bilmadim-u, baribir, jo'ramdan men ham xafaman. Jillaqursa mehmon bo'lib kelmaysanmi, ahmoq! Men senga dardimni aytmaymanmi! „Shundoq-shundoq, jo'rajon, Nargizxonni sevib qoldim“, demaymanmi, sen menga jo'yaliroq maslahat bermaysanmi!..

Har kuni ertalab kalam dalaga burilsa, oyog'im idora tomonga tortib ketaveradi. Shu bir oy ichida Nargizxonni atigi ikki marta ko'rdim. Bir safar idora ro'parasidagi fontan yonida xayol surib tursam, Rais buvaning „Niva“si g'irillab kelib qoldi. U eshikdan Nargiz, bunisidan Rais buva tushishdi. Allanimani gaplashib idoraga kirib ketishdi. Meni ko'rishmadiyam.

Ikkinchi gal tavakkal qilib, Nargizxonning eshigini ochdim. Xona burchagida negadir xomush turgan ekan. Meni ko'rib, jilmaydi. Gapni nimadan boshlashni bilmay turgan edim, aksiga olib xuddi avvalgi safardagidek Rais buva xonasidan chiqib qoldi.

– Ig'vogar keldimi? – dedi to'satdan.

Hayron bo'ldim.

– Qanaqa ig'vogar?

Rais buvaning jahli chiqib ketdi:

– Nima degandim senga? Idorada o'ralashgandan ko'ra ishingga bor! – Menga qanaqa o'shqirgan bo'lsa,

Nargizxonga ham shunaqa o'dag'ayladi. – Otchyoqlarni kim ko'chiradi! Yuring! – shunday dedi-yu, Nargizxonni xonasiga boshlab kirib ketdi.

Voy, dimog'ingga bedanam qo'nsin! Rais bo'lmoq tugul avliyo bo'lmaysanmi?! Nega do'q qilasan! O'tkazib qo'ygan joying bormi! Kelib-kelib Nargizxonga-ya!

Bir to'polon ko'targim keldi-yu, to'g'risi, Nargizxon-dan uyaldim.

Isaning alami Musadan deb, Chori bechoraning kaltak yegani qoldi. Urganim yo'g'-u, shunga o'xshaganroq ish bo'ldi.

Tushlik paytida tol tagida ko'kragimni yerga berib yotsam, sho'rva ichib bo'lib, nos chekib rohatini surayotgan Chori vaysab qoldi.

– Esitdingmi, o'v, Qo'so... – dedi og'zida nos borligi uchun tili yaxshi aylanmay, – Rais buvani bir sekretari bor... Sunaqa siroyli, sunaqa siroyli, bir qosiq suvminan yutsang, zoning rohat qiladi...

– Nima? – uchi bordim-u, belidan olib, kuchim bori-cha hovuzga otdim. Chori bechora hovuzning qoq o'rta-siga shaloplab tushdi. Boyadan beri tinimsiz vaqillayotgan qurbaqalar in-iniga urib ketdi. Tolga bog'log'liq Tulporim shataloq otib qochmoqchi bo'ldi-yu, arqonni uzolmadi. Chori amallab qaddini rostladi. Negadir ko'zi ola-kula bo'lib o'qchiy boshladi.

– Nos ketdi! – eski sholchaga yonboshlab yotgan Panji dik etib o'rnidan turdi-yu, ayyuhannos soldi. – Ichiga nos ketib qoldi! Kaftini to'ldirib otgan edi. O'lib qoladi, bola!

– O'lsin! – dedim jinnilardek yer tepinib. – O'laversin! Agar Nargizxonni yana bir marta...

Chori loyqalanib ketgan suvdan hovuchlab besh-olti marta ichdi-da, cho'zib-cho'zib kekirdi.

– Ahmoq! – dedi yoshlangan ko'zlarini ishqalab. – Nima qildim senga?

– Yana bir marta gapirsang... – so'kmoqchi edim-u, ahvolini ko'rib rahmim keldi. – Chiq! – dedim o'dag'aylab.

– Chiqolmayman! – Chori hovuz o'rtasida turgancha gavdasini u yoq-bu yoqqa lapanglatib qo'ydi. – Belimgacha loyga botib qoldim! Tort!

Etigimni yechib suvga tushishga majbur bo'ldim. Bechora rostdan ham beligacha balchiqqa sanchilib qolgan ekan. Tortib chiqquncha o'zimning ham sillam qurib ketdi. Chorining etiklari sho'ltillar, shimi achimsiq loyga belangan edi.

– Belni yeding, xumpar! – dedi afti burishib. – Shuni avvalroq aytmaysanmi, uyini ko'rsatib qo'ymaymanmi!

– Jon jo'rajon! – chorining etigini oyog'idan sug'urib olarkanman yalinishga tushdim. – Rostdan ham ko'rsatasanmi uyini!

– E, o'l! – uning afti avvalgidan battar burishib ketdi. – Voy belim-a! – dedi inqillab. – Lolazor posyolkasida turadi. Shundoq univermag ro'parasida, – yana beli sirqilladi, shekilli alam bilan to'ng'illadi. – Ko'nglingga qo'tir jomashov! Jovli akaning jiyani bo'ladi u! Senga ko'zi uchib turibdimi?

– Oborasan-a? – dedim Chorining etigini hafsala bilan yuvarkanman. – Mayli, belingni uqalab qo'yaman. Og'ritmasdan uqalayman.

...Chori aytganini qildi. Ishdan keyin uzun-qisqa bo'lib „Lolazor“ posyolkasiga bordik. U univermag orqasidagi kattakon temir darvozani ko'rsatib, „shu!“ dedi-yu, ura qochdi. Nazarimda, Nargizxonning priyomchik tog'asidan, raypoda rais bo'lib ishlaydigan otasidan qo'rqdi. Chori qo'rqsa qo'rqar. Men nimadan cho'chiyman?..

Darvoza yaqiniga bordim, kun bo'yi oftobda qizib yotgan darvozani siladim. Qarasam, bir tavaqasiga qip-qizil tili osilgan itning rasmi chizib qo'yilibdi. Obbo! Bir kamim itga talanishim qoluvdi endi!

Qo'rqa-pisa orqaga chekinib, uyni tomosha qildim. Uy emas, qasr! Pishiq g'ishtdan qurilgan. Derazasidan mo'ralayman degan odam kamida besh quloqli narvon topib kelishi kerak. Devorini aytmaysizmi? Zambarakning o'qi teshib o'tolmaydigan qal'a ham bunchalik bo'lmas.

Oy chiqquncha ko'cha boshiga bordim-keldim, bordim-keldim. Ichkarida chiroq yondi. Kimdir televizor qo'ydi, shekilli, derazalardan birida zangori nur ko'rindi. Ammo hech kim darvozadan chiqmadiyam, kirmadiyam!

Ketdik, tarvuzimiz qo'ltig'imizdan tushib! Xato qipman! Asli Tulporimni minib kelsam bo'larkan. „Lolazor“ kam deganda sakkiz chaqirimcha ekan. Piyoda tuproq kechib uyga yetgunimcha tong yorishdi.

O'N TO'RTINCHI BOB

IG'VOGAR

Rais buva „Hushyor bo'l, brigadangga ig'vogar borib qolsa ajabmas“, deb yurgancha bor ekan.

Bugun o'sha ig'vogar keldi. Yigitlar-ku, tushlikda qornini qappaytirib olishgan. Men bo'lsam, deyarli qurib qolgan tol panasida Sahroyi Kabirga aylanib ketgan doimiy joyimda o'rnimdan jilishga madorim kelmay yotgan edim. Tag'inam fil ekanman. Mana, masalan, siz bir kun emas, bir hafta emas, rosa bir oy nuqul havo bilan ovqatlanib ko'ring, holingiz nima kecharkin? Ninachiga aylanib qolarsiz!

Shunday qilib deng, ko'ksimni yerga berib yotsam,

Tulporim hangrab qoldi. To'g'risini aytsam, Tulporimning ilgarigi shashti yo'q. Avvallari qandoq edi! G'ayratga kirib bir o'kirsa, yetti qishloq naridagi eshaklar pildir-pis bo'lib qolardi. Hozir unaqa emas, madori yetganча ikki-uch hangraydi-yu, dami ichiga tushib ketadi. Bilaman. Ungayam qiyin. Birinchidan, qarib qoldi. Ikkinchidan, mening dard-hasratimni eshitaverib yuragi ezilib tamom bo'ldi. Chamamda, davleniyasi oshib, xafaqon bo'pqoldiyov. Uchinchidan, har kuni kechasi rappa-raso o'n olti chaqirim yo'l bosadi. Sakkiz chaqirim „Lolazor“ga, sakkiz chaqirim orqaga. Har kuni ishdan keyin ikkalamiz Nargizxonning muborak darvozasini ziyorat qilib kelamiz. Kecha kechasi ham borganmiz. Turib-turib qaytib kelganmiz... Charchaydi-da, sho'rlik.

Shundoq qilib deng, mudrab yotsam, Tulporim hangrab qoldi. Sovuqqina, hazingina hangradi. Yigirma minutcha oldin ham „soat to'rt bo'ldi“, deb xabar bergan ediku! Qarib miyasi aynib qoldimi, nima balo!

Erinchoqlik bilan boshimni ko'tarsam, shiypondagi eski sholchada bir odam chordana qurib o'tiribdi. Darrov sezdim, o'zimizning qishloqdan emas. Ammo gazetadan keladigan muxbirlargayam o'xshamaydi. Radiodan desam, ashqol-dashqoli yo'q. Kiyinishi ham o'zimiz qatori. Oyog'ida chang bosgan etik, egnida, oftobda unniqib ketgan yengsiz ko'ylak, boshida eski do'ppi.

– Keling, mehmon! – deb o'rnimdan qo'zg'algan edim, mehmon, xijolat chekib, qo'l siltadi.

– Qimirlamang. Bahuzur. Dam olavering.

– E, bo'ldi! – dedim qo'shqo'llab so'rashib. – Dam olib bo'ldik. Hozir choy-poy...

– Ovora bo'lmang! – mehmon bilagimdan tutib, astoydil rad qildi. – O'tiring, siz – Qo'shoqjonsiz-a?

– Ha! – dedim hayron bo'lib.

– Mening familiyam – Ergashev! – mehmon ko'zimga sinovchan tikildi.

Xayolimda bir sapchib tushgandek bo'ldim-u, sez-dirmadim. Voy ablah-ey! Rais buva aytgan ig'vogar sen ekansan-da! Ajab, ig'vogar deganda yuzidan zahar tomib turadigan, qora ko'zoynak taqadigan, ozg'inligidan ikki chakagi ich-ichiga kirib ketgan odam ko'z oldimga kelardi. Tavba, fitnachilar ham o'zimizga o'xshagan odam bo'larkan-da!

– Men – ekonomistman, Qo'shoqjon! – dedi ig'vogar xotirjamlik bilan. – Texnikumda dars beraman...

Qarang, muloyim bo'lib qo'ynimga kiryapti. Ekonomist bo'lsang o'zingga! Laqillatmoqchimisani? Ko'ramiz kim-kimni avrar ekan! Rais buvaning „Nima so'rasa bilmayman, deb turaver“, degani esimga tushdi.

– Bilmayman! – dedim to'ng'illab.

– Bo'lishi mumkin, – Ergashev kulimsiradi. (Kulimsirashiyam o'zimizga o'xshaydi, yaramas!) – Lekin men sizni bilaman. Siz – mashhur brigadir Qo'shoqjon Salimovsiz.

– Bilmayman!

– Otangiz Salimjon aka „Mash'al“ jamoa xo'jaligida ancha yil buxgalter bo'lib ishlaganlar.

– Bilmayman!..

– Nima uchun Alimov rais bo'lib kelganidan keyin ko'p o'tmay otangiz buxgalterlikdan bo'shaganlarini bilasizmi?

– Bilmayman!

Ig'vogar uzoq jimib qoldi. Xo'rsindi.

– Qo'shoqjon... – dedi sekin. – Ayting-chi, dunyoda eng og'ir gunoh nima?

– Bilmayman!

– Men bilaman! – dedi ko'zimga tikilib. Shundagina sezdim. Ko'zi odamga chaqir tikanakdek qadalarkan. Rais buva „Ehtiyot bo'l“ deganicha bor ekan. – Dunyoda eng og'ir gunoh – o'z onasini xo'rlash! – dedi u dona-dona qilib.

– Nima? – qonim qaynab ketdi. – Kim onasini xo'rlabdi!

– Hammamiz...

Jinnimi bu? Nima deb vaysayapti?

– Og'zingizga qarab gapiring, aka! – dedim tahdid bilan.

U mendan ko'z uzib, paxtazorga qaradi.

– Mana shu yer, – dedi qo'li bilan imo qilib, – o'zimizning onamiz, to'g'rimi? Biz nima qilyapmiz o'zi? Dam berish o'rniga, bir yil-ikki yil, hordiq berish o'rniga paxta ekamiz! Beda sepdik deymiz, paxta ekamiz. Almashlab makka ekdik deymiz, paxta ekamiz! Bir hissa o'rniga o'n hissa, yigirma hissa, ellik hissa zahar dori sepamiz. O'z onamizga o'zimiz zahar tiqishtiramiz. Ona-ku, bolasining gunohini kechirsa kechirar, lekin yer odamlarning gunohini kechirmaydi. Bir kuni shunaqa qasos oladiki... – u yana yarq etib ko'zimga qaradi... Ilonmi, nima balo! Quyonna avragan ajdardek odamni sehrlab qo'yadi-ya. Qanchadan qancha yo'g'on komissiyalardan qo'rqmagan Rais buva bittagina ig'vogardan shunchalik cho'chigani bejiz emas ekan-da.

– Bugun birov el-yurtni aldab planni do'ndiradi, – dedi u hamon ko'zini ko'zimdan uzmay. – Ertaga yer adoyi tamom bo'ladi. O'ladi, tushunyapsizmi, o'ladi! – u chuqur xo'rsindi. – Tomorqangizga nima ekkansiz?

– Makka!

– To'g'ri! Negaki makka ekmasangiz, bitta sigiringiz bilan ikkita qo'yingiz och qoladi.

Voy shum-ey! Bitta sigir, ikkita qo'yimiz borligini qayoqdan bildi bu!

– Jamoa xo'jaligi ham ekadi o'sha makkani! – u istehzoli iljaydi. – Dalaga emas, qog'ozga. Keyin mollar falon tonna jo'xori yedi, deb spravka yoziladi. Qog'ozga shunaqangi ko'p makka ekiladiki, hammasini yesa, sigir tugul, filning ham qorni yorilib ketardi. Ammo sigirning tili yo'q. Yemadim deyolmaydi. Makka o'rniga tag'in paxta ekiladi. Qog'ozda makka, aslida, paxta, to'g'rimi?

– Bilmayman, – dedim to'ng'illab.

– O'zingiz qishloqda turib, uzumni shahardan sotib olasiz! Ikki kilo olma uchun rayon markazidagi bozorga tushasiz.

Ichimdagi gaplarni ko'zimdan o'qib olyapti-ku, bu!

– E, bilmayman, – dedim teskari qarab.

Endi turib ketmoqchi edim, u qo'limdan tutdi.

– Shoshmang! – dedi sekin. Sekin gapirsayam, ovozi shunaqangi hokimona ediki, esankirab qoldim. – Qo'shoqjon! – bu safar u ko'zimga iltijo bilan termilgandek bo'ldi. – Gektaridan ellik bir sentnerdan hosil olganingiz to'g'rimi?

– Bilmayman!

– Nega bilmaysiz, gazetada chiqdi-ku axir!

– Gazetada chiqqan bo'lsa, bundan chiqdi, olganmiz! – dedim zarda bilan.

– Bu yil ellik uch sentnerdan olmoqchisiz, shunaqami?

– Olamiz, ishonmasangiz, Rais buvadan so'rang!

– Rais buvani qo'ya turing, – u yelkamga do'stona qo'l tashladi (Qarang, yana avrayapti). – Men sizga aytaymi, Qo'shoqjon! Akademiyaning tajriba uchastkasida ham bunaqa hosil olish amrimahol. Siz – olgansiz. Qandoq qilib?

– Bilmayman!

– O'tgan mavsumda bir mashinada uch yuz ellik tonna paxta tergansiz.

– Terganman! Qutuldimmi?

– Unaqa bo'lsa, ikki yuzta hasharchini nega salkam uch oy ushlab turdinglar? – ig'vogar kuldi. Juda xunuk kularkan. Basharasi xuddi yig'layotgan odamga o'xshaydi. – Bitta mashinada ikki yuz ellik tonnadan ortiq paxta terib bo'lmaydi, ukajon! – dedi yalingudek bo'lib.

– E, boring, men sizning ukangiz emasman! – dedim jonim chiqib. – Tinch qo'yasizmi-yo'qmi odamni!

– Bo'пти, boravering, – u hafsalasi pir bo'lib, yuzini o'girdi. Hayronman, negadir oldidan ketgim kelmasdi. Jodu qilib qo'ygani shudir-da!

– Qo'shoqjon! – dedi bir mahal boshini chayqab. – Bilaman, sizlarning jamoa xo'jaligida qo'shimcha maydon kam. Lekin maydon bir emas, ikki hissa ko'p bo'lganda ham gektaridan ellik uch sentnerdan hosil olib bo'lmaydi... Bir narsa so'rasam, ko'nglingizga kelmaydimi? Faqat rostini ayting: mana, gazetalarda sizni maqtab chiqishadi. Ellik sentnerchi deyishadi. Shunga o'zingiz xursandmisiz?

– Bilmayman!

– Kechalari yaxshi uxlaysizmi?

Nima balo, jodugarmi bu? Hali Nargizxonni sevib qolganimniyam aytib berar!

– Bir yarim oydan oshdi: mijja qoqmayman, – dedim xo'rsinib.

– Ana! – u quvonib ketdi. – Nima, siz odamlarni ko'r deb o'ylaysizmi? – dedi hayajonlanib. – Eng yomoni shuki, odamlar sizga ishonmaydi. Qalbaki „Mash'al“lingingizni biladi. Siz, hammani ko'r deb o'ylaysiz-u, aslida, o'zingiz ko'rsiz!

– Nima? – sapchib o'rnimdan turib ketdim. – Ig'vogar bo'lsangiz o'zingizga! Ammo odamni haqorat qilmang!

– Kechirasiz... Uzur, – u yana yuzini o'girdi. – Brigadangizda qancha odam bor?

– Bilmayman! – dedim jahl bilan.

– Qiziq, brigadir, o'z a'zolarining sonini bilmasa!

– Bilaman! – dedim yer tepinib. – O'n bir kishi! Qutuldimmi yo familiyasiniyam aytaymi?

– Nega endi? – ig'vogar hayratlanib yelkasini uchirdi.

– Brigadangizda o'ttiz ikki kishi ishlaydi.

Voy iblis-ey! Voy yaramas-ey! Endi tuhmat qilishga o'tdimi!

– Hov! – dedim bo'g'ilib. – Yana bir og'iz gapirsangiz...

U pinagini buzmadi.

– Hammasini bilaman, Qo'shoqjon! Mehnatni siz qilasiz, huzurini ular ko'radi. Rais, bosh bux., ekanamis... Bular uzoqda o'tirgan „aka“larining og'ziga qarab turadi. Besh million tonna so'rasa, olti million beramiz, deydi. Gektaridan qirq sentnerdan hosil olasan, desa, oltmish sentner olaman, deb og'iz ko'pirtiradi! Umrida paxta-zorga kirmagan odam paxtani qayoqdan bilsin? Paxtakor mehnati o'limdan qiyinligini qayoqdan bilsin?! Ularga paxtakorning o'zi kerakmas, paxta kerak! Bular bo'lsa ularning ko'nglini ovlab mansabga erishadi, orden oladi. Jaraq-jaraq pul ishlaydi.

Rostini aytsam, ig'vogarning bittayam gapiga tushunmadim. „Ular“ degani kim, „bulari“ kim? Ig'vogar bo'lsa hamon pashshadek g'ing'illab yotibdi.

– Ahvol shunday ketaversa, bilasizmi, oxiri nima bo'ladi?

– Bilmayman, – dedim jonim halqumimga kelib. – Bilmayman!

U birpas jim qoldi-da, ko'zimga tikandek qadalib so'radi:

– O'n kun oldin bir yuz sakson so'm maosh oldingiz, to'g'rimi?

Nima? Yana qanaqa g'avg'o boshlamoqchi bu?

– Bultur kuzda olti yarim ming so'm daromad qilgan-siz. Brigadangiz a'zolari o'rtacha to'rt ming so'mdan...

Bu yog'iga chidolmay qoldim. Bu qandoq bedodlik! Nega tuhmat qiladi! O'tgan yil yakunida yuz o'n so'm olganman. Bor-yo'g'i yuz o'n so'm! Qirq uch so'm maosh olganimga uch oydan oshdi. Nimaga tuhmat qiladi, bu ablah!

– Yo'qol! – yoqasiga qo'shqo'llab chang soldim. Bo'y-ni chumchuqnidek ingichkagina ekan-ku, ikki qo'llab bo'g'ib o'tiribman. Bitta qo'limning o'ziyam yetib ortib qolarkan-ku! – Hh, ablah, – dedim alam bilan. – Shuncha pulim bo'lsa, allaqachon uylanib olardim! – „Nargizxon“ga degim keldi-yu, tilim bormadi. – Nega tuhmat qilasan, nomard! Nega haqorat qilasan, odamni, ig'vogar!

Hushim joyiga kelib, mundoq qaragam, bechoraning yuzi kesak bo'lib ketibdi. Labining ikki chetidan ko'kimtir so'lak oqyapti. Qo'limni bo'shatishim bilan shilq etib yonboshga yiqildi. Yotgan joyida oyoq-qo'li baravar silkina boshladi. O'takam yorilib ketdi. Bir bechorani o'ldirib qo'ydim, shekilli! Yugurib bordim-u, hovuzdan do'ppimga suv to'ldirib kelib, yuziga sepdim.

Ig'vogar inqillab ko'zini ochdi.

– Suv! – dedi ingrab.

Chopqillab borib, yana do'ppimni to'latib keldim. U uch-to'rt qultum ichdi-da, negadir labi titrab iljaydi.

– Bilardim, – dedi inqillab, – halol yigitligingni bilardim, uka. Rahmat, Salim aka seni odam qilib tarbiyalagan ekan.

Qiziq, men uni o'lar holatga solsam-u, bu rahmat desa. E, o'l, ig'vogar bo'lmay!

Do'ppimga tag'in suv to'ldirish uchun hovuzga talpingan edim, orqa tomonda motor gurulladi. Cho'nqayib o'tirgan ko'yi qo'ltig'im ostidan qaragam, Rais buvaning „Niva“si chang-to'zon ko'tarib, shiypon oldiga kelib to'xtadi. Rais buva eshikni qarsillatib yopib tushdi-da, shiyponda xud-bexud bo'lib yotgan ig'vogarni ko'rib negadir iljaydi.

– Bahay, tinchlikmi? – dedi menga qarab.

– Bilmayman! Hech nimani bilmayman! – shunday deb hovuz tomon o'girilgan edimki, o'ng tomondagi eshik ochilganini, mashinadan... Kalta yengli guldor ko'ylak kiygan, sochini bitta qilib o'rib orqasiga tashlab olgan Nargizxon tushib kelayotganini ko'rdim. Do'ppimni hovuzga uloqtirib, oldiga chopib bordim. Shiypon tomondan Rais buvaning kinoyali ovozi keldi.

– Iya, ha, o'rtoq „yozuvchi?“ Nima gap?..

– Hech nima...

– G'iybatchining jazosi shu bo'ladi, Ergaship!

Nargizxon avval shiyponda bir holatda o'tirgan ig'vogarga, keyin Rais buvaga, keyin menga qaradi.

Dilimdagilarni hozir aytmasam, boshqa qulay fursat topilmasligini bilib, tutila-tutila gap boshladim.

– Nargizxon! Bilasizmi?..

U hayratlangandek yuzimga tikildi. Negadir qorayib, ozib ketibdi. Ishi ko'p-da bechoraning.

– Nargizxon... Men... Men sizni ko'p izladim, – dedim ming'illab. – Idoraga bordim... O'n yetti marta. Uyingizga bordim. O'ttiz to'rt marta... Tulporim bilan... Qopag'on itingiz bor ekan...

U avval quvongandek bo'ldi, keyin negadir qovog'ini soldi.

– Kerakmas, – dedi labini tishlab.

– Nega?

– Reks chindan ham qopag'on...

– Qopsa qopaversin! Yeb qo'ysayam mayli. Menga baribir.

Nargiz endi jilmaygan edi, la'nati Rais buva yana gapning beliga tepdi.

– Qani, jo'nab qol-chi, Ergaship! – dedi ovozi gumburlab. – Tinchidingmi, endi?

Ig'vogar gandraklabroq uch-to'rt qadam bosdi-da, negadir mening yonimga keldi. Qo'limni qattiq siqdi.

– Xayr! – sal nariroqqa bordi-da, orqasiga qaradi. – Tinchiganim yo'q, Alimov! – dedi yig'lagudek iljayib. – Toki vijdonim tirik ekan, tinchimayman!

Uning gapi bu qulog'imdan kirib, unisidan chiqib ketdi. Hasad bo'lsa, Rais buva bilan olishaversin! Menga nima? Menga Nargiz kerak!

– Nargizxon! – shunaqangi chuqur xo'rsindimki, bir yarim oydan beri ichimda qizib yotgan olov lovullab yonib ketishdan qo'rqdimi, lip etib o'zini „Niva“ ichiga urdi.

– Obbo azamat-ey! – Rais buva yelkamga shapatilaganida ham ikki ko'zimni Nargizxon kirib ketgan mashinadan uzmadim.

– Obbo tutxo'r-ey! – Rais buva qo'ltig'imdan olib tol tagiga sudradi. Ergashib boryapman-u, ko'zim mashinada. Nargiz orqa o'rindiqda o'tiribdi. Biz tomonga qaramaydiyam.

– Voy tutxo'r-ey! Ammo boplading, ig'vogarni! Bir yo'la o'ldirib qo'ya qolmading-da! Uzoqdan ko'rib turuvdim! O'ziniyam mushuk boladay ezg'ilading. Malades! – Rais buva mashina tomonga tezgina qarab oldi. – Hammasi tushunarli, – dedi yelkamga tag'in shappatilab. – Diding chakkimas, tutxo'r! – U bir lahza o'ylanib qoldi. Peshanasi tirishdi. – Jo'rangdan umid yo'q! – dedi salmoqlab, – o'qishini bitirib kelsa, uylantiraman deb yuruvdim, o'sha

yoqlarda qolib ketdi. Bilmadim, bu yog'i nima bo'ladi. Esingdami, hov birda men senga otalik qilaman degandim. O'sha gapim – gap! To'y qilamiz... – dedi to'satdan. – Anchadan beri sezib yuribman. Bilaman, yaxshi ko'rasan, shu qizni... O'zim sovchilik qilaman. – U bir zum ikkilangan ko'yi jimib qoldi. – To'g'ri, Jovli Mengliyevichlar katta dargoh. Ammo men o'rtaga tushsam, g'ing deyolmaydi. Qo'lni tashla, tutxo'r! Senga otalik qilganim bo'lsin! Bir oy ichida to'yingni o'tkazmagan nomard!

Mashina chang-cho'zon ko'tarib ko'zdan g'oyib bo'lganidan keyingina hushim joyiga keldi. Nima dedi Rais buva? „Shu qizni oberaman“, dedimi?! „Bir oy ichida to'y qilamiz“, dedimi?! Nahotki?! Nahot shu gap rost bo'lsa!

Tolga bog'log'liq turgan Tulporim ham Rais buvaning gapini tushundimi, o'zining yoshligini esladimi, quloqlari dikkayib, irg'ishlay ketdi.

– Eshitdingmi, oshna! – dedim Tulporimning bo'ynidan quchoqlab. – Rais buvaning gapini eshitdingmi?

Ko'zimga tikilib turib, xuddi folbindek dilimdagi gaplarni aytib bergan ig'vogar ham, uch oydan beri maosh olmaganim ham paqqos esimdan chiqib ketdi. Ko'z o'ngimda Nargizxon-u, qulog'imda Rais buvaning gapi: „Bir oy ichida to'yingni o'tkazmagan nomard!“

Kechgacha shunaqangi g'ayrat bilan ishladimki, traktorimni chiyillatib yubordim!

O'N BESHINCHI BOB

RAIS BUVA OTALIK QILMOQCHI

Bugun idorada majlis bo'ldi. Juda katta majlis. Hatto Raykom buva ham, paxta punktida yarim kechasi yig'ilish bo'lganida qatnashgan semiz kishi – obkom vakili ham keldi. Xo'p antiqa gaplar aytili.

Shoshmang, majlis-ku o'z yo'liga! Avval akang qarag'ayning hayotida ro'y bergan baxtli voqealarni aytmasam, paq etib yorilib ketaman. Uvolimga qolasiz!

O'shanda Rais buva „Senga o'zim sovchilik qilaman“, deganida, harchand quvonmay, ko'pam ishongim kelmagandi. Buyam pat-pat olib beraman, degan gapdek bo'lsa kerak-da, deb o'ylagan edim. Buni qarangi, indiniga yarim kechasi uyga kelsam, (Tulporim bilan lo'killab tag'in „Lolazor“ga borgandik,) hovlimiz gul-gul ochilib ketibdi. Suvlar sepilgan, hamma yoq chinni-chiroq qilib supurilgan... Radio varanglab „Uchquduq“ni aytib yotibdi. Oshxonada singlim Mavju osh damlayapti. Jiyanchamni ko'tarib olgan onam meni kamida o'n yil ko'rma-gandek quchoqlab, bag'riga bosdi. Jiyancham fursatdan foydalanib burnimga chang soldi. (Bodring deb o'yladi, shekilli, shunaqangi kuch bilan tortdiki, uzib olishiga bir bahya qoldi.) Burun achishganiga parvo qilmay, jiyanchamni o'pib erkalatdim. Shirin bola-da, o'ziyam.

– Baxting ochildi, o'g'lim! – dedi onam negadir o'pkasi to'lib. – Peshanang yaraqlagan yigit ekansan. Tezroq kir, pochchangga salom ber!

Hayron bo'ldim.

– Qanaqa pochcha?

– Mavjuning eri-da! Sendan bir yosh katta-ku, pochcha bo'ladi-da, bolam!

Yoshi katta bo'lsa o'ziga! Birinchidan, u – opamning emas, singlimning eri! Demak – kuyov! Ikkinchidan, Juni urganda o'lasi qilib do'pposlaganimdan beri gaplashmaymiz. Qolaversa, keyingi ikki yilda bittayam zapchast bermadi. Shunga salom berishim kerakmi, endi?

Onam ikkilanib turganimni sezdi. Yelkamga qoqdi.

– Kira qol, jon bolam. Pochchang xushxabar opkeldi. Peshindan beri kutib o'tiribdi.

Ayvonga chiqib etik yechayotsam, ichkarida gangir-gungur suhbat! „Nargizxon“, „Jovli Mengliyevich“, „Raypo“ degan so'zlar qulog'imga chalindi... Bir gap bor, shekilli...

Eshikdan kirishim bilan xontaxta to'rida o'tirgan kuyov dik etib o'rnidan turdi (Avvallari shimining dazmoli buzilishidan qo'rqib stulda o'tirardi. Yo'q, bu safar lo'labolishga yonboshlagancha dadam bilan bemalol chaqchaqlashyapti).

– Qani, suyunchini cho'zing, kuyovto'ra! – dedi shang'illab. Jinday „otib olgan“, shekilli, quchoqlashib ko'rishdi. Dimog'imga achimsiq hid urildi. – Shu dardingiz bor ekan, boshda aytmysizmi, Qo'shoqjon! Biz sizga begonami?

– Nima? – dedim garangsib.

– Qarang, tag'in o'zini go'llikka soladi, amaki! – (Dadamni „amaki“ deydi.) – Qo'shoqjon balo, amaki, Nargizxondek qizning boshini aylantirib qo'yibdi. To'yni yurishtirib yubordik, kuyovto'ra!

– Rostdanmi? – uyda dadam o'tirgani ham paqqos esimdan chiqib ketdi. Kuyovning terlab turgan yuzidan cho'lpillatib o'pib oldim.

U iljayib joyiga borib o'tirdi.

– Ko'rdingizmi? – dedi dadamga. – Jigaridan urgan. Ammo o'ziyam zo'r joyga quda bo'ladigan bo'ldingiz-da, amaki.

Uyalgan kishi bo'lib, poygakka cho'nqaydim.

– Choy bormi? – dedim odob bilan.

– E, choyni qo'ysang-chi, zo'r! – kuyovning qip-qizil yuzi yalpayib ketdi. – O'tkirrog'idan olib ke! – dedi dilkashlik bilan shang'illab.

Otamga qarasam, qovog'i soliq. Lunji uchay-uchay deyapti-yu, o'zini tiyib o'tiribdi.

– Quda bilan maqtanadigan odatim yo'q, – dedi to'n-g'illab.

– Iye, qiziqmisiz, amaki, – kuyov yana shang'illadi. – O'g'lingizning boshiga baxt qushi qo'nib turibdi-yu, siz noz qilasizmi? Otasi raypo raisi bo'lsa, tog'asi kimsan Jovli Mengliyevich bo'lsa...

Dadamning lunji uchdi.

– Menga nima? – dedi chimirilib. – Rayposiyam, priyomchigiyam bir go'r!

Nima? Dadam qanaqa o'zi? Qachon qarasa, yo'limga to'g'anoq bo'ladi! Endi otamning qaysarligi deb Nargiz-xondan quruq qolishim kerakmi? Bekorlarning beshtasini aytibdi! Shunaqa qilsa...

– O'ylab gapiryapsizmi? – dedi kuyov ham ranjib. – Nima qilasiz, pishib turgan oshni lanj qilib... Aytdim-ku, kecha Rais buva meni idoraga chaqirib hammasini tushuntirdi. Ochig'ini aytsam, shu qizni o'zim kelin qilmoqchi edim, Shodivoy nobakor bola chiqdi, dedi. Qo'shoqvoyni ham o'z o'g'limdek yaxshi ko'raman. Toshkentga oborib o'qishga joylashtirilmaganimdan hamon uyalib yuraman, qaytaga Shodivoy emas, shu bola o'qib kelsa ko'proq foydasi tegardi, dedi. Endi shu qiz begonaga ketmasin, deyman, dedi, amaki! Rais buva o'rta tushmaganida, qudangiz siz tugul, raykomgayam eshigini ochmasdi.

– Xuddi o'sha Rais buvaning o'rta tushgani yoqmay turibdi, – dadam qaysarlik bilan yuzini o'girdi.

Onam dadamning fe'lini bilgani uchunmi yo xuddi shu gapni kutib, eshikda poylab turgan ekanmi, jiyanchamni ko'targancha shaxt bilan kirib keldi. To'satdan shunaqangi shovqin soldiki, qo'lidagi jiyancham chinqirib yig'lab yubordi.

– Qanaqa otasiz o'zi? Shundoq odamlar g'unchadek qizini daladumbul o'g'lingizga beraman desa! Rais bu-

vadek kishi... – u chirillab yig'layotgan bolani kuyovga uzatdi. – Ushlab turing. Rais buvaday kishi o'rta tushsa! Jovli akadek odam raisning yuzidan o'tolmay xo'p desa, tag'in nima nozingiz bor. Notavon ko'ngilga qo'tir jomashov!

– Shuni ayting! – kuyov hamon yig'layotgan o'g'ilchasini ovutishga urindi. – Bo'ldi, o'g'lim, bo'ldi... – otamga yuzlanib, o'shqirdi. – U qizga kimlar xaridor bo'lganini bilasizmi? Raymilitsiyaning nachalnigi o'g'liga so'ragan. Glavrach ukasiga so'ratgan. Nima qilaylik, qiz o'g'lingizga ko'ngil qo'yibdi. Shuning o'zi Qo'shoqjonning omadi chopgani emasmi?

Nima? Nima dedi kuyov? Bundan chiqdi, Nargizxonning o'ziyam...

Shartta o'rnimdan turib, kuyovni belidan ko'tarib besh-olti marta chirpirak qilib aylantirmoqchi edim, onam to'satdan yig'lab yubordi.

– Xarajatidan qochayotgan bo'lsangiz, mayli! – dedi rostmana ho'ngrab. – Xudoga shukr. Ukam bor! Jiyaningning to'yiga bittagina ho'kiz, to'rttagina qo'y to'yana qil desam, bo'yin tovlamas.

– Qalin puli bizdan! – kuyov sal ikkilanibroq turdi-da, qo'shib qo'ydi. – Bilaman, sizni qo'lingiz qisqaroq. Pensiyadagi odamsiz, lekin xayrli ishni cho'zib bo'lmaydi... – Mayli, ichkilikniyam bir chekkasini ko'tarishib yuboramiz. Begona emasmiz-ku axir... Ikki yosh bir-biriga ko'ngil qo'ygan bo'lsa...

– Ana! – onam endi yig'lamay qo'ydi. Ovozi yanayam dadillashdi. – Bitta o'g'lingiz uchun uzatgan oyog'ingizni yig'may qo'ya qoling!

Malades, o'zimizning onamiz! Bormisiz, enajon!

– Siz ertaga sovchilikka boravering! – dedi kuyov onamga qarab. – Bir borishda kelin tomon non sindirma-sa, biz kafil!

Dadam lunji uchib-uchib o'tirdi-da, „bilmadimov“, deb qo'ydi. Bu uning rozi bo'lgani edi. Xayriyat, ancha yengil tortdim.

Keyingi voqealarni xuddi tushimda ko'rayotgandek bo'ldim. Kuyov rost aytgan ekan. Onam birinchi bori-shida kelin tomon non ushatibdi. Keyin akang qarag'ayning, ya'ni kuyovto'raning noni sindirildi. Bundan chiqdi, tamom! Nargizxon endi bizning jufti halolimiz! Dadam ham shundoq odamlarga quda bo'layotganiga ishondi: hovli devorining kamgak joylariga guvala bosib, qaytadan somonsuvoq qilishga kirishdi.

Bundan ortiq baxt bormi odamga! Rais buvaning yaxshiligini nima bilan qaytaray! Shodivoy shundoq otasini xafa qilib yuribdi. To'yni eson-omon o'tkazib olaylik, jo'ramni izlab Toshkentga boraman, topib aytaman, „Sen, Shodi, ahmoq ekansan“, deyman. „Dadang tillo odam, xafa qilma, tezroq qishloqqa bor, seniyan uylab qo'yadi“, deyman! (Albatta, Nargizxonni unga mo'ljalaganini-yu, akang qarag'ay ilib ketganini aytmayman. Nima qilaman xafa qilib, jo'ramni!)

Qarang, shu paytgacha kuyovimniyam bilmagan ekanman-da. Yigitning mardi shu ekan-ku!

Tog'amni aytmysizmi! Oyim qudanikida non sindirib kelgan kunning ertasiga eshigimiz oldida „Zil“ mashina voshillab to'xtadi. Kabinadan tog'am tushib, mashina orqasiga zing'illab o'tdi.

– Bortni ochishib yubor, jiyan! – dedi iljayib. Qarasam, mashina ustida filday buqa ko'ndalang turibdi. Qopqora, shoxlari qayrilib ketgan. Qontalash ko'zlari odamga o'qrayib qaraydi.

– Ehtiyot bo'l, – dedi tog'am bortga chiqayotganim-da. – Suzong'ich ekan ukkag'ar! O'ziyam yarimta „Zaporoj“ning puliga tushdi.

Aslida-ku, bizning taomilda qiz tomonga ho'kiz emas, o'ttiztami-qirqtami qo'y yuboriladi. Rais buva otamning qo'li qisqaligini bilgani uchun Jovli Mengliyevichga shipshib qo'yganmi, xullas, qudalarni bittagina buqa, besh-oltita qo'yga ko'ndiribdi.

Kiroyi kelinnikiga yuboriladigan bo'lganidan keyin shunaqa gijinglab turadigan buqa yaxshi-da! Bizni suzib bo'pti! Bort chetiga chandilab bog'langan arqonni yechib, sakrab tushdim-da, pastdan turib tortdim. Buqa erinibroq yerga tushdi. To'yib pivo ichgan odamdek og'zidan so'lak oqib, chayqalib-chayqalib, uch-to'rt qadam bosdi. Mastmi, nima balo?

Eshikdan kirguncha indamay kelayotgan edi. Keyin nima jin urdi, bilmayman! Bir mahal qalin lablari bilan yerni iskab, tahdidli ovozda „mo'o“ deb o'kir-di-yu, nayzadek shoxlarini naqd qornimga to'g'rilagancha tashlanib qoldi! Tog'amning yelkasiga qoqib nuqul duo qilayotgan onam chinqirib yubordi!

– Qoch! O'ldiradi! Voy sho'rim.

Onamning maslahatisiz ham arqonni tashlab, allaqachon juftak rostlab qolgan edim. Qancha tez qochsam, buqa la'natiyam ketimdan shuncha tez yuguradi. Hayvon-da, hayvon! Qadamidan yer titraydi. Hovlini uch marta aylanib chiqdik. Jonholatda yugurib borib, burchakda uyib qo'yilgan g'o'zapoya ustiga chiqib ketibman. Boshini quyi solib kelayotgan buqa, mo'ljalni xatoroq oldi, shekilli, kuchi boricha tandirga kalla urdi. Boshini g'olibona ko'targan edi, shoxiga tandir ilashib chiqdi. Sho'rlik boshini u yoqqa silkitadi, bu yoqqa silkitadi, qani tandirdan qutulsa! G'azab bilan mo'ragancha dumini xoda qilib chunonam yugurdi! Boshi tandir ichida qolib yo'lni topolmagani uchunmi, shu ketganicha shataloq otib bordi-yu, tomorqa tomondagi devorga urildi. Gurs etgan

ovozdan hamma yoq zirillab ketdi. Buqaning boshiga ilashib qolgan tandir uvalanib yerga to'kildi. Buqa orqaga tisarilib, uvallo chiranadi, qani qimirlasa! G'o'zapoya ustida o'tirib, qo'rqa-pisa razm solsam, ikkala shoxi yangidan guvala bosib suvalgan devorga sanchilib qop-ti! O'l, bu kuningdan, battar bo'l! Tog'am, dadam, men uchovlashib, ikki shoxiga, bo'yniga arqon solib, molxonaga kirgizib qo'ydik. Eson-omon kelin tomonga jo'natib yuborsak bo'ldi. Pishirib yeydimi, xomligicha yeydimi, o'zlari biladi!

To'y taraddudi qizib ketdi. Singlim har kuni enam bilan raysentrga yuguradi. Kelinga sarpo-suruq, ko'rpa qavitish, balo-battar degan gaplar bor axir!

Faqat Nargizxon kamnamo bo'pketdi. Kunora idora oldiga boraman, derazadan mashinka chiqillashiyam eshiltimay qoldi. Mayli, kelin degan kuyov bilan elburutdan yetaklashib yursa, uyat bo'ladi. Ko'pi ketib, ozi qoldi. Ikki haftadan keyin – to'y!

Siz tomonlarda qanaqa bilmadim-u, bizning jamoa xo'jaligida to'ylar nuqul qishda bo'ladi. To'g'ri-da, to'y bo'lgandan keyin odamlar yayrashi kerakmi – kerak! Bizning odamlar onda-sonda ichadi. Ammo bir ichsa, xurmachasi yorilib ketguncha ichadi. Bundan chiqdi, ertasiga ishga chiqolmaydi. Shuning uchun to'ylar qishda, xotirjam pallada qilinadi. Menga qolganda Rais buva tag'in bir otalik qildi. Nargizxon ikkalamiz Layli Majnun bo'lib yurganimizni tushunib, to'yni yozda o'tkazishimizga rozilik berdi. Rozilik berdimas, o'zi bosh-qosh bo'lyapti. Har ko'rganda „Qalay, tutxo'r, kamchiliklar yo'qmi?“ deb so'rab qo'yadi. Hatto bugungi majlisdan keyin ham shuni so'radi. Umuman, bugun umrimdagi eng baxtli kun bo'ldi. To'g'risi, majlisdagi gaplarga uncha quloq ham solma-

dim. Eng yaxshisi shu bo'ldiki... Aytaveraymi? Bugun... Bugun meni Nargizxon o'pdi. O'zi o'pdi. Birinchi bo'lib!

Majlis ertalab soat o'nlarda boshlandi. Uzoqdagi brigadalardan ham jamoa a'zolari olib kelingan, shekilli, idora oldida yuk mashinalari, telejkalar tirband. Ishonasizmi, birinchi qavatdagi zalga odamlar tiqilib ketdi. Orqaroq qatorda biz ham o'tiribmiz. Sahnaga yop-yorug'. Havorang movut qoplangan stolga atirgullar qo'yilgan... Sahnaga Rais buva, Raykom buva, semiz kishi – obkom vakili, melisanikiga o'xshagan forma kiygan bir odam, men tanimaydigan yana besh-olti kishi chiqishdi. Orasida ukkiko'z Jovli akam ham bor. E, tilimga tirsak chiqsin! Nega endi ukkiko'z bo'larkan. Ko'zlari bib-binoyi. Yuzyiam chip-chiroyli. Boshini yelkasiga tortayotgani yo'q. Bir odamda husn bo'lsa shunchalik bo'ladi-da!

Hamma yoq qarsakbozlik bo'lib ketdi. Shunda... To'satdan yuragim qinidan chiqib ketay dedi. Sapchib o'rnimdan turgan edim, orqamda o'tirgan Chori etagimdan tortdi.

– O'tir-ey, terak!

Nega o'tirarkanman! Axir, sahnaga Nargiz chiqyapti-ku! Egnida atlas ko'ylak, boshyalang. Sochini turmaklab olgan. Tomog'im quruqshab, nafas ololmay qoldim.

– O'rtoqlar! – dedi Rais buva. – O'rtoq jamoa a'zolari! Bilamiz, hozir dalada ish ko'p. Sizlarning qimmatli vaqtlaringizni olib, bu yerga yig'ishdan murod shuki, keyingi paytlarda rayonimizda Ergaship degan bir „yozuvchi“ paydo bo'lgan edi. O'sha ig'vogar ishimizga ko'p xalal berdi. Elni buzishga urindi. Qani, qayoqqacha borkin, deb qo'yib berdik. O'sha ablah... – Rais buvaning ovozi qahrli tus oldi. – Siz hurmatli jamoa a'zolarining yutug'ini kamsitmoqchi bo'ldi. Hammamizga mag'zava sepd. Ammo haq joyida qaror topmay qo'ymaydi. Ob-

last, rayon tashkilotlari bu ishga aralashib, oq-qorani ajratdi. Bugun rayon gazetamizda Ergashning po'stagini qoqadigan pileton chiqdi. Ana, o'zlaring eshitinglar, – Rais buva to'satdan Nargizxonga burildi. – O'rtoq Qo'sh-shayeva, marhamat qilib piletonni o'qib bering! Odamlar qora ko'lankaning kimligini bir bilib qo'ysin!

Nargizxon sahnadagi stol burchagidan ohista turib, minbar tomon yura boshladi. Jimjit zalda keliningizning muborak poshnalari qars-qurs etib turibdi. Bizning yurak gurs-gurs etadi.

Nargizxon minbarga chiqib, gazeta qatini ochdi.

– „Qora ko'lanka“, – dedi jarangdor tovushda. Qo'ng'iroqdek ovozlaringdan akang aylansin! Muncha shirinsan! Muncha chiroylisan! Muncha aqllisan, Nargizxon! Muncha baxtlisan, Qo'shovoy! Nimaga yuraging tars yorilib ketmaydi, xumpar!

Hushimni yig'ib olgunimcha Nargizxon felyetonning yarmini o'qib bo'пти.

– Yutuqlarimizni ko'rolmaydigan, har yaxshidan bir yomon izlaydigan, jamiyatimizga dog' bo'lib tushayotgan bunaqa ko'lankalar bizga yot! – dedi u o'qishda davom etib.

Qiziq, negadir ig'vogarga rahmim keldi. Ig'vogarmi, g'iybatchimi, baribir yaxshi odam edi. Masalan, men eshakdek ishlab hemiri ham ololmayotganimni o'sha ay-tuvdi-ku! Paxta punktiga, paxta o'rniga pul topshirishadi, deganiyam rost bo'lsa-chi! Hov, o'shanda, yarim kechasi paxta punktida majlis bo'lganida Shaydul kassirning papkasini tushirib qoldiranimda nega bunchalik tipirchiladi? Balki... Papkadagi... Yo'q, juda kerakli hujjatlar dedi-ku!..

Nargizxonning jarangdor ovozi xayolimni chilparchin qilib yubordi.

– Biz mehnat qilyapmiz. Halol, fidokorona ishlayapmiz. Yutuqlarimizni ko'rolmaydigan Ergashev degan qora yurak esa...

Ovozlaringdan o'zim o'rgilay. Biyron tillaringdan akang aylansin. Nahotki, mana shu farishta mening jufti halolim bo'lsa! Nahot, uning shahlo ko'zlari, bejirim hindu xoli meniki bo'lsa!

Nargizxon gazetani o'qib bo'lib, Rais buvaga uzatdi-da, joyiga borib o'tirdi. Jonholatda qarsak chalib yubordim. Boshqalar ham jo'r bo'ldi.

– Qani, kim gapiradi? – dedi Rais buva o'rnidan turib.

– Mumkinmi? – Raykom buvaning yonida o'tirgan Jovli aka qo'lini baland ko'tardi.

– Marhamat! So'z mejrayonniy paxta punkti priyomchigi Jovli Mengliyeovichga!

Men ahmoq, Jovli aka, qarindoshim Jovli akaning ko'zlari shunaqangi chiroyliligini avval nega payqamabman-a? Qarang! Ko'zlari shunaqayam mehribon boqadi odamga, shunaqayam suzilib ketadi.

– Do'stlar! – dedi u kulimsirab. – Ergashev butun rayonni, qolaversa, butun bayroqdor oblastimizni salkam ikki yildan beri ovorayi sarson qiladi. Mana piletondan ko'rinib turibdiki, u borib turgan ig'vogar ekan! Menimcha, Ergashev nenormalniy odam! Uni jinnixonaga topshirish kerak. Biz...

Jovli aka endi gapning yog'li joyiga kelganda, Raykom buva stolni shappatiladi.

– Yo'q! – dedi hayqirib. – Ergashev jinni emas!

Jovli aka nima qilishini bilmay qoldi. Yaxshiyam Rais buva bor ekan. Darrov Raykom buvaga so'z berib qo'ya qoldi.

– So'z – hammamiz uchun hurmatli Raykom buvaga.

Raykom buva minbarga chiqmadi. Turgan joyida gapini davom ettirdi.

– Bir latifa bor, eshitganmisizlar? Bir odam tegirmonga kirib, nuqul boshqalarning qopidagi unni hovuchlab-hovuchlab o'zining qopiga solayotganmish. Tegirmonchi so'rabdi. „Sen kimsan, nima qilyapsan?“ desa, boyagi odam „Men – jinniman“ debdi. Tegirmonchi aytibdi. „Jinni bo'lsang, nega o'zingning qopingdagi unni boshqalarnikiga solmaysan“, desa, boyagi aytarmish: „Men jinniman, lekin ahmoq emasman“, dermish!

Zalda kulgi yangradi. To'g'rirog'i, eng avval Rais buva kuldi.

– Ergaship o'shanaqa aqlli jinnilardan.

Raykom buvaning tomog'idagi shaftoli danagidek uchburchak baqbaqasi liqillab ketdi.

– U bizning yutug'imizni ko'rolmaydi. To'g'rimi? – dedi u semiz kishiga – obkom vakiliga burilib.

Semiz kishi harsillab-gursullab o'rnidan turdi. Minbarga borishga erindi, shekilli, bu ham turgan joyida gapirib qo'ya qoldi.

– Ergashev faqat „Mash'al“ga emas, boshqa xo'jaliklarga ham tuhmat qilgan, – dedi suv tiqilgan surnaydek g'iyqillab. – Faqat sizning rayonga emas, boshqa rayonlarga ham borgan. Faqat paxtachilikni emas, chorvani ham o'zicha „taftish“ qilgan.

– Tuvri! – birinchi qatordan asabiy tovush eshitildi.

Tanidim, „Ferma tog'a“ning ovozi.

– Tuvri, – dedi u baqirib. – Fermaga borib, toza boshimni o'vritdi. Juz sovlidan juz to'qson jetti qo'zi oldiq, desam, o'zing'iz qo'shilib tuvdig'izmi deydi, uying' kuyg'ur!

Boyadan beri suv quygandek jim turgan zal qahqahadan portlab ketgandek bo'ldi. Negadir obkom vakili aqalli jilmayib ham qo'ymadi.

– Nega kulasanlar? – o'rtaroq qatorda o'tirgan Shaydul kassir o'rnidan sapchib turib, qo'lini paxsa qildi. – Al-

laqanday bir g'alamis pok odamlarning yuziga loy chaplasa, shu kuladigan gapmi?

Zalga sekin-sekin jimlik cho'kdi.

– Gap shu! – dedi obkom vakili g'iyqillab. – Ergashevning ishini prokuraturaga oshirishga majbur bo'ldik. O'ziga o'zi jabr qildi. Oilasi ham bezor bo'lgan ekan. Xotini bilan suhbatlashdik. Anchadan buyon ajrashmoqchi bo'lib yurardim-u, ikki bolamni ko'zim qiymasdi, dedi. – U bir zum jimib qoldi-da, tahdid aralash so'radi. – Qani o'rtoqlar! Sizlarning orangizdayam shunaqa „yozuvchilar“ bormi? Marhamat! Hamma sharoitni yaratib beramiz. Markazga bormoqchi bo'lsa, qo'liga samolyot biletiniyam olib beramiz! Gostinitsalarga bronniyam to'g'rilaymiz. Bormi, shunaqa ig'vogar?!

Militsiyanikiga o'xshaydigan formali odam o'tirgan joyida miyig'ida kuldi:

– Qo'rqmanglar. Pajalista! Rayon prokuraturasi Ergashevga o'xshaganlarni izlab yuribdi o'zi...

Zalga g'alati jimlik cho'kdi.

– Marhamat, qo'rqmanglar! – dedi semiz kishi battar g'iyqillab. – Obkom buva bilan gaplashdik. Ergashevga o'xshaganlar bo'lsa, bemalol ig'vo qilaversin, dedilar. Bormi, shunaqa mard?

– Uzr! – Rais buva xijolat chekib o'rnidan turdi. – „Mash'al“liklar unaqa emas. Bizning odamlar – halol! Elimiz g'iybatlarga uchmaydi. Mana, masalan, Qo'shoqjon Salimov! Bu yil gektaridan ellik uch sentnerdan hosil olishga bel bog'lagan ilg'or brigadirimiz. Qayoqdasan, Qo'shoqjon!

Meni chaqiryaptimi? Voy, men nima deyman? Tizzalarim qaltirab ketdi.

– Tursang-chi! – orqamda o'tirgan Chori gardanimga

shunaqangi zarb bilan tushirdiki, gandaraklab o'rnimdan turganimni o'zim bilmay qoldim.

– Qayoqdasan, Qo'shoq! – dedi Rais buva alang-jalang bo'lib.

– Bu yoqda! – Chori bir hayqirgan edi, butun zal menga o'girilib qaradi. Sahnaga razm solsam, Nargizxon ko'zlari o'tdek yonib, menga tikilib o'tiribdi.

– Ig'vogar sening brigadanga ham borgan edi-a? – dedi Rais buva.

– Bilmayman... – dedim ming'illab.

Chamamda, gapim og'zimdan chiqdi-yu, burnim eshitdi.

– O'sha ablah, Salimovning brigadasiga ham borgan, – dedi Rais buva stolda o'tirgan kattalarga yuzlanib. – Shu halol bolagayam tuhmat qilgan. Qo'shoqjon malades yigit! Tuhmatga chidolmay ig'vogarni bo'g'ib turganining ustiga borib qoldim. Ajratib olmasam, o'ldirib qo'yardi. To'g'rimi, Salimov!

– Suv berayotgandim! – dedim bo'ynimga olib. – Siz borganda hushi joyiga keluvdi.

– Ergaship senga tuhmat qildimi?

– Qildi, – dedim ovozimni baralla qo'yib. – Bultur gadovoyda olti yarim ming so'm olgansan deydi. O'n kun ilgari bir yuz sakson so'm maosh olding, deydi, nomard! Qani o'sha pul? O'zim to'rt oydan beri...

Gapimni tugatolmadim. Qiyqiriq kulgi, qarsakdan qu-log'im yorilib ketay dedi.

– Jim! Tishe! – Rais buva stolni mushtladi.

– To'rt oydan beri bir tiyin maosh olmagan bo'lsam... Panjini aytmaysizmi? „Uylanaman deb qarzga botganman, maosh qachon tegadi“, deb boshimni qotiradi.

– Bo'ldi! – Rais buva negadir asabiy bosh silkidi. – Rahmat.

– Tursunboy aka bo'lsa... – dedim dilimdagi gap qolib ketmasligi uchun shosha-pisha.

– Bo'ldi, tushunarli...

– Oysara yangam...

– O'chir-ey! – Rais buva ko'zlari olayib dag'dag'a qildi. – O'tir!

– O'tirsak o'tiraveramiz-da! Gapiraman deb ko'zim uchib turibdimi?

– Ko'rdilaringmi? – Rais buva qoshini chimirdi. – Ergaship har xil kavarniy savollar bilan oddiy mehnatkashlarni chalg'itmoqchi bo'lgan. Qarshi bo'lmasanglar, menda bir taklif bor. Ergashipga o'xshagan g'alamislarning qil-mishiga javoban bir ish qilsak... Bultur xo'jaligimiz bo'yicha gektaridan qirq uch sentnerdan hosil ko'targan edik. Bu yilgi majburiyatimiz qirq besh sentner edi. Kelinglar, hammamiz uchun hurmatli Obkom buvaga, Raykom buvaga jamoa xo'jaligi bo'yicha gektaridan qirq sakkiz sentnerdan „oq oltin“ olamiz, deb oshirilgan majburiyat qabul qilamiz! Qani, bitta qarsak bo'lsin, o'rtoqlar!

Rais buvaning o'zi birinchi bo'lib qarsak chaldi. G'ayrat bilan chaldi. Zaldagilar ham birin-ketin jo'r bo'ldi... Boshqalarni bilmadim-u, men majlis tezroq tugay qolsin, degan umidda o'ng kaftimni chap kaftimga urib qo'ya qoldim.

To'g'ri-da, majlis qancha tez bitsa, Nargizxon ham, men ham shuncha tez qutulamiz. Qachondan beri ko'r-madim axir. Aqalli bir og'iz gaplashib olay! Endi o'zim-niki-ku, Nargizxon!

Hamma o'zini eshikka urdi. Men bo'lsam, sahnadan ko'z uzmayman. Kattalar bitta-bitta sahna chetiga chiqib ketishdi. Faqat Nargizxon qoldi. Sahnada u, zalda men.

– Nargiz? – dedim baqirib.

Yo'q, baqirmabman. Ovozim shivirlab chiqibdi. Ajab, u baribir eshitdi. Yalt etib men tomonga qaradi-yu, sahna chetidagi zinalardan tusha boshladi.

Qator turgan o'rindiqlarni taraqlatgancha o'sha tomonga yugurdim. Zalning o'rtarog'ida ro'para keldik.

– Nargiz... – dedim-u, qo'lidan ushlashga jur'atim yetmadi. – Rozimisiz?

U ko'zimga tezgina qarab oldi.

– Siz... – dedi ovozi titrab. – Siz yaxshi odamsiz!

Shunday dedi-yu, iyagimdan cho'lp etib o'pdi-da, sahna tomonga chopqillab ketdi. O'ng yuzim yonib ketgandek bo'ldi. Iyagimni silab ko'rsam... G'irt ahmoqman-da o'zim! Ko'rmaysizmi, bugun soqolimni olmagan ekanman! Nargizxon o'pgan joy lovullagan ko'yi angrayib qolaverdim. Shu ish rostdan ham o'ngimda bo'ldimi? Nargiz rostdan ham meni o'pdimi?

Yuragim qinidan chiqqudek bo'lib tashqariga otildim.

Rais buva fontan yonida turgan qora „Volga“ga mehmonlarni o'tqazayotgan ekan. Odob saqlab kutib turdim.

„Volga“ jo'nab ketgach, u yonimga keldi.

– Obbo, guppi-yey! – dedi bosh chayqab. – Qovun tushirishingga bir bahya qoldi-ku, tentak... Mayli, ziyoni yo'q, – u yosh yigitlardek ko'z qisdi. – Qalay, kamchiliklar yo'qmi? Qalliq o'yiniga boryapsanmi? Nargizxon endi haloling-ku! Qachongacha o'rgataman senga, tutxo'r?!

O'N OLTINCHI BOB

QALLIQ O'YIN

Biz eskilik sarqitlaridan qutulganmiz. Bir zamonlar „qalin“ degan gap bo'larkan. Buni qarang-a, odam o'zi sevgan qizni sotib olsa! Borib turgan feodallik-ku, bu! „Sutpuli“ deyilsa, bu – boshqa gap! O'zingiz o'ylang:

ona bechora qizchasini ko'krakdan ayirguncha ozmuncha sut emizganmi? Qizchasini o'stirib, qog'ozga o'rog'liq qanddek qilib kuyovning qo'yniga sopqo'ygan onaning „sutpuli“ olishga haqi bormi, axir! Bo'pti-da, nima deysiz tag'in! (Dadam faqat eskilik sarqitlariga emas, yangilikka ham qarshi odam-da, o'zi! Singlimni uzatayotganimizda „Ona suti pulga sotilmaydi“, deb „sut haqi“ olmagan. Onam bechora qancha xafa bo'lgandi, o'shanda.)

Undan keyin... Avvallari kelinga kamida qirqta, bo'l-masa saksonta ko'ylak sovg'a qilinar ekan. Quda tomon ko'ylaklarni hamma ko'rsin deb qator qilib osib qo'yarkan. Buni qarang: kelin saksonta ko'ylakni nima qiladi? Har yili ikkitadan ko'ylak kiyganda ham, shunchasini to'zitguncha qirq yil o'tib, kampir bo'lib qolmaydimi? Ustiga ustak semirishi bor, ozishi bor? Moda eskirishi bor! Hozir bu sarqitdan ham qutulganmiz. Bor-yo'g'i „to'qqiz“ qilinadi. Ya'ni to'qqizta ro'mol (orasida puxovoy ro'mol ham, yaponskiy sim ro'mol ham bo'lishi shart), to'qqizta sirg'a (yoqut ko'zli, firuza ko'zli... Brilliant ko'zlisiyam teshib chiqmaydi). To'qqizta ko'ylak (atlas, shoyi, parcha, zamonaviyrogi bo'lsin desangiz – shifon, laylo, kupon), to'qqiz juft tufli (baland poshnali, past poshnali, uyda kiyadigan, ko'chada kiyadigan, hovli supurganda kiyadigan, kir yuvganda kiyadigan), to'qqizta paypoq, to'qqizta uzuk, to'qqizta... Yana nimaydi? Xullas, u yog'i himmatigizga bog'liq. To'g'ri-da! Kelin degani ochilib-sochilib yurishi kerakmi, axir. U uygayam, ko'chagayam bir xil kiyim kiysinmi?

Quda tomonga yuboriladigan o'ttitztami-qirqtami qo'y (biz oson qutuldik: bitta ho'kiz, bilan bor-yo'g'i to'rttagina qo'y berdik, xolos) yuz kilomi-ikki yuz kilomi guruch, o'n-o'n besh qop un, besh-o'n yashik ishkalad konfet, bir-ikki yashik choy, sabzi-piyoz... Xullas, arzimagan

narsalar. Nima, quda tomon hammasini o'zi yermidi! El oldiga dasturxon yozadi, mana, bizning kuyovni ko'rib qo'yinglar, deydi.

Rais buva Sojida qizining to'ng'ich o'g'liga to'y qilganida (uylantirish emas, o'g'il to'yi qilganida) o'z ko'zim bilan ko'rganman: to'yxonaning qoq o'rtasiga yuk mashinasi gurullab kirib kelgan. Mashina ustiga ichkilik to'la yashiklar taxlab qo'yilgan ekan. To'yga kelganlar o'z mavqeyiga qarab, bir xillari bir yashik konyakmi, bir xillari ikki yashik araqmi, vinomi, mashinadan o'zi tushirib olib to'yguncha ichgan edi... Biznikida qanaqa bo'lishini yana o'ylab ko'ramiz, hali orada „Rais chaqirdi“ bor. Buyam o'ziga xos odat. To'y arafasida jamoa xo'jaligining eng aqli, eng dono kattalari to'planib, bir qarorga kelishi kerakmi axir? To'y degani kengashsiz bo'lmaydi-ku, to'g'rimi?!

Xullas, biz tomonlarda eskilik sarqitlari yo'qotilgan. Faqat bitta odat hamon bor. U ham bo'lsa „qalliq o'yin“. Afsus, shundoq yaxshi udumimiz yo'qolib ketyapti. Butun boshli oblastimizning nari borsa ikki-uch joyida saqlanib qolgan. Rostini aytaymi? „Qalliq o'yin“ hech qanaqa „sarqit“ emas! Menga qolsa, bu odatni butun O'zbekistonga yoyish kerak!

„Qalliq o'yin“ni kim o'ylab topgan bo'lsa, otasiga ming rahmat! Nima qipti! Kuyov o'z halolining uyiga boradi. Albatta, kunduzi – el nazarida emas, qorong'ilatibroq boradi. Albatta, eshikni ochib kirmaydi. Devor oshadimi, tuynukdan emaklaydimi, xullas, bir yo'lini topadi-da! Har borganida qo'lida kelinga atalgan bironta sovg'a bo'lishi shart. Atirmi, bir jo'ra atlasmi... Mayli-da! Kelinning onasiga ikki lo'ppak choymi, biron kilo ishkaladmi, qo'shib olsa, yana yaxshi. Negaki, „qalliq o'yin“ning bir sharti bor. Kuyov „o'g'rincha“ borganini kelin bilan onasidan

bo'lak hech kim bilmasligi kerak. Xudo ko'rsatmasin, agar kelinning otasi ko'rib qolsami?! Shunaqangi jahli chiqadi, shunaqangi jahli chiqadiki... Teskari qarab, uydan chiqib ketadi! Albatta, butunlay emas, boshqa yoqqa ham emas, narigi uyga kirib eshikni ichidan berkitib oladi.

Bugun biz qalliqqa ketyapmiz! Boshda yap-yanagi do'ppi. Egnimizda oppoq ko'ylak, jinsi shim. Ilgari hech bunaqa shim kiymaganim uchunmi, oyog'im taxtakachlangandek qotib turibdi. Cho'ntakda „Karmen“ degan atir (qaynanamizga sovg'a), qo'yinda bir jo'ra „juhud“ atlas – Nargizxonga padarka! Shu kungacha Nargizxonning uyiga Tulporimni minib kelardim, bu safar Tursunboy akamning pat-patini minib olganmiz. To'g'ri-da, qalliq o'yinga ham eshak minib boradimi, odam. Tag'in Nargizxonning oldiga-ya! Kecha Tursunboy akamga shuni aytgan edim, „pat-pat“ meniki emas, umuman, hech nima meniki emas, yangang bilan gaplashaver“, deb to'ng'illadi. Oysara yangamga qoyilman. Bu safar hecham ziqnalik qilmadi. Nargizxonning otini aytishim bilan bo'yniga osib olgan pat-pat kalitini darrov olib berdi. „Baxtli-saodatli bo'linglar, o'zinglardan tininglar“, deb duo ham qildi. Mototsikl ko'pdan beri minilmagani uchun akkumulyatori kuchsizlanib qolgan emasmi, pedalni tepaverib terlab ketdim. Yo'q, haytovur bir amallab motorni o't oldirdim. Mana, ketyapmiz, „lulka“ni yeldirib!

Nargizxonning qasrdek uyi oldiga yetib kelganimda allaqachon qorong'i tushgan edi. Baribir barvaqt kelib qolibman. O'zim hovliqdimmi, pat-pat „Jiguli“dek yeldimi, bilmayman. Har qalay, ko'chaning u tomon, bu tomonida ivirsib yurgan odamlarni ko'rib uyaldim. Mototsiklni univermag panasiga olib o'tib kutib turdim. Nazarimda, ming soat o'tdiyov! Nihoyat, ko'chalar tinchib qoldi.

Tarillatib olamni buzmasligi uchun pat-patni yetaklab Nargizxonning darvozasiga kelsak, hamma yoq jim-jit. Shoti qo'ysa yetmaydigan derazalarda chiroq o'chgan. Yuragim gupullab ketdi. Bundan chiqdi Nargizxonning onasi hovli o'rtasidami, darvoza oldidami, bizni kutib turibdi. Cho'ntagimdagi atirni paypaslab qo'ydim, joyida! Qiziq, kelinning o'zi qaysi xonada ekan?

Tavakkal qilib, darvozani itargim keldi-yu, nomus qildim. Manavi padarla'nat devorning biron yerida nahrapahra joyi bordir axir! Bir vaqtlar Oysara yangamnikiga mushak sabzi olib chiqqanimda tuynukdan o'tganim esimga tushib ketdi.

Mototsiklni darvozadan ellik qadamcha nariga, devor tagiga oborib qo'yib, hamma yoqni tekshirib chiqdim. Qayoqda! Devor, xumpar, boshdan oyoq pishiq g'ishtdan urilgan, loy o'rniga sement ishlatganmi, nima balo! Tuynuk tugul, tirqish ham yo'q. Tag'in bu devorga odamning bo'yi yetsa ekan! Tuyaning ustiga chiqib osilsang ham, qo'ling cho'zilib qoladi. Nima, uyimga borib narvon olib kelishim kerakmi endi! Xunob bo'lib turgan edim, devor etagida, yo'l yoqasida g'o'dayib turgan baqaterakka ko'zim tushdi. Baxtimni qarangki, devorning u tomonida ham gilosmi, olchami, allaqanday daraxt xo'ppayib turibdi. Juda soz-da! Terakka osilib, devorga chiqamiz. Devorga minib olib, ozgina surilsak, narigi tomondagi daraxtga yetib olamiz. Keyin qarabsizki...

Kelinga atalgan atlasni yelkamga tashlagancha terakka tirmashdim. Ish bundoq bo'пти. Bir zumda devor ustiga minib oldim. Devor tepasiga qirrador qilib tunuka yopilgan ekan. Sabil qolgur tunuka kun bo'yi oftob tig'ida qizib yotgan ekanmi, shim tagidan orqamga jazilab yopishdi. Qo'limning kuyganini aytmysizmi! Xo'sh, nima bo'пти? Jon kuydirmasang, jonona qayda! Bilaman,

Nargizxon qo'sha-qo'sha xonalarning birida meni intizor kutyapti. Onasi ayvondami, hovlidami, haq deb yo'limga ko'z tikib o'tiribdi! Atir cho'ntagimdami axir? Joyida.

Yap-yangi jinsi shim ham rasvo bo'ldi! Atlasga chang yuqmasa bas! Erta bahordan beri tunukaga qo'ngan ikki enlik changni supurib, surila-surila, hovli tomondagi daraxtga omon-eson yetib oldik. Gilos ekan! Osmon baravar yong'oqdan kalla tashlagan odamga allaqanday gilos nima bo'пти? Daraxt emas, naqd shotining o'zginasi-ku, bu! Biz kelishimizni mo'ljallab ataylab ekib, o'stirib qo'yishganmi deyman!

Ikki quloqcha joy qolganda tap etib yerga sakradim. Yelkamga tashlab olgan atlas, sirg'alib, tuproqqa tushdi. Engashib, endi atlasga qo'l cho'zgan edim, orqa tomondan „g'-g'ap“ degan vahimali tovush eshitildi! Yumshoq joyim chunonam achishdiki, ko'zimdan o't chaqna ketdi! Jonholatda burilib qaragam, quloq-dumi kesilgan, kamida Tulporimning yarmicha keladigan it orqamga yopishib tortqilayapti. Ko'zlari olovdek yonib, nuqul irillaydi, hayvon!

Urib bo'lmasa, tepib bo'lmasa, nima qilsayam, Nargizxonning iti! Jonim og'rib ketyapti-yu, dod solishga or qilaman. Kuyovmiz axir! Atlasni ham unutib, gilosga tarmashdim. Shundayam qo'yib yubormaydi, ablah! Indamay tursam, yeb qo'yadigan. Chap oyoqlab ko'kragiga bir tepdim-da, shoxdan shoxga sakrab devorga chiqib oldim. Baqaterakka yetib olishga qanoat qilmay, o'zimni tappa yerga otdim. Xayriyat, mototsikl joyida turgan ekan. Pedalni uvallo tepaman, qani o't olsa, la'nati! Yo'q, oxiri tun sukunatini tilka-pora qilib, patillab ketdi. Ha, mayli! Avval egasiga uylanib olay, Reksni daraxtga bog'lab qo'yib, shunaqangi savalaymanki, itning kunini boshiga solmasam, Qo'shoq otimni boshqa qo'yaman!

Mototsiklimni tarillatib, haydab ketdim. O'ng dumbam lovullab achishardi. Kallamga g'alati o'ylar keldi. Qiziq, it bog'loqmidi, yechiqmidi? Kelib-kelib it bog'langan daraxtdan tushdim shekilli...

Xayolimni to'plab olmasimdan orqa tomondan boyagi vahimali, bo'g'iq vovullagan ovoz eshitildi. Egarda o'tir-gancha burilib qaragam, xuddi o'sha la'nati it qorong'ida junlari hurpayib ketimdan yugurib kelyapti. Bundan chiqdi, yechiq ekan-da. Darvoza ham ochiq ekan-u, biz bilmabmiz!

Kuchim boricha gazni bosdim. Buni qarangki, ablah it mototsikldan ham tez yugurarkan. Xuddi samolyotday uchib kelyapti. Qaragam, irillab kelib sonimga yopishadigan. Jonholatda tormozni bosgan edim, kuch bilan kelib lulkaga urildimi, nima balo, orqa tomonda ayanchli „vanggg“ degan ovoz eshitildi. Pat-patim yo'lga ko'ndalang bo'lib qoldi. O'girilib qaragam, chang-to'zon orasida mening jonimga ozor bergan it tipirchilab yotibdi. O'! Bu kuningdan battar bo'!

Hamon lovullab achishayotgan joyimga qo'limni olib borsam, kaftimga issiq narsa tegdi. Tushundim. Bundan chiqdi, singlim ataylabdan bozorga tushib olib kelgan jinsi shimning bir parchasi itning og'zida qolibdi. Kim bilsin, o'zimizga tegishli etning ham talaygina ulushini yamlab yutdimi, bu ochofat!

Bir mahal yorqin chiroq nuridan ko'zim qamashib ketdi. Ro'paradan uchib kelayotgan allaqanday mashina g'iyqillab to'xtadi.

– Joningdan to'rganmisan, ahmoq!

– Iye, ovoz tanishga o'xshaydi-ku! Kim bo'ldi bu?

Mashinaning chap eshigi ochilib-yopildi. Shofyor chiroq nuriga o'tib, qo'lini paxsa qildi.

– Esingni yedingmi?

Ha, Rais buva ekan! Kun issiq bo'lsa ham egnida kostyum, medallarini taqib olgan!.. Qiziq, nega shofyor yo'q?

Shu payt o'ng tomondagi eshik ham ochildi. Kimdir yerga sakrab tushdi. Hayajondan „yarador“ joyimning achishishi ham paqqos esimdan chiqib ketdi. Nargizxon-ku! Atlas ko'ylak kiyib olibdi. Chiroq nurida oyog'ida oq tuffisi borligini ham ko'rdim. Endi chaqirmoqchi edim, Rais buva shodon xitob qildi.

– E, senmisan, tutxo'r! Nima qilib yuribsan, bema-halda?

Rais bilan nima ishim bor? Xayolimda boshqa gap charx urardi. Bundan chiqdi Nargizxon uyida yo'q ekan-da.

Nargiz menga yarq etib qaradi-yu, tuproq changitib, biz kelgan tomonga yugurib ketdi. Tushundim, Rais buvaning oldida men bilan gaplashishga uyaldi...

Rais buva yaqin kelib, qo'l cho'zdi.

– Obbo, tutxo'r-ey! – dedi qo'limni qisib. – Tushunarli... Bugun shunaqa bo'pqoldi, Qo'shoqjon! Rayonga majlisga chaqirishuvdi. Qallig'ing ham borishi kerak edi, o'tir mashinaga.

U hamon yo'l o'rtasida ko'ndalang turgan mototsiklga razm soldi-da, kulimsiradi.

– Tursunboyning pat-pati-ku! O'zimga aytmaymanmi, yangisini padarka qilmaymanmi!

Egardan tushishga uyalardim. Shimim dabdala bo'lib ketgan, orqam achishyapti, qurib ketgur.

– Bo'pti, men ketdim! – Rais buva „Niva“ga mindi. Mashinasini keskin burdi-da, g'izillab haydab ketdi.

Nargizxon ketgan tomonga qarab qo'ydim. O'zi ham, iti ham ko'rinmasdi. Chang-to'zon orasida ancha turib qoldim...

O'N YETTINCHI BOB

TO'Y

Ko'ngli o'sgan odamning yarasi ham tez bitarkan. Nargizxonning Reksjoni qopgan joyim bir haftacha achi-shib yurdi-yu, baribir tuzaldi. Hech kimga aytmay oyna-ga teskari qarab yaramga ko'kdori surdim. Kigiz kuydirib bosdim. Xullas, o'ng tomonim kirza etigimning tagchar-midek qotib qolganini hisobga olmaganida, ko'p o'tmay sen ko'r-men ko'r bo'lib ketdi. Qaytaga yaxshi: o'sha yog'imni yerga berib yotsam, zax o'tmaydi.

Baxt kelsa, qo'sha-qo'sha... deganlaridek, hayotimda birvarakay ikkita quvonchli voqea bo'ldi. Birinchidan, to'y. Ikkinchisi... Shodivoy keldi! Ishonasizmi, shuncha yildan beri qishloqqa qadam bosmay qo'ygan, o'qishni bitirganidan keyin Toshkentda ishlab qolgan jonajon jo'ram Shodivoy to'ydan bir kun ilgari uyimizga o'z oyog'i bilan kirib keldi. O'lay agar tanimadim. „Zaporojets“ini „Ferma tog'a“ning pichan g'aramiga kalla qildirib, Rais buvadan dakki yegan jo'ram shumi? Toshkentdagi gastinisada pul sanayman deb shaytonlab qolayozgan do'stim shumi? Quyondek biqqigina, yumshoqqina o'rtog'im, chunonam o'zgarib ketibdiki, odamning aqli shoshadi. Qomatni qarang, qomatni! Qilich deysiz! Odamga shunaqangi sinchiklab tikiladiki, ko'zi rentgenga o'xshab, u yog'ingdan kirib bu yog'ingdan chiqib ketgudek. Ikkilanibroq turgan edim, yugurib kelib, bir quchoqladi, bir quchoqladi, qovurg'alarim qirsillab ketdi. Nuqul o'padi, xumpar!

– Qo'yvor, yalab tashlading-ku, odamni, kelinniyam haqi bor bizda! – deb arang qutuldim.

Xullas, to'y ustiga to'y!

Mayli, yaxshisi, bir chekkadan gapirib bera qolay. Shundoq qilib, taomil bo'yicha nikoh to'yidan uch kun

oldin „Rais chaqirdi“ bo'ldi. Otam to'y tashvishi bilan yelib-yugurib, qon bosimi oshib ketgani uchun kuyovim „Rais chaqirdi“ga keladigan aziz mehmonlarning dasturxoniga taalluqli masalalarni onam bilan maslahatlashib qo'ya qoldi. Bizlarni ovora qilmaslik uchun ro'yxatni o'zi tuzib kelgan ekan. Cho'ntagidan qog'oz chiqarib sharillatib o'qib berdi.

– Qand-qurs, ho'l meva, quyuq-suyuq ovqat o'z yo'liga! – dedi tomoq qirib. – Xo'sh, degandan, besh kilo qoqoti bodom (Katta odamlar tishida chaqib o'tirsa uyat bo'ladi. Ikki barmog'ining orasiga olib bir qissa o'zi sinib ketadigani tuzuk). Uch kilo yong'oq! (Chaqib mag'zini ajratib olishga vaqt qani? Bozordan tayyor mag'zini olib qo'ya qolasiz.) To'rt kilo sho'rdanak (Biz tomonlarda yaxshisi topilmaydi. Buxorodan olib kelasiz). Besh kilo qoramayiz. (Buning yarasi oson. Raysentrdagi bozorda Uchqoraning manaman degan mayizini sotadi). Anor suvi (Rais buva konyakni anor suvi bilan zakuska qiladilar). Uch litrli shisha ballonda to'rttagina bo'lsa yetib qolar. Ammo svejij bo'lsin. Dashnobodniki bo'lsa, yana yaxshi. Nordon – shirin-da! Sabzi suvi (Unisini ko'pchilik ichmaydi. Ammo Shaydul kassir araq zotini og'ziga olmaydi. Ichkilikning o'zi tugul shishasidan hazar qiladi. Shu odamga). Ha, boring ana shundan besh litr bo'lsin! Tovuq – o'ttizta. Yaxna go'sht – o'n kilo. Ichkilik. Bir yashik konyak – armanskiy. Juda bo'lmasa, „Beliy aist“ degani bor. Rais buva o'zimizning xashaki konyaklarni ichmaydilar. Araq – bir yashik. Pivo – uch yashigi yetib qolarov... Shampan kerakmas. Mabodo Qo'shoqjonning o'zi ichmasa... – u menga bir imo qildi-da, tag'in tomoq qirdi. – Bitta qo'y so'yamay iloj yo'q. Raisning oldiga kalla kelishi kerak-ku!

Kuyov ro'yxat yozilgan qog'ozni buklab-buklab cho'ntagiga suqdi. Eski ko'rpachada xomush o'tirgan onam barmoqlarini bukaverib, hisobdan adashib ketdi, shekilli, ko'zlari javdirab menga qarab qo'ydi.

– Sabzi suvi necha dona edi? – dedi garangsib.

– Bular... To'yning dasturxonigami? – dedim kuyovga termilib.

– Nima? – kuyov ilon chaqqandek sapchib o'rnidan turib ketdi. – Siz echki olayotganingiz yo'q, Qo'shoqjon, – dedi ovozi titrab. – Uylanyapsiz... Biz ham „Rais chaqirdi“ qilganmiz. Bir emas uchta qo'y so'yganmiz. Kim biladi, „Rais chaqirdi“ga Raykom buvaning o'ziyam kepqoladimi?... Ular ham siz-u bizga o'xshagan odam! Bitta qorni bor. O'lguncha emas, to'yguncha yeydi. Qolganini to'y dasturxoniga tortib yuboraverasiz-da!

...Shundoq bo'ldi. „Rais chaqirdi“ga qishlog'imizdagi eng mo'tabar odamlar keldi. Ya'ni Rais buva, „Ferma tog'a“, naynov Shaydul kassir, o'zimning tog'am, kuyov. Dadam bilan meni hisoblamaganda besh kishi bo'lishdi... Bodomlar chaqildi, yong'oqlardan tanovul qilindi, handalak yeyildi... Rais buva konyakni anor suvisiz icholmasligi rost ekan. Anor suvimiz didiga uncha o'tirishmadimi, bor-yo'g'i bir shishagina konyakni bo'shatib „Endi bizga uzr, majlisga boradigan odammiz, boshqa icholmaymiz“, dedi. Shaydul kassirning araq zotidan xazar qilishiyam to'g'ri ekan. Sakkiztami, to'qqiztami pivoni uch litrli sabzi suviga omuxta qilib ichdi-da, terakdek qaddini rostlab, bir-ikki silkinib qo'ydi. Pivo pastroq tushsin dedi chog'i...

Sho'rva ichib, osh yeb bo'lingach, asosiy maqsadga ko'childi.

– Xo'o'sh, Salimboy aka! – dedi Rais buva peshanasidan marjon-marjon oqayotgan terni sochiq bilan artib. –

Quda tomonga jo'natiladigan hamma narsalar joyida-a? Ho'kiz, qo'ylar, guruch, latta-putta, „to'qqiz“lar.

– Joyida... – bir chekkada o'tirgan otam, zo'rg'a ovoz chiqarib ming'illadi. Bechoraning rangi ketib, lunjini uchirishgayam madori qolmaganini payqadim.

– „Sutpuli“, quda-qudag'aylarga sarpolar?..

– Hammasi, – dedi dadam battar dami ichiga tushib.

– Malades! – Rais buva „Qooop“ etib kekirdi. – Bo'l-masa, masala hal ekan-da! „Qizil to'y“ining tartibini kelishib olsak bo'ldi. Mikrofon...

– Bizdan! – kuyov qo'lini ko'ksiga qo'yib o'rnidan turmoqchi edi, chayqalib, yonboshlab qoldi (Mehmonlar kelguncha pishib qolgandi o'zi).

– Bizdan! – dedi shang'illab. – Texnikaning pirri – o'zimiz...

– Yaxshi! – Rais buva yana bir kekirmoqchi bo'ldi-yu, shashtidan qaytib, chuqur nafas olib qo'ya qoldi. – Bilamiz, to'y degani ichkiliksiz o'tmaydi. Besh yashik konyak. O'n yashik araq. Uch yashik shampan, yigirma yashik pivo, o'ttiz yashik mineral suv... Issiqda suv juda ketadi...

Dadam Rais buvaning og'zidan muttasil otilib chiqayotgan so'zlardan qulog'i qomatga kelganday, ikki yuzi ko'karib ketdi.

– Shuncha ichkilik... Issiq kunda, – deb ming'illagan edi, Rais buva jerkib berdi.

– O'lar joydamisiz, Salim aka! Bitta-yu bitta o'g'lingiz... El ichida yurgan odamsiz... Biz sizga ko'pkari qilib sovringa ho'kiz qo'ying deytoganimiz yo'q, olish qilib, tovoq qo'ying deytoganimiz yo'q. „Qo'y so'ydi“ qiling, „Kuyov qochdi“, „Supra qoqdi“ qiling demadik! Nima qilsak, elimizning obro'si ketmasin, deb qilyapmiz. Ana, „Pravda“ jamoa xo'jaligida bir suvchi o'g'lini to'y

qildi. Olishning sovriniga tuya qo'yibdi, azamat! O'sharlardan kam joyimiz bormi?! Yaxshimas-da! – u arazlab „Ferma tog'a“ga qaragan edi, sho'rdanak chaqib o'tirgan „Ferma tog'a“ tasdiqladi.

– Tuvri! Mong'a qorang', Salimboy aka! Pul kerakma sizg'a, obro'ma?

– Raykom buvani to'yingizga kelishga arang ko'ndirdim, – Rais buva norozilik bilan qoshini chimirdi. – Kuyov o'zimizning yigit dedim. Jovli Mengliyevichning qancha qadrdonlari bor. Kim bilsin, hali obkomdan ham kelib qolishadimi... Undan keyin... Kamida to'rt sostap yallachilar bo'lsin! Televizorda chiqadiganlaridan ayting! Qalang'i-qasang'ilarining keragi yo'q. Xo'o'o'sh, endi... – Rais buva chuqur o'ylanib qoldi. – „Sharvatxona“¹da kim turadi?

– Men! – kuyov tag'in o'rnidan turmoqchi bo'ldi-yu, bu safar yonboshlab o'tirmadi. Gursullab yiqilib qo'ya qoldi.

– Bekor aytibsan! – Rais buvaning jahli chiqib ketdi. – Qo'yni bo'riga topshirar ekanmiz-da! Mehmonlar kelmasidan araqning yarmini urib qo'yarsan. Gap shu: „sharvatxona“da Shaydul turadi!

– Ma'qul, Rais buva! – Shaydul kassir qo'lini ko'ksiga qo'ydi. – Bir shisha pivoni begona qilgan – nomard!

– Malades! Vecherni Jovli Mengliyevichning o'zi boshqaradi. Quda tomon bo'lsayam, ziyoni yo'q. U kishini hamma kattalar taniydi... Undan tashqari... Odamlarni sostap-sostap bilan joylash kerak. To'rda o'tirgan kattalarning oldida har xil qalang'i-qasang'ilar o'ralashmasin. Bizning istolga glavniy ekanamis bakovul bo'lsin: paradichniy odam. Bo'ldimi, opke kallani.

¹ Sharvatxona – to'yda ichkiliklar saqlanadigan joy.

Rais buva menga buyurgani uchun dik etib o'rnimdan turdim-u, oshxonaga yugurdim. Onam qo'yning kallasini allaqachon tovoqqa solib tayyor qilib qo'ygan ekan. Qo'y bechora so'yilayotganida bir ko'zini yumib o'lgan ekanmi yo kalla qozonga tushgandan keyin bo'lganmi, bilmadim. Xullas, kallaning chap ko'zi joyida, o'ng ko'zidan darak yo'q.

Rais buva kallani chaqqonlik bilan kesib taqsimlashga kirishdi. Dadam, shu uyning egasi bo'lgani uchun ulushiga qo'y peshanasining go'shti tegdi.

– Sen, Shaydulboy, xatga ko'p tikilasan! – dedi Rais buva tantana bilan. – Ko'zing o'tkir bo'lsa, hisobdan adashmaysan... – U peshanasidan muttasil oqayotgan terni bilagiga artib, kallani o'girib qaragan edi, qo'yning ko'zini topolmadi. Hayron bo'lib, bu tomonini aylantirdi. Yengil tortib, ko'zni pichoq uchiga ilib, Shaydul kassirga uzatdi.

Kuyov zapchast tarqatayotganida tili yanayam biyron bo'lishi uchun tilni tanovul qildi.

– Yaxshi hasip ekan, – deb qo'ydi labini chapillatib.

Rais buva qo'yning jag' go'shtidan mo'lgina kesib oldi.

– Sen bola madaniyat boshqarmasida ishlaysan, kesakdan o't chiqqanmi, nima balo, nuqul adolatdan gapirasan! – Rais buva jag' go'shtini tog'amga ilindi. – Ma, jag'ingga quvvat bersin!

Bizga quloq tegdi.

– Ma, tutxo'r! Qulog'ing ding bo'lsa, kelinning shivirlashini yaxshi eshitadi! – Rais buva „Qoyil qildimmi“ degandek hammaga bir-bir qarab qo'ydi.

„Ferma tog'a“ qiyqirib kuldi...

– Tuvri, Rais buva! Quloq jesa, qulog'i uzun bo'ladi!

Rais buva dandon sopli pichoq bilan qo'yning bosh suyagini chaqdi-da, miyasini tuz, murch bilan iylab dumaloqladi, kattaroq yong'oqdagini o'zi yeb oldi.

– Rrrahmat! – dedi kuyov yotgan joyida g'o'ldirab. – Rrrahmat, Rais buva. Miyadan ko'proq yeng. Aqlingiz to'lishadi!

Shu bilan „Rais chaqirdi“ poyoniga yetdi. Rais buvaga to'n, Shaydul kassirga do'ppi, „Ferma tog'a“ga qiyiq sovg'a qildik. Aziz mehmonlar xayrlashib chiqib ketganidan keyin asosiy to'y taraddudi boshlandi.

* * *

Rais buva otamga „To'yingizga kattalar keladi“ degani bejiz emas ekan. Bir odamga hurmat bo'lsa, shunchalik bo'lar! Otam bir pensioner bo'lsa, men xashaki bir brigad bo'lsam. To'yimizga semiz obkom vakili, Raykom buva, paxta zavodining direktori – taqirbosh Viktorov, – yana qanchadan qancha kazo-kazolar kelib o'tiradi-yu, men sevinmay kim sevin! Aslida, qaynatam ham kelaversa bo'lardi-yu, taomil bo'yicha qizning otasi to'y kuni kuyovnikiga bormaydi-da! Hammadan yaxshisi shuki, qadrdon jo'ram Shodivoy kuyovnavkar bo'lib kelinnikiga bordi. Nargizxonning darvozasidan kirib borayotganimizda allaqanday qiltiriq kampir „Un sochar“da mo'ljalni noto'g'riroq olib ko'zimga un sepib yuborganini hisobga olmaganida, hammasi zo'r bo'ldi! Men-ku, mayli, Shodivoyning kulrang kostyumi ham oppoq unga belandi. To'y qilaman, deb bo'g'zimizgacha qarzga botib qolmaganimizda-ku, jo'ramga ertagayoq quling o'rgilsin kostyum sovg'a qilardim-a...

...Mana, o'tiribmiz, dasturxon to'rida! Hovlimiz mash'ala bo'lib ketgan. Stollar noz-ne'matlarning ko'pligidan belangi bo'lib qolgan. O'ng yonboshimda Nargiz-

xon... Yuziga harir parda tutib o'tiribdi (Pardalaringga jonim tasadduq). Chap tomonimda Shodivoy! Yap-yangi kostyumi rasvo bo'lgani haliyam esidan chiqmaganmi, hayronman, qovog'i soliqroq. Nariyoqda kelinning dugonolari. Rais buvaning yonboshida Raykom buva, Raykom buvaning yonida obkom vakili, uning yonida Viktorov!

Biz o'tirgan qator – ulug'larniki! O'zim-ku, ichmayman. Ammo „Napoleon“ konyagi-yu armani konyakdan tortib, „Posolskiy“ degan araqqacha (Viktorov shunaqa araq icharkan – hidi sezilmasmish), dumba-bovur zakuskadan tortib, qul-qul tovuqqacha, xandon pistadan tortib bodomgacha paydar-pay kelib turibdi. Rais buva aytgandek, glavniy ekanamisning o'zi bakovul.

Ikki tomondagi dasturxon ikkinchi darajali: bo'lim boshliqlari, bug'altir, bosh agronomlarniki. U yerdagi konyag-u araqlar „mestniy“. Zakuskalar ham o'rtacharoq.

Etak tomonda brigadamdagi jo'ralarim – Chori, Panji, Juman, Tursunboy aka, maktab malimlari o'tirishibdi. Ularga „Chashma“, pivo, qo'l yetar qilib pomidor, sho'r bodringlar qo'yilgan. „Rais chaqirdi“da shunga kelishilgan. Pivo degani sho'r bodring bilan yig'lab ko'rishadi-da!

Bir mahal mikrofon ushlagan Jovli aka (yo'g'e, nega endi „Jovli aka“ bo'larkan, axir, endi u mening qarindoshim-ku. Bundan chiqdi Jovli akajonim!) O'rtaga chiqdi. Mikrofoniga uch-to'rt marta pufladi.

Jovli akajonim mikrofonni qo'liga olishi bilan kelin-kuyov o'rnimizdan turib, ta'zim qildik (Taomil shunaqa).

– Qadrlil aziz mehmonlar! – dedi Jovli akam tantanali ohangda. – Bugun biz faqat rayonda emas, oblastimizda dong chiqargan „Mash'al“ jamoa xo'jaligida o'tiribmiz. Shu sababli birinchi so'zni oblastimiz vakili, hammamiz uchun hurmatli o'rtoq Gadoyevga beramiz. Qani, bir qar-sak bo'lsin!

U shapir-shupur qarsaklar ostida mikrofon simini sudrab kelib, obkom vakiliga tutqazdi. Qarang, semiz kishining familiyasi Gadoyev ekan-da! Shu paytgacha bilman ekanman.

– O'rtoqlar! – dedi Gadoyev surnaydek g'iyqillab. – „Mash'al“ jamoa xo'jaligini yaxshi bilamiz! Chinakam mash'al xo'jalik. Bu yil har gektaridan qirq sakkiz sentnerdan „oqoltin“ olmoqchisiz. Men sizlarga hammamiz uchun hurmatli Obkom buvaning salomini topshiraman. – U bir qo'lida mikrofon changallagan ko'yi qarsak chalgan edi, boshqalar ham jo'r bo'ldi. – Kelinglar, shu xo'jalikning dono rahbari, do'stimiz Toshmamat Alimovichning sog'lig'i uchun qadah ko'taraylik!

Jovli akajonim pildirab kelib, mikrofonni oldi.

– Yana bir qarsak bo'lsin! Avatsiya, avatsiya! – dedi hayqirib. – Quyilsin!

Qarasam, yonimda o'tirgan Shodivoy konyak shishasini ochib, o'zining oldidagi qadahga to'ldirib quyyapti. Men ham shosha-pisha shampanga yopishgan edim, tirsagi bilan turtdi.

– Menga ber! – dedi to'ng'illab. – Odob saqlab o'tir-sang o'lasanmi! Kuyov degan noming bor! – Shampanni paqillatib ochdi-da, bir emas, ikkita bokalga voshillatib to'ldirdi. – Ich! Qallig'inggayam ichir!

– Men ichmayman-ku, Shodi!.. – dedim nima qilishimni bilmay.

Shodivoy menga qayrilib qaramadi. Konyakni qultul-latib ichib oldi. Parda ostidan Nargizxonga shampandan uzatdim.

– Jinday iching... – dedim yalinib.

Nargizxon muloyim jilmaydi.

– Menga mumkin emas.

– Mengayam, – dedim rostiga ko'chib. – Bola bo'lib og'zimga olmaganman.

– To'g'ri qilasiz... – Nargizxon boyagidan ham shirinroq tabassum hadya etdi. (O'zim aylanay mehribonimdan!)

Hushimni yig'ib olib, boshimni ko'tarsam, Rais buva gapiryapti.

– Kelinglar, hurmatli do'stlar! Avvalo hammamiz uchun hurmatli Obkom buvamizning, obkom vakili o'rtoq Gadoyevning, aziz akamiz Raykom buvaning, zavodimiz direktori o'rtoq Viktorovning, shu xonadon qudasi – savdo a'lochisi o'rtoq Qo'shshayevning, qolaversa, qadrdomimiz Jovli Mengliyevichning salomatligi uchun qadah ko'taraylik! Biz – rahbar tashkilotlarimizning ishonchini, albatta, oqlaymiz! Gektaridan qirq sakkiz emas, qirq to'qqiz sentnerdan „oq oltin“ olamiz!

Odamlar endi qadahga qo'l cho'zgan edi, Rais buva jerkib berdi.

– Shoshmanglar hov! Shundoq ulug'larning salomatligi uchun atigi bitta ichib qutulmoqchimisan! Yo'o'o'q, bunaqasi ketmaydi, Obkom buva uchun bitta, o'rtoq Gadoyev uchun bitta, Raykom buvamiz uchun bitta, o'rtoq Viktorov uchun, o'rtoq Qo'shshayev uchun, qadrli Jovli Mengliyevich uchun alohida-alohida ketma-ket olti marta ichasanlar! Oppoq qilib olmagan – xotin! Hamma o'rni-dan tursin!

Chor-nochor Nargizxon ikkalamiz yana turdik. Bir mahal chap tomondan g'o'ldiragan ovoz keldi.

– Mana bu – Obkom buva uchun! Bunisi – Raykom buva uchun... Mana bunisi dadam uchun...

Qarasam, Shodivoy konyakni paydar-pay quyib otyapti.

– Jinnimisan, o'v! – dedim o'dag'aylab.

– Ishing bo'lmasin! – Shodivoy g'alati iljaydi. – Bular uchun ichmay bo'ladimi! Bular... Bular... – Jo'ram kon-

yak to'la qadahni shoshilmay, juda xotirjamlik bilan gul solingan vazaga quydi.

– Bular uchun sen ichasan, men ichaman, ana, gul ham ichadi...

Esini yeganmi jo'ram!

Rais buva ziyrak-da! Shodivoyning tovushini eshitib, mikrofondan ovozi baralla qo'yganicha, menga dashnom berdi.

– Keling ichirmaysanmi, qanaqa kuyovsan o'zi!

Boyagi bokalni tag'in Nargizxonga tiqishtirdim.

– Ola qoling endi!

Nargizxon indamadi-yu, keskin bosh chayqadi. To'g'ri qildi. O'zi ichgan qizlarni jinim suymaydi. Xayriyat-ey, o'tirishga ruxsat tegdi. Kuyov-kelin endi joyimizga cho'kayotgan edik, Rais buvaning gapi chala qolgan ekan.

– O'rtoqlar! – dedi mikrofondan. – Qo'shoqjonni ham-mang yaxshi bilasanlar! Yaxshi ko'rasanlar! Menam o'z o'g'limdek ko'raman. Eng peredovoy brigad! To'g'risini aytsam, mushtday bolaligidan mehrim tushgan. Adashmagan ekanman. Ataylabdan Toshkentdek shahri azimga, katta o'qishga olib borganimda, „Yo'q, Rais buva, men paxtakor bo'laman“ degan, to'g'rimi, Qo'shoqjon? – Rais buva mikrofonni changallagan ko'yi menga qarab qo'ydi. Nima deyishimni bilmay qoldim. Shodivoyga razm solsam, labi burilibroq iljayib o'tiribdi.

Xayriyat, Rais buva tag'in ziyraklik qildi.

– Gap qanday vazifani ado etishda emas, qanaqa ado etishda! Bugun Qo'shoq Salimovni butun O'zbekiston taniydi. Kelinni aytmayizmi, Nargizxonni! – Rais buva nafasini rostlab oldi-da, avvalgidan ham tantanavorroq ohangda davom etdi: – Nargizxon ham o'zimizning farzanddek gap. O'zimizning ko'zimiz o'ngida ulg'aydi. O'rtoq Qo'shshayev, o'rtoq Mengliyevdek odamlarga

shundoq qizni eng zo'r institutga joylash nima degan gap edi! Yo'q, qiz hayotni o'rgansin deyishdi. Dala zahmat-kashlarining safida bo'lsin, deyishdi. Nargizxon maktabni bitirib jamoa xo'jaligida ter to'kdi. Bundan ortiq fidoyilik bo'ladimi? Qo'shoqjon! O'g'lim! – Rais buva kursilarni sharaq-shuruq surib, tepamga keldi. Bir qo'lida mikrofon bilan peshanamdan o'pdi. – Ota-onasi shu qizni ne umidlar bilan qog'ozga o'rog'liq qanddek asradi. Boshingga ko'tarib yur, xo'pmi?

O'pkam to'lib Nargizga qaragam, yuzlari lov-lov yonib o'tiribdi.

Rais buva qaddini rostlab tag'in mikrofondan hayqirdi.

– Kelin-kuyovga jamoa xo'jaligi pravlyeniyesi nomidan bitta padarka tayyorlaganmiz. Qamchibek, qayoqdasan? Opkir!

Yo'lak tomonda qulog'ini qomatga keltirib mototsikl tarilladi. Hamma yoqni benzin hidi tutib ketdi. Qamchibek mototsiklni tarillatganicha hovli o'rtasiga minib kirdi.

Angrayib qoldim. Rais buva rostdan ham menga mototsikl sovg'a qilyaptimi? Axir, bu „Ural“-ku! O'zim orzu qilgan „lulka!“ Bundan chiqdi, ikki haftacha oldin „Qal-liq o'yin“ga borganimda Rais buva, „Senga „pat-pat“ning zo'ridan to'yona qilaman“, deb rost aytgan ekan-da!

– Kelin bilan mingashib yuraverlaring! – Rais buva yelkamga qoqib qo'ydi-da, stullarni taraq-turuq surib tag'in joyiga qaytdi.

Sekin qaragam, Nargizxon uyali, yerga qarab o'tiribdi. Biladi-da, „lulka“da yurish maza!

– Qarsak bo'lsin, o'rtoqlar! Qarsak bo'lsin! – dedi Jovli akajonim g'ayratga tushib. (Qarang, ichgan sari ovozi jaranglab chiqyapti!) – Davramizda tag'in bir hurmatli mehmon o'tiribdi... Adliya xodimi... Tergovchi, starshiy tergovchi! Hurmatli raisimiz o'rtoq Alimovning yakka-yu

yolg'iz o'g'illari... Shodijon Toshmamatovich bizning rayonga ishga keldilar!

Davraning eng pastidan asabiyroq ovoz keldi.

– Raisning esi joyida! Sopini o'zidan chiqaradi!

Ajab, „Rais chaqirdi“da qo'yning qulog'ini yeganim uchunmi, ovoz egasini aniq-tiniq bildim: fizika o'qituvchimiz Usmon Qilichev! Gapini bitta men eshitdim, desam, Jovli akajonimning qulog'i menikidan ham uzun ekan.

– Hov, malim! – dedi jerkib, ovozi mikrofondagi gumburlab ketdi. – Visir-visir qilmay jim o'tiring, xo'pmi? Pensiya chiqqan odam dumini qisiib o'tiradi. Qolaversa, kechayam chopiqqa uch yuz o'rniga qirqta bola chiqqan. Bu – sizning ta'siringiz. O'zingiz bo'shab ketgan bo'lsangiz ham maktabda sassiqlik hidangiz qolgan... Xo'sh... – Jovli akajonimning tovushi tag'in tantanalit ushirdi. – Davramizda rayonning eng hurmatli kishilaridan biri – starshiy tergovchi Shodijon Alimov o'tiribdilar. So'z o'rtoq Shodijon Toshmamatovich Alimovga!

Jovli akajonim gandarab, biz tomonga kela boshladilar. Qarasam, Shodivoy kaftlari bilan yuzini changallab o'tiribdi. Mast bo'qqoldimi, nima balo?

– Shodi! – dedim biqiniga turtib. – Sen gapirarkansan?

– Nima? – Shodivoy yuzidan kaftini tushirib menga qaradi. – Nima deding?

– Gapir! – Xuddi maktabda, bir partada o'tirgandagidek tizzam bilan soniga turtdim.

Jovli akajonim Shodivoyga mikrofon tutib, hayqirdi.

– Qani, bitta avatsiya bo'lsin, o'zimizning yosh kadr-ga!..

Shodivoy chayqalibroq o'rnidan turdi-yu, birdan jiddiy tortdi. Bir zumda kayfiyat tarqab ketdiyov! Gaplari miltiqning o'qidek. Har so'zni chertib-chertib aytadi. Nima qilsayam yurist-da!

– Jamoa xo'jaligining hisobot-saylov yig'ilishi zo'r o'tyapti! – dedi vazminlik bilan.

Ajab, hamma jimib qoldi. Rais buva o'tirgan joyida qoshi chimirilib, past ovozdagi jirkandi.

– Shodi!

– A? – Shodivoy og'ziga mikrofon tutganicha otasiga qaradi. – Nima?

– Ahmoq! – Rais buva ovozinu yanayam pasaytirib o'shqirdi. – Kayfing oshib qoldimi! To'yda o'tiribsan, tentak!

– E, shunaqami? – Shodivoy chunonam yoyilib kuldi-ki, mikrofondagi ovozi yetti qishloqqa eshitildiyov! – Uzi! Men bo'lsam, „Mash'al“ jamoa xo'jaligining hisobot majlisi deb o'ylabman... – Qarang, hammasi batartib. Hammasi darajasiga qarab bo'lingan. „Ulug'lar“ bir tomonda. „Xashaki“lar bir tomonda.

– Shodi! – Rais buva o'rnidan turib ketdi. Zo'raki iljaydi. – Jo'rangni oyog'i to'rtta bo'lyapti. Qutli bo'lsin demaysanmi, o'g'lim?

– Shunaqami? Uzi... – Shodivoy lab-lunjini yig'ishtirib oldi. – Niyatim shuki, Qo'sho baxtli bo'lsin! Qo'sho, jo'rajon! – u mikrofonni hamon qo'yib yubormay, dabdurustdan meni quchoqlab oldi. – Yaxshiyamki, senga o'xshagan odamlar bor bu dunyoda. Kel, o'rtoq, bitta o'pay, shoshma, yana bitta! Endi peshanangdan...

Qiyqiriqlik, qarsak bo'lib ketdi. Jovli akajonim mikrofonni uning qo'lidan yulqib olib, nari ketdi, davra o'rtasiga chiqishga madori yetmadimi, yiqilib ketishdan qo'rqdimi, turgan joyida e'lon qilib qo'ya qoldi.

– Navbat san'atkorlarga!

Rubob jarangladi, tor varangladi, doira badangladi, garmon g'iyqilladi, g'ijjak nola chekdi. San'atkorlar ham balo ekan! Ovozi xezalakchalish erkaklariga o'xsha-

gan Anorxon degan xotin uchta qo'shiq aytsa, tovushi erkakshoda xotinlarnikiga o'xshagan Shomatxon degan yigit to'rttani qo'ndiradi. Bo'rivoy degani sakkizta ashula aytsa, Qulahmad o'n ikkita qo'shiq bilan javob qiladi. Qadahlar paydar-pay aylanib turibdi. Birov arman konyagini otyapti, birov „Chashma“. Birov „Posolskiy“, birov mineral suv.

Bir ko'zim Nargizxonda. Suzilib o'tiribdi. Bir ko'zim Shodivoyda, kafti bilan yuzini changallab paydar-pay hiqichoq tortyapti.

Kokilaxon degan raqqosa davraga chiqishi bilan to'y-xona tandırdek qizib ketdi. E, o'ziyam ofat ekan, bu Kokilaxon! Shunaqangi himo qiladi, shunaqangi qilpanglaydiki, odam zoti chidab turolmaydi. Tag'in har bitta erkakning ro'parasiga kelib kissasini kovlamagunicha muqom qilib turaveradi. Ana, tog'am chidab turolmadi, shekilli, allaqancha pulni Kokilaxonning zar do'ppisi tagiga qistirmoqchi edi, raqqosa lip etib yulqib oldi-yu, nari ketdi.

– Voy dood! Qomatingdan! – yoqavayron bo'lib ketgan kuyovim ilondek buralib o'rmidan turdi. Kissasini kovlab bir bog'lam pul chiqardi. Hovli yop-yorug' emasmi, aniq-tiniq ko'rdim!

Bir zumda kuyovning puli qayoqqa g'oyib bo'lganini hech kim sezmedi. Sirkdagi ko'zboylog'ichmi, nima balo, bu Kokilaxon!

– Nargizxon! – dedim parda ortidan keliningizning qulog'iga shivirlab. – Pulni qayoqqa yashirdi?

Nargizxon piq etib kulib yubordi.

– Bilmasam...

Endi „Vohay-bola“ avjiga chiqdi. Qarsaklar osmonni titratdi. „Ferma tog'a“ tovuqning oyog'idek sertomir, qip-qizil bo'ynini cho'zib, muqom qilgan raqqosaning

oldiga o'ynab kela boshladi. Qahqaha, qiyqiriq bo'lib ketdi.

– O'zim o'rgilay, ko'zingdan akang! – dedi-da, kissasidan ikki bog'lam pul chiqarib Kokilaxonga ko'rsatdi. Jayraning nayzasidek tikkaygan mo'ylovini g'olibona silab qo'ydi.

Kokilaxon o'ynab keldi-yu, pulga chang solgan edi, „Ferma tog'a“ quv ekan, pulni belining orqasiga yashirdi.

– Bitta o'pich bersang...

– Heh, Musayip! – mikrofondagi Jovli akaning ovozi jarangladi.

– Nomardlik qilma! Ber ataganingni!

To'yib mosh yegan xo'rozdek qip-qizarib ketgan „Ferma tog'a“ ovoz qayoqdan kelayotganini bilolmay alang-jalang bo'lib qoldi.

– A? – dedi iljayib. – Nima deding'iz?

Kokilaxon o'ynab turgan ko'yi, paytdan foydalanib, lip etgan uning orqasiga o'tdi. Keyin nima bo'ldi, o'zim ham tushunolmay qoldim. „Ferma tog'a“ es-hushini yig'ib olib, avval o'ng qo'lini tomosha qildi. Keyin chap qo'lini... Undan keyin yuzini yuvayotgan odamdek, ikkala kaftini naqd burniga taqab uzoq termilib qoldi. Ko'zlari g'ilay bo'pketdi.

– Pulim! – dedi hayqirib. – Pulimni nima qilding? Qayga tiqding, uying kuygur!

Mikrofon changallab turgan Jovli akam bir imo qilgandi, ikkita zabardast yigit „Ferma tog'a“ning ikki qo'l-tig'idan olib, chetga sudradi.

Qarasam, Nargizxon parda ustidan kafti bilan og'zini to'sgan miriqib kulyapti!

– Qoyil qildi-a, Nargiz! – dedim qulog'iga.

– Rosayam bopladi, Qo'shoq aka!

Shu bahona keliningizni o'pib olmoqchi edim, davrada „Lazgi“ avjiga chiqdi. Kokilaxonning boyagi o'yinlari

hech gap emas ekan! „Lazgi“ga gal kelganida shunaqangi uchib ketdiki! Yo tavba! Odam bolasiyam shunchalik bo'ladimi!

Yo alhazar! Suyagi yo'q-ku, buning! Sochiniing uchi-dan tortib, tovonigacha baravar silkinadi-ya! Rostini ayt-sam, o'zim ham o'rtaga tushib o'ynab ketay dedim.

Bir mahal „sharvatxona“ tomondan shamolda tebran-gan terakdek chayqalib Shaydul kassir chiqib keldi.

– Jonidan! Jonidan! – dedi ko'ksiga urib. – Biz tomon-gayam bir qiyo boqsinar!

Obkom vakilining yonboshida o'tirgan Viktorov qar-sak chalib yubordi.

– Molodes, Shaydul! Ay molodes!

Mingtalik chiroq aynan shu odamning tepasida turgani uchunmi, boshi chunonam yiltirab ketdiki, bir emas, ik-kita lampochka lovullab, to'yxonani yanayam nurafshon qilib yuborgandek bo'ldi.

– Davay, Shaydul, davay! – dedi Viktorov qiyqirib.

Shaydul kassir belbog'i uzilmagan bir pachka pulni boshi ustida baland ko'tarib imo qoqdi:

– Jonidan!

Kokilaxon ming bir tusda tovlanib, Shaydul kassirga yaqin keldi.

– Jovli Mengliyevich! – Raykom buva baqbaqasi liqil-lab hayqirdi. – Aying! To'xtatsin! Bu yerda opisalniy odamlar o'tiribdi, yaxshimas!

– Shaydul! – Jovli akam o'sha zahoti mikrofon orqali buyurdi, – ko'p bodilik qilaverma!

U so'zini tamomlaguncha Shaydul kassir allaqachon Kokilaxonning oppoqqina yuzidan o'pib ulgurgan edi.

– Bo'ldi, o'v! – dedi Jovli akam alam bilan.

Qayoqda! „Lazgi“ avjiga chiqib ketgan, Kokilaxon jonholatda qilpillayapti. Shaydul kassir beli bog'liq uch

dasta pulni boshi ustida baland ko'tarib turibdi. Kokilaxon kuy ohangiga mos qiliq qilib paydar-pay sakraydi-yu, qani pulga bo'yi yetsa! Shoti ustiga chiqib sakrasayam yetolmas.

– Sen ham bitta o'psang, hammasi seniki! – Shaydul kassir yuzlari yalpayib iljaydi. Qishda shuba olib kiyasan. Bitta o'p, jonidan!

– Bas! – Jovli akam shunaqangi chinqirdiki, mikrofon chiyillab ketdi. Shaydul kassir qo'lini past tushirgan edi, o'sha zahoti puldan ayrildi. Kokilaxon o'ynab-o'ynab nari ketdi. „Lazgi“ hamon davom etardi.

Shaydul kassir bir zumda shuncha puldan ayrilgani nash'a qildi, shekilli, alamini Kokilaxondan emas, Jovli akamdan oldi:

– Erkakmisan, Jovli, – dedi o'shshayib, – qistir o'zingam mard bo'lsang!

Chap yonimda allanima taraqladi. Burilib qarasam, Shodivoy stolni mushtlayapti.

– Shodi! – dedim qo'liga yopishib. – Esingni yig', jo'ra!

– Qoyil! – Shodivoy chayqalib o'rnidan turdi. – O'rgil-dim, maymun o'yinlaringdan! Xayr, do'stim! – u enga-shib boshimni bag'riga bosmoqchi edi, orqasiga qalqib ketdi. Jo'ram yiqilib ketmasin, deb endi o'rnimdan qo'z-g'alanimda allakim ort tomondan kelib, Shodivoyni stol-pstuli bilan ko'tarib, parda orqasiga olib ketdi. Nargizxon ikki qo'llab, bilagimni changallab oldi.

– Qo'shoq aka! – dedi ovozi titrab. – Qo'rqyapman...

– Bo'ldi, jonim, parvo qilma! – shovqin-suron orasida Nargizni mahkam bag'rimga bosib, parda ustidan yuzidan o'pib oldim, – jo'ramni sal kayfi oshib qoldi.

– Erkakligimni ko'rsataymi! – mikrofondan Jovli akam-ning asabiy ovozi jarangladi. – Ko'rib qo'y, bodi! Men

senga o'xshagan maydakash emasman! Baqqa keling, Kokilaxon!

Raqqosa xuddi shuni kutgandek Jovli akamning ro'parasiga o'ynab keldi.

– Mana! – Jovli akam shimining kissasidan sarg'ish belbog' taqilgan besh bog'lamni chiqardi. – Oling! – dedi Kokilaxonga uzatib. – Halolingiz bo'lsin! San'atingiz uchun, talantingiz uchun!

Sho'rva qaynagandek siyrak qarsak chalindi. Qarasam, Rais buva, Raykom buva, to'rda o'tirganlardan tag'in besh-olti kishi chapak chalyapti.

– Birpasda shuncha pul ishlab oldi-ya! Butun boshli matasiklga yetadi-ku, – dedim kelingizning qulog'iga shivirlab. – Maza-maza otarchiniki ekan-ku. Ozroq qarz so'rasam, berarmikin?

Nargizxon parda ortidan shirin po'pisa qildi.

– So'rab ko'ring-chi?

Kelingizga dil ketib, davrada nima bo'layotganini payqamay qopman. Nargizxonning ko'zida xavotir paydo bo'lganini ko'rdim-u, burilib qaragam, Shaydul kassir qornini ushlab, ikki bukilib turibdi. „Rais chaqirdi“dagi-ga o'xshab pivoni sabzi suviga qo'shib urgan bo'lsa, ichi og'rib qoldi, deb o'ylagandim, yo'q, kulayotgan ekan.

– Hi-hi-hi! – Shaydul kassir qaddini rostlab xandon otdi. – Ha-ha-ha! O'zim bergan pul! Ishonmasanglar qaranglar! Belbog'iga o'zim qo'l qo'yganman!

Jovli akamning jahli yomon ekan! Qo'lidagi mikrofon simini osiltirgancha boshini ikki yelkasiga tortib, Shaydul kassir tomonga otildi. Nargizxon eshitib qolmasin-ku, shu tobda tog'asi yana ukkiga o'xshab ketdi. Orada uch qadamcha qolganida „hha“ dedi-da, Shaydul kassirning qornini mo'ljallab kalla urdi. Kassir bechora qoq tagidan arrasolingan terakdek gursullab yerga ag'darildi.

Hamma yoq qiy-chuv bo'lib ketdi.

Kokilaxon o'yinga qancha usta bo'lsa, qochishga ham shunchalik chaqqon ekan! Hamon davom etayotgan „Lazgi“ ohangiga mos harakatlar bilan o'zini san'atkorlar o'tirgan so'riga otdi.

Kimdir so'kindi. Kimdir „do'st“ tortdi. Negadir chiroq o'chib qoldi.

– Qo'shoq aka! – Nargizxon bo'yninga osilib yalindi. – Qo'rqib ketyapman!

Kelingizni ovutib o'tirgan edim, boshim ustiga allakim egildi:

– Tura qol, Qo'sho! Kelinni uyga olib kir!

Qorong'ida bo'lsa ham tanidim: otam!

– Qo'rqmang, bolam, – dedi Nargizxonning yelkasiga qoqib. – Uyga kiringlar. Sizga desa bir-birining go'shtini yemaydimi, bular!

Qaynoqqina, shiringina Nargizxonni bag'rimga bosgancha uy tomon yetakladim.

O'N SAKKIZINCHI BOB

SHAQ ETDI, PAQ ETDI, PUFAK YORILIB KETDI!

– Umrim bino bo'lib yig'lagan emasman, deganmidim? Yo'q, yig'lagan ekanman, do'xtirjon. Bir marta!

Nega deysizmi? Qo'ying, bu gaplarni aytishga uyaladi, odam! Ha, men sodda edim. Ammo vijdonsiz emasdim. Go'l edim, ammo oriyatsiz emasdim! Ahmoq edim, ammo diyonatini pulga sotadiganlar xilidan emasdim.

Kechagina boshiga qo'ngan baxt qushidan mast bo'lib yurgan odam, ertasiga mukkasidan yiqilsa g'alati bo'lar-kan. Odamning peshanasi taq etib devorga urilganidan ke-

yin ko'zi ochilarkan. Shuncha paytdan beri ko'r ekanman, so'qir ekanman...

Nima qilay? Kimga aytay dardimni? Otamgami? To'ydan keyin uch kun o'tmay, qon bosimi oshib yiqilib qoldi-ku o'zi? Jovli Mengliyevich u yoqqa yugurib, bu yoqqa yugurib, yangi qudasini viloyatdagi „kattalar“ yotadigan bannisaga joyladi. Otam bunaqa iltifotdan xursand bo'ldi, deysizmi? Ko'rgani borganimda negadir ma'yus kulimsirab qo'ydi.

Men-ku dadamga hech nima demadim. Lekin otam menga o'xshagan go'l emas. Urush ko'rgan, tizzasidan qon kechgan. Birov hech gapdan hech gap yo'q, yuzingga tupursa-da, „Bir hazil qildim-da, ma, artib ol“, deb cho'ntagidan ro'molcha chiqarib uzatsa, qanaqa bo'ladi? Otam buni bilmaydimi? Aslida, ayb menda! O'zimda! Men – molfahmda! Dadamning o'rniga men bannisaga tushishim kerak edi. O'ladigan bo'lsa, men o'lishim kerak!

Onam bo'lsa, o'zi bilan o'zi ovora! Kunora avtobusga o'tirib, dadamning oldiga yuguradi. Nima qilay? Dardimni jo'ram Shodivoyga aytaymi? Nima deyman? Otang ablah ekan, deymanmi? U yog'ini so'rasangiz, Shodivoy qishloqda turmaydi. Kvartirada yashab, tuman markazida ishlayapti. O'sha – mening to'yim kuni mast bo'lib chiqib ketgan ko'yi qishloqqa qaytib kelmadi.

Nargiz bilan turmushimiz... It yotish – mirza turish. Birga yashaymiz-u, o'rtamizda boshqa bir odam, uchinchi odam turgandek...

Bir vaqtlar otam qo'limga pufak tutqazib, „Pufka, o'g'lim, pufka qani, qachon yorilarkin“, deganida xo'p o'y-lab gapirgan ekan! Pufak ertami-kechmi yorilishi kerak edi. Sezib turibman, yoriladigan payti yaqin qoldi. Jamoa xo'jaligida tekshir-tekshirlar kuchayib ketgan, Rais ko'zimga ko'rinmaydi. To'g'ri-da, qandoq ko'rinsin...

g'unchani uzsin. To'yib-to'yib hidlasin. Haddi siqqanicha, kuchi yetganicha ezg'ilasin... Keyin menga... Men – nodonga uzatsin. Ustiga-ustak „Qog'ozga o'rog'liq qanddek, boshingga ko'tarib yur“, deb pisanda qilib ham qo'ysin...

* * *

...Pufak kuz kunlaridan birida, ayni terim qizigan pal-lada yorildi. Rais hadya qilgan, yo'g'-e, sadaqa qilgan pat-patga qo'limni ham tekkizmadim. Qandoq tegizay! Harom-ku, o'sha la'nati pat-pat! Bundan chiqdi, bir vaqtlar bolaligimda mototsikl minishni orzu qilib yurganim „pat-pat“ga Oysara yangam ega chiqqani, Tursunboy akam o'sha nas bosgan lulkani minishga hazar qilgani, doim ma'yus tortib yurishida gap bor ekan-da! Bundan chiqdi, Rais buva Tursunboy akani, menga o'xshab, onasi-ning qornidan tushganicha go'dak holidi qolgan soddalar-ni pat-pat bilan aldar ekan-da! Rais „O'g'lingni o'qishga olib boraman“, „Mash'al qilaman“, „Otalik qilib uylanti-rib qo'yaman“, deganda dadam „Tullak rais beradiganini belbog'iga bog'lasin“, degani bejiz emas ekan-da!

Onam! Bechora onam! Shu nomardga ishonib, otam-ga qancha dashnom berdi. Rais buvani farishtaga qiyos qildi! Farishta! O'zidan qolgan sarqitlar bilan boshqalar-ni boqadigan „farishta“! Yo'q! Raisning mag'zavasi ke-rakmas menga! Mag'zavaga qo'shib uzatgan pat-patiam kerakmas!

Harom! Hammasi harom!

Har kuni dalaga eshagimni minib boraman. Rostini aytaymi? Hammasidan shu tilsiz – zabonsiz jonivor afzal menga! Nima bo'lganda ham quvlik-shumlikni bilmaydi. Xiyonat qilmaydi...

Tong otmasdan eshak minib chiqib ketaman. Mashina-da paxta teraman. Uyga kelishga yuragim yo'q. Kechalari shiyponda qolib ketaman.

Bir kuni kechqurun qatirmoch bo'lib ketgan paytavamni almashtirish uchun uyga kelsam, onam eshik oldida tipirchilab turgan ekan.

– Tez bo'l, bolam, mashina top! – dedi chirqillab. – Kelinni dard tutib qoldi. Yaxshiyam o'zing kelding. Aksiga olib otang ham bannisada.

Otam Jovli Mengliyevichning „Iltifoti“ bilan kazolarning shifoxonasida bir oy yotib, sal o'ziga kelgan, ammo kuz tushishi bilan dardi qaytalab, bir hafta avval tag'in ahvoli og'irlashib qolgan edi. Ukkiko'z Jovli aka yana o'sha kasalxonaga obormoqchi bo'lganida, „Qo'ying, unaqa joylar menga to'g'ri kelmas ekan“, deb tuman kasalxonasiga yotgandi...

– Bo'la qol, bolam! – dedi onam negadir ko'zini olib qochib. – Qiynalib ketdi bechora!

Nega teskari qarayotganini bilmasam ekan! Uyalyapti, bechora. Ajab, qilg'ilikni qilgan boshqalar-u, enam nomus qilyapti. To'ydan keyin uch hafta o'tar-o'tmas, onam „Kelinning qadam olishi g'alatiroqmi?“ deb yaramga tuz sepgan edi. Keyin bu to'g'rida boshqa gaplashmadik. Nimaniyam gaplashardik. Mana, o'sha yara yorildi! Jondan suygan Nargizxonim to'rt oyda tug'ib beryapti...

Uyga kirsam, Nargiz ingrab yotibdi. Qiziq, xotining tug'ay deb tursa-yu, mashinasi bor qo'shningga „Kelinni tug'uruqxonaga olib boraylik“, deyishga or qilsang, g'alati bo'larkan. Kimga aytaman? „Iya, Qo'shoqjon, kelin tezotar chiqib qopti-ku“, demaydimi!

Noiloj „pat-patni“ yurgizdim. Onam kelinni o'rabchirmab, lulkaga o'tqazdi. O'zi orqaga mingashayotgan edi, jerkib berdim.

– Tushing! Yo'lni o'zim bilaman!

Mototsiklni uchirib ketdim. Qorong'i ko'cha, qorong'i osmon... Bir ko'nglim mototsiklni uchirib borib, simyo-

g'ochga ursam-u, hammasidan bir yo'la qutulsam, deyman. Nachora, shaytonga hayf berdim.

...Tug'uruqxona eshigiga yetishimiz bilan ichkaridan oq xalat kiygan ikki xotin chiqib, mototsikl chirog'ining yorug'ida shu tomonga yugurdi.

– Qo'shoq aka! – Nargiz hansirab ingradi. – Meni kechiring... – Qarasam yig'layapti. Yupatgim keldi-yu, negadir yupatolmadim. – Agar menga bir nima bo'lsa, – dedi yig'lab. – Ikki qo'lim raisning yoqasida!

Shunda yana bir narsani tushundim. Nargiz meni, men molfahmni aldadi. Ammo unda nima gunoh! Qo'sha-qo'sha nevara ko'rgan Rais uni shu ko'yga solgan... Nima deyishimni bilmasdim. Aytadigan gapim ham yo'q edi. Nima dey? Nima qilay?

Oq xalatlilar uni lulkadan suyab tushirishi bilan mototsiklni orqaga burib, yeldirib ketdim. Xayolimga tag'in o'sha gap keldi. Hozir simyog'ochga urilaman, yo bo'lmasa tikroq jarga qulab ketaman-da, hammasi tamom! Mototsiklni uchirib ketyapman. Nuqul xayolimda shu gap aylanadi. Bo'ldi. Men endi yashamayman! Men ham odammanmi? Men ham erkakmanmi? Ertaga odamlarning ko'ziga qandoq qarayman?..

Bir mahal ro'parada mashina chirog'i ko'rindi. „Pat-pat“ni to'ppa-to'g'ri chiroqqa burdim. Eng so'nggi daqiqada mashina o'zini keskin chapga olib, g'uvullab yonimdan o'tib ketdi. Chang-to'zon orasida qoldim. Hamon uchib borarkanman, xayolimdan boshqa o'y kechdi. Shoshma, o'lib ketishdan osoni yo'q. Avval Rais bilan, menga shuncha „otalik“ qilgan Rais bilan ikki og'izgina gaplashib olay!

Kungurador darvozasi qulf ekan. Avval mushtladim. Keyin tepdim. Darvozaxonada chiroq yondi. Yelkasiga to'n tashlagan Rais meni ko'rib avval hayron bo'ldi, keyin sevindi.

– Tinchlikmi, Qo'shoqjon? Otang tuzukmi? Kelin yaxshimi?

– Yaxshi! – dedim labim titrab. – Tug'uruqxonaga oborib qo'ydim.

Rais hayron bo'lgandek ko'zlarini pirpiratdi.

– Iya, Qo'shoqjon? Hali muddati yetmagandi, shekilli? – dedi-yu, birdan tizzasiga urib, qah-qahlab kulib yubordi. – Voy, guppi-yey! Voy udarnig-ey! Bu yog'iniyam bopladim de! Xotinniyam dasrochna tug'dirib yubordim de! – U hovli tomonga qarab baqirdi. – Suyunchi opchiq, xotin! O'g'ilmi-qiz? – dedi menga yuzlanib. – Otini nima qo'lasan?

Titrab ketdim.

– Otini sen qo'lasan!

Uning kulgisi shartta kesildi. Chiroq ostida rangi bir gezardi-yu, yuzi qahrli tusga kirdi.

– Bu nima deganing, hayvon! „Qalliq o'yin“ga borganing esingdan chiqdimi! O'zim ko'rganman!

Shuyam odam bo'ldi-yu! Shuyam erkak bo'ldi-yu!

– Ol matohingni!

Nariroqda turgan „pat-pat“ni yetaklab, darvozaga ro'para qildim. Yelkam bilan bir turtgan edim, darvoza tavaqasi ochildi. Mototsiklning orqasiga o'tib kuchim boricha kajavasiga tepdim. Darvozaxona qiyaroq ekan, „pat-pat“ ichkariga qarab g'irilladi. Rais sakrab o'zini chetga oldi. Mototsikl shitob bilan g'ildirab borib, oppoq „Volga“ning orqasiga urildi. Ruli qiyshayib, mashinaning orqa chirog'i chil-chil bo'ldi. Raisning ko'zidan o't chaqnab ketdi.

– Mashinani nima qilding, haromi! – dedi hayqirib. Musht o'qtalib, ustimga kelayotgan edi, etigimning qo'n-jidan pichoq chiqardim.

– Kelaver! – Qiziq, shunaqangi osoyishta gapirdimki, o'zim ham hayron qoldim. – Kela qol!

Rais turgan joyida taxta bo'lib qoldi. Shu payt erkak desa erkaknikiga, xotin desa xotinnikiga o'xshamaydigan dahshatli ovoz uv tortdi.

– Voy dod! O'ldiryapti! Erimni so'yyapti!

Raisning ola-bula ko'ylak kiygan xotini tovushini baralla qo'yib, tag'in bir dodladi-da, supadek joyni egalab, gursullab yerga o'tirib qoldi.

Ostonasiga tufladim-u, burilib ketdim. Orqamdan Raisning chinqiroq hayqirig'i eshitildi.

– Haromi! Esipast, jinni! Men bunga otalik qildim! Uylantirib qo'ydim...

* * *

Ertalab onam tugun-tersak ko'tarib yo'lga tushdi.

– Kelinimdan xabar olay. Bir yo'la otangniyam ko'rib kelaman.

Sezib turibman. „Otangdan suyunchi olaman“, demadi. To'g'ri-da, suyunchini Raisdan xotini olsin! Eri yana bitta bolali bo'ldi-ku axir!

Eshagimni minib, dalaga keldim. Tulporni shiypon oldidagi tolga bog'lab, ishga tushib ketdim.

Mashinada paxta teryapman-u, xayol ming ko'chaga olib kiradi. Nuqul o'zim bilan o'zim gaplashaman. Nega shunchalik oyoqosti bo'lding? Nega Rais seni shunchalik xor qildi? Toshkentga yetaklab bordi, suv bo'yiga olib borib, sug'ormay qaytarib keldi! Shunchaki erka o'g'li Shodivoyning ko'nglini olish uchunmi? Rais o'sha „katta domla“ga mo'maygina pul qistirma, sen tugul, Shodivoy ham institutni tushida ko'rardi. Nega o'sha paytda bu gaplarni o'ylab ko'rmading!

Otang „diplomat“ga taxlab beradigan jaraq-jaraq puling yo'q edi-ku, nega Shodivoyga ergashib Toshkentga

bording? Rais qo'yamadimi? Nega senga yopishib oldi? Nega o'qitaman, yurist qilaman deyapti dedi?

Shoshma! O'ninchi sinfni bitirayotganingda, imtihon boshlanishidan oldin Rais Oysara yangaga atlas olib kelganmidi? O'shanda Oysara yanga yig'laganmidi? Tursunboy akaning uyidan chiqqaningda Rais nima dedi senga? „Bir-ikki oy indamay yur, Tursunboyga ko'rinma“, dedimi? Haa! Mana, gap qayoqda ekan! To'xta! O'shanda Oysara yanga „Rais boshqa kitob topgan, o'shani o'qiyversin“, deganmidi? Bundan chiqdi o'sha kezlari Rais boshqasiga ilakishib yurgan. Oysara yanga undan arazlagan. Rais yarashmoqchi bo'lib, sendan Oysaraga sovg'a kimgazgan. Shoshma-chi! O'sha Nargiz bo'lmasin tag'in! Yo'q, Nargiz u paytda yosh bola bo'lgan. Bundan chiqdi, Rais boshqa o'ynash topgan. Bundan chiqdi, Nargiz birinchisi ham emas, oxirgisi ham...

Baribir! Rais seni shaharga bekorga olib bormagan. Og'zidan gullab qo'ymasin, odamlarning ko'zidan uzoqroqda bo'lsin, deb ataylab olib ketgan. Hov o'shanda, gastinsada Shodivoyga nima dedi? „Jo'rang shuncha o'ynadi, bo'ldi-da“, dedimi? Demak, seni shunchaki „o'ynatib“ yurgan. Toshkentdan qaytgandan keyin Oysara yanga bilan yarashib, tag'in apoq-chapoq bo'lib ketgan. Ikki orada Tursunboy aka dodini kimga aytishni bilmay, rangi somondek sarg'ayib yuravergan! Bechora! Sen bo'lsang, ishga ra'yi yo'q deb xafa bo'lib yuribsang! Yo'o'q, Rais chuchvarani xom sanabdi. Men Tursunboy aka emasman, yer chizib yuradigan! Qo'lidan kelsa, yurist o'g'lini ishga solib ottirib yuborsin!

Shoshma! Shodivoy o'shanda, gastinsada nega buncha to'polon qildi? Nega „Qo'shoq institutga kirmasa, menam qishloqqa qaytib ketaman“, deb turib oldi? Yolg'ondan qildimi? Kim biladi? Ishonib bo'ladimi bularga? Hamma-

sining ildizi bir! Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimaydi! Hatto birovning to'yida ham taraf-taraf bo'lib o'tirishadi. Raykom buva bilan Rais to'rda, qirq yillik muallim poygakda! Shodivoy ham pora bilan o'qib, tergovchi bo'lgan-da! „Dadam aytdi, yuristlarning topish-tutishi zo'r bo'larkan“, deb o'zi aytgan-ku! Bundan chiqdi... Unaq bo'lsa, nega ta'til paytida qishloqqa kelmay qo'ydi? Mening to'yim kuni mast bo'lib, ukkiko'z Jovli aka, Shaydul kassirlarni nega maymun o'ynatyapti, dedi?

Xo'p, mayli. O'zing-chi, o'zing? O'zingda ayb yo'qmi? Gazetada maqtangani-yu, radioda „Mash'al“ deganiga mahliyo bo'lib yuraverdingmi? Gektaridan ellik sentner hosil olganing, mashinada uch yuz ellik tonna paxta terganing g'irt yolg'on-ku! Shunchalik ilg'or ekansan, nega o'zing ham, brigadandagi yigitlar ham nosvoy puliga yetar-yetmas haq oladi? Qayoqqa ketyapti o'sha pullar? Bundan chiqdi, kech kuzda, yarim kechasi paxta punktida majlis bo'lgan kuni Shaydul kassirning papkasini yo'lda tushirib qoldirganingda kassir shunchalik tipirchilagani bejiz emas ekan-da!.. Kichkinaligimda ikki karra ikki – besh, deb yurganim o'yinchoq ekan-ku! Dunyoda bunaqangi ishlar bor ekan! Xohlarsa, havodan holva yasaydi. Xohlarsa, xalqni cho'michda qoqib boyluk to'playdi. Davlatning ko'ziga cho'p solib „qahramon“ bo'ladi. Xo'sh, shunaqa ekan, „ig'vogar“ Ergashev „Senga bildirmay vedomost tuzishadi, paxta o'rniga pul topshirishadi“, deganida nega ishonmading? Ishonmading emas, Ergashevni qoralab yozishgan gazetani Nargiz o'qiganida qarsak chalding! Nega? Yo'q, azbaroyi Ergashevni yomon ko'rganingdan emas, Nargizni yaxshi ko'rganingdan chalgansan. Shoshma?! O'shanda Nargiz seni o'pgan edi-a? „Siz yaxshi odamsiz“, degan edi-a?! Demak, o'shanda Nargizning gapini boshqacha tushunibsang-da. Meni jon-dilidan sevadi, deb o'yilabsang-da! Galvars!

Xayol surib, egat boshiga borib qolibman. O'girilib qarasam, bunker to'lib ketibdi. Mashinani orqaga bura-yotganimda shiypon tomonda o'q tovushi eshitildi. Hayron bo'lib, mashinadan tushdim.

Shiypon oldidagi tolga bog'langan Tulporim boshini orqaga tashlagancha ikki gaz sakrab ketganiga ko'zim tushdi. Nariroqda, „Niva“ mashinasi to'xtab turardi. Eshagimning ro'parasida turib miltiq o'qталayotgan Raisni endi ko'rdim. U milidan tutun chiqib turgan miltiqni yiqilayotgan eshagimga yana to'g'riladi. Tulporim jon talvasasida arqonni siltab o'zini orqaga otdi. Shu payt avvalgidan ham qattiq gumburlagan o'q tovushi qulog'imga kirdi. Miltiq milidan tag'in tutun chiqdi. Eshagim yerga qulaganini ko'rdim-u, o'sha tomonga yugurdim.

Yetib kelsam, Rais shiypondagi so'rida qo'shog'iz miltiqni tizzasiga ko'ndalang qo'yib, xotirjam o'tiribdi. Uchib kelib, Tulporimning ustiga tiz cho'kdim. O'n besh yillik qadrdonim tuproq yerda cho'zilib yotar, kuragidan qon oqib, qorayib turardi. Boshini ko'targan edim, ochiq qolgan ko'zlarida xuddi odamnikiga o'xshagan hayratmi, unsiz xitobmi ko'rdim. Qo'limga qon yuqdi. Bo'ynini ham o'q teshib o'tgan ekan!

Esdan og'gandek sapchib o'rnimdan turdim.

– Nima qilding? – dedim hayqirib. – Nima qilding, hayvon! Tilsiz-zabonsiz jonivor nima gunoh qildi senga?!

– Paxtani payhon qilgan! – Rais teskari qarab chirt etib tupurdi. – Bir gektar yerni!

– Qachon? Bog'liq turibdi-ku!

Rais negadir xirillab kuldi.

– Bu – mashinamning chirog'ini sindirganing haqi! Kechagi tuhmatning uchun yana javob berasan hali!

– Ot! – ko'ksimga chang solib, ko'ylagimni yirtdim. – Nomard, kelib-kelib kuching shu jonivorga yetdimi? Ot, mard bo'lsang! Ot, hezalak!

– Bu – shunchaki preduprejdena. Hali shunaqangi kunlarni ko'rasanki! Xotiningni haqorat qilganing uchun, rahbar xodimga pichoq o'qталganing uchun... – u xalatusxa kitelining tugmasini yechib, jun bosgan ko'kragini xotirjam silab qo'ydi. Miltiq bandidan ushlab, mashinasi tomon yurgan edi, yerga cho'kkalab qoldim.

– Haromxo'r! Hayvon! Ot, deyapman, erkak bo'lsang!

U „Niva“ga o'tirib motorni yurgizdi.

– Shoshma, – dedi iljayib. – Har narsaning o'z mavridi bor!

Shunday dedi-yu, mashinani gurullatib ketdi. Tura solib, yugurdim. Qo'limga tushgan guvalani olib, „Niva“ning ketidan otdim. Tegmadi. Hansirab chopib borarkanman, qoqilib, yuztuban yiqilib tushdim. Tizzamning ko'zi sirqirab og'rir edi, oqsoqlanib qaytib keldim.

Shiypon burchagida turgan, zanglab ketgan ketmonni olib, tol tagidan chuqur kovlay boshladim. Ishonasizmi, esimni taniganimdan beri yig'lash nimaligini bilmagan, to'ydan keyin o'zimni necha marta o'ldirishga qasd qilganda ham ko'zimga bir qatra yosh kelmagan odam, eshagimni ko'mayotganda yig'ladim!

Keyin hovuzda yuzimni yuvib olib, so'ri chekkasiga kelib o'tirdim. Uzoq o'tirdim.

Orqa tomonda motor gurulladi. Burilib qarasam, Raisning mashinasi! Ketmon dastasini mahkam changalladim. Yaxshi! Rais miltiq bilan, men ketmon bilan! Yo u o'ladidi, yo men! Ammo Raisni o'ldirsam, eshagimning tagiga ko'mmagan nomard! Tulporimning go'rini ochib, sudrab chiqaman-da, avval Raisni yerga tiqaman! Keyin eshagimni! Toki Raisning o'ligi eshagimning tagida yotsin!

Mashinadan koptokdek dum-dumaloq Qamchibek tushdi.

– Qo'shoqjon... – dedi yalinib. – Tez borarkansiz! Raykom buva chaqiryapti.

Endi mashina ichiga biqinib olib hunar ko'rsatyaptimi, hezalak! Qarasam, yo'q, mashina ichida hech kim ko'rinmaydi.

– Juda iltimos qildi, Raykom buva! – dedi shofyor hurkibroq.

– Kim u Raykom buvang!

– Qo'shoqjoon! Yangi kamissiya hamma tomonni qattiq tekshiryapti, umrida dalaga chiqmaydigan kattalarning hammasi o'sha yerda. Qaynatangiz... Jovli Mengliyevich...

– Mening qaynatam yo'q!

– Musayip ham o'sha yerda. „Ferma tog'a“.

– E, har yuz sovliqdan ikki yuztadan qo'zi oladigan „Ferma tog'a“mi?

Shofyor suyunib ketdi. Iljaydi.

– Xuddi o'zi!

– Tanimayman!

– Raykom buva qattiq tayinladilar. Eng „Mash'al“ mexanizatorimiz kelmasa bo'lmaydi, dedilar.

– Ergashevni ig'vogar deb qamatgan o'sha Raykom buvami?

Shofyor indamay boshini quyi soldi.

– Uniyam tanimayman! – dedim xo'rsinib. Qiziq, ichim bo'm-bo'sh edi.

– Qo'shoqjon! – shofyor yelkamdan quchdi. – To'g'risini aytaymi? Bu kamissiya to'satdan bosdi. Juda katta kamissiya! Markazdan kelgan. O'ttiz kishi! Gektaridan ellik uch sentnerdan hosil oladigan, mavsumda to'rt yuz tonna paxta termoqchi bo'lgan yigitning o'zini ko'rsatasan, deyapti. Rais buva, Qo'shoq Salimov farzand ko'rgan, xotinidan xabar olishga ketgan, desayam qo'ymayapti.

– Kelaversin, – dedim pinagimni buzmay.

– Bu yoqqa qandoq opkelamiz? Hosilning mazasi yo'q-ku! Raykom buva aytdi: oltinchi uchastkada mashina

tushmagan karta bor. O'shanda yarim soatgina paxta terib ko'rsatsa bas, dedi! Rais buva sizni xafa qilib qo'ygan ekan. Raykom buva Raisni yomon so'kdi. Shu bolaning dilini og'ritsangiz, sizdan norozi bo'lamiz, dedi. Shaxsan o'zi iltimos qildi.

Mehribonchilikni qarang! Tupurdim, o'sha Raisning hamtovoqlariga!

– Yap-yangi mashina tayyorlab qo'yishibdi. Jon uka, xo'p deng! – Qamchibek ikki qo'lini ko'ksiga qo'ydi. – Meniyam bola-chaqam bor. Bormasangiz, Raykom buva bilan Rais buva terimga somon tiqadi.

U ko'zimga shu qadar iltijo bilan termilib, shu qadar yig'lamsiradiki, xayolimga g'alati o'y keldi.

– Qamchibek aka, kamissiya rostdan ham markazdan kelganmi?

– Markazdan! Obkom vakiliyam pildirab yuribdi. Raykom buvaning es-hushi o'zidas. Rais buva-ku, tamom bo'ldi, hammaga bir qarab talmovsiraydi...

– Avvalgilariga o'xshab pulga sotilmaydimi, kamissiyalaring?

– Bilmadim. Ammo ziyofatga ko'nmadi... Rais buva „Bir piyola choyimiz bor“, degan edi, kamissiya boshlig'i jerkib tashladi.

– Ketdik!

...Rostdan ham hali mashina kirmagan, paxtasi oqib yotgan paykal chetida ellik chog'li odam turgan ekan. Poxol shlyapa kiyganlar, bosh yalanglar, do'ppi kiyganlar. Semiz obkom vakili ularning atrofida girdikapalak! Soqolini qirtishlab olgan qaynatam, ukkinikiga o'xshagan ko'kimtir ko'zlari alang-jalang Jovli aka, paxta zavodining direktori – taqirbosh Viktorov, ikki gapning birida „Mong'a qorang“ deb gap ma'qullayotgan „Ferma tog'a“, novcha-terak Shaydul kassir, ingichka bo'ynidagi

uchburchak baqbaqasi paydar-pay liqillab turgan Raykom buva, birpasda yasanib, medal to'la qora kostyumini kiyib olgan Rais...

Rais mashinadan tushishim bilan shodon xitob qildi.

– Mana, o'sha „Mash'al“imiz! Qo'shoqjon Salimov! Buni qaranglar, bugun to'ng'ich farzandi tug'ildi-yu, shundayam daladan chiqmaydi. Boshqa uchastkada paxta terayotgan ekan, azamat.

Allaqayoqdan qaynatam paydo bo'ldi.

– Qizcha, qutlug' bo'lsin, o'g'lim! – dedi-yu, peshanamdan o'pmoqchi edi, yuzimni chirillatib o'girdim. Rais uni nari surib, yana xitob qildi. – Bu uchastkaga ikki marta mashina kirgan. Hosilimizni qarang! Uchinchi terimga ham yetilib turibdi.

Gapini qarang. Og'zini ochdi, ichidan yolg'on chiqadi, ablah! Bunaqa „Ko'rgazmali paykal“larni mavsum oxirigacha ataylab asrab qo'yishingni g'irt ahmoq ham biladi-ku!

– Bunaqa maydondan bemalol oltmish sentnerdan olsa bo'ladi, – dedi u jilmayib. – Qani, Qo'shoqjon! Bir ko'rsat hunaringni! – u komissiya vakillari ortiqcha savol berib, meni o'rtaga olishini xohlamadi, shekilli, zipillab paykal boshida turgan mashina tomon yetakladi.

Mashina chindan ham yap-yangi edi. Darrov sezdim, shpindellari top-toza, kabinasidan yoqimli hid kelib turibdi. Buyam ko'rgazmali mashina! Ikki soat paxta terasanda, keyin yana olib qo'yadi.

„Hunarimni“ ko'rging kelib qoldimi? Hozir-da, shunangangi hunar ko'rsatayki! Qiziq, negadir qaynatamning „Qizcha qutlug' bo'lsin“, degani qulog'im tagida yana jaranglab ketgandek bo'ldi. Bundan chiqdi, Nargiz qiz tug'ibdi-da! Raisning qizi! Haromxo'rlar! Hamtovoqlar! Ko'rib qo'y!

Richagni bosib shpindellarni shu qadar pastga tushirdimki, yerga tegib qoldiyov! Motorni yurgizib, kuchim boricha tepkini bosdim. Mashina quturgan fildek na'ra tortib, oldinga sapchidi. Chang-to'zon ko'tarildi. Burilib qaragam, bunkerga paxta emas, g'o'zapoyalar, majaqlangan ko'saklar patir-putir tushyapti! Qoyil! O'zim ham bir zumda allaqancha joyni ag'dar-to'ntar qilib tashladimov! Mana buning otini yer haydash desa bo'ladi! Mashinam o'tgan joy ship-shiydam! Na paxta bor, na g'o'zapoya! Yer shudgor bo'lib ketganini aytmaysizmi!

Bir mahal Rais bilan Raykom buva mashina ketidan yugurib qoldi. Negadir kulib yubordim. Bu kuningdan battar bo'l, hammang! Rais rangi gezargancha qo'lini paxsa qilib baqirdi. Eh-he, haliyam do'q qilyapsanmi?! Mana bo'lmasa! Mashinani shiddat bilan dalaga ko'ndalang qilib burdim. Odatda, terim mashinasini keskin burib bo'lmaydi. Bunker zalvaridan ag'darilib ketadi. Hozir ham shunday bo'ldi. Mashina o'ng tomonga og'di-da, gursullab dumalab tushdi. Kabinadan otilib ketdim. Paxtazor o'rtasida anchagacha qulog'im g'uvullab yotdim. Boshim kattaroq kesakka urilgan ekanmi, sirqillab og'rir, qulog'im shang'illar edi.

Bir zumda ustimga odam to'plandi. Shlapali, shlyapasiz kamissiya a'zolari, surnayga o'xshab g'iyqillab nafas olayotgan semiz obkom vakili, uchburchak baqbaqasi liqillab turgan Raykom buva, Shaydul kassir, qaynatam, ukki ko'zlari yonib turgan Jovli aka, bashang kiyingan Rais, qo'ying-chi, „Ferma tog'a“gacha atrofimni o'rab olishdi.

– Nima qilding, ahmoq! – Rais yirtilib ketgan yoqamdan bo'g'ib ko'tardi. – Jamoa xo'jaligi mulkini nima qilding, ablah! – dedi-da, yuzimga tarsaki tortib yubordi.

Urish mana bunaqa bo'ladi, deb qoq jag'iga chunonam musht tushirdimki, Rais pufakdek uchib ketdi. Besh qa-

damcha nariga – ariq ichiga borib tushdi. Pishiq ekan, xunasa! Paq etib yorilib ketmaganiga hayronman. Yugurib borib qorniga tepdim. „G'iq“ etgan ovozni hamma eshitdi.

– Nima qilyapsan! – Jovli aka xumdek boshini yelkasi ichiga tortib chopib kelayotganini ko'rdim. Yo'o'o'q, men Shaydul kassir emasman, kalla qo'yishingni kutib o'tiradigan. Yaqin kelsa, nag'al qoqilgan etigim bilan qoq jag'iga tepishni mo'ljallab turgan edim, allakim, uni quchoqlab, to'xtatib qoldi. Jovli o'ljasiga yetolmagan ukidek ko'zlari yonib, „huv-huv“ deb tipirchiladi.

– Qani, kelaver! – dedim jazavam tutib. – Kela qol!

Qiziq, yaqin keladigan mard yo'q!

Voy nomardlar! Voy jo'jaxo'rozlar! Hali senlarga xor bo'lib yuribmanmi!

– Kamissiyaning boshlig'i kim? – dedim baqirib. – Kim?!

Oraga g'alati jimlik cho'kdi.

– Kim? – dedim jonholatda chinqirib.

Kulrang poxol shlyapa kiygan odam davradan ajrab chiqdi. Sekin-sekin yaqin keldi.

– O'zingizni bosing, uka! – dedi osoyishta ohangda.

– Sizmi boshliq?! Sizmi? Ayting?

– Men! – U yelkamga qoqmoqchi edi, qo'lini siltab tashladim. – Yolg'on! – tilimga birinchi kelgan so'z shu bo'ldi. – Yolg'on! Gektaridan ellik sentner hosil olganimiz – yolg'on! Bultur uch yuz ellik tonna paxta terganim – yolg'on! Bir qop pul daromad qilganim – yolg'on!

Davra orasidan Raykom buvaning ovozi keldi.

– O'rtoq vakil! Iltimos, quloq solmang bunga. Bu bola – shizofrenik!

– Sen o'zing shizo... Shizo... – u yog'iga tilim kelishmadi. Battar hayqirdim. – O'zing shunaqasan! Hammang o'g'risan! Ana, bizning haqimizni o'margan o'g'ri! –

og'zidan ko'pik chiqarib yotgan Raisga imo qildim. – Mana o'g'riboshi, zavod direktori bilan pul taqsimlaydi! – Xumdek kallasini salanglatib hamon men tomonga yulqinayotgan Jovlining basharasiga tupurdim.

Kulrang shlyapali vakil yelkamdan quchdi.

– O'zingizni bosing, uka! Hammasini aniqlaymiz!

– Qo'yvor! – dedim tipirchilab. – Hammasini ayta-man! Shaydul kassir paxta o'rniga paxta punktiga pul olib borgan. Panji uylanganiga besh yildan oshdi! Haliyam qarzidan qutulgani yo'q! Maosh ololmaydi.

– Qo'ying, Qo'shoqjon! Uyat bo'ladi! – soqoli qirtishlangan qaynatam yaqin kelgan edi, iflos narsani ko'rgandek yuzimni o'girdim.

– Yo'qol, qo'shmachi!

Allaqayoqdan taqirbosh Viktorov paydo bo'ldi.

– Nu, durak! – dedi yaltiroq boshini chayqab. – Ay durak, a? Kup gapirma, axmak!

– Sen ahmoq! Sen poraxo'r!

– Militsiya! – olomon orasidan Raykom buvaning hakimona xitobi yangradi. – Militsiya bormi o'zi bu xo'jalikda?!

– Mana senga melisa! – dedim xunuk qiliq qilib. – O'sha pullardan senam ulushingni olgansan. Obkom vakili ham. Bo'lmasa, Ergashevni nega qamatdilaring? Halol odamni nega turmaga tiqdilaring! Hammang o'g'risan! Hammang haromxo'rsan. Vijdonsizlar! Yegan-ichganlaring – harom, kiygan kiyimlaring – harom, topgan-tutganing harom. Mana, ot! O'ldir. O'ldirib qo'ya qol! Jonimdan to'yib ketdim!

...Keyin nima bo'lgani esimda yo'q.

* * *

Ko'zimni ochsam, derazasiga temir panjara tutilgan katalakdek xonada yotibman. Ko'ylagim yoqavayron. Shimim loy. Etigim yechib olingan. Bir mahal eshik ochilib, zahil yuzli, burnining uchi qizil, ko'zlari ola-kula odam ko'rindi. Turqi sovuq bo'lsayam kiyinishni boplarcan. Egnida oppoq ko'ylak, qirrasini chiqarib dazmollangan kulrang shim, gard yuqmagan qora tuffli... Temir karavotdan turib, arang qaddimni rostladim. Negadir boshim sirqillar, suv ichgim kelardi.

– Salimov? – dedi u chaqchayib.

– Shunaqa, shekilli, – dedim xotirjamlik bilan. Endi bu yog'i menga baribir! Qo'lidan kelganini qilmaydimi? Ajab, dilim ravshan edi. O'lay agar, nimaga shunaqa bo'lganini o'zim bilmayman... Faqat otam bilan onamga achi-nardim.

– Xo'o'o'sh... Mening familiyam – Qalandarov! Tergovchiman! – zahil yuzli kishi daftar-qalam oldi. Xonada kursi yo'qligi uchunmi, temir karavotga o'tirishga irgandimi, turgan joyida qo'lidagi qog'ozlarni titkiladi. Negadir kuldi. Qiziq, kulishi g'alati ekan. Xuddi kaltakesak chirqillaganga o'xsharkan. – Hurmatingiz zo'r, Salimov! Sizni ovora qilmaslik uchun kabinetga chaqirmay, shu yerning o'zida so'roq qilib qo'ya qolamiz. – To'satdan uning ko'zlari olayib, ovozi qat'iy tus oldi. – Salimov! – dedi shiddat bilan. – Siz jinoyat Kodeksining... – qip-qizil burnining uchini barmog'i bilan paydar-pay silab, allaqancha raqamlarni aytdi. – „v“, „g“, „d“ punktlariga binoan jinoiy javobgarlikka molik ish qilgansiz! Birinchidan, qonuniy zagsdan o'tgan xotiningiz Nargiz Qo'shshayevaning og'iroyoqliligini bila turib qorniga tepgansiz! Qasddan! Xotiningizni prejdevremenniy dard tutib qolgan. Siz jinoyatni yashirish uchun Qo'shshayevani rayon roddomi-

ga mototsiklda olib borgansiz! Roddom eshigiga tashlab qochgansiz. Yaxshiyamki, grajdanka Qo'shshayevaning organizmi kuchlilik qilgan. Chaqaloq sog'-salomat tug'ilgan, – tergovchi sabziga o'xshash qip-qizil burnining uchini yana silab qo'ydi. Turgan joyida qog'oz titkiladi. – Xo'o'o'sh! – dedi salmoqlab. – Uch kilo-yu yetti yuz o'n yetti gramm!

– Nima u?

Qalandarov hayron bo'lib, yuzimga qaradi.

– Nima „nima“?

– Uch kilo-yu yetti yuz o'n yetti gramm nima?

– Nima emas, kim? – Qalandarov yer tepinib hayqirdi. – Chaqaloqni aytaman, galvars! Sening qizingni!

Xaxolab kulib yubordim.

– So'rab ko'rdingizmi, o'rtoq Qalandarov! Chaqaloq necha oyda tug'ilibdi? To'rt oylik bola salkam to'rt kilo bo'ladimi?

Qalandarov ko'zlari ola-kula bo'lib ketdi.

– Birinchidan, men senga o'rtoq Qalandarov emas, grajdanin tergovchi Qalandarovman! Ikkinchidan, savolni sen emas, men beraman! Xo'o'o'sh... 31-oktyabr kuni kechqurun soat yigirma ikkidan ellik to'qqiz minut o'tganda grajdanka Qo'shshayevani urib, roddomga tashlab qochgansan. Oradan qirq uch minut o'tgach, soat yigirma uchdan qirq ikki minut o'tganida „Mash'al“ jamoa xo'jaligining raisi, oblast sovetining deputati, bir emas, oltita hukumat nishoni bilan mukofotlangan Toshmamat Alimovning uyiga mototsikl minib, bostirib borgansan. Mototsikl lyulkasida qasddan olib borgan boltang bo'lgan. Shu bolta bilan hurmatli o'rtoq Alimovning mehnatda erishgan yutuqlari uchun mukofot tarzida berilgan 50-91 KFL nomerli „GAZ-24 Volga“ mashinasini urib pachaqlagansan. Keyin etigingning qo'njidan tig'ining

uzunligi 29 santimetrli suyak sopli pichoq chiqarib, o'rtoq Alimovni so'ymoqchi bo'lgansan. Boltani topdik. Mashina tagida yotgan ekan. Pichoq qani?

– Raisning qornida! Yorib ko'rsangiz, topasiz! – dedim xotirjamlik bilan.

– Bas! – Qalandarovning burni battar qizarib ketdi. Nazarimda, bo'yni ham qizarib, oppoq ko'ylagining yoqasi lolarang tusga kirdiyov! – O'ttiz ikkinchi oktyabr, tfu, birinchi noyabr kuni nega Alimovni urding? Nega xizmat vazifasini bajarib turgan rahbarni tepding? Nega bo'g'ding? Nega allaqanday ig'vogar Ergashevni himoya qilding?

Bilmadim, yana kulgim qistadi.

– Rais o'lmadimi hali?! – dedim iljayib. – Men uning kallasiga ketmon bilan uruvdim-ku!

– Shunaqami? – tergovchining zahil yuzi yorishdi. – Yozib qo'yamiz. – Xo'o'o'sh... Jinoyatchi Salimov Toshmamat Alimovni ketmon bilan boshiga urgan. Yaxshi! Yana? O'rtoq Mengliyevni-chi? Uniyam tepibsanku!

– Aniq esimda yo'g'u, chamamda uni tepmadim. Chopdim. Ketmon bilan boshini chopib tashladim. Ketmon o'tkir edi-da! O'z ko'zim bilan ko'rdim! Rais ikkovining boshi uzilib, sapchadek dumalab ketuvdi. Paykalda ikkala bosh haliyam yonma-yon yotgan bo'lishi kerak, o'rtoq...

– O'rtoq dema! – Qalandarov bir chaqchaydi-yu, yozishda davom etdi. – Yaxshi! Buniyam deloga tikib qo'yamiz. – U kaftlarini ishtaha bilan ishqladi. – Bilasizmi, Salimov! – dedi mamnun jilmayib, hatto ovozi ham muoyimlashib ketdi. – Shuncha jinoyat uchun sizni kamida o'n besh yil ozodlikdan mahrum qilish kerak!

– Balki, otarsiz?

– Eng so'nggi chorani ko'rish ham mumkin! Albatta, bu yog'ini sud hal qiladi. Muhimi shuki, jinoyatchi aybini bo'yniga...

„Bo'yniga“ deyishi bilan sapchib turib bo'yniga yopishgan edim, qizil burni ko'karib dod soldi.

– Dejurniy!

Yoshgina navbatchi militsioner quyundek uchib kirib, qo'limdan tutdi. Tergovchi hansirab nafas olganicha chiyilladi.

– Senga eng oliy jazoni olib bermasam, Qalandarov otimni boshqa qo'yaman. Starshiy tergovchi bilan naxalnikka bugun, hozir raport yozaman!

Temir karavotga o'tirib, devor tomonga qarab oldim. Qo'lidan kelganini qilsin!

– Men shu yerdaman! Nima gap? – dedi kimdir eshik tomonda.

– O'rtoq starshiy tergovchi! – Qalandarovning yig'lam-siragan tovushi qulog'imga kirdi. – Og'ir jinoyat ustida qo'lga tushgan Salimov dopros paytida meni bo'g'ib o'ldirmoqchi bo'ldi. Mana! Bo'ynimni ko'rib qo'ying. Mana, barmoq izlari turibdi. Ruxsat eting, ekspertizaga borishga!

– Yo'qol! – starshiy tergovchi shunaqangi hayqirdiki, katalakxona zing'illab ketdi. Keyin jimlik cho'kdi. Xayriyat, daf bo'lishdi!

– Qo'sho... – boshim ustida shunaqangi tanish, shunaqangi mehribon ovoz eshitildiki, o'rnimdan turib ketdim. Burilib qarasam, xona o'rtasida Shodivoy turibdi. Qandoq yaxshi! Endi meni qarddon do'stim, yo'g'-ey, sobiq do'stim Shodivoy, starshiy tergovchi grajdanin Alimov so'roq qiladi! Xohlagan muddatni bo'ynimga iladi. Zo'rda, o'ldirsayam, do'st o'ldirsin!

Endi joyimga o'tirayotgan edim, Shodivoy ildam kelib qo'ltig'imdan ko'tardi.

– Voy jinni-yey! Tergovchi deganiyam jinoyatchini quchoqlaydimi hech zamonda!

Bir mahal qarasam, ko'ziga yosh to'lib turibdi.

– Shodi? – yelkasiga turtdim. – Jinnimisan?!

U yuzimga diqqat bilan termildi.

– Qo'sho! – dedi ovozi xirillab. – Bilaman, senda gunoh yo'q.

Jahlim chiqib ketdi.

– E, esing joyidami, Shodi! Aybsiz odamni bu yerda opkeladimi? Otangni urganim – rost! Qorniga pichoq sanchganim rost! O'Imay qolgan ekan, ertasiga Jovli ikkovining boshini ketmon bilan chopib tashlaganimam to'g'ri! O'sha ketmon shiyponda turibdi. Birov ilib ketmasidan toptirib qo'y. Xotininimning qorniga tepganim ham – rost. Bo'lmasa, to'rt oyda tug'armidi!

– O'chir! – Shodivoy shusiz ham varvarak bo'lib ketgan ko'ylagimning yoqasiga yopishdi.

– Ko'ylakni yirtiding, xumpar! – dedim baqirib.

– Qo'sho! Qo'shshayeva bilan gaplashdim. Senga hech qanaqa da'vosi yo'q, – Shodivoy ko'zimga tikildi. – Ayb-boshqalarda! Sen begunohsan.

Qarasam, yig'lab yuboradigan! To'g'risini aytsam, jo'ramga rahmim keldi.

– Shodiii! – dedim yalinib. – Bitta xo'p de, jon o'rtoq! Meni qamatgi-in! Necha yil bersang ham, g'ing demayman.

– O'chir!

– Shoshma, munday o'tirgin, jo'ra! – Shodivoyning yelkasini silab, yonimga o'tqazdim. – O'zing o'ylab ko'r. Sen yosh kadr bo'lsang. Besh yil bekorga o'qidingmi? Qancha qiynalding, to'g'rimi? Kanikul paytidayam qishloqqa kelmadig. Otang seni o'qitaman deb shuncha ovo-ra bo'ldi...

– Otam?! – Shodivoy shu qadar alam bilan ingrab yubordiki, o'zimning ham ko'zimga yosh quyilib keldi. Jo'ram temir karavotda cho'kkanicha yuzini kafti bilan to'sib, uzoq o'tirdi. Nima deyishni, nima qilishni bilmasdim.

– Qo'y, Shodiii, xafa bo'lma... – dedim sekin.

– Otam... – Shodivoy qo'llarini tushirdi. Ko'zida, odamning yuragini ezib yuboradigan alam bor edi. – Qandoq bosh ko'tarib yuraman, bu yerlarda, jo'ra! – dedi ingrab. – Kim degan odam bo'ldim?! O'n bitta nevaralik odam o'n sakkiz yashar qizni shu ahvolga solsa! Hamma narsani pul bilan o'lchasa. Harom-harish yo'llar bilan obro' topsa. Enamning ko'ziga qandoq qarayman, do'stim. Opalarimning ko'ziga qandoq qarayman!

– Bo'ldi, jo'ra, bo'ldi! – dedim yelkasiga qoqib. – Hammasi yaxshi bo'ladi.

– Bilasanmi, Qo'sho! – jo'ram baqirib yubormaslik uchun titrab turgan labini tishladi. – Viloyat ichki ishlar boshqarmasida shu ishni menga topshirishdi. Sening ishingni! Otam bilan raykom ataylabdan oblastga boshqarishgan. Mening qo'lim bilan sendan qasos olishmoqchi. Tushundingmi?

– Yaxshi bo'пти! – dedim yengil tortib. – Meni qamat-sang, qutulasan! Otangni urganim rost-ku!

– Ahmoq! – Shodivoyning ko'zida vahimali o't porladi. – Meniyam o'zingga o'xshagan tentak deyapsanmi, ahmoq!

Sal hovuridan tushirmasam bo'lmaydigan.

– Shodiii, – dedim yalinib. – Otang seni besh yil ne umidlar bilan o'qitdi, jo'ra...

– Ovsar! – Shodivoy alamli kuldi. – Bilaman, o'qitdi. Har sessiyada sovg'a-salom, pachka-pachka pul jo'natdi. Aytsam, baribir ishonmaysan! Men o'sha pullarni qaytarib

yuborardim. O'qishga pul bilan kirganim yetadi. Endi bu yog'iga... – u bir nuqtaga tikilgancha uzoq jimib qoldi. Ma'yus kulimsiradi. – Men yuristlar eng halol odam derdim. Adliya so'zi – adolat so'zidan olingan derdim. Qadimgi yunonlarning Femida degan xotin Xudosi bor. Adolat o'shandan qolgan, deb o'qitishardi. Rost, domlalarimiz orasida halol odamlar ko'p edi. Ammo har zachyotga pul yig'ib oladigan ablahlar ham bor edi, Qo'sho! Ishonasanmi shunga! – u alam bilan bosh chayqadi. – Avvalbosh men o'qimoqchi emasdim. Sen qayerda bo'lsang, men ham shu yerda bo'lmoqchi edim. Keyin o'sha ta'magir domlarni ko'rib, oxirigacha o'qishga qasd qildim. Shuning uchun ta'tilda Qozog'iston, Rossiyada jon kuydirib ishladim. Bu yoqlarga qaytmoqchi emasdim.

– Baribir kelding-ku, – dedim boshqa gap topolmay. Shodivoy xo'rsindi.

– Keldim emas, yuborishdi.

– Bo'пти-da, ishlayver.

Jo'ram labining bir burchi bilan iljaydi.

– Oson ekan-da! O'z otangni so'roq qilish o'yinchoq ekan-da! O'sha aldam-qaldamlarda otamning ham qo'li bor-ku! Hammasining ildizi bir-ku.

Qarang, bu yog'ini o'ylamagan ekanman. Shodivoy shu qadar ma'yus o'tirardiki, jo'ramga yuragim tuzdek achib ketdi.

– Qo'y, jo'ra! – dedim boshini silab. – Xafa bo'lma. Meni qamatsang...

– Yana gapiradi-ya! – Shodivoy yeb yuborgudek vajahatda chaqchaydi.

– Quloq solsang-chi, ahmoq! – dedim jahlim chiqib. – Meni qamatsang, hammasi joyiga tushadi.

– O'zing ahmoq! – Shodivoyning ham jazavasi qo'zib ketdi. – Eshakka o'xshagan befahm. Qamatmayman!

– Qamatasan! Aybim bo'ynimda-ku!

– Yo'q!

– Qamatasan! – alam ustida temir karavotga mushtlagan edim, qo'lim chunonam sanchib ketdiki, voy-voylab qoldim.

– Nima qildi, Qo'sho? – jo'ram qo'limni kaftlari orasiga olib, silay boshladi. – Yomon tegdimi? Ikki qulog'ing bilan eshitib qo'y, do'stim, seni qamatib qo'ymayman.

– Shodi! – dedim yalinib. – Jon jo'ra! Do'stligimiz haqi! Meni qamatgin. Bitta jo'ralik qilgin. Shunda o'zingayam yaxshi bo'ladi.

O'N TO'QQIZINCHI BOB

GAPNING INDALLOSI YOKI QULOQQA CHALINGAN XABARLAR

Endi ishondingizmi, do'xtirjon! Men jinoyatchi emasman, jinni ham emasman. Raisga pichoq o'qtalganimdan tonmayman. Urganim ham rost. Shuning uchun Raisdan tortib Jovligacha, Raykom buvadan tortib obkom vakiligacha meni jinoyat kursisiga o'tqazishga xo'p urinishdi. Uch oygina qamashdi ham. Shodivoy bekorga besh yil o'qimagan ekan. Shunaqangi g'ayrat bilan ishga kirishib ketdiki, meni jinoyatchi deganlarning o'zi dumini qisib qoldi. Omadim chopganini qarangki, turmushimizda g'alati o'zgarishlar bo'ldi. „Ig'vogar“ deganimiz o'sha Ergashev eng pokiza odam ekan. Qamoqdan chiqib kelib, u ham Shodivoyning yoniga kiribdi. Nargiz – mard xotin ekan. Sudda meni oqlab chiqdi. „Salimovning qilchayam aybi yo'q“, dedi. Ochiqdan ochiq shunaqa dedi.

Shundan keyin ham meni to'rt oy jinnixonada saqlashdi. Ba'zi birovlar ko'zdan uzoqroqda turishimni xohlagan-da!

Onamning aytishicha, qaynanam Raisning xotini bilan rosa yulishibdi. „Ering qizimga aliment bersin“, deb to'polon qipti. Raisning xotini „Bobosi tengi erkakning to'shagida yotgan g'ar qizing kuchala yegan joyiga borib qotsin“, debdi. Shundan keyin hammasi bir-birining tagini kovlashga tushib ketibdi. „Ferma tog'a“ Shaydul kassirni ayblabdi. Shaydul kassir boshbuxni, boshbux Raisni, Rais Jovlini, Jovli zavod direktorini, zavod direktori Raykom buvani, Raykom buva obkom vakilini! Xullas, hamma yoq to's-to'polon bo'lib ketibdi! Ergashev bular paxta o'rniga pul topshiradi, degani rost ekan. O'sha pullardan bir ulushini Rais hovlisidagi tokning temir so'risi orasiga tiqqan ekan, suv sizib, allaqanchasi chirib ketganini ko'rib afsuslanibdi. „Aslida, salapan xaltani besh-olti qavat qil-sam bo'larkan“, debdi.

„Ferma tog'a“ning pichan g'aramidan yana bitta „Volga“ chiqibdi. Bunisi oq emas, qaymoqrang emish. Shaydul kassir o'z hissasini pat-patning eski balloniga tiqib, chordoqqa tashlab qo'ygan ekan. Pulni topib olishganida ikkita xotini bilan qo'shilishib rosa yig'labdi.

Hammadan ham Jovli g'alati yo'lini topgan ekan. Bor bisotini temir idishga joylab, hojatxonaga tashlab qo'ygan joyidan sug'urib chiqarishibdi. Hayronman, bunaqa joyda yotgan narsani nimaga ishlatmoqchi bo'lganiykin? Sasib-bijib, harom bo'lib ketmaydimi?

Taqirbosh Viktorov – quv ekan. Tekshir-tekshir boshlanganida Shodivoyga ariza ko'tarib kepti. „O'rtoq Alimov, men oblastimizda ro'y berayotgan pripiskalarni ko'pdan beri kuzatib yurardim“, deb Raisdan tortib Raykom buvagacha, obkom vakiligacha, hammasining sirini aytib beribdi. Shodivoy, „O'zingiz shu ishlarga aralashmaganmisiz“, desa, „Men kristalniy, chistiyy odamman“, deb turib olibdi. Ertasiga Viktorovning hovlisidagi cho'ch-

qaxonadan diplomat to'la pul, yana allaqancha oltin-javohirlar chiqibdi. Tekshiruvchilar „Bu nima“ deyishsa, Viktorov yelka qisibdi. „Dunyoda cho'chqadek ahmoq jonivor yo'q, ko'chada uchragan narsani tashmalab kela-veradi-da“, deb turaveribdi. „Besh metr chuqurni kovlab, xazinani ko'mgan ham cho'chqami“, deyishsa, indamay kulib turganmish.

O'sha – oting o'chgur jinnixonada yotganimda jonimga yana Shodivoy oro kirdi. Markazdan katta professorni chaqirib, meni tekshirtirib ko'rdi. Xayriyat, ruhiy kasal emas ekanman.

Uyga kelsam... Uyga kelsam, otam qazo qilganiga qirq kun bo'lgan ekan. Shu gapni eshitdim-u, to'satdan yiqilib tushdim. Hushimga kelib, oynaga qarasam, o'ng yuzim oqib tushgan nondek cho'zilib ketibdi. Bir ko'zim katta, bittasi kichik... Sizing nevrologicheskiy bo'limingizga qandoq qilib kelganim ham esimda yo'q.

Rahmat, sizga do'xtirjon! Yaxshi davoladingiz. Mana, ko'zim ham joyiga kelib qoldi. Avval g'o'ldirab gapirardim. Shukur, tilim ham biyron... Faqat, bilasizmi, do'xtirjon... Ba'zan kechalari uyqum o'chib ketadi. Otam nega o'ldi? Nargiz nega baxtsiz bo'ldi? Begunoh bir qizaloq nega tug'ilmasidan tavqi la'nat oldi? Bilasizmi... Ayniqsa, Shodivoyga achinaman...

Ikki hafta oldin Shodivoy meni ko'rgani keldi. Qilichdek jo'ram ninadek bo'pqopti. Rangida rang yo'q. Katta tergov boshlanganda rahbarlardan iltimos qipti. „Meni shu ishdan ozod qilinglar, o'z otamni qandoq so'roq qilaman?“ debdi. To'g'ri-da! U yoqda onasi, bu yoqda opalari „O'z otangdan ayb izlagandan ko'ra, o'lganing yaxshimasmi?“ deb tursa, bu yoqda ming-ming pullar topilib tursa... Boshliqlari jo'ramning ahvolini to'g'ri tushunibdi. Ishni boshqa tergovchiga olib berishibdi. Shunda Rais yana bir

nomardlik qipti. Shodivoyga aytibdi. „Yangi tergovchiga shipshib qo'y, shu ishni bosti-bosti qilib yuborsa, men, Jovli, fermer, Shaydul, raykom, obkom vakili – hamma-miz yig'ilishib, nechta desa shuncha mashina, qancha desa shuncha pul topib beramiz“, debdi. „Shundan qanchasini xohlasang, o'zing olib qolishing mumkin“, debdi.

Ishonasizmi, do'xtirjon, jo'ram shu gapni ayta turib, yuragi yomon bo'pqoldi. Karavotimga yiqilib tushdi. Yaxshiyam hamshira bor ekan, ukol qilib zo'rg'a o'ziga keltirdi. Shodivoy hushi joyiga kelib yig'ladi. „Qo'sho, dedi, do'stim, dedi, o'z otam menga pora bermoqchi bo'lsa, qandoq chidayman, nahot hamma yoq shunaqa harom-harish bo'pketgan bo'lsa“, dedi.

Amallab yupatib jo'natdim. Shunaqa, do'xtirjon, ayniqsa, jo'ramga jabr bo'ldi!

Charchadingiz-a, do'xtirjon! Mayli, dam oling. Endi... Bitta iltimos bor. Hamshiralaringizga aytsangiz: tuzalib qoldim. Chap dumbamga nina sanchaverib, ilma-teshik qilib yubordi. Nima? O'ng tomonga nina o'tmaydi-da, do'xtirjon! „Qalliq o'yin“ga borib o'ng tomondan ayrilganmiz. Qoq yarmisi Reksjonning og'zida qolib ketgan. Qolganiyam – etikning tagcharmi! Hamshiraning ninasi sinib qoladi. Xo'p deng, boshqa ukol qilmasin, do'xtirjon! Kecha Shodivoy yana kelib ketdi. Menga tezroq javob bering. Xo'pmi? Shundoq qiling, do'xtirjon! Ishni sog'inib qoldim. Dalani, paxtazorni qo'msayapman. Terlab-pishib ishlagim kelyapti. Bo'ptimi, do'xtirjon! Rahmat! Qo'lni tashlang...

1987-yil.

HAJVIY HIKOYLAR

„AJDAR“NING TAVBASI

E, nimasini so'raysiz, aka! Bu gaplarning hammasini aytishga aytaveraman-ku, kitob qilib yozsangiz, xotinxo'ja o'qib qolsa, xafa bo'lib yurmasin, deyman-da!

Ko'p yillik tajribamdan kelib chiqib aytamanki, ichadigan odam bir kunda rappa-raso uch marta o'zgaradi. Ertalab ko'nglida araqqa nisbatan cheksiz nafrat bilan uyg'onadi. Peshinga borib, nafrat o'rnini sekin-sekin loqaydlik egallaydi. Kechqurun esa cheksiz nafrat otashin muhabbatga aylanadi.

Ertasiga hammasi qaytadan boshlanadi. Uyg'onangiz, boshingiz g'um! Nafas olsangiz, ichingizga havo emas, olov kirayotgandek. Og'zingiz, erinmasdan bir hovuch achchiqtosh chaynagandek taxir! Qo'lni ayting, qo'lni! Baayni ikkinchi jahon urushida kontuziya bo'lgan dushman askarniki! Quloqni qashlayman, desangiz, ko'zingizga kirib ketadi! Birov „Kecha nima ovqat yeganding?“ deb so'rasa, „o'zimning otim esimda yo'g'-u, ovqatni so'raysan-a, nomard“, degingiz keladi...

Shu masalada omadim bor ekan. Otim nimaligini xotinxo'ja har kuni bir martadan eslatib turadi. Uyg'onmasimdan boshim ustida „mehr to'la“ ovozi yangraydi:

– Azlar emas, Ajdar bu, Ajdar! Yoshi qirqqa chiqib qilcha aqli kirmagan noinsof, umrimni xazon qildi! Uchta bola nima yeb, nima ichyapti, demasa, ro'zg'or nochorligidan uyda sichqonlar hassa tayanib yursa. U yoqda kun-ora elektrchi kelib chirog'ingni o'chirib ketaman, gazchi kelib gazingning quvurini kesib tashlayman, desa... Bu Ajdarning parvoyi palak! Qizimizning bo'yi yetib qoldi, munday odamlarga o'xshab bisot-misot yig'yapsanmi, onasi, deyish o'rniga, Xudoning bergan kuni bo'kib ichsa! Ichaverib, ichaverib, kompyuteri sinib qolgan buning!

Bular – xotinxo'ja bisotidagi eng „shirin“ so'zlar. Xoh ishonang, xoh ishonmang, hovlimiz yoz bo'yi ari bozoriga aylanib ketadi! Har qovog'arilarki, uchsa, bombardimonchi samolyot kepqoldimi, deysiz! Ammo ular birovni chaqmaydi. Aksincha, xotinxo'janing tilidan „zapravka“ qilish uchun navbat kutib turadi! Xohlagan odamingiz bilan bir emas, ikki yashik araqdan garov boylashib aytamanki, agar qarg'ish bo'yicha musobaqa o'tkazilsa, bizning xotin Toshkentda emas, butun boshli O'zbekistonda ham emas, dunyoda birinchi o'rinni oladi!

Ana, o'zingiz eshitib ko'ring.

– Bir yil yuvilmagan paytavadek g'ijimlanib ketgan tusingni yel yesin! Tullagan itning dumiga o'xshagan mo'yloving uzilib tushsin! Benzovoz hidi anqib turgan og'zingga qo'rg'oshin quyilsin!

...Boshi g'um bo'lib, ko'ngli gum-gum ketayotgan odamga yoqadimi shu gaplar? Yotgan joyimda luqma tashlayman. (Gapni chalg'itish kerakmi, axir?)

– Avtodorojniyni bitirganmisan, onasi, benzovozni qa-yoqdan bilasan?!

Xotinxo'ja „Odam gapirdimi, mushuk miyovladimi“, deb qayrilib qaramaydi. Ammo endi tovushi jaranglab chiqi boshlaydi:

– Xumga qamalib qolgan aridek g'o'ng'illagan ovo-zing o'chsin! Laylakning inidek paxmaygan sochingga o't tushsin! „Vosmyorka“ g'ildirakka o'xshab qing'ir-qiyshiq qadam tashlaydigan oyog'ing „Kamaz“ning tagida qolsin! Choyga tuz solib, „Nega shakaring shirinmas“, deb piyolani otib sindirgan qo'llaring akashak bo'lsin! Tappiga tushgan munchoqdek yiltirab turgan ko'zlaringga snayperning o'qi tegsin! Makaron sho'rva ichib, „Nega lag'moningning xamiri o'qlovdek“, deb onamni so'kkan tillaring elektricheskij myasorubkada qiyma-qiyma bo'lsin! Oftobda qolgan baqlajondek burishgan burning irib tushsin! Qosim qatiqchining obkashidek qomating lahad-da chirisin! Koshkiydi chirisa! Chirimaydi. Birov go'ringni ustiga qamish suqib gugurt chaqib yuborsa, „vechniy alanga“ bo'lib qirq yil yonadi! A'zoyi badaning spirtga aylanib ketgan!

O'zingiz insof bilan ayting-chi, shuncha gapdan keyin araq degan dardisarni yomon ko'rmas bo'ladimi? Shunaqa-ku, kechga yaqin tomoq jonivor „taqillagani“ cha-toq...

Yo'q, insof beraman, desa hech gap emas ekan. Ichishni tashladim. Bir kunda! Bunga bir voqea sabab bo'ldi.

Ertalab o'tim „ajdar“ligini qachon eshitarkanman, deb kutib yotsam, qulog'imga „Turaqoling, adajonisi, choyingiz sovib qoladi...“ degan ovoz kirdi.

„Shu o'zimning „egovim“mi, deb ko'zimni amallab ochsam, tepamda jilmay-i-i-ib turibdi. „Tug'ilgan kuningiz muborak bo'lsin! Umrijoningizga Xudo baraka bersin!“ deb u yuzimdan, bu yuzimdan o'pdi. O'payotganda og'zimdan kelgan „muattar“ hiddan xiyol chimirildi-yu, sezdimadi. Buni qarang, tug'ilgan kunimizniyam paqqos unutib yuboribmiz... Ishga ketayotganimda yap-yangi qor-dek oppoq ko'ylak, qirrasini chiqarib dazmollangan shim,

oyog'imga „turetskiy“ tufli kiygizib qo'ydi. Faqat ko'cha eshikka yetganimda: „Adajonisi, aqalli shu bugun ich-mang, ertaroq kelib, bolalaringiz bilan yayrab o'tiring, osh damlab qo'yaman“, dedi...

O'zimning niyatim ham shu ediku-ya, xira ulfatlar tug'ilgan kuningni „yuvmay-sanmi“ degandan keyin qayoqqa qochasiz?

U yog'i o'zingizga ma'lum: bir boshlandimi, „tormoz“ ishlaymay qoladi...

Buni qarangi, avtobus bekatida bitta xotin tuxum sotayotgan ekan. Har kuni quymoq yesa kerak, o'zining yuziyam hafsala bilan yuvilgan tuxumdek yiltirab turibdi. Xotinxo'janing oldiga quruq bormaslikka bahona topilganidan xursand bo'ldim. Bir „reshyotka“ tuxum oldim. O'ttizta bo'larkan. Olishga oldim-u, qandoq ko'tarib ketishga hayronman. „Reshyotka“ deganini ikki qo'llab ko'tarish kerak. Ikki qo'lim band bo'lsa, oyoq jonivor xotinxo'ja aytgandek „vosmyorka“ g'ildirakka o'xshab chalakshib ketayotgan bo'lsa, avtobusga qandoq chiqaman-u, qaysi qo'l bilan nimani ushlab turaman?! Tuxumchi xotin eslikkina ekan. Tuxumlarni „salapan“ xaltachaga solib berdi. „Ehtiyot qiling“, deb tayinlab ham qo'ydi.

Avtobus kelganini bilaman. „Mindi-mindi“ bo'lib ketgan avtobusga orqa eshikdan bir amallab kirganim ham esimda... U yog'i nima bo'lgani yodimda yo'q...

Bir mahal hamma yoq qiy-chuv bo'pketdi. O'rislar „cho'rt-po'rt“ degan, o'zbek xotinlar „Xurmachangga siqqanicha ichsang o'lasanmi“, deb chinqirgan... Mo'ylovi menikidan ham qalin bir yigit yoqamdan oldi. La'nati shtangachimi, nima balo, har bilagi choynakdek keladi. (Chipta sotuvchi ekanini keyin bildim.)

– Hamma yoqni rasvo qilding-ku, ahmoq! – dedi bo'kirib.

Munday razm solsam, avtobusning old tomonidagilar „press“ bo'pketgan, men turgan tomon bo'm-bo'sh! Singan xom tuxumning hidi g'alatiroq bo'lishini o'shanda bildim... Bunaqa is qayerdan kelyapti, deb qarasam... Xotinxo'ja sovg'a qilgan ko'ylak, qirrasi chiqarib dazmolangan shim oqish-sarg'ish shilimshiqqa belangan.

Nima bo'lganini shunda tushundim. Xullas, tiqilinch avtobusga omon-eson chiqqanman. Keyin issiq elitganmi – boshqami, turgan joyimda pinakka ketganman... Qo'limdagi „yuk“ og'irlik qilgan chog'i, xuddi to'rva ko'tarayotgandek, „salapan“ xaltachani yelkamdan oshirib orqaga tashlaganman. Tuxumlar „sharaq-shuruq“ qilib singan. Po'chog'i „salapan“ xaltani yirtgan. Keyin o'ttizta tuxum butuni-yu sinig'i aralash-quralash bo'lib avval belimga, undan boldirga, keyin yerga tushgan. Yap-yangi ko'ylak-shim tuxumning „muborak“ „kokteyl“iga belangan.

Oyoq bossam, „turetskiy“ tuflim „sho'lo'q-sho'lo'q“ qiladi. Eng yomoni atrofimda turganlar ham „quymoq“dan benasib qolmabdi. Salkam ellik kishi avtobusning old tomoniga qochib, bir-biriga qapishib qolgani shundan ekan!

...Ertasiga xotinxo'janing so'z boyligini to'ldirgan yangi qarg'ishlarni kutib uzoq yotdim. Qiziq, bu gal u qarg'amadi, yig'lamadi... Faqat bir og'iz so'z aytdi:

– Ajrashamiz! Sudga ariza berib qo'ydim!

Bunaqa paytda qo'l keladigan eng sinalgan qurolni ishga soldim.

– O'zimni o'ldiraman! – dedim komil ishonch bilan. – O'lsam, men ham qutulaman, sen ham!

– Rostdanmi? – Xotinxo'ja astoydil ajablandi. – Bu gapni ming birinchi marta eshityapman!

– Yo'q! – dedim bosh chayqab. – Bu galgisi oxirgisi! O'zimni osaman!

– Shunaqami? – Xotinxo'ja shitob bilan uydan chiqib ketdi. Zum o'tmay bir qo'lida ikki quloq arqon, bittasida o'rta barmoqdek keladigan „ikki yuztalik“ mix, zanglab ketgan tesha ko'tarib kirdi. (Oldindan tayyorlab qo'yganmi, nima balo.)

– Erkak kishining gapi bitta bo'ladi! O'zini osmagan nomard! – dedi-yu, chiqdi-ketdi.

O'tirib-o'tirib, o'zimga nash'a qildi. Xayolimga g'alati o'y keldi. Ayvondagi stolni ko'tarib yotoqqa opkirdim. Ustiga chiqib, vassajuftga mix qoqdim. Arqonni bog'lab tortib ko'rsam, pishiqqina. Menga o'xshagandan ikkitasini bemalol ko'taradi! Qo'l jonivor „kantuziya“ bo'lsa-da, sirtmoqni binoyidek qilib tugdim. Boshimni suqib ko'rsam, lop-loyiq! Ana endi xotinxo'janing kelishini kutamiz!

Bir mahal darvoza g'iyqillab ochildi. Sirtmoqni bo'ynimga ilib, poylab turdim. Ayvonda qadam tovushi eshitilgach, boshimni xuddi osilgan odamnikiga o'xshatib bir tomonga qiyshaytirdim. Ko'zimni yumib oldim. Hatto tilimni jichcha chiqarib, „tishlab olgan“ ham bo'ldim. Hammasi „naturalniy“ bo'lishi kerak-ku!

Faqat oyog'imning uchini stolga tirab olganman. Sirtmoq ham tomoqda emas, engakda. (O'ladigan ahmoq bor-mi!)

Xotinxo'janing yotoqqa kirganini sezib turibman. Bir mahal „Voy o'lay!“, „Voy o'lmasam!“ degan xitob eshitildi. „Haaa! Guldek eriga o'lim tilash qanaqa bo'lar-kan?“, dedim ichimda. Bilib turibman, hozir „arslonimdan ayrildim“, deb dod soladi, oyog'imga yopishib yig'laydi.

Hali kutaman, hali kutaman, hech gapdan darak yo'q. Birpasdan keyin allanima „to'p-to'p“ etdi. Bir narsa g'iyqilladi... Hayron bo'lib, bir ko'zimni ochsam, uyga kirgan xotinim emas, qo'shnimizning ayoli – kennoyi bema-

lol cho'kka tushib o'tiribdi. Ustidagi ko'rpa-to'shaklarni ag'darib tashlab sandiq titkilayapti. Shu xotinning qo'li egriroq deb eshitgandim. Rostdan ham sandiqdan xotinim ne hasratda qizimizga yig'gan bisotlarni yulqib olyapti. Atlaslar, adraslar, chiroyli „upakovka“ qilingan jemper... Indamay tursam boshini sandiq ichiga suqib, g'irtillatib burchak-burchaklarni kovlashtirishga tushdi. Tilla taqinchoq izlayapti shekilli! Bu yog'iga chidolmadim.

– Hormang, kennoyi! – dedim. Ovozim shunaqangi g'o'ldirab chiqdiki, o'zim ham hayron qoldim. – Jaa shilib yubordingiz-ku! – dedim.

Kennoyi sandiqdan boshini chiqarib men tomonga qaradi. Ko'zi ola-kula bo'pketdi. Hozir dodlab qochib qoladi, deb tursam, dodlamadi ham, qochmadi ham. Faqat ichidan „g'iyq!“ etgan sado chiqdi. Keyin iyagi bir tomonga qiyshayganicha yana ikki marta „g'iyq-g'iyq“ dedi-da, yonboshiga ag'darildi. Qo'rqib ketdim. Sirtmoqni bo'ynimdan optashlab sakrab yerga tushdim.

– Turing, kennoyi, odamni qo'rqitmang! – deb yelkasiga kaftimni bossam, qilt etmaydi. Ko'zlari bir nuqtaga baqrayib qolgan. Oqi bor, qorasi yo'q!..

...Yomon ayol emas edi, rahmatlik... Ma'rakasining bir chetini ko'tarishib yuborishga to'g'ri keldi. Nima qilsayam ko'zdek qo'shni...

O'shandan beri butilka degan makruhni uyga yo'latmayman. Mineral suv olsak ham „bakalashka“ligidan olamiz... Yaqinda qizimizni uzatdik.

Xotinxo'jani aytmaymizmi?! Bir emas, ikki yashik „spray“dan garov boylashib aytamanki, agar olqish bo'yicha musobaqa o'tkazilsa, bizning xotin dunyoda birinchi o'rinni oladi! Ana, o'zingiz eshitib ko'ring.

– Nur yog'ilib turgan yuzlaringizdan aylanay! Dar-yolarda suzib yurgan qunduzdek qop-qora mo'ylovingiz-

ning qurboni bo'pketay! Yulduzdek charaqlab turgan ko'zlarinigizni yomon ko'zdan asrasin! Gul hidi keladigan nafasingizdan o'rgilay! Yurganda yer titraydigan oyoqlaringizga qoqindiq bo'lay! Qo'ng'iroqdek patila-patila sochlaringizga jonim tasadduq! Chinordek bo'yularingizga bo'yumor!

...Ichishni tashlasangiz, siz ham xotindan shunaqa gaplar eshitasiz!

JINNI BO'LISH OSON EKAN

Birodarlar! Odam-chi, vey, xohlasa bir kunda telba bo'lishi mumkin ekan, qandoq jinni bo'lganini o'zi bilmas ekan. Kasalxonaga qachon keldim, kim opkeldi, esimda yo'q. Ammo birinchi qor yog'ib turgan o'sha qurib ketgur oqshom aniq yodimda. Shunday qilib desangiz, ishdan chiqdig-u, panjara devor oldida gijinglab turgan yap-yangi „jiyrontoy“ning eshigini ochdik. Oynani qor bosib qolgan ekan, avval artdik, keyin oynatozalagichni o'rnatdik. Shig'illatib haydab ketdik. Trolleybus bekatida turgan odamlardan kamida o'ntasi qo'l ko'tardi. To'xtatmadik! Esimni yebmanmi to'xtab! Sen-ku, savob bo'lar deb to'xtaysan, DAN xodimi ko'rib qolsa, kirakashlik qilyapsan, deb taloningni teshib beradi. Bekatdan ellik qadamcha o'tganimda bir jonon shunday himo bilan qo'l ko'tardiki, tormozni qanday bosganimni o'zim bilmay qoldim. Mashina yangi qor tushgan asfaltda sirg'anib borib, shundoqqina jononning oyog'i oldida to'xtadi. Eshikni ochishim bilan jonon lip etib, yonimga o'tirib oldi. Dimog'imga shirin atir isi kirdi. O'ziyam oppoqqina, do'mboqqina. Plashining yelkasiga qor qo'nib, jiqqa ho'l bo'lib ketibdi. Qayoqqa borishini so'ramasimdan o'zi gapirib qoldi:

– Pechkangizni yoqing, sovuq qotdim.

Pechkani varanglatib qo'yib yubordik.

– Pochchamlar ertalab palto kiygizib yubormabdilar-da?! – dedim iljayib. „Jonon“ ochiqqina ekan.

– Pochchangiz avval o'zlarini eplasinlar! – dedi tammanno bilan. – Mashinangiz yangi ekan, hidi kelib turibdi. Markasi qanaqa?

Mashina markasini aytdik. Keyin odob bilan so'radik:

– Siz-ku, mashinamning otini bilib oldingiz. Endi mashinam ham sizning otingizni bilsin-da.

„Jonon“ shirin jilmaydi.

– Lyolya!

– Lolaxon ekansiz-da. O'zingiz ham xuddi lolaga o'xshab...

– Lolaxonmas, Lyolya! – dedi u gapimni kesib.

– E, La'lixon deng?!

– Qanaqa La'li? – U arazlab labini cho'chchaytirdi. – Lyolya!

– Hay Lyolya bo'lsa, Lyolya-da! – Yo'limiz bir ekan. Gaplashib ketdik. Lyolyaxon atelyeda dizayner bo'lib ish-larkanlar. Pochchamiz „predprinimatel“ ekan. Uyga haftada bir kelarkan. Shu gapni eshitganimdan keyin shayton yo'ldan ozdirdimi, boshqami, bilmayman. Xullas, mashinani qanday qilib garaj tomonga burganimni o'zim ham bilmay qoldim. O'lay agar, ko'nglimda yomon niyat yo'q edi. Shunchaki, Lyolyaxon bilan birpas hangomalashib o'tirgim keldi. Domimizdan yuz qadamcha naridagi temir garaj oldida to'xtaganimizni ko'rib Lyolyaxon ipdek qoshini chimirdi.

– Hormang!

– Bilasizmi... – dedim chayanlib. – Mashina olganimga endi uch kun bo'ldi. Hali „yuvganimcha“ yo'q... Shu... Siz bilan... Iltimos, meni to'g'ri tushuning... – Lyolyaxon-ga gapiryapman-u, ikki ko'zim domimizning beshinchi

qavatida. Mashinada begona juvon bilan kelganimni xotinboy derazadan ko'rib qolsa bormi?! Xayriyat, Lyolyaxon zamonaviy ayol emasmi, meni to'g'ri tushundi. Mashina garajga kirishi bilan bu eshikdan men tushdim, u eshikdan – u.

– Siz o'tiravering! – dedim mashinaga imo qilib. – Is-siqqina... Men g'izillab borib bitta shampan olib kelaman.

Lyolyaxon avvaliga nimqorong'i garajning burchak-burchagiga xavotirlanibroq qarab qo'ydi-yu, keyin xotirjam bo'ldi. Negadir temir-tersak asboblar solingan taxta yashikdan bolg'acha oldi.

– Mayli... – dedi bolg'achani salanglatib. – Bukvalno besh minut. Bo'lmasa... – U qo'lidagi bolg'acha bilan shiringina tahdid qilib qo'ydi.

– Uch minutda kelaman.

Hovliqib garajdan chiqdim-u, o'ylab qoldim. Xotinboy beshinchi qavat derazasidan qarab turgan bo'lsa... Garajni ochiq tashlab, allaqayoqqa gumdon bo'lganimni ko'rsa. Pastga tushsa... Yana qaytib keldim.

– Lyolyaxon! – dedim garaj eshigidan mo'ralab. – Kechirasiz, uch minutga ustingizdan qulflab ketaman. Tag'in birov opqochib ketmasin sizni...

U og'zini ochishga ulgurmay garaj ilgagiga otning kallasidek qulfni solib sharaq-shuruq qulfladim-da, chorahadagi magazinga qarab chopdim. Kechadan beri ezilib yog'gan yomg'irdan keyin qor tushgani uchunmi, yer o'l-gudek sirpanchiq. Harsillab chopib boryapman-u, ichimda o'zimga qoyil qolaman. Gapniyam ja olaman-da, „Sizni o'g'irlab ketishmasin!“ dedimmi? Lyolyaxon bilmaydiki, xotinboydan qo'rqqanim uchun ustidan qulflab kelyapman. Mayli, mana hozir bitta shampan, bitta plitka shokolad olamiz. Uch minutda qaytib boramiz...

Qo'litiqda shampan, cho'ntakda shokolad. Magazin-ning oynavand eshigidan otilib chiqqanimni bilaman...

Bir mahal ko'zimni ochsam, oppoq shiftli uyda yotibman. O'rnimdan turmoqchi edim, chap qo'lim chunonam zirqirab og'ridiki, jonim chiqib ketay dedi. O'ng tomonimdan g'o'ldiragan ovoz keldi.

– Baxting bor ekan, yigit, qo'ling sinibdi. Menga o'xshab oyog'ing sinsa nima bo'lardi?!

Munday qarasam, olti kishilik palatada yotibman. Hammasi menga o'xshab, sirpanchiqda yiqilgan mayibmajruhlar... Gastronomga borganim, shampan olganim esimga tushdi. O'sha zahoti garajga qamalib qolgan Lyolyaxon lop etib ko'z o'ngimga keldi-yu, qo'limning og'rig'ini ham unutib, sakrab turib ketdim.

– Kalit qani?

– Nega baqirasan?! – deb haligi kishi yana g'o'ldiradi. – Kalitni boshingga urasanmi? Bir o'limdan qolganingga shukr qilmaysanmi, xumpar?

Cho'ntagimni kovlasam, hech vaqo yo'q! Shundagina shifoxona xalatini kiygizib qo'yishganini payqadim.

– Kalit qani? Soat necha bo'ldi? – dedim yig'lamoqdan beri bo'lib.

Palatadagi hamdardlar tong otib qolgani, soat yetti bo'lgani, kiyim-kechag-u, kalit-malitlar „prijomniy pokoy“da bo'lishini tushuntirishdi. Gipslangan qo'limni changallab, prijomniy pokoyga yugurdim. Iskaladchi xotin soat to'qqizda kelarkan. Dod deb yuboray dedim. Nima qilay? Uyga telefon qilsam, xotinboydan baloga qolaman. Mayli, yiqildim, qo'lim sinib, bannisaga tushdim, deyishga derman. Lekin tezroq borib garajni och, bir bechora qamalib yotibdi, kechasi bilan sovuqda tirishib qolgandir, deyolmayman-ku! Aqlimga balli! O'ylab-o'y-lab yo'lini topdim. Hamshira qizga do'xtirning eshigini ochtirib, to'rtinchi podyezdda turadigan Marat degan o'rtog'imga qo'ng'iroq qildim.

– Jon do'stim, tezroq kel! – dedim yalinib. – Biroq bannisaga tushganimni xotinimga ayta ko'rma.

Haqiqiy do'st shunaqa paytda bilinarkan. Marat yarim soatda yetib keldi. Egnida palto, boshida telpak.

– Sovuqmi? – desam, qo'llarini ishqalab diydiradi:

– Eshak o'ldiradigan sovuq bo'lyapti.

Do'stinga ahvolni tushuntirdim. Iskaladchi xotin kelishi bilan kalitni oldik.

– Lyolyaxondan uzr so'ra! – dedim eshikka yo'nalgan Maratga. – Shundoq-shundoq bo'pqoldi, kechirarkansiz, degin.

– Xotirjam bo'l. Hammasini yest qilamiz.

– Shoshma! Avval Lyolyaxonni kuzatib qo'ygin-da, keyin xotinboyga bu yoqda yotganimni ayt. Telefon qilsa, band ekan, degin...

Do'stim hovliga otildi. Ko'nglim ancha joyiga tushib, palataga kirib yotdim. Obxod bo'ldi. Navbatchi do'xtir suyagim ikki joydan singani, kamida bir hafta yotishim kerakligini aytdi. Jahli tez bo'lsayam, o'zimizning xotinboy yaxshi-da! Ko'rasiz, halizamon tovuq sho'rva ko'tarib kepqoladi. Cho'loq bo'lgan qo'limni silaydi. O'zingizni ehtiyot qilsangiz bo'lmaydimi, deydi. Ko'zyoshi ham qilib oladi. Mehribon-da!

Shirin xayol surib yotgan ekanman, palata eshigi g'iyqillab ochildi. Semiz sanitar xotin taraq-turuq qilib, eski kushetka sudrab kirdi.

– Jinni bo'lganmi bular hammasi! – dedi norozi to'ng'illab. – Biri yiqiladi, biri mushtlashadi. Bannisada bo'sh joy qolmadi. Piyonistalar!

O'sha zahoti gavdali bir bemorni ikki qo'ltig'idan suyab olib kirishdi. Kasal bechoraning boshi doka bilan qalin o'ralgan, rangida rang qolmagan, mo'ylovi shalpayib turardi. Kushetkaga joy solishlari bilan bemor shilq

etib o'zini tashladi. Tepasiga borsam... Mo'ylovi tanishdek ko'rindi. Sinchiklabroq qarasam, o'zinning qadrdon do'stim – Marat!..

– Nima bo'ldi?! – jonholatda qichqirib yubordim shekilli, Marat amallab ko'zini ochdi.

– Dard bo'ldi! – dedi inqillab. – Balo bo'ldi! Garajning eshigini ochganimni bilaman, ichkaridan bir alvasti yugurib chiqib, bolg'a bilan qoq peshanamga chunonam tushirdi, chunonam tushirdi... – U gapirishga madori qolmadi shekilli, yuzini devor tomonga o'girib oldi.

Egnimda bannisa xalati, oyog'imda shippak, ko'chaga otildim. Taksichi diydirab turganimni ko'rib rahmi keldi shekilli, gap-so'zsiz to'xtadi-yu, mashinasini aytgan tomonimga g'irillatdi. Yo'q, uygamas, o'zinning temir garajimga. Shunisi esimdaki, garaj lang ochiq turardi. Eng avval orqa kapot ustida yotgan bolg'aga ko'zim tushdi. Keyin... Nima desam ekan?.. Do'lda qolgan tappini ko'rganmisiz? Mening mashinam – uch kungina mingan mashinam xuddi o'shanaqa ahvolga tushgan edi. Oynalari chil-chil singan, tomi-yu kapotlari, orqa-oldi-yu yonboshlari bolg'a bilan pachaqlangan, shu qadar hafsala bilan, shu qadar erinmay, tartib bilan pachaqlangan ediki, aqalli nomiga bir qarich sog' joyi qolmagandi. Garajga qamalib qolgan Lyolyaxon kechasi sovqotib tarashaga aylanmaslik uchun xo'p g'ayrat qilgani ko'rinib turardi...

Odam qandoq jinni bo'lganini bilmas ekan. Kasalxonaga qachon keldim, qandoq keldim, kim opkeldi, esimda yo'q. Keyin, sal o'zimga kelganimda aytib berishdi. Avval gipslangan qo'limni tishlab irillabman. Keyin bolg'a bilan mashinamni qaytadan savalabman. Undan keyin shippak bilan qor tepinib xumordan chiqquncha o'ynabman... Bu yoqqa xotinboy bilan o'sha insofli taksichi olib kelibdi.

Mana, yotibmiz, endi. Xotinboy har kuni tovuq sho'r-va olib keladi. „Qo'yavering, jinni bo'lgan bitta sizmi“, deb yupatadi. Aytmoqchi, kecha xushxabar topib keldi. Uchinchi sinfda o'qiydigan o'g'ilchamiz temir-tersak topshirishda shahar birinchiligini olibdi.

SHAHARLIK KUYOV

To'ng'ich kuyov bo'lganimiz uchunmi, qishloqqa borsak, darrov shaharlik kuyov keldi, deb ovoza bo'lib ketadi. Olmoqning bermog'i bor, deganlaridek, tez-tez javob vizitlari ham bo'lib turadi. Yaqinda yana shunday bo'ldi. Ishdan qaytib eshikni ochishim bilan yangangiz Tursunoy yugurib ro'paramga keldi.

– Tsh... – dedi u ko'rsatkich barmog'ini labiga bosib. – Sekinroq. Namoz o'qiyaptilar.

– Kim? – dedim men ham beixtiyor pichirlab.

– Bog'bon amaki.

– Kim u, bog'bon amaki?

Tursunoy shuncha yildan buyon bog'bon amakini tanimaysizmi, degandek qoshini chimirdi.

– Qishloqda u kishini hamma taniydi. Xudo yarlaqab bir kelib qolibdilar.

Sekin yechinib, oyoq uchida uyga kirdim. Bog'bon amaki televizorning antennisini mo'ljallab sajdaga bosh qo'ygan ekanlar. Anchadan keyin bosh ko'tarib, o'ng tomonga, chap tomonga salom berdilar-da, qaddilarini rostlab menga o'girildilar.

– Assalomu alaykum, kuyovbola! Xo'p salomatgina bormisiz? – Bog'bon amaki bilan birinchi marta ko'rishib turgan bo'lsak ham eski qadrdonlardek quchoqlashdik. Odamni bir qarashda bilsa bo'ladi. Bog'bon amaki ko'p odamoxun kishi ekan. Dasturxon atrofiga o'tirishimiz bilan mosh-guruch soqolini tutamlab gapga kirishib ketdi.

– Bu deymen, kuyov yigit, ishlar ko'payib ketdimi? Qishloqqa kam boradigan bo'lib qoldingiz. Qaynatangiz ko'p asl odam-da! Bolalikdan tepkilashib katta bo'lganmiz. Shu deng shaharga ketyapman, deb qolmaymanmi! Bizning farzandlarimiznikida o'n-o'n besh kun turib kelmasangiz qattiq xafa bo'laman, deb turib oldi. Men ham yuzidan o'tolmadim.

– Juda yaxshi qilibsiz, rahmat, – dedim quvonib. Bog'bon amaki, u dunyoni ham, bu dunyoni ham baravar olib boradiganlardan ekan. Osh oldidan qittak-qittak haligi narsadan qilsakmikan, degandim, noz qilib o'tirmadi.

– Ha, endi buning o'zi harommas. Kayfi harom, – dedi piyolani qo'liga olib. Shundan keyin ikkovimizning ham qulfi dilimiz ochilib ketdi. Bog'bon amaki og'zidan bol tomib yangangizni maqtay ketdi.

– Tursunoy qishloqning eng oldi qizi edi-da, o'ziyam. Baxtingiz bor ekan. Shundoq qizimizga uylandingiz. Qaynatangizni aytmayisizmi? Shaharga uzum sotgani ketyapman desam, gastinisa-pastinisa qilib urinib yursangiz, betingizga qaramayman, deydi-da! Bu yil bozorda uzum serob. Shu kunda sotib qolmasak, erta-indin yanayam arzonlashib ketadi. O'n-o'n besh kun bir g'ayrat qilamiz-da endi. Yolg'izqo'llik qilmayin deb, jiyanni olib kelganmiz. Bozorda uzumga qorovul bo'lib qoldi. Uyam siz bilan bir otamlashmoqchi o'zi. O'qishga kiraman, so't bo'laman, deydi. Topgan hunarini qarang.

– Nega olib kelmadingiz? – dedim astoydil ranjib.

– Aytyapman-ku, bozorda qorovullik qilib qoldi. Ertaga, albatta, olib kelaman. Xo'p ulfat yigit-da, o'ziyam!

Yarim kechagacha gurunglashib o'tirdik. Keyin Tursunoy bog'bon amaki ikkalamizga uyga joy solib berdi. O'zi balkonga chiqib yotdi. Bir xonali uyda turgandan keyin odam o'rganib ketarkan. Ayol mehmon kelib qol-

sa, men, erkak mehmon kelsa, Tursunoy balkonga chiqib ketadi.

Bog'bon amaki so'zida turadigan odam ekan. Ertasiga ishdan kelsam chust do'ppi kiygan, ixchamgina yigit bilan gurunglashib o'tirishibdi.

– Iye, assalomu alaykum! – yigitcha sakrab turib men bilan quchoqlashib ko'rishdi. – Sog'-salomat yuribsizmi, pochchajon? Eshik-ellar tinchmi, pochchajon? Bardamgina yuribsizmi, pochchajon? Tog'amlar bilan bir kelib qolgandik. – U bog'bon amakiga ishora qildi. – Pochchang bilan otamlashmasang bo'lmaydi, deb turib oldilar. Tursunoy opamizning xo'jayinlari bilan tanishaman-u, quvonmaymanmi, deb yugurib keldim. Mening bozor-o'charga tobim yo'q. Asli bu yerga o'qishga kirish uchun kelganman. Bir yordamlashib yuridicheskiyga joylab qo'yamasangiz bo'lmaydi, pochchajon. Hozir tanish-bilishsiz ish bitmaydi.

– Bilasizmi, o'qishga kirish qiyin, – dedim ming'illab. – Mening tanishlarim yo'q.

Bog'bon amakining qulog'ida lokator bor ekanmi, ming'illab aytgan gapimni ham darrov eshita qoldi.

– Ashnaqa demasinlar-da, kuyov! Siz ham so't tayyorlaydigan institutda ishlaysizmi, axir?

– Amakijon, men domla emas, aspirantman, – dedim tushuntirib.

– Aspiranmi-maspiranmi, bir joyda ishlagandan keyin baribir emasmi? – Bog'bon amaki astoydil ajablandi. – Men ham bog'ga suv taragan suvchiga besh-o'n yashik uzum beramanmi? Buyam shunga o'xshagan narsa-da! Institut ham o'zlariga dehqonchilik!

Nima deyishimni bilmay turgan edim, oshxona tomondan Tursunoyning yo'talgani eshitildi. Bunaqa „adresli“ yo'tallarning ma'nosini yaxshi bilib qolganman. Meni chaqiryapti. Darrov oldiga chiqdim.

– Go'rni unaqa deysizmi? – dedi pichirlab. – O'zini olib qochyapti, deb o'ylamaydimi?

– Nima qilay, rostini aytyapman-da!

– Qishloqdagilar sizni butun shaharni yotqizib-turg'izadigan odam, deb o'ylashadi. Bir gap qilarmiz, deb qo'ya qoling. Ha, undan keyin, – Tursunoy ovozini yanayam pasaytirdi. – Anavi sapojka o'lgurni olmasam bo'larkan. Uyda bir tiyin pul qolmabdi. Mehmonlar yana o'n-o'n besh kun turadiganga o'xshaydi. Oylikkacha biror yerdan pul topmasangiz bo'lmaydi.

Bu kecha ham mehmonlar bilan alla-pallagacha gaplashib o'tirdik. Tog'a-jiyanni xoli qoldirish uchun alohida joy qilib berdik. Yangangiz odatdagidek balkonda, men bo'lsam oshxonada yotdim. Oshxonaga o'rnashib qolgan piyozdog' hidi ko'nglimni biroz behuzur qilganini hisobga olmaganda, juda yaxshi uxladim.

Ertalab qo'ng'iroq tovushidan uyg'onib ketdim. Shosha-pisha yo'lakka chiqsam, Tursunoy chaqqonlik qilib, allaqachon eshik oldiga borib olibdi. U eshikni ochdi-yu, atlas ko'ylak kiygan, sochini maydalab o'rgan ayolni ko'rib, qichqirib yubordi.

– Voy, Adol, o'zingmisan?!

Ikkovlari bir-birining quchog'iga otilishdi, cho'pillatib o'pishishdi.

– Bu mening dugonam – Adolat, – dedi Tursunoy entikib. – Bolalikdan birga o'sganmiz.

Adolat ichkariga kirar-kirmas, iymanib pichirladi.

– Men yolg'iz emasman, – u yuzlari lovullab qizarganicha, Tursunoyning qulog'iga bir nima deb shivirladi.

– Voy, shunaqami! – Tursunoy quvonganidan qarsakchalib yubordi. – Chaqir bo'lmasa. – U menga qarab tushuntirdi. – Adolatning to'yi yaqinda bo'ldi. Kuyov ikkovlari Toshkentga o'ynagani kelishgan ekan.

Zum o'tmay kattakon chamadon ko'targan novcha, oriq yigit kirib keldi. Tog'a-jiyanlar, kelin-kuyovlar, o'zimiz to'planishib nonushta qildik. Hamqishloqlar sog'inishib qolishgan ekan, xo'p gurunglashishdi.

– Gastinitsaga borsak joy yo'q, – dedi Adolat kelinlarga xos tabassum bilan. – Shu yoqqa qarab kelaverdik. O'n-o'n besh kun turib, Tursunoyni xursand qilib kelinglar, deb ayamlarning o'zlarini aytgan edilar.

Boyadan buyon jim o'tirgan kuyov endi gapga aralashdi.

– To'yga bormadinglar-da! – dedi u gavdasiga yarashgan ingichka tovushda. Gapirganida uchli bag'baqasi likillab turarkan. Endi payqadim. „Bizni to'yga aytmovdinglar shekilli“, degim keldi-yu, tag'in o'ylab qoldim. Kim bilsin, balki Tursunoyga xat-pat yuborishgan-u, men be-xabar qolgandirman.

– Men Toshkentga uch yil oldin bir kelganman. Juda o'zgarib ketibdi, – dedi kuyov yana bag'baqasini likillatib.

– Bu kishining o'zlari sizlarga shaharni tomosha qildiradilar, – yangangiz menga imo qildi. – Shunaqa paytda o'ynab qolmasanglar, keyin vaqt topilmaydi.

– Biz ham shuni o'ylab turgandik, – kuyov tasdiqlab bosh silkidi. – Ko'chaning chetiga ka-a-at-ta qilib, „San'at ustalari konserti“, deb yozib qo'yibdi. Apisha! Baqqa kelayotganda ashi kansertga tushamiz, deb qo'ygandik. Parishtalar omin degan ekan. Pochchamiz to'rttagina bilet topsalar, birgalashib tomosha qilamiz!

Nonushtadan keyin Tursunoy bilan yo'lakka chiqib maslahatlashdik.

– Endi bundoq qilamiz. Ishxonadagi o'rtoqlardan qarz ko'tarib turaman. Joy masalasini bunday taqsimlaymiz. Kelin-kuyovga ichkariga joy qilib berasan. Yosh narsalar ekan. Bir-biridan ajratish yaxshimas. Bog'bon amaki bal-

konda, jiyani oshxonada yota qolsin. O'zing bir amallab kavshandozga joylasharsan. Men kechqurun, mehmonlar bilan o'tirishib bo'lgandan keyin ishxonamga borib yota qolaman. Ishimiz ikki smenalik deb bahona qilaman.

– Mayli, – dedi Tursunoy pichirlab. – Faqat tezroq pul topmasangiz bo'lmaydi. Aksiga olib ko'k choy ham qolmabdi.

Pulni olgandan keyin qaysi bozorga borsam ekan, degan o'y bilan zinadan tushib ketayotgandim, biroz xirillagan ovoz eshitildi.

– Iye, assalomu alaykum, kuyovto'ra!

Cho'chib boshimni ko'tardim. Ro'paramda yuzlari oftobda qoraygan, chayir gavdali, qo'sh belbog' bog'lagan kishi turardi. Pastdan esa besh-olti yoshlardagi bolasini yetaklagan semiz xotin harsillab chiqib kelardi. Notanish kishi ko'rishish uchun quchoq ochgandi, qo'limni cho'zib qo'ya qoldim.

– Iye, tanimadilar shekilli, kuyov? – dedi u ranjib. – Qishloqqa borganlarida hamsuhbat bo'lgandik. Qarta o'ynagandik. Pirra! Ammo o'zlari pirraning xo'p hadisini olgan ekanlar! Qatorasiga yetti marta qoldirgandingiz...

– Kelaveringlar, kelaveringlar, – dedim damim ichimga tushib. – Bemalol...

– O'zlariga yo'l bo'lsin? – dedi „pirrachi“.

– Menmi? Men... Ko'chib ketyapman. Aspirantlar uyga! – shunday dedim-u, uchta zinani bitta qilib sakrab-sakrab pastga tushdim-da, ko'chaga otildim.

DOMLANING AYTGANINI QIL...

Televizorda maza qilib futbol ko'rayotgan edim, eshik qo'ng'irog'i jiringlab qoldi. Ko'cha eshikni ochdim-u, ko'zlarimga ishonmay birpas turib qoldim. Bir vaqtlar

maktabda zoologiyadan o'qitgan domlamiz Ochil Oqilovich jilmayib turibdi.

Qarang-a, o'zgarmabdi. Yum-yumaloq qorni, yo'g'on bo'yniga yarashib tushgan ajib bag'baqasi – hammasi o'sha-o'sha.

– Mana, siz bormasangiz ham biz keldik. Shunaqa ekan-da, kichkinalarni kattalar yo'qlaydigan bo'pketgan hozir!

Rostini aytsam, shuncha yillardan beri domlamni biron marta yo'qlamaganimga uyalib ketdim. Ustozim ichkari kirguncha meni koyib keldi.

– Institutni bitirdingiz, biolog bo'ldingiz, shu domlam menga saboq bergan edi-ku, deb biron marta ziyorat qilmadingiz. Dissertatsiya yoqladingiz, banketingizga taklif etmadingiz. Ha, endi domlangiz xayolingizdan ko'tarilganda-a! Tasanno! Tasanno!

Nima ham derdim, ayb o'zimda. UZR so'ragan bo'ldim.

– Kechirasiz-da, domla... Xizmatchilik, ish tig'iz, ustustiga komandirovka...

Ochil Oqilovich boshini likillatib qo'ydi-yu, indama-di. Uyga kirishimiz bilan domlam televizorga imo qilib, tag'in dashnom berdi:

– Anavini darrov o'chiring, uka!

Hayron bo'lib, domlaga qarab qoldim. Futbol bo'lmasa ham go'rgaydi! O'zimni eshitmaganga solib, talmov-siradim.

– Qani o'tirsinar, domla, o'tirsinar...

– Avval anavi dilbuzarni o'chiring, uka!

Mehmon bir nima deganidan keyin go'rni g'ing deysanmi, o'chira qoldim.

Ochil Oqilovich mamnun bosh silkidi.

– Barakallo! Domlangiz bir nima deganida darrov xo'p deng. Bilib qo'ying, televizor degan matoh xotirani

susaytirar ekan. Yaqinda chet ellik bir olim tekshirib ko'ribdi: ultrabinafsha nurlar ko'z orqali o'tib, miyani suyultirib yuborarmish!..

Nimayam derdim. Bo'lsa bordir.

Keliningiz eshikdan mo'raladi.

– Ko'k choy damlaymi, qora choymi?

– Domla nima desalar shu, – dedim mehmonning ko'ngliga qarab.

– Hech qanaqasi kerakmas! – domla zardali qo'l siltadi. – Dunyoda eng ko'p choy ichadigan xalq qaysi, bilasizmi?

Qarang, shunisidan bexabar ekanman.

– Inglizlar! – dedi domla komil ishonch bilan. – «Правильное питание» degan jurnalni o'qiysizmi, hech? O'shanda bir ingliz tadqiqotchisining o'zi yozgan. Jahonda iskleroz bilan eng ko'p kasallanadigan xalq inglizlar ekan. Yoshi ellikdan o'tganlar adashib qolsa, boshqalar yo'l ko'rsatib yuborishi uchun bo'yniga adresni osib yurarkan. Men ham choy ichmay qo'yganimga sakkiz yil bo'ldi. Nuqul dog' suv ichaman. Xudoga shukr, xotiram buloq suvidek tiniq!

Bufetdan bir shisha konyak olib iymanibroq o'rtaqa qo'ydim.

– Zinhor-bazinhor! – Ochil Oqilovich ko'zlarini chirt yumib olgancha bosh chayqadi. – Mana shu qurgur xotirani, ayniqsa, susaytiradi-da! Yaponiyalik bir olimning yozishicha, o'ttiz yil araq ichgan odam o'zining otini ham unutib qo'yarmish.

– Shundoq-ku, domla... Endi siz bilan biz muttasil emas, oyda-yilda bir marta...

Domlam avval shishaga, keyin qadahlarga qarab qo'ydi-da, sekin uf tortib, ko'zlarini suzdi. „Xayriyat, rozi bo'ldi“, dedim ichimda.

Cho'qishtirib ichdik.

Uchinchi qadahdan keyin kelin o'rtaga osh keltirib qo'ydi.

– Qani, domla, boshlasinlar... – dedim tavoze bilan.

Ochil Oqilovich bir osham oldi-yu, afti burishib ketdi.

– Bay-bay-bay! Tuzi muncha baland!

– Yo'g'-e... – dedim bo'shshib. Bir-ikki osham yeb ko'rdim. Yo'q, nozaninday osh!

– Polshalik olimning maqolasidan xabaringiz yo'q-mi? O'zi olim ekan-u, oshpazlik qilarkan... Ana o'sha oshpaz – olimning yozishicha, osh tuzi xotirani, ayniqsa, susaytirarkan, – dedi domlam qo'lini arta turib. – Aytishlaricha, Arastu bir umr tuz yemagan ekan. Tuzni iloji boricha kamroq ishlatinglar. Men pensiyaga chiqqanimdanda buyon tuzsiz ovqat yeyman.

„Voybo'! – deyma ichimda, – xotiramni susaytirmay deb ochimdan o'laman shekilli endi!“

Baribir, mehmoning ovqatga qo'l urmaganidan keyin qandoq qilib o'zing yeysan? Yig'ishtirib qo'ya qoldim. Kelin laganni olib chiqib ketayotganida xuddi hammasiga xotin aybdorday chunonam o'qraydimki, bir qoshim naq sochimga borib yetdi, chog'i...

Yarim kechagacha u yoq-bu yoqdan gurunlashib o'tirdik.

– Endi bizga ruxsat! – Ochil Oqilovich hayhaylashimga qaramay o'rnidan turdi.

Yo'lakka chiqdik.

– Bir poy paypog'im ko'rinmaydimi? – domlam tuffisini titkilarkan, peshanasini tirishtirib menga qarab qo'ydi.

Esxonam chiqib ketdi. Bu qandoq bedodlik? Uyingga odam deb kelgan mehmonni durustroq kutolmasang! Qilgan ovqating og'ziga yoqmagan bo'lsa, buning ustiga paypog'i yo'qolsa?!

– Yo'g'-e, – dedim atrofga alanglab. – Paypoqqa tegadigan yosh bolamiz yo'q-ku! O'zi qanaqa edi?

– Qiziqmisiz? – Ochil Oqilovich o'ng oyog'ini baland ko'tarib ko'rsatdi. – Bunisi qanaqa bo'lsa unisiyam shunaqa-da? Yo' ikki oyoqqa ikki xil paypoq kiyish moda bo'lganmi hozir?

Mehmon kutmay har nima bo'lay! Yo'lakning burchak-burchaklarini, ayvonni, hatto gazplitaning tagigacha titkilab chiqdim. Yo'q! Domlaning paypog'i yerda ham, ko'kda ham! Kelin ichkaridan yangi paypoq ko'tarib chiqdi.

– Mana buni kiya qoling, domla!..

– Kerakmas! – Ochil Oqilovich og'rinib qo'l silkidi. – O'zimning paypog'im durust. Nevara kelin tushirganimizda qudam sovg'a qilgan edi...

Ochil Oqilovich sovuqqina xayrlashib jo'nadi. Ertaga paypoqni albatta topib qo'yishga va'da berdim. Domlam eshikdan chiqib ketishi bilan kelinga zahrimni sochdim.

– O'lguday beparvosiz! Mehmon kutishni bilmaysiz!

– Men qayoqdan bilay? – dedi jig'ibiyroni chiqib. – Nima, men domlangizning paypog'ini kiyarmidim?!

– Eslab ko'ring! Balki sho'r ovqat yeyaverib, xotirangiz susayib qolganidir. Muttasil televizor ko'raverib miyangiz suyulib ketganidir. Qarang-chi, yuvaman deb biron yoqqa otgandirsiz. Balki, tuffisini artib qo'yayotganingizda tushirgandirsiz. Domlaning qanaqa injiq odamligini bilmaysiz, hali!

– Ko'rsam, aytmasmidim...

Xullas, janjallasha-janjallasha uxlab qolibmiz.

Tongotarda qo'ng'iroq ovozidan uyg'onib ketdim. Tavba, kim bu, bemahalda eshik qoqqan?

– Kim? – dedim darvoza oldiga kelib.

– Men, domlangizman...

Yuragim zirqirab ketdi. „Paypog‘iga kelgan!“

Eshikni ochdim. G‘ira-shira qorong‘ida Ochil Oqilovichning jilmayib turgan chehrasini ko‘rdim. Jonholatda oyog‘iga qaradim-u, qorong‘ida hech narsa ko‘rolmadim.

– Keling! – dedim bo‘shashib.

– Keldik... – Negadir domlamning ovozi menikidan ham bo‘shashibroq chiqdi.

– Qani, uyga kiraylik, – dedim yo‘l boshlab.

– Ha, yo‘q... Qo‘yavering... – domlam yarim yo‘lda to‘xtadi. – Bilasizmi, uka... Kecha oqshom... Bu yoqqa kelayotganimda bir poy paypog‘imni uyimga tashlab, bir poyini kiyib kelavergan ekanman... Qidirib ovora bo‘lmanglar, deb aytgani keldim...

OSMONDAN TUSHGAN PUL

Bozor iqtisodi degan gaplar paydo bo‘lgan, pullar o‘zgarib turgan paytlar edi. Bir kuni ishlab o‘tirsam, Yozuvchilar uyushmasidan qo‘ng‘iroq qilib qolishdi.

– Sizga pulqog‘oz kepti. Uyushmaning pochta qutisida ekan. Said Ahmad aka menga tashlab ketdilar.

– Qancha ekan?

– O‘n mingdan ortiq!

(U paytda o‘n ming so‘m katta pul edi.) Ishonqirama-gan edim, uyushma xodimi astoydil ranjidi:

– Sizni aldaymanmi, aka? Mana, qog‘oz qo‘limda turibdi-ku!

– Mayli, ertaga borib olarman, – dedim hamon shubhalanib. Rostdan, shuncha pul qayerdan kelishi mumkin?

Bir soatchadan keyin Said Ahmad aka qo‘ng‘iroq qildi:

– Pulingni oldingmi, bolam?

– Ertaga olmoqchiman. Shuncha pul qayerdan kelishiga aqlim yetmay turibdi.

Said Ahmad akaning achchig‘i chiqdi:

– Shu senga problema bo‘ldimi?! Xudo berganiga shukr qilmaysanmi? Men qanaqa sigaret chekishimni bilasan-a?

– Bilaman. „Rodopi“.

– Malades! Pulingni olsang, menga sigaret olish esingdan chiqmasin.

– Xo‘p. Bir blok.

– Bekor aytibsan! Ikki blok! Osmondan o‘n ming tushib turibdi-yu, ziqnalik qiladi. Qurumsoq!

Oqsoqol to‘g‘ri aytadi. O‘n ming kichkina pulmi? Balki, biron yerda kitobim chiqqandir. Hozir nima ko‘p, nashriyot ko‘p...

Kechqurun yangangiz yotig‘i bilan gap ochdi:

– Kuz kelib qoldi. Nevaralarga issiq kiyim olmasak bo‘lmaydi.

O‘n ming lop etib xayolimga keldi.

– Olamiz! – dedim hozirjavoblik bilan.

– Dilishkaga etikcha...

– Olamiz!

– Shohruxga palto...

– Olamiz!

– Humoyunga...

– Olamiz!

– Qudangiz to‘y qilyapti. Qudachilik – ming yilchilik...

– To‘yona beramiz! Besh-olti ming yetar.

Yangangiz ko‘zimga xavotirlanib tikildi:

– Qarz olasizmi?

– Nega qarz olarkanman?

– Kitobingiz chiqdimi? – dedi u quvonib.

– Shunaqa shekilli...

Ertasiga pasportni kissaga solib, uyushmaga bordim. Qo‘ng‘iroq qilgan xodim qo‘limga pulqog‘oz tutqazdi.

O'n ming to'qqiz yuz sakson besh so'm! Hammasi zakonniy! Muhriyam bor!

– „Yuvamiz!“ – dedim va'da berib.

Sho'pirga mashinani Glavpochtaga haydashni buyurdim.

– Mahkamjon, – dedim haydovchiga, – anchadan beri Chaqarning lag'moniga bormay qo'ydik-a?

– Ha, – dedi haydovchi. – Lag'monni boplaydi!

– Bugun boramiz! Jigar kabobniyam sayratvoradi, azamat!..

Pochtaning beshinchi darchasiga borib, pulqog'ozni to'ldirdim. Pochtachi qog'ozga qaradi, pasportga qaradi. Keyin stol tortmasidan g'ishtga o'xshatib taxlamlangan pullarni olib, shundoq burnimning tagiga, peshtaxtaga terib qo'ydi. Undan keyin chaqqonlik bilan ellik so'mliklarni sanay boshladi. U pul sanayapti-yu, mening xayolim boshqa yoqda. Qudamizga to'yona – besh-olti ming. Said Ahmad akaga sigaret. Ikki blok. Dilishkaga etikcha. Tagi qalinidan. Shohruxga palto... Ichi mo'ynaligidan. Humoyunga ko'ylakcha. O'nta. Uyushma xodimiga araq. Ikkita. Chet elnikidan...

– O'n besh so'mingiz bormi? – dedi pochtaga pulni sanab bo'lib.

– Sakson besh so'm qolaversin! – dedim saxiylik bilan. To'g'ri-da, shulargayam qiyin. Kun bo'yi birovning pulini sanaydi. Bizga sakson besh so'm nima bo'пти! Yana ikkita ellik so'mlik beraman. Bolalariga shirinlik olib bersin. „Snickers“ deydimi, ana o'shandan!

– Endi blankaning ikkinchi qismiga ham qo'l qo'yasiz. – Pochtachi shunday dedi-da, stol chetida turgan qutichadagi qog'ozlarni titkilashga tushdi. Uzoq titkiladi. Qaytib kelib, goh men to'ldirgan pulqog'ozga, goh menga tikilib qoldi. Birdan rangi o'chdi. Peshtaxtaga terib

qo'yilgan taxlamlarni yulqib oldi-yu, shosha-pisha tortmaga tiqdi.

– Bu nima? – dedi pulqog'ozni peshtaxtaga qo'yib.

– Pulqog'oz, – dedim hayron bo'lib.

– Qachon oldingiz?

– Bugun.

– Bu – so'm emas, so'm-kupon-ku! Mana, qarang, – u pulqog'ozning muhrini ko'rsatdi.

– To'qson to'rtinchi yil birinchi martda yuborilgan. Hozir bu – o'n so'm to'qson tiyin bo'ladi!..

Pochtaxonadan qanday chiqqanimni bilmayman. Mashinaga o'tirishim bilan Mahkamjon so'radi:

– Lag'monga haydaymi? Abed ham bo'ppoldi o'zi.

– Ishxonaga! – dedim zarda bilan. – Bugun obed qilmaymiz. Ertagayam!

Peshindan keyin Said Ahmad aka qo'ng'iroq qildi:

– Menga sigaret opqo'ydingmi, ikki blok?

– Opqo'ydim! – dedim to'ng'illab. – Ikki otim nos!

Oqsoqol negadir qiqirlab kuldi.

– Rahmat! Shunaqa bo'lishini bilardim. O'tgan hafta men ham Glavpochtaga borganman. Bitta men ahmoq bo'laveramanmi, sen ham ahmoq bo'lgin, dedim-da, bolam! – Bir zum jim qoldi-da, qo'shib qo'ydi. – Xafa bo'lma, bolam, meniki o'n yetti ming edi!

JAZO

Siz nima desangiz deyavering-u, ammo men birinchi aprelni har yili bayram qilaman. O'n yildan buyon.

O'shanda yon qo'shnim bo'lardi. Bitta „dom“ning bit-ta qavatida, bitta devorning ikki tomonida yashardik. O'l-gudek g'alamis edi. Bir kuni devorga marhum dadamning suratini ilib qo'ymoqchi bo'ldim. Bilasiz, beton devorga

mix o'tishi qiyin. Amallab qoqib qo'ydim. Ertasiga qarasam, devorning narigi tomonidan bir qarichli mix turtib chiqib turibdi. Qo'shnim menga qasdma-qasdlikka mix qoqib, allambalo surat osib qo'ygan bo'lsa kerak. Hayit kuni to'rt yashar o'g'lim xursand bo'lsin deb o'yinchoq surnaycha olib kelgandim. Qo'shnim allaqaysi kolleжда o'qiydigan o'g'liga rostmana karnay olib berdi. Kechasi bilan ota-bola karnay chalishni mashq qilib chiqishadi.

Kuchanib chalinsa karnay g'alati ovoz chiqararkan... Oddiy magnitofonimiz bor edi. Bir kuni bolalar ovozi-ni qattiqroq chiqarib qo'shiq eshitgan ekanmi, ertasiga qo'shnim „muzikalniy sentri“ning karnayini bizning devorga qapishtirib, tuni bilan „rok-muzika“ qo'yib chiqdi...

Har kim oldidagi maydonchaga ko'chat o'tqazgan edi. Bizning ikki tup gilos qiyg'os gulladi. Qo'shnim ekkan tolning avjidan darak yo'q. Ammo quvonchim uzoqqa cho'zilmadi, gilolarimiz endi rang kirgizganda qurib qoldi. Tagidan nuqul kerosin hidi keladi. Noiloj arralab tashladik. Buning ustiga telefonimiz qo'shnim bilan blokirovka qilingan. Qachon qo'ng'iroq qilmoqchi bo'lsam, qo'shnim go'shakni ko'tarib qo'yadi. Mengayam yo'q, ungayam.

Bir kuni ishxonada o'rtog'imga hasrat qilib qoldim.

– Bori shumi? – dedi o'rtog'im. – Mana ko'rasan, birinchi aprelgacha qo'shning masalasini hal qilamiz.

U shunday dedi-yu, qo'shninga telefon qildi. Parallel telefondan men ham eshitib turibman.

– Bu Olimovning uyimi? – deb so'radi o'rtog'im.

– Yo'q, men qo'shnisiman. Nimaydi? – dedi qo'shnim.

– Men institutda birga o'qigan o'rtog'iman, – dedi do'stim. – Olimovni tabriklab qo'ymoqchi edim. Qo'shma korxonaga rahbar bo'пти.

– Maoshiyam oshgandir? – dedi qo'shnim uf tortib.

– Ha, dollar oladi!

Qo'shnim indamay go'shakni ilib qo'ydi. Kechqurun borsam, salomlashmay uyiga kirib ketdi.

Ertasiga do'stim yana qo'ng'iroq qildi.

– Bu Olimovning uyimi?

– Yo'q, nimaydi? – dedi qo'shnim.

– Olimovni deputatlikka nomzod qilishgan ekan. Shunga xursand bo'lib qo'ng'iroq qilayotgandim.

Kechqurun kelsam qo'shnim zinadan tushib ketyapti. Meni ko'rishi bilan qo'lidagi konvertni yashirdi. „Yumaloq xat“ yozgani aniq. Indamay ketaverdim. Indiniga yana do'stim telefon qildi.

– Bu Olimovning uyimi?

– Yo'q, dedim-ku! – Qo'shnim ingrab yubordi. – Nima gap? Men uning qo'shnisiman.

– Tashqi ishlar vazirligidan qo'ng'iroq qilyapmiz, Olimov tanlovda g'olib chiqqani uchun chet elga bir oylik sayohatga borishi kerak. Tezroq hujjatini topshirsa bo'lardi. Malol kelmasa, shuni aytib qo'ysangiz...

Kechqurun kelsam, qo'shnim, qurib qolgan tol tagidagi xarrakda xomush o'tiribdi. Rangi bir holatda.

– Tinchlikmi qo'shni? – dedim kulib. – Xafa ko'rinasiz?

– Mazam yo'q, – dedi inqillab. Ammo telefonda eshitgan „yangiligini“ aytmadi.

Uch kundan keyin do'stim qo'ng'iroq qildi.

– Bu Olimovning uyimi?

– Olimov o'lar holatda yotibdi! – dedi qo'shnim ming'illab. – Nima deb qo'yay?

– Attang! – dedi do'stim. – Qo'shningiz lotereyaga mashina yutgan ekan. Olib ketsin, demoqchiydik.

Telefonda qisqa-qisqa gudok eshitildi.

Kechqurun kelsam, qo'shnim yo'q. Yurak o'ynog'i tutib, kasalxonaga olib ketishibdi. Bir oydan keyin qaytib keldi. Ammo uzoq turolmadi. Bizning „dom“imizdan ko'chib ketdi. O'sha kuni birinchi aprel edi. Mana, o'n yil o'tibdi. Shundan buyon har gal birinchi aprelni bayram qilamiz.

OMADLI JENTLMENLAR

– Aziz teletomoshabinlar! Piramidaning qir uchiga chiqib, Jomolungma cho'qqisini tomosha qilayotgan, bir million, besh million, boring ana ellik million yutayotgan, baxtli voqeaga ro'para kelib baxtini topayotgan, a'lo o'yin o'ynab, raqib darvozasiga javobsiz o'nta to'p urayotgan azamatlar soni kun sayin ko'payib bormoqda. Mana, o'zingiz guvoh bo'ling! Marhamat qilib, o'zingizni tanishtir-sangiz?

– Men Buxoroning Romitan rayonidanman. Otim Baqoyev Po'lot. O'ziym maktabga ishlayman. Shunaychikun panjshanbe kuni xotinim bilan mashinaga Buxoroga borib ediyman. Ketopsak, lotareya sotopti. Sotuvchi o'zimin-ing sobiq o'quvchim ekan. „Domulla Baqoyev, dedi, manginaning latareyasidan birtagina oling, oxel!“ dedi. Xotinim aytdi: „Kot-motta odam latareyani nima qilasiz, undan ko'ra bachalarga banan olayik“, dedi. „Hay birta latareya olsak olibmiz-da“, deb shunay o'chirsam, „avtomobil“ deb yozib qo'yibdi. Xotinim „ibiiii!“ dedi-yu, yiqilib to'xtadi!

– Sizni chin dildan tabriklaymiz, Po'latjon! Xotiningizni ham qutlab qo'ying. Bundan keyin mashina yutsangiz, yiqilib yurmasinlar! Mana, sizga mashinaning kaliti! Mana, qo'shimcha pul!.. Ammo bu hali hammasi emas, aziz do'stlar! Bugun baxti kulganlarning kunidir! Mana, yana bir g'olibimizni ko'rib qo'ying! Ismingiz?

– Men Hamidxon Xabibxonovman. Namongonning Uchqo'rg'onidan bo'laman. O'tgan hafta institutga ketut-sam supermarketning oldida lotereya sotutti ekan. Uchtaginasini olgan edim, mashina chiqdi!

– Tabriklaymiz, Hamidxon uka! Muborakbod bo'lsin! Ayting-chi, o'qiysizmi, ishlaysizmi?

– Institutda o'qiymen.

– Ko'rdingizmi, azizlar! Omad kulib boqsa yosh ham, kasb ham tanlamaydi! Ayting-chi, Hamidxon uka, otanangiz bormilar?

– Borlar. Didom borlar. Abam borlar. Mana, abamning o'zlari.

– Iye, ayajon, siz Hamidxonning ayalari bo'lasizmi?

– Ashnaqa, ukajon! Balamning baxtidan o'rgilay! Latareyaga yutganini eshitib, qaldirab qolsam deng! Didasini aytmayisizmi? Bahorda qurt o'lgirga barg kesaman deb tutdan yiqilib belangi bo'pqolgan edilar. Xushxabarni eshitib, dikanglab turib ketsalar deng! Ming rahmat sizlarga!

– Mana, ukajon, mashinaning kaliti! Haydashni bilasizmi?

– Bilaman, oka, pravam bor!

– Unday bo'lsa, oq yo'l sizlarga! Qarang, hurmatli tomoshabinlar! Yoshgina yigitchaning mashinaga chaqqonlik bilan minib, uchirib ketganini qarang! Shu ketishi bo'lsa, to'rt soatdan keyin o'zini Uchqo'rg'on-dan ko'radi! Azizlar, navbatdagi g'olibimizni ko'rsangiz, hayratda qolishingiz aniq! Mana, o'zingiz guvoh bo'ling! Siz? Qayerdانسiz, otaxon?

– Nemene?!

– Qayerdan bo'lasiz, deyman?

– Jag'inroq kel, shirag'im, qulog'im ovur!

– Qayerdan kelgansiz, deb so'rayapman, boboy?

– Yujniy Kazaxstanning Kentov qal'asindin! Oltinshi uvlim Jettisoyda „alg'abas“ sovxozinda malshi bo'lib ishlaydi. O'si uvlimni ko'rayen deb kelib edim. Ippodromg'a barsam, birovi latareya satib jatqan ekan. „Aling' aqsaqal, mashin jutasiz“, dedi. Sasib qalib onovini olib edim, birovini o'shirem, mashina shig'ibtur.

– Eshitdingizmi, do'stlar! Otaxonning gaplarini eshitdingizmi? Bizning o'yinimizga faqat hamyurtlarimiz emas, qardosh qo'shnilarimiz ham ishqiboz bo'lmoqda. Ishqiboz bo'libgina qolmay, yutmoqda! Necha yoshdasiz, otaxon?

– Ne deysin?

– Yoshingiz nechada?

– Jetmis jettida! At jili tuvilg'anmin.

– Qarang, qadrli do'stlar. Yoshi yetmish yettiga chiqqan, yuzidan nur yog'ilib turgan otaxonni tabriklang! Mashinaning qanaqasini tanladingiz, otaxon?

– Vov shirag'im, mog'an to'rt do'ngalegi bo'lsa bo'ldi.

– Ayting-chi, otaxon, oilangiz katta bo'lsa kerak?

– Ulken. Ush qatin...

– Kechirasiz, otaxon, nima uchta?

– Ush ayolim bor. O'zbek bayisa tom soladi, qazaq bayisa qatin oladi, degan so'zni esipegenmisin? Ush qatin, o'n jetti uvil-qiz, qirq ush nevara, sekkiz sho'beram bor.

– Qoyilman, otaxon! Uchala kampingiz bilan qo'sha qaring! Nevara-chevaralarning rohatini ko'ring! Bo'ldimi, xayr, omadingizni bersin!

Aziz tomoshabinlar! Hali aytganimizdek, bugun chindan ham g'oliblar kuni! Ana, tag'in bir omadli yigit kelmoqda! O'zingizni tanishtirsangiz?

– Otim Sardor. Familiyam Rustamov.

– Sardorjon! Boshingizga baxt qushi qanday qo'nganini batafsilroq aytib berolmaysizmi?

– Etsam etvuraman! Buvam rahmatli etganiydila. „Qimorri yaqiniga yo'lama, badbaxt, qimorvozzi kosasi oqarmiymi“, diganla. Latareya-patareyaga toqatim yo'q. Oddix kuni shoshib ketvossam, bir bola „mashi latareyani oling, oka, moshina yutasiz“, diydi. „Yutadigan latareya bo'sa nega o'zing omiysan?“ disam, „pulim yo'q-de, oka“, diydi. „Nechchi pul?“ disam, „besh yuz“, diydi. Ming so'm bersam, qo'limga ikkita bilet tiqishtirvotti. „Hov, bratan, izdachisini bermisanmi, sani latareyang dib o'yimga piyada ketamanmi?“ disam, „ikkita olavuring, „rachcho't“ bo'lovuz“, diydi. E, bor-e, nima bo'sa bo'ldi, dib, mundoq o'chirsam, moshina chiqdi!

– Ana, ko'rdingizmi, azizlar! Omadning kulib boqishini qarang! O'zingiz qayerda yashaysiz, Sardorjon?

– Tochniy adresim kerakmi, pajalista! Toshkent shahar, Oqtepa massivi, Qo'shtarak ko'chasi, o'n to'rtinchi uy!

– Nima? Stop! Kallang ishlaydimi, uka! Tochniy adresga balo bormi? Ertaga butun mahallang, qarindoshurug'ing uyingga yopirilib kirsam, yutgan mashinang qani, disa nima qilasan?

– Mani ahmo dib o'ylavossizmi, oka! Xich qanaqa „Oqtepa-moqtepa“ni bilmiyman! Adresim sapsem boshqa. A vapshe otimam Sardormas, Alibek! Hamma Albert diydi!

– Shunaqa demaysizmi, ukajon! Vnimanaye, zapis! Hurmatli tomoshabinlar. Kulib turgan yigitning quvonch to'la ko'zlariga qarang! Mana, sizga mashinaning kaliti! Yana bir narsa so'rasam, maylimi, Sardorjon?

– Suriyvuring!

– Uylanganmisiz?

– Velosiped olishga pul yo'g'-u, xotinga balo bormi?

– Shuning uchun so'radim-da, ukajon! Mana, sizga yana to'rt million so'm pul! Kattakon to'y qilishga bema'lol yetadi! Tanlaganingiz bormi o'zi?

– Bor! Besh-oltitasi ochirit bo'pturipti!

– To'yingizga bizni ham taklif qiling, Sardorjon! Ko'rdingizmi, azizlar! Bugun Sardorjonga qo'shaloq bayram! Bo'lajak kuyov gulzorga kirgan bog'bondek eng sara gulni tanlab oladi va qars-badabang to'y qiladi! So'ng Sardorjon kelinni minib, „Damas“ni qo'ltiqlab... Toyis... „Damas“ni minib, kelinni qo'ltiqlab nikoh sayliga chiqadi. Aziz do'stlar! Shunday qilib, bugun siz bir emas, to'rt nafar baxti kulgan g'olibni ko'rdingiz!.. Navbatdagi yutuq sizniki bo'lishi mumkin. Shoshiling! Imkoniyatni boy bermang! O'ynang! Yuting!

Muallif izohi. Bu gaplarning hammasi hazil. Televizion bo'kirtirib reklama qiladigan lotereyachilarga ham, chipta sotib olmasa, „allergiyasi“ qo'zib, kechasi bilan „qashlanib“ chiqadigan muxlislarga ham omad tilayman!

G'AROYIB SAYOHAT

Ustoz Said Ahmad aka Amerikadan kelgan kuni telefonda aytib bergan hangoma

– Alyo, o'zingmisan, bolam? Vaalaykum assalom, mullo bo'lg'in! „Ziyoratlar qabul“, deysanmi? Murod hosil! Rahmat. Safar qandoq bo'lardi, zo'r bo'ldi! „Qani bir eshitaylik“, deysanmi? Mayli, sazang o'lmasin. Ammo lekin sen yaramasning bir odating yomon. Mendan zo'r-zo'r hikoyalarni eshitib olasan-da, qo'shib-chatib o'zingniki qilib yozasan. Bu safar shunaqa qilmasang, hammasini bir boshdan gapirib beraman.

Aslida-ku, Amerika to'g'risida avval ham ancha-muncha narsa o'qiganman. Yoshligimda Achchiq Max-

sum degan yozuvchining (senlar uni Maksim Gorkiy deysan) „Sariq iblis shahri“, baqirib shig'ir o'qiydigan Mayakovskiyning „Nima bizga Amerika“, degan asarlarini varaqlaganman. Hatto o'zimizdan chiqqan Uzoqov degan muxbir ham „Amerikasini ham ko'rdik“, degan maqola yozgan edi. Shular Amerikani ko'rganda, nega men bormasligim kerak?

Shundoq qilib, biqiniga „Pan-Amerikan“ deb yozib qo'yilgan, gardani ho'kiznikiga o'xshab shishib ketgan „Boing“ samolyotiga o'tirdik. Ishonsang-ishonmasang, ichi bamisoli metroning o'zi! Shifti shunaqangi balandki, Sabonis degan naynov basketbolchi bema'lol basketbol o'ynasa bo'laveradi! Shunaqangi uzunki, u boshi bilan bu boshi ko'rinmaydi!

„Boing“ osmonga ko'tarilishi bilan yonimga qoshlari ipdekkina, sochlari tilla kokildek, oyoqlari uzun-uzun, tiz-zasidan ikki qarich balandda to'xtab qolgan etak ostidan oppoqqina sonlari ko'rinib turgan xonimcha keldi. Og'iz-chasi angishvonadek. Lablari xuddi gilos tishlab turganga o'xshaydi. Odamning dilini qitiqlaydigan mayingina, sir-ligina tabassum hadya etdi.

– Gud moning, mister! – dedi.

Bir vaqtlar Stalin lagerlarida sargardon bo'lib yurganimda bir ingliz shpioni ham bizning barakda yotardi. Shu bilan gaplashib, tilini binoyidek o'rganib olgandim. O'sha esimga tushib, javob qildim:

– Xello! Okaginang aylansin, xello!

Xonimcha tilini bunchalik bilishimni kutmagan ekanmi, quvonib ketdi. Birpasda ancha narsalarni gapirib tashladi. „Djus“ deydimi-yey, „biir“ deydimi-yey! Ayniqsa, „chiken“, „chiken“ degan so'zni o'n martacha qaytardi-yov! Sal achchig'im chiqdi.

– Hay, menga qara, – dedim tushuntirib, – nega nuqul „chikka-pukka“ deysan? Nima, sen bilan oshiq o'ynayapmanmi?

Xonimcha zipillab ketayotgan edi, yonimda o'tirgan bo'yinbog' taqqan, bashang kiyingan amerikalik yigitcha gapirib qoldi:

– Oshiq o'ynaymiz, deytgani yo'q, tovuq keltiraymi, deyapti.

Hayratdan yoqamni ushlab qopman. O'zbekchani suvdek biladigan bu ajnabiy qayoqdan paydo bo'ldi?

– Menga seni Xudoning o'zi yetkazdi, bolam! – dedim sevinib. – O'zbek tilini qayoqdan o'rgangansan?

– Men o'zbekman, Said Ahmad domla! – deydi.

Battar hayron bo'ldim. „Bo'lmasa nega bunaqa sapsariqsan, nima balo, onang zarchavaga boshqorong'i bo'lganmidi?“ degim keldi-yu, xafa qilib qo'yishdan qo'rqdim.

– Mabodo Nosir Fozilovga qarindoshliging yo'qmi, oltindek yaltirab turibsan, – desam kuladi.

– Men Hayitvoy sariqning nevarasi bo'laman, – deydi.

– Iye, taxtapullik Hayitvoy sariqning nevarasimisan? – dedim. – Buvang rahmatli ko'p yaxshi odam edi. Sal tajangligini aytmasa, ja oriyatli edi. Bir gal bedanasi Isroil kalning bedanasidan yengilib qochganda, jonivorning kallasini shartta uzib tashlaganini ko'rganman. Oting nima, bolam, Amerikaga nega ketyapsan?

– Otim Hayitboyev Said. Kaliforniya universitetida magistraturada o'qiyman, – deydi.

– Bundan chiqdi, adash ekanmiz! – dedim yelkasiga qoqib.

– Sizning hamma kitoblaringizni o'qiganman, domla, – dedi adashim.

Shu payt yana o'sha xonimcha kelib qoldi. Tag'in shirin tabassum bilan „chicken“, deydi.

– Baraka topgur, – dedim ensam qotib, – „chicken-piken“ingni boshimga uramanmi? Dunyoda tovuqdan ahmoq parranda bo'lmaydi, odam nuqul tovuq yesa, aqli suyulib, tovuqmiya bo'lib qoladi! Menga qora qo'chqorning dumbasi solingan, cho'ng'araning guruchidan damlangan bir luqmagina palov bersang, kifoya. Ustiga Uchqo'rg'onning ot qoqilsa yiqiladigan behisidan yarim pallaginasini bostirib kelsang ham teshib chiqmaydi. Ertalabdan beri qorin piyozning po'stiga aylanib ketdi-ku!

Adashim gapimni tarjima qildi. Xonimcha tabassum bilan eshitdi. Xayolimga g'alati o'y keldi. Menimcha, bu onasining qornidan tug'ilgandayam „inga-inga“ deb yig'lagan emas, iljaygan bo'lishi kerak.

– No problem! – dedi bosh irg'ab. Keyin yana ancha gaplar aytdi.

– Problema yo'q, – dedi Saidboy tarjima qilib. – Janob xohlasalar Nyu-Yorkdagi „Buxoro“ restoraniga kirib, „xalta palov“ yeyishlari mumkin. Biz chicken, bifshteks, yangi so'yilgan cho'chqa go'shtidan pishirilgan xot-dog bilan siylashga tayyormiz. Afsuski, janob aytgan „piyozning po'sti“ bizda yo'q...

Insof bilan aytganda, bifshteksi mazaligina ekan.

O'zing bilasan, ovqatdan keyin sigaret moydek ketadi! Ayniqsa, o'zimizning „Xon!“ Huzur qilib ikki-uch tortganimni bilaman, tepamda yana xonimcha paydo bo'ldi.

Bijir-bijir qilib allanimalarni gapirdi. Nuqul „fifti dollar“, deydi. Tilmochoqqa qarab, nima gap, desam, „ellik dollar ekan“, deydi. Buning odamshavandaligiga qarang! Izzatimni joyiga qo'yib, menga ellik dollar bermoqchi! O'zbekistondan mo'tabar yurtdan borayotgan aziz mehmonligimni bilibdi-da!

– Meni sen siylasang, seni payg'ambarlar siylasin, – dedim duo qilib. – Menga sening puling jayam kerakmas.

Amerikaga safarimning borish-kelish pattasini hukumatning o'zi obergan. Hatto „Sheraton“ gastinisasining haqini ham oldindan to'lab qo'ygan. Xudoga shukr, hurmatim bor. Endi-i-i judayam ko'ngling bo'lmayotgan bo'lsa, „ellik dollar, oltmish dollar“, deb maydalashib o'tirmagin-da... – Shunday deb, bu yog'ini tarjimonimdan aniq-lashtirib oldim: „Ming“ni nima deydi bular?

– „Tauzen“, – dedi Saidboy hozirjavoblik bilan.

– Bir yo'la tauzen dollar berib qo'ya qol, – dedim xonimchaga. – Nevaralarga padarka-madarka oborarman.

Xonim gapimning tarjimasini eshitdi-yu, negadir ko'zi g'ilay bo'lib ketdi. Bittasi menga qaraydi, ikkinchisi adashimga! Haliyam kulib turibdi-yu, yig'layotganga o'xshaydi.

– Elik dollarni u emas, siz berishingiz kerak ekan! – dedi Saidboy.

Hayron bo'ldim.

– Nega berarkanman?

– „Pan-Amerikan“ kompaniyasining samolyotida chekish mumkin emas, ellik dollar jarima to'lasinlar, deyapti.

Rostmana jahlim chiqdi.

– Birinchidan, men umrim bino bo'lib jarima to'lagan emasman. Mening mashinamni ko'rsa, GAI teskari qarab turadi. Biladiki, narusheniye qilsam, bir tiyin ham bermayman. Ikkinchidan, men o'zimizning „Xon“ni chekdim. Amerikaniki emas. Uchinchidan, shu odating bor ekan, nega oldindan aytib qo'ymading? Shuning uchun men senga emas, sen menga jarima to'la! „Besh yuz“ni nima deydi?

– „Fayf xandrit“, – dedi tarjimonim.

– Fayf xandrit dollar, – dedim beshta barmog'imni ko'rsatib. – Bo'lmasa, kattangni chaqir!

Zum o'tmay forma kiygan uchuvchi paydo bo'ldi. Shunaqangi po'rim, shunaqangi „akkuratniy“ki, Umarali

Normatovga o'xshab ketadi. Hozir odob bilan jigarni eza-di, deb tursam, chest berdi. „Mister“ deb gap boshladi-yu, birdan chehrasi yorishdi.

– Said Ahmad aka, o'zingizmisiz? – deb quchoqlab oldi.

Razm solib qaragam, tanish ko'rinadi.

– Menga qara, chuvalachilik Mirvaqqos qatiqchining o'g'limisan? – desam, „Qayoqdan bildingiz, dadam sizni ko'p gapirardilar, bir maktabda o'qigan ekansizlar“, – deydi.

Birpasda apoq-chapoq bo'pketdik.

Shu samolyotda ikkinchi uchuvchi ekan. „O'zbekiston havo yo'llari“ kompaniyasining vakili, obro'si ja baland ekan. Inglizchani „mixlab tashlarkan!“

– Bu ser kimligini bilasanmi? – dedi xonimchaga. – Mister Said Ahmad, o'zbekning Mark Tveni bo'ladi. Tushundingmi?

Xonimcha shunaqangi xijolat bo'ldi, shunaqa xijolat bo'ldi! Nuqul „Aym sorri mister Axmed, aym sorri, pliz!“ deydi. (Uzr so'rayapti chog'i.)

– Mayli, gunohingdan kechdim, okang aylansin! – dedim rahmim kelib. – Menga priz bermasang ham xafa bo'lmayman. Faqat Nyu-Yorkka qo'nganimizda tauzent dollar berish esingdan chiqmasin!

Uchuvchi shu samolyotga minishimdan bexabar qolganini, bo'lmasa „do'ppidekkina“ osh damlab qo'ygan bo'lishini aytdi. Nega bunaqa olis safarga otlanganimni so'radi. „Kelinlar qo'zg'oloni“ Amerikada sahnalashtirilgani, aka Buxor yahudiy qadrdonlarim asar premyerasini ko'rmasam, xafa bo'lishini aytib, o'n bir marta telegramma yuborganini, shu bahona ko'rmagan joylarni ko'rib, oyog'imning chigilini yozish uchun safarga chiqqanimni aytdim. Farmonbibi rolini o'ynagan aktrisaga bir jo'ra

juhud atlas olib ketayotganimni ham eslatib qo'ydim. Uchuvchi menga qilingan boyagi noxush muomalani „dazmollagisi“ keldimi, taklif qilib qoldi.

– Samolyotning yuqori qavatida basseyn bor. Yuring, maza qilib cho'milib olasiz. Hali manzilga yetishimizga sakkiz soat bor, Atlantika ustidan o'tayotganda o'zimiz ham zerikib ketamiz, – dedi.

Xushlamayroq turganim uchun bahona qildim.

– Qo'ya qol, ukam, o'ng oyog'im zirqillab og'rib turibdi.

– Yuravering, basseynning suvi issiq, – deb qo'ltig'imdandan oldi, tarjimon Saidboy ham ergashdi. Lift g'uvullab tepaga olib chiqdi. Kichikroq tennis maydonchasidek keldigan hovuzda ko'm-ko'k suv mavjlanib turibdi. Basseyn o'rtasida ikkita suv parisi suzib yuribdi. Koshinlangan qirg'oqda tag'in ikkitasi o'tiribdi. Ikkitasining sochi malla, ikkitasiniki qop-qora. Rostini aytsam, umrim bino bo'lib bunaqangi paripaykarlarni birinchi ko'rishim! Mening o'rnimda Chingiz Ahmarov bo'lsa, bir zumda „Amerika madonnasi“ degan portret chizib tashlagan bo'lardi. Mikelanjelo tirilib kelsa, shularning haykalini yasardi. Oq marmardan! Shunaqangi mukammal, shunaqangi „figurniy“ki, Umar Hayyomning chikkabel ko'zasi bularning oldida xumdek gap! Yo'q, bular odam bolasi emas, haqiqiy suv parisi! Hushyor bo'lmasang, afsun qilib, suv tagiga tortib ketadi! Ana, bittasi „kelaver“ deb imo qilyapti. Kaftimni peshanamga soyabon qilib tikilib qaragam, dumi yo'q! (Suv parisida dum bo'lardi, shekilli.) Endi imlaysanmi, noinsof! Aqalli o'n-o'n besh yil avval qayoqda eding?! Basseyn tugul dengizning tubiga ham birgalashib tushib ketaverardim!

– Yechinadigan xona u yoqda, dushxona bu yoqda. Endi, oqsoqol, xizmatchilik, bizga ruhsat, – dedi uchuv-

chi. – Hademay Bermud uchburchagi ustidan o'tamiz. Shturvalni o'zim ushlab turmasam, anavi amerikalik hamkasblarim qiynalib qolishi mumkin. Nima, siz bilan menga o'xshab har kuni qazi-qarta yeb yuribdimiki, bilagi baquvvat bo'lsa!

Tarjimonning ikki ko'zi parilarda. Charviga tikilgan mushuknikiga o'xshab yiltirab turibdi. Tag'in menga aql o'rgatadi.

– Oqsoqol, odatda, basseynga tushishdan oldin dushxonaga kirib, shampunga obdan cho'milish kerak, bo'lmasa yuz dollar jarima soladi, – deydi.

Jinday rashkim keldi.

– Men bekordan bekorga cho'miladigan anoyilardan emasman, – dedim zarda bilan.

Shunaqa desam, nima deydi, degin? „O'zingiz ham yaqin besh-olti yildan beri cho'milishga ehtiyoj sezmagani ko'rinasiz“, deydi. Buvasi ham shunaqa, to'ng odam edi. Ke, shu yosh bola bilan teng kelamanmi, deb lift tomon yurgan edim, ortimdan ergashdi.

Joyimizga kelib o'tirishimiz bilan sertabassum xonimcha tag'in tepamizga keldi.

– Kofe? Ti? – dedi qildek qoshini uchirib.

– Janob kofe ichadilarmi, choymi, deb so'rayapti, – dedi tarjimonim.

Bilasan, umrimda ko'k choy ichmaganman. Ko'k choy ichsam, obro'yim tushib, davleniyam pasayib ketadi. Shunaqa-ku, boya jarima to'laysan, deb tinkamni quritgani uchun men ham g'ashiga tekkim keldi.

– Menga kofe-mofe sapsem kerakmas. Menga 95 ko'k choydan bir choynakkina opkel. Shri-Lankaning choyidan bo'lsin. Choynakka tushishi bilan shapaloqdek yoyilib ketadiganidan bo'lsin, o-key? – dedim qo'limni paxsa qilib.

Xonimcha tamanno bilan nari ketdi. Bularning choy zavodi bormi, nima balo! Patnisdagi yetti xil ko'k choy olib

kelsa, deng! Kahrabodek achchiq qilib damlangan choydan ikki xo'plam ichganimni bilaman, shilq etib pinakka ketibman. Aytmovdimmi, ko'k choy davleniyamni tushirib yuboradi, deb! Sovug'im oshib ketgan-da!

Bir mahal: „Ko'zingizni oching, oqsoqol, bu yog'i yaqin qoldi“, degan ovozdanda uyg'ondim. Tepamda chuvalachilik uchuvchi turibdi.

– Nyu-Yorkka yetib keldik, samolyotni ataylab pastlatib uchiraymi, tepadan turib shaharni bir tomosha qilaisizmi? – deydi.

Xayolimga „ariginalniy“ fikr keldi.

– Menga qara, ukam, – dedim. – Rostdanam menga xizmat qilging kelayotgan bo'lsa, bir ish qilasan. Samolyotingni „Ozodlik haykali“ atrofida ikki marta aylantirib o'tasan. Shu xotinni yaqindan ko'rishni ko'pdan beri orzu qilib yurardim.

– No problem, oqsoqol! – Uchuvchi shunday deb chest berdi-da, kabina tomon yugurib ketdi.

Zum o'tmay uzoqdan haykal ko'rindi. Boshida chambarak. Qo'lida mash'ala. Samolyot shunaqangi yaqin bordiki, qanoti haykalning qo'liga tegib ketay dedi. Shunda g'alati ish bo'ldi. Boyagi xotin o'ng qo'lidagi mash'alani olib, chap qo'ltig'iga qistirdi. Keyin o'ng qo'lini Kapitoliy qubbasidek bo'liqqina chap ko'ksi ustiga qo'yib, ta'zim bajo qildi.

– Assalomu alaykum, qadrli Said Ahmad aka! Bizning yurtimizga xush kelibsiz! – dedi tantanavor ohangda. – Sizning kelishingizni intizorlik bilan kutayotgan edim. „Kelinlar qo'zg'oloni“ komediyasi „Tiklanish“ teatrida namoyish qilinadi! – degan reklamani boshim atrofida ikki yuz marta aylantirdim! – Shunday dedi-da, egilib egilib tag'in uch marta ta'zim qildi. O'ziyam chimildiqdan yangi chiqib, qaynatasiga salom qilayotgan kelinchakka o'xshab ketdi.

– Vaaleykum assalom, qizim! – Shundoq dedim-da, samolyot derazasidan boshimni chiqarib, peshanasidan o'pib oldim. (Peshanasi muzdekkina ekaniga parvo ham qilmadim.) – Umrindan baraka top! Baxtli-saodatli bo'! – dedim. „Qo'shganing bilan qo'sha qarigin“, degim keldi-yu, bu atrofda boshqa haykal yo'qligi esimga tushib, u yog'ini aytmay qo'ya qoldim. Shu payt kerosin oxirlab qoldimi, samolyot pastlay boshladi...

...Iye, shoshmay tur, bolam, bog' eshigi ochildi, shekilli. Ana, oq „Neksiya“ kirib kelyapti. Kim bo'ldi bu? Mashinaning chap eshigidan GAINing tayog'iga o'xshagan burun chiqib turibdi. Iye, Anvar Obidjon-ku! Ja yaxshi ko'raman-da, shu bolamni! Oltiariqning „bading“idan bir qopgina oboraman, degandi. Shuni olib kelyapti chog'i... Qolganini keyin eshitarsan. Badingni vaqtida marinovka qilib qo'ymasak, so'lib qoladi...

Muallif izohi. Hikoyani ustoz qanday aytgan bo'lsa, shundayligicha qog'ozga tushirdim. Senkyu verimach. Gud bay!

MEHMON OTANGDAN ULUG'

Biz azaldan boy-badavlatmiz. Davlatimiz mil-mil! Boy bo'lmasak, oqposhsho hazrati o'ylarining mo'tabar nazarlari Turkistonga tusharmidi? Qaysi ahmoq qashshoq yurtga azza-bazza lashkar tortib boradi? O'shanda, bundan salkam yuz ellik yil avval desangiz, qudratli chor Rusiyasining askarlari Toshkentga „mujdika“ chalib kirgan ekan. Hamma xursand! O'yin-kulgi... Buni qarangki, bir kampir tandirdan yangi uzilgan ikkita non ko'tarib, ostonaga chiqibdi. Mehmon – atoyi Xudo! Siylash kerak! Shunda shop-shalop taqqan askar qilich bilan bir urib, kampirni ikki nimtaga bo'lib tashlabdi. Qani, insof bilan

ayting-chi, askar bolada nima gunoh? Hamma ayb kam-pirning o'zida! „Assalomu alaykum, sallot bolam, xush kepsan, urush qilaverib, odam o'ldiraverib sillang qurib ketgandir, issig'ida yeb ola qol, bolam“, demaydimi? Um-rida patir non ko'rmagan sallot sho'rlik qayoqdan bilsin, bu xotin non beryaptimi, zaharmi?

Oqqoshsho oliy hazratlari xo'p insonparvar bo'lgan ekanlar-da! Toshkent bosqinini eshitib, dillari og'ribdi. Polkovnik Chernyayevni qattiq koyibdilar va unga „generallik unvonini“ berib, brilliant sopli oltin qilich hadya etibdilar. Shahrimiz biqinidagi Chernyayevka degan nom hamon o'sha „shonli g'alaba“dan darak berib turibdi...

Keyin „hurriyat“ bo'lib zamonlar o'zgardi, hamma teng bo'ldi. Hamma bir-birinikiga mehmonga boradigan odat chiqardi. Yigirmanchi yillari Toshkentga Samara degan joydan mehmonlar keldi. Ming-ming mehmon... Toshkent – non shahri, deganlari rost ekan. Bozorlar to'lib ketgan. Bir tomonda – shirmon bozor, bir tomonda – qaymoq bozor.

Faqat bu yurtning odamlari g'alati. Novvoy savatga nonini uyub qo'yadi-da, qo'shnisi bilan gap sotadi. Og'zida nos. Dehqon qovun to'la aravasini qarovsiz tashlab, choyxonada yonboshla-ab, ko'k choy ichadi. Zargarni aytmayisizmi, zargarni! Do'koniga qulf osishga aqli yetmaydi, tentak! Eshigini ip bilan bog'lab, peshinda machitga yuguradi. Bu yoqda nima bo'layotganidan xabari yo'q, namoz o'qiydi fanatik! Yo'-o'q! Odam bir narsani astoydil xohlasa, tez o'rganarkan. Mehmonlar bir „shmon“ qilgan edi, mezbonlar kunduz kuniyam eshigiga qulf solib o'tiradigan bo'lishdi. Qo'ng'irog'ini bo'ssang, avval durbinda mo'ralab qaraydi. Keyin erinmasdan yetti pushtingni surishtiradi. Undan keyin kamida oltita qulfni sharaq-shuruq qilib ochadi. Ana undan keyin eshigini

qiya qiladi-yu, ichkaridan o'rtacharoq buzoqdek it yugurib chiqadi-da, „qo'lingni ko'tar!“ deydi. Mana buni chinakam „sivilizatsiya“ desa bo'ladi!

Falokatni qarang! Toshkentda yer qimirladi. Yomon qimirladi! Toshkentday shahri azim yalpisiga qurilish maydoniga aylanib ketdi. Koshonalar, osmono'par imoratlilar...

Kallaxonadagi ovsar bo'lsa, tayyor uyga ko'chmaydi. „Ha, nima gap?“

– „Mahallamdan chiqmayman, do'mingga ko'chmayman. Tobutkashlarimdan ajralmayman!“

E, o'rgildim dimog'-firog'ingdan. Shundoq uylar bo'sh yotsa-yu, sen noz qilsang?!

Nima? Uchastka kerak? Marhamat, xohlasang Qurbaqaobodga ko'ch, xohlasang – Toshbaqaobodga! Loy tep, g'isht quy, somon suvoq qil... Bitib qolar axir, o'sha uchastkang! Besh yildami, o'n yildami... Yigirma yildami... Senda nima ko'p – bola ko'p! Erta-indin yoningga kirib qoladi. Birgalashib loy changallaydi... Voybo'! Shu churvaqalarning hammasi senikimi? Qachon ulgurding, xumpar?! Xudo haqqi, hayronman! Qaysi xonadonga kirsang, atrofingda bola o'ralashadi. To'rtta, oltita, o'nta, o'n ikkita. Bittasining xotini o'n oltita tug'ibdi-ya, tavba! Bu yurtning erkaklari beliga mato'r bog'laganmi, nima balo?! Bir gap aytaymi? Opke qulog'ingni! Ajoyib mutaxassislar kelgan. O'shalarga xotiningni obor! Bor-yo'g'i ikki marta uchrashsa bas. Mato'ring qizimoq tugul portlab ketsayam, xotining tug'maydi. Tamom-vassalom! To'g'ri-da, xotini avaylash kerak. Uyam dam olsin-da, feodal!

Qaysi kuni shu gapni aytib, baloga qoldim! Zo'rg'a qochib qutulsam, deng. Yerga yotqizib savalardiyam-da! Bo'lmasam-ku, oddiy dehqon ekan o'sha „qahramon ota!“ E, qahramon bo'lmay, har nima bo'! Salkam bir soat

bahslashib, niyatimni tushuntirolmasam-a! Nima deydi deng? „Nega endi boshqa tomonlarda o'n bolali oilani maqtab, dunyoga doston qiladi-yu, sen mening ishimga aralashasan? Nega er-xotinning to'shagini hidlaysan?“ E, to'shaging boshingda qolsin-e! Ichim achiganidan ayt-yapman-da, nodon! O'n bitta bolani boshingga urasanmi, shuncha bolani boqishning o'zi bo'ladimi? Bolang ko'pay-masa „poraxo'r“ bo'lmasding, „qo'shib yozuvchi“ bo'l-masding, „boqimanda“ bo'lmasding. Yaxshiyam Gdlyan, Ivanov degan „azamatlar“ bor ekan! Minglab odamlarni qamoqqa tiqdi. Nima? Tuhmat deysanmi? „O'zbek ishi“ haqorat deysanmi? Tuhmatmi, balomi-battarmi, ishqilib „adolat“ o'rnatdi-ku! Ha, endi, to'qayga o't ketsa, ho'l-u quruq baravar yonadi-da! Sen aytgan begunohlar besh yil yotar, o'n yil yotar... Joni sog' bo'lsa, chiqib keladi-da, bir kun... Obbo! Yana gapiradi-ya! Boshqa yurtlar bilan nima ishing bor? Poraxo'rlik markazda ham bo'lgan bo'lsa, bo'lgandir. Qo'shib yozish Rostovda bo'lgan bo'lsa, bo'lgandir. Tekinxo'rlik Kavkazdayam bo'lgan bo'lsa, bo'lgandir. Senga nima? Markazdan ishning ko'zini biladigan „rahbar kadrlar“ keldi. Eshityapsanmi, markazdan! O'zbekistonda „tartib o'rnatish“ uchun!

Xo'p, injener pillachiga yo'l-yo'riq ko'rsatsa nima bo'пти? Yo o'ziyam qurtga aylanib, pilla o'rasinmi? Dengizchi, deysanmi? Avvalambor, dengizchi polizchiga aql o'rgatayotgani yo'q. Ish talab qilyapti. Qolaversa, qovun degan sabil suv ichadimi? Ha, barakalla! Suvning qadrini allaqanday savodsiz dehqon biladimi yo o'n yetti yil ummonda suzgan dengizchimi? O'ylash kerak-da, do'stim! Menga qara, uka! Sen-chi, aqling yetmagan ishlarga aralashma, ma'qulmi? Paxtangni sug'or, uzumingni xomtok qil, tomorqangdagi jo'xoringni qayir... Keyin... Xotiningni do'xtirga obor. Bola tug'averib, minorka tovuqqa

o'xshab qopti, sho'rlik! E, birodarlar! Nimasini aytasiz! Oshkoralik, demokratiya degan gaplar chiqdi-yu, odamlar buzildi. Po'ristoy bir kalxo'zchiga gap tushuntiraman deb miyam achib ketsa-ya! Tushuninglar axir. Mehmon degani otangdan ulug' bo'ladi! Menga qolsa, haliyam o'sha gapim-gap: kelaveringlar, aziz mehmonlar! Marhamat! Uyimizning to'ri – sizniki! Bizga ostonaga ham bo'laveradi. Agar ostonaga sig'may qolsak, hovliga chiqamiz. Hovliga sig'masak, ko'chaga chiqib ketamiz. Bordi-yu, ko'chaga sig'may qolsak, buniyam yo'li bor. Osmon-u falakdan paydar-pay uchar likopchalar tushib turibdi. O'shanga o'tiramiz-u, hayyo-hayt deb, o'zga sayyoralarga uchib ketamiz!

1985-y.

MODDIY YORDAM

Bu g'avg'olarning hammasi arzimagan gapdan boshlandi. Bir kuni kasaba uyushmasining boshlig'i Usmon aka yonimga kelib, yelkamga qo'lini tashladi.

– Ayollarga qalaysiz? – dedi to'satdan.

Hech baloga tushunmadim.

– Qaysi ma'noda?

– Nu, masalan, hurmat qilish ma'nosida.

– Ha, endi el qatori, – dedim rostini aytib.

– Bo'lmasa bunday... Bir xizmat qilasz. Uch kundan keyin xotin-qizlar bayrami. Eraklar nomidan kichkinagi-na ziyofat uyushtirsak nima deysiz?

– Necha so'm kerak? – dedim maqsadini tushunib. Firmamizda bunaqa tadbirlar tez-tez bo'lib turadi. Birov nafaqaga chiqadi, birov uylanadi, birov tug'adi, degan-dek...

Cho'ntagimdan endi pul chiqarayotgan edim, Usmon aka qo'limni ushladi.

– Pulingiz kerakmas, – dedi sirli qilib. – Siz bermaysiz, olasiz!

– Nima? Olasiz?

– Bir varaq qog'ozga ariza yozib berasiz-u, ellik ming so'm olasiz. Biz shunga ixchamroq banket qilamiz.

Mendan nima ketdi. Baribir, ayollar bayramida erkaklar nomidan o'zimiz ham qatnashamiz-ku! „*Menga yordam beringlar, qiynalib qoldim*“, degan ma'noda ariza yozib, qo'l qo'yib berdim. O'sha zahoti kassirdan ellik ming olib, Usmon akaning qo'liga topshirdim. Bayram ko'ngildagidek o'tdi. Jinday shampan ichdik, ayollarni qutladik...

Bu gaplar paqqos esimdan chiqib ketgan edi-yu, bir kuni kasaba uyushmasining majlisi bo'ppoldi. Usmon aka qilingan ishlar haqida gapira turib, to'satdan qo'lini bigiz qilib meni ko'rsatib qoldi.

– Mana, yaxshi ustamiz Botirovni olaylik. Shu o'rtoq og'ir kasal bo'lib o'rnidan turolmay yotganida biz unga ellik ming so'm moddiy yordam berdik!

Atrofda o'tirganlarning hammasi bir yil to'shakka yopishib yotgan odamni ko'rmoqchi bo'lgandek menga burilib qaradi. Hayron bo'ppopman! Bola bo'lib „ix“ degan emasman. Qishda qorda yuvinaman. Toshni yesam, qum qilib yuboraman! Endi shuni aytmoqchi edim, qarasam, Usmon aka boshqa masalaga o'tib ketibdi. Indamay qo'ya qoldim.

Oradan bir hafta o'tdimi, o'n besh kunmi, Usmon akaning xonasiga chaqirib qolishdi. „Endi moddiy yordam bersa olmayman“, degan o'y bilan eshikni ochsam, xonada ko'zoynak taqqan semiz xotin, ro'parasida Usmon aka o'tiribdi. Stol ustida har xil qog'ozlar, papkalar...

– Tanishing! – dedi Usmon aka meni ko'rsatib. – Botirov deganimiz shu kishi bo'ladilar.

Ayol ko'zoynak ortidan yuzimga sinchiklab tikildi.

– Opamiz taftish komissiyasining a'zosi bo'ladilar, – dedi Usmon aka. – Shahar boshqarmasidan kelganlar.

– Qalay, uchastkangizni tiklab oldingizmi? – dedi notanish xotin mehribonlik bilan. Hayron bo'lib Usmon akaga qaradim. Ko'zini qisyaptimi, qovog'i uchuyaptimi, tushunolmay garangsib turgan edim, Usmon aka gapni ilib ketdi.

– E, unchalik yongan emas! – dedi shang'illab. – Bu kishining o'g'ilchasi sho'x-da! Onasi do'konga chiqib ketganida elektr plitkani razetkaga tiqibdi. Shunga aqli yetganini ko'rmaysizmi? Bog'cha bolasi-ya bo'lmasa! Otasiga o'xshagan shustriy-da! Biz bergan ellik ming so'm bilan uyni ta'mirlab oldingiz-a, to'g'rimi?

Nima deb g'o'ldiraganimni bilmayman. Amallab chiqib ketdim. Bora-bora bu gaplar unut bo'pketdi. Endi tinchidim deb yursam, Yangi yil arafasida kasaba uyushmasining hisobot majlisi bo'lib qoldi. O'zingiz bilasiz, esi bor odam majlisning orqaroq qatorida o'tirgisi keladi. Aksiga olib, kechikib kelibman. Majbur bo'lib birinchi qatordan joy oldim. Ikkita odamdan keyin minbarga Usmon aka chiqdi. Meni gapirma edi, deb yuragim po'killab turgandi, xuddi aytganimdek bo'ldi.

– Hurmatli majlis qatnashchilari! – dedi u kichikroq dasturxondek keladigan ro'molchasi bilan peshanasini artib. – Biz nuqul ishni o'ylayvermay, insonlarga g'amxo'rlik qilishni ham bilishimiz kerak. Odam hamma narsadan aziz, birodarlar! Mana, hurmatli Botirovni olaylik. Ajoyib kadr! Firmamizning ko'rki. Ustiga ustak ko'p bolali oilaning boshlig'i. Bir emas, oltita qizi bor! Birinchi qor yog'gan kuni uchinchi sinfda o'qiydigan qizalog'i yaxma-

lak o'ynayman deb oyog'ini sindiribdi! Botirovga darrov ellik ming so'm moddiy yordam berdik!

Ko'z o'ngim qorong'ilashib ketdi.

Sakrab o'rnimdan turdim-da, minbarga qarab bor ovozdak qichqirib yubordim.

– Dod!

Kattakon zal suv quygandek jimjit bo'lib qolganini, hamma menga hayratlanib qarayotganini payqadim.

– Men hech qachon yordam olgan emasman! – dedim qo'limni paxsa qilib. – Hech qachon o'ladigan kasal bo'lmaganman! Uyimga o't ketganmas! Yonadigan uchastkamning o'zi yo'q! Bir xonali katalakdek kvartirada turaman. Razetkaga sim tiqadigan o'g'lim ham, yaxmalak uchadigan qizim ham yo'q, bildingmi?! U yog'ini so'rasang, xotinim ham, xotin olishga pulim ham yo'q! Qutuldimmi endi?!

Nafasim bo'g'zimga tiqilib, harsillagancha joyimga o'tirdim. Usmon aka semizgina buzoqboshi ko'rib qolgan xo'rozdek boshini goh u yoqqa, goh bu yoqqa tashlab, menga uzoq tikilib turdi-da, negadir iljaydi.

– O'rtoqlar! – dedi mahzun ohangda. – Insonlarga ko'proq g'amxo'rlik qilaylik, deb bejiz aytmadim, birodarlar. Ko'rib turibsizlar! Bir yil ichida Botirov birodarimizning boshiga shuncha tashvish tushdi. Uyiga o't ketdi. O'zi kasal bo'lib, bir o'limdan qoldi. Shiringina qizalog'i mayib bo'ldi... – U menga qarab og'ir-og'ir bosh chayqadi. – Tag'inam fil ekansiz, birodar! Xudo sabr bersin. – Keyin yig'ilganlarga qarab, „Ana shunaqa gaplar“, degandek ma'noli bosh chayqadi. – Xafa bo'lmang, – dedi tag'in menga yuzlanib. – Biz sizni albatta davolatamiz. Yaxshi psixiatrlar bor! Kerak bo'lsa ellik ming so'm emas, oltmish ming, hatto yetmish ming moddiy yordam beramiz!

O'rnimdan yana sapchib turib ketdim. „Yordaming bilan qo'shmozor bo'li!“ deb baqirgan edim... Hech kim eshitmadi. Hamma gulduros qarsak chalar, Usmon aka esa viqor bilan minbardan tushib borar edi...

SOAT

Ertalab ishga ketayotib, bunday qarasam, qo'l soatim to'xtab qopti. Silkitib ko'rdim, burab ko'rdim, qani yursa!

– Soat to'xtab qopti, – dedim ostonada turgancha.

Kelingiz chimirildi.

– Sizning qo'lingizga tushgan narsa sog' qolarmidi?

Aslida-ku, soatda haqim ham qolmagan. O'n yildan berimi, o'n besh yildan berimi taqaman. Shunaqa-ku, soatni kelingiz sovg'a qilgan. O'z qo'li bilan. Xotin kishining sovg'asi tufli ichidan turtib chiqqan mixga o'xshaydi. O'zini eslatib turmasa, ko'ngli joyiga tushmaydi. Ustiga ustak bizning soat allaqanday batareyali soatlardan emas. Mexanicheskiy! Buraladigan!

– Yosh bolaga o'xshaysiz, – dedi kelingiz dashnom berib. – Darrov tuzattirib oling!

Nima bo'lsa bo'ldi, dedim-u, bekatdagi soatsozning do'konchasiga kirdim. Bir ko'ziga durbin taqib o'tirgan burni cho'michday soatsoz qoshini uchirib imo qildi:

– Xizmat, akamullo?

Indamay soatni uzatdim. U soatning orqa qopqog'ini ochdi-da, og'ir-og'ir bosh chayqadi.

– Soat deganini munday tutmaydilar-da, akamullo! Muni qarang! Muni qarang! – U allaqanday katta-kichik vintchalari qalashib yotgan soatni burnimning tagiga olib kelib ko'z-ko'z qildi. – Bir tonna kir yig'ilibdi-ku ichiga! Ha endi o'zingiz bir kun yuvinmasangiz ta'bingiz tirriq bo'lib yurasiz. Hay, bu soat deganiniyam ozoda saqlash

kerak-da, akamullo. Yaqin besh yildan buyon qo'l tegmay kirlab ketibdi-ku, jonivor.

– Qachon tuzatasiz? – dedim gapni cho'zmaslik uchun jerkibroq.

– Hay, endi, akamullo, bo'yoqchining nili emas-da bu. Har bitta vintini olib tozalaymiz. Yana o'rniga qo'yamiz. Hay, ana besh kunda kelsangiz, soat tap-tayyor-da, akamullo!

– Qo'ya qoling, usta, – dedim chaynalib. – Kelgusi safar olib kelarman.

– Ixtiyor o'zingizga.

Usta soatni qaytardi-yu, bir ko'ziga durbinni tutib ishini qilaverdi.

Bekatga borib chorak soatcha turdim hamki, avtobusdan darak yo'q. Endi xunob bo'la boshlagan edim, ko'chani u yuzida, sartaroshxona yonboshida joylashgan boshqa bir soatsozlik do'koni esimga tushib qoldi. „Bir kirib ko'rmaymanmi, – dedim o'zimga o'zim. – Ishga kechikishga kechikdim. Baribir soatni tuzatirish kerak-ku“.

Bu do'konning ustasi jingalak sochli yigit ekan. Chaqqonlik bilan soatni ochdi-yu, shu qadar alam-sitam bilan hushtak chalib yubordiki, soatga emas, ustaga rahmim kelib ketdi. Keyin xuddi og'ir jinoyat qilib qo'ygan odamga tikilgandek ko'zimga uzoq qarab qoldi.

– Ha? – dedim uning tikilishiga tob berolmay.

– Yoqut! – dedi soatsoz ma'noli bosh chayqab.

– Nima yoqut?

– Har qanday mexanicheskiy soatda tosh bo'ladi. Mana, „dvenadsat kamney“, deb yozib qo'yibdi. Demak, bu soatda o'n ikkita tosh bor, degani. Tosh nimadan bo'ladi? Yoqutdan!

– Nima qipti? – dedim xavotirlanib.

– Nima qilardi, soatingizning toshi to'kilib tamom bo'пти, og'ayni! Yoqut degan narsa qanaqa kamyob toshligini bilasizmi? – Usta sirli bir gap aytayotgandek ovozi pasaytirdi: – Menga qarang, og'ayni, o'zimizning odam ekansiz. Siz uchun mayli, topaman.

– Qancha bo'ladi? – dedim yengil tortib.

Usta oliy matematika mashqini bajarayotgandek peshanasini tirishtirib uzoq hisobladi.

– O'n besh ming so'm! – dedi nihoyat mushkul masalani yechgandek yengil tortib. – Sizga o'n besh ming. Hozir munaychukun soatlarga zapchas topish osonmas. Antikvar – bu soat. Ammo-lekin o'zimizning odam bo'lganingiz uchun amallayman-da, og'ayni! Bo'lmasa-ku, bu soatni allaqachon poyezdning tagiga tashlab yuborib, qutulganingizning suyunchisiga ziyofat qilib berishingiz kerak edi-ya!

– Rahmat! – ustaning qo'lidan soatni tortib oldim. U o'rnidan turib ketdi.

– Iye, ha, yo'l bo'lsin, og'ayni!

– Poyezd yo'lga! – dedim to'ng'illab.

Avtobusdan tushib ishxona darvozasiga yetibmanki, hamon boshimga balo bo'lgan soatning, ustalarning go'riga g'isht qalayman. Aksiga olib, shundoq... kiraverishdagi temir darvozaning yonida ham soatsozlik ustaxonasi bor ekan. Har kuni shu yerdan kirib chiqarkanman-u, e'tibor bermas ekanman. Ishing tushmaganidan keyin shu-da!

Mana, qasdlashish bo'lsa, deb bu ustaxonaga ham kirdim. Aftiga qarab yoshini bilib bo'lmaydigan, peshanasi tirishgan, yuzi qoshiqdekkin kishi oyna to'siq orasidagi teshikchadan indamay qo'l uzatdi. Soatni oldi-yu, negadir orqasini emas, oynasini ochdi. Bir nima qirs etdi. „Tamom!“ – dedim ichimdan zil ketib. – Soatdan ajralding. Bir chekkasi yaxshiyam bo'ldi. „Qutulding“.

Usta qo'lidagi soatga qarab soatimni to'g'riladi-da, tuynukdan uzatdi.

– Marhamat!

Hayron bo'lib soatni qulog'imga tutsam, binoyidek yurib turibdi.

– Qancha bo'ladi? – dedim kissamni kovlab.

– Pulingiz kerakmas. Mili oynasiga tegib qopti. Ehtiyot qiling!

SO'QQABOSH BEVAGINA

– Mumkinmi? Gud moning! Salom! Ruxsatingiz bilan o'zimni predstavit etsam... Jonetta Kabulovna Xaltayeva! Men k sojaleniya sizning sochiyeniyelaringizni o'qigan emasman. Rostini aytsam, kitob o'qishga vaqt yo'q. Bilasiz, vremya – dengi. Xotya eshitganman. V osnovnom mamashkalar haqida yozarkansiz.

Mening ham to'rtta bolam bor... Nima? Unaqaga o'xshamaydi, deysizmi? Rahmat, komplement uchun! Hamma shunaqa deydi. Men mamamga o'xshayman. Mamam oltmish yoshdayam appetitniy edi. Kak kukolka! Har kuni sochini prichyoska qildirardi. Alchibaltga! Alchibaltni taniysizmi? Neujeli? Pervoklassniy master-ku! Mujskoy saloniga bormaganmisiz? Vprochem, mayli... Olovingiz bormi?.. Yo'q-yo'q, men „More“ chekaman... Senkyu. Zajigalkangizga gap yo'q. Tochno importniy!

Itak, to'rtta bolam bor. Maratik – Nukusda. Internatda. Yoshi... Minutochku, yoshi, pomoyemu o'n to'rtta. Shu yil o'n to'rtga kiradi. Kopya – papasi. Krrrasavchik! Smugliyligi, ko'zining razrezi... Papasi bilan birinchi vstrechamiz Nukusda praktikaga borganimda bo'lgan. Zamministr edi. Shunaqa abayatelniy, shunaqa intelligentniy. Ikki yilcha turdik. Sivilizovanni ajrashdik. To'g'ri-

sini aytdi. „Janochka, jonim, – dedi, – bu yog'i prokol bo'ladiganga o'xshaydi, xotinim jaloba yozibdi, dvoyejenstvo uchun ishdan haydashlari mumkin“, dedi. Bilasiz, u paytda bunaqa masalalar strogiy edi. „Maratik uchun volnovatsya qilma, o'zim opekamga olaman, sen, Toshkentga ketaver, regularno borib turaman“, dedi. „Okey!“ Dedim...

...Nigorochnka – Samarqandda. Toest, Nigorochnka emas, Nargizochka! Nigorochnka – Qo'qonda...

Gde-to ikki yilcha oldin Samarqandga bordim. Nargizochkaning detdomiga kirdim. Detdom – tak sebe. Ammo direktor nishtyak ekan! Dilda!

Bo'y-basti ikki metr. „Bratan, dedim, – Nargizochkadan xabar olishim qiyin. Ishlarim navalom“, dedim. „Xotirjam bo'ling. Nargizochkaga o'zim otalik qilaman“, dedi. Uch kun mehmon bo'ldim. Krutoy erkak ekan! Molodes!

Nargizochkaning papochkasi ham krutoy edi. Mejrayonniy neftebazada direktor bo'lib ishlardi. Yoshi ellikdan oshgan bo'lsa-da, kak ogurchik edi. Samarqandning paxani edi. Xotinidan qo'rqmasdan shikkarniy to'y qildi. Restoranda. Yomon yashamadik... Qamalib ketgani cha-toq bo'ldi.

O'sha yerdan „ksiva“ keldi – xabar. U kishining ay-tishlaricha, kak budto hammasiga men vinovata ekanman. E to'kil, dedim! Benzina diztoplivo qo'shishni men o'rgatdimmi senga dedim!

Ammo Nigorochnkadan anchadan beri xabar olganim yo'q. Aytdim-ku, „vremya – dengi“. Qo'qonga hech yo'lim tushmayapti. Nigorochnka otasida qolgan. Predprimatel edi. „Jahon bozorida“ sakkizta „tochnka“si bor edi. Xarakteri „milenkij“. Takoy poslushniy. Ikkita xotinidan bolasi bo'lmagani uchunmi, Nigorochnkani jonidan ortiq

ko'rardi. Har kuni ming xil o'yinchoq olib keladi. Hammasiga o'zi aybdor! Nuqul zamechaniye beradi, notatsiya o'qiydi. „Jannatxon, tahorat suvini yaxshi isitmabsiz. Xuftondan keyin ko'chaga chiqmasinlar. Nomahramlarga ko'rinmasinlar. Begona erkaklar bilan gaplashmasinlar!“ Tomi ketgan fanatik! Erkakning ham begonasi bo'larkanmi?! E, sirpal, dedim! Obbergan bir xonali kvartirangga kak durochka uchinchi xotin bo'lib o'tirishim kerakmi, dedim!

...Pardon, yana olovingizdan... Senkyu. Mejdu prochim, zajigalkangizga gap yo'q! Ko'p chekasizmi? Shavkatning papasiyam ko'p chekardi. Mana buni nastoyashiy mujik desa bo'ladi! Qomat bespodobniy! Sochlar kurchaviy! Biznesni sindirib qo'yadi! Hamma ishi „doda“ doim! To'rtta xotinini vot tak obespechit qilib qo'ygan. Razume-yetsya zagsimiz yo'q edi. Vprochem bunisi nevajno. Ikki ta „Mersi“ bor edi. „Mers-600!“ Bildirsoydagi dachasini ayting! Saunasi, basseyni...

Net ravnix! Bir yilcha bo'ldi. Rossiyaga ketgancha daragi yo'q. O'sha yerdagi bratanlardan surishtirsam, biz ne v kurse delo, deydi...

Shavkatchik o'zimda. Ikki yoshga chiqdi. Shustriy. Xodyachaya bomba. Mejdu nami bir gap aytaymi? Uyg notanish „dyadya“lar kelsa, halitdan meni revnovat qiladi, parazit! Sizni „fazendam“ga „xodyachiy bomba“ yo'qligida chaqiraman, o-key!

V obshem mayli, blije k delu! Menga sizning padder-kangiz kerak. Hokimiyatga zayavleniye bergan edim. „Men mat odinochkaman. Qiynalib ketdim, shahar markazidan kvartira berishingizni so'rayman“, deb. Borsam bir patsan o'tiribdi. O'n kundan keyin keling, dedi. Bugun borsam nima deydi deng? „To'rt xonali uyingiz bor ekan-ku!“ deydi. Men uyni sening pulingga opmanmi?

Xudoga shukr, boshimda erlarim toest, erim bor, toest bor edi. Bu uyni o'z pulimga sotib olganman. Yigirma ming „baks“ga! Tag'in nima deydi deng, fraer? „Opajon, „monetniy dvor“dan chiqib keldingizmi, hamma yog'ingiz brilliant-ku!“ deydi. Menga kompliment qilyapti, soplyak! Brilliantni sen podarka qipsanmi? Ayol boshim bilan biznes qilyapman. „Chelnok“ka boryapman. Stambulga, Dubayga, Yujniy Koreyaga... Osonmi? Har qadamda „ment!“ „Dolya“ cho'zmasang, hammasini opqo'yadi!

Kstati... Dubayda bo'lganmisiz? Obyazatelno boring! Texnika pochti darom! Tilla – navalom. Arablar temperamentniy bo'... Nu, bunisi nevajno!

Koroche, hokimiyatdagi o'sha patsan „Sizga uy yo'q, hamma kvartiralar privatizatsiya qilib bo'lingan, qayoqqa borsangiz, „katta ko'cha“, dedi. Shuni bir felyeton qiling! Bespomoshniy mat odinochkani unijat qilish qanaqa bo'lishini bir ko'rsatib qo'ying! Men ham qarzdor bo'lib qolmayman. Familiyasi... Minutochku, familiyasi... Yozib olganman...

Nima? Yozmaysiz? Toest, kak yozmaysiz? Nima? Nima dedingiz? Yana bir qaytaring! „Men inkubator tutatadigan usta emasman“, dedingizmi? Kim inkubator? Nega ayol kishini haqorat qilasiz? Nima haqqingiz bor? Naxal! Pisaka neschastniy! Ma, zajigalkang boshshshingdan qolsin!

„KO'KYO'TAL“

Televizor tomosha qilib o'tirsam, bir fermerni ko'rsatib qoldi. Qashqadaryodami-yey, Surxondaryodami-yey, bittasi sakkizta novvos boqibdi, azamat! Har novvoslarki, fildek keladi! E, qandingni ur azamat, dedim. O'ylab o'tirib dilimda bir niyat tug'ildi. Men ham „fermerlik“ qil-

sam-chi? To'g'ri, shahar joyda falon gektar yer olaman, deb bo'lmaydi, novvos boqishning ham iloji yo'q. „Sichqon sig'mas iniga, g'alvir bog'lar dumiga“, degandek olti so'tixlik hovlida novvos u yoqda tursin, echki ham boqib bo'lmaydi! Yaxshisi, teplitsa quraman: issiqxona! Xudoga shukr, uyim judayam katta emas. Hovli hangillab yotibdi. Xizmatim ham ja unchalik qiyinmas. Qorovulchilik. Bir kun „ismin“ga borsam, ikki kun uydaman. Men ham xususiy fermer bo'lsam, teplitsa qursam, qishda ko'kpiyoz, rediska, kashnich, ukrop degandek. Erta bahorda pamil-dori, bodring... Qarabsizki, akang qarag'ay pulning tagida qolib ketadi! Yo'q, men unaqa noinsoflardan emasman. Boshqalardan arzonroq sotaman. Xususiy fermamning nomi ham o'ylab qo'ydim: „Insof!“ Rost-da, insof sari – baraka, degan mashoyixlar!

Yon qo'shnim katta joyda ishlaydi. Shunga maslahat solsam, ma'qul bo'ldi.

– Faqat, – dedi qo'shnim, – teplitsa solishning o'zi bo'lmaydi. Mablag' kerak. Kattagina mablag'!

Mablag' topdim. Eskiroq bo'lsa ham yurib turgan „Jigulim“ bor edi: „nol-olti!“ Sergelining bozoriga op-chiqib sotdim. Pulni sandiqqa solib, g'ayrat bilan hovli etagini qazib yotsam, qo'shnim chiqib qoldi. „Nima harakat?“ degan edi, bo'lajak teplitsaga poydevor qaziyotganimni aytdim.

– Mayli-ku, – dedi qo'shnim, – teplitsa qurishdan oldin litsenziya olish kerak, ruxsatnoma! Bo'lmasa, ochgan kichik korxonangiz nezakoniy bo'ladi!

Issiqxona „zakoniy“ bo'lishi uchun hokimlikka bori-shim kerak ekan. Tuman hokimligiga bordim. O'g'lim tengi yigit xushmuomalalik bilan kutib oldi.

– Xizmat, pochcha? – dedi.

Bildimki, bu yigit namanganlik ekan. Namanganliklar hurmat qilgan odamini „pochcha“, deydi. Xuddi Farg'o-

nada „tog'a“, Xorazmda „doyi“, Toshkentda „amaki“ degandek. Issiqxona ochmoqchi ekanimni eshitib, xursand bo'ldi.

– To'g'ri qilasiz, pochcha! – dedi. – Mening didomlar ham ochganlar. Namonganda! Biz gul ekamiz.

Yaxshi yigit ekan. Hamma yo'l-yo'rig'ini tushuntirdi. Eng avval mahalladan isparavka olishim kerak ekan. Falonchi Pistonchiyep chindan ham shu yerda turadi, teplitsa qurish uchun yetarli maydoni bor, deb...

Kechqurun mahallaga chiqsam, isparavka beradigan o'zimning sobiq sinfdosh do'stim ekan. „Beraman desa qo'liga, chiqarib qo'yar yo'liga!“ deb shuni aytsa kerak-da! Quchoqlashib ko'rishdik. O'quvchilik paytlarimizni esladik. Lanka tepganimiz, yong'oqqa tosh otib, sinfxona derazasini sindirib qo'yganimiz...

Niyatimni aytgan edim, sinfdoshim negadir birdan jiddiy tortdi. Stolning narigi tomoniga o'tib o'tirdi. Qoshi chimirildi.

– Spravka deysizmi? – dedi negadir „sizsirab“. – Familiyangiz? Ismi sharifingiz?

– Jinnimisan? – degan edim, qoshi battar chimirildi.

– Familiyangizni so'rayapman!

Nachora, aytdim.

– Turar joyingiz? Tug'ilgan yilingiz? Ish joyingiz? Mutaxassisligingiz? Qaramog'ingizda nechta jon bor? Sudlanganlar, qamalanganlar yo'qmi?

Hammasini aytdim. Do'stim kattakon daftarga shoshilmasdan yozib oldi.

– Shamolladingizmi? – dedi to'satdan.

Hayron bo'ldim.

– Shamollaganim yo'q.

– Bo'lmasa nega yo'talyapsiz?

– Qani yo'talganim?

U qalamni zarda bilan stolga otdi.

– Hamma gap shunda, xumpar! Nega yo'talmayapsan?!

– Nega yo'talishim kerak?

– Maktabda ham ahmoq eding, ahmoq! – dedi u baqirib. – Yo'tal, degandan keyin yo'talgin-da, befarosat! – Shunday deb ikki barmog'ini ishqalab ko'rsatdi.

Endi tushundim. Cho'ntagimdan bitta ming so'mlik chiqargan edim, xiyol chehrasi yorishdi.

– Yana yo'tal, xumpar! Jonliroq yo'tal!

Tag'in to'rttagina „yo'talgan“ edim, isparavka qo'limga tegdi. Do'stim men bilan qaytadan quchoqlashib ko'rishdi.

– Bu dunyoda bormisan, o'rtoq! Sog'liqlaring yaxshimi, o'rtoq? Yuz dollarlik puldek kamnamosan, o'rtoq?! Nevaralaring chopqillab yuribdimi? Qaysi kuni Homid qoraning aqiqasida o'rtancha qudangni ko'rib qoldim. Ja zo'r odam-da qudang, ko'rsang mendan salom aytgin, o'rtoq!

Chiqib ketayotganimda qattiq tayinladi:

– Tez-tez keptur, isparavka kerak bo'lsa birpasda yest qilaman, o'rtoq!

...Hokimiyatdagi „qaynim“ yana ochiq chehra bilan qarshi oldi.

– Endi ish joyingizdan isparavka olasiz, pochcha. Bu odam chindan ham bizda ishlaydi, mehnat intizomini buzmaydi, kichik korxonada ochsa ishga zarari tegmaydi, degan ma'noda.

Ishxonadagi isparavka beradigan qiz tushga yaqin keldi.

– Blanka yo'q, amaki! – dedi niyatimni eshitib. – Kompyuter ham ishlamayapti. K tomu je ertaga Dilyaning tug'ilgan kuni. U menga „Shanel“ padarka qilgandi!

Rostini aytсам, hech baloga tushunmadim.

– Armiyaga borganmidingiz? – degan edim, qizning ipdek qoshlari chimirilib, sochiga tegay deb qoldi.

– Nima? – dedi chiyillab.

– Shinel padarka qilgan bo'lsa, armiyaga borganmisiz, deyman?

– Qanaqa „shinel?!“ Shanel! Fransuzkiy duxi! Tushundingizmi, amaki? Bir flakoni ellik dollar turadi!

Sinfdoş do'stinga „yo'talgan“ esimga tushib, o'rtacharoq „yo'talgan“ edim, kamlik qildi. Dilyaning „shineli“ga qattiq „yo'talish“ kerak ekan. Haytovur isparavka qo'lga tegdi. Faqat cho'ntakda shamol g'irillay boshladi. Yo'q, bundan keyin „yo'tal“ni diplomatgami, xo'jalik sumkasigami solib yurmasam bo'lmas ekan!

„Qaynim“ bu gal ham muloyim kutib oldi.

– Endi raygazdan isparavka kerak, pochcha.

– Raygazning nima keragi bor? – degan edim, tushuntirdi.

– Hamma gap raygazda-da, pochchajon! Teplitsani tappi bilan isitmaysiz-ku! Meni didom ham gaz bilan isituttilla!

Raygaz boshlig'ining yuzi ichiga gaz to'ldirilgan puffakdek do'mboqqina ekan.

– Haaay, – dedi salmoqlab. – Akun teplitsa quropman, deng?

– Endi qurmoqchiman.

– Akun gaz so'ropman, deng?

– Teplitsani gaz bilan isitadi-da, ukajon! – dedim „qaynim“ning gapini eslab.

– Ibi! – dedi u yelkasini uchirib. – Man sizga gazni qaydan olay? Ichimdan chiqarib beraymi, oxe? Manga gaz yo'q! Gazni davleniyasi kun sayin pasayib ketopti! Bog'chaga bachalar sovuq qotgon, sizni teplisangizga pador pishgon! Shunaymi?

Hafsala bilan „yo'talgan“ edim, gazning davleniyasi ko'tarildi, bog'chadagi bolalar sovqotmaydigan bo'ldi.

...Bu safar „qaynim“ jinday xomushroq qarshi oldi. Qo'lidagi hujjatlarni varaqlab, to'satdan so'rab qoldi.

– Iye, nevaralar ham bormi, pochcha?

– Bor! Xudoga shukr, ikkita!

– Ikkoviyam bog'chaga boruttimi?

– Boradi. Ikkoviyam boradi.

– Bog'chadan isparavka olasiz, pochchajon!

– Teplitsani bog'chada qurayotganim yo'q-ku! – dedim hayron bo'lib.

– To'g'ri, pochchajon, – dedi „qaynim“, – teplitsani hovliga qurasiz. Ammo teplitsadagi patinjonni nevaralarigiz ushlasa, nevarangiz, Xudo ko'rsatmasin, oqar suvda „xo'p etib“, sariqmi, dezinteriyami yuqtirgan bo'lsa, sizning patinjonni yegan xaridor kasal bo'lib qolsa...

...Bog'cha opa bo'g'irsoqdekkina juvon ekan. Meni ko'rib suyunib ketdi. Nevaralarimni rosa maqtadi! Jahongir juda shustriy emish. Uxla desa, karavot tagiga kirib ketarmish. Qaysi kuni hamma bolalar uxlab yotganda sharni puflab, „barang“ etib yorib yuborgan ekan, yonidagi karavotda yotadigan qizaloq hushidan ketib qolganmish. Zato Nigorochni „paslushniy“ emish.

– Batareya o'lgur ishlaymapti, – dedi batareyani changallab. – Mana, o'zingiz ushlab ko'ring! Gaz-ku yetarli, trubalar chirib ketgan! Yangilash kerak! Shu bugun Jahonchikdan ayttirib yubormoqchi edim. Raditellardan pul yig'yapmiz. O'n ming so'mdan. Jon boshiga, tois bola boshiga. Undan keyin sakkizinchi martga „utrennik“ qilmoqchimiz. Siz ham albatta keling!

Nachora, „yo'taldim“. Qattiqqina. Kuchanibgina...

... „Qaynim“ avvalgidan ham xomushroq kutib oldi.

– Tabiatni muhofaza qilish tashkilotidan isparavka opkeling! – dedi sovuqqina qilib.

Tabiatni muhofaza qilish tashkilotining kattakon xonasida, kattakon odam kattakon stol ortida sigaret burqsitib, kulini kattakon kuldonga chertib o'tirgan ekan.

– Galing, yoshulli! – dedi ovozi guldurab. – Nechik-siz?

Hammasini bir boshdan tushuntirdim. Kattakon odam sigaretini battar burqsitib, norozi bosh chayqadi:

– Teplitsani naytasiz yoshulli, ko'changizda yop borma?

– Nima u „yop“?

– „Yop“da, ariq! Teplitsani go'ngi ariqqa tushami axir?

– Ariq yo'q, – dedim tushuntirib. – Kanalizatsiya bor.

– Tovuq ferma ochsangiz-a, – dedi u to'satdan. – Yumurta barak yer edik.

– Tovuq ham yaxshi-yu, – dedim murosaga chaqiruvchi ohangda, – ammo hamma yoqni iflos qilgani chatoq.

– Qo'ysangiz-a, yoshulli! – dedi u kattakon kafti bilan tutun haydab. – Teplitsa iflos qilmaymi? Go'ng sasimaymi? Gaz havoni buzmaymi, yoshulli?!

Qarasam, gap chalkashadigan. „Yo'taldim“. Qattiqqattiq „yo'taldim“. Teplitsa hech qayerni iflos qilmaydigan, go'ng sasimaydigan, gazdan atir isi keladigan bo'ldi. Sotilgan mashina pulining barakasi uchib, tagi ko'rinib qoldi.

Hokimiyatdagi „qaynim“ bu safar salom-alik ham qilmadi.

– Nalogovoy inspeksiyaga kiring! – dedi to'ng'illab.

Nalogovoy inspeksiya degani arining iniga o'xsharkan. Biri kiradi, biri chiqadi. Biri baqiradi, biri do'q uradi... Menga kechga yaqin navbat keldi.

– Teplitsani nima qilmoqchisiz? – dedi mallasoch yigit qog'oz titkilab.

– Shu... Ko'katlar, rezavor...

– Qanaqa „revizor?“

– Revizormas, rezavor. Ko'kpiyoz, kashnich, ukrop...

– Xren-chi?

Avvaliga hech baloni tushunmadim-u, keyin borib yetdi. Demak, bu o'rtoq qishga tuzlov qilishni yaxshi ko'radi. Tuzlov esa xrensiz bo'lmaydi.

– Ekaman, albatta ekaman! – dedim ishontirib. – Birinchi xren sizniki bo'ladi. Svejiysidan opkeb beraman!

Negadir gapim umuman ta'sir qilmadi.

– Gadavoy daromadingiz qancha? – dedi qog'ozdan ko'z uzmay.

– Qanaqa daromad?

– Teplitsaning daromadi!

– Hali teplitsa qurganim yo'q.

– Qurasizmi axir?!

Qarasam, „yo'talishdan“ bo'lak ilojim yo'q...

..., „Qaynim“ menga qayrilib ham qaramadi.

– Zemlemerga uchrashing! – dedi yuzini o'girib. – Ikkinchi qavat.

So'rab-so'rab, zemlemerning xonasini topdim. Ingichka mo'ylovi o'ziga xo'p yarashgan odam ekan.

– Kiligiz, – dedi etakdagi kursiga imo qilib. – Isanmisiz?

Hujjatlarni obdan ko'zdan kechirib, so'radi:

– Zemelniy uchastok pozvolyat itami?

– Hovlim katta, – dedim tushuntirib, – olti sotix.

– Postroyka qilg'an chiqarsiz olay?

– Bor. Ikki uy, bir ayvon.

– Nizakonniy pastroyka yuqmi?

– Yo'q, hammasi zakonniy!

U qog'ozlarni shoshilmay, uzoq varaqladi.

– Teplitsani nishatasiz? Proyekt razrabotka itarg'a tigish, pojarniy oxranadan spravka olarg'a tigish. Sigiz-

tug'iz kushnidan ofitsialniy razresheniye olarg'a tigish! Ay, sploshnoy valakita, svolosh! Luchshe vsego dopolnitelniy postroyka iting-da i vsyo! Olti sotix zemelniy uchastok pastroyka itarg'a birilg'an, teplitsa qurarg'a tugul!

– Boshqalar teplitsa quryapti-ku, – dedim yalingudek bo'lib. – Hozircha uy-joyim yetarli. Amallab turibmiz. Qolaversa, yangi uy qurishga pul qani?

– Interesno! – U mo'ylovini qiyshaytiribroq iljaydi. – Teplitsa stroit itarg'a oqcha bor. Pastroyka qilarg'a yuq, shulaymi?

– Endi, shu... Mashinani sotuvdim...

Zemlemerning yuzi yorishdi.

– Neujeli? „Neksiya“ ili „Mercedes?“

– „Jiguli“ edi, ancha uringan...

– Sumg'a sotdig'izmi ili dollarg'a?

...Bo'lmadi! Mashinamning so'nggi pulini „yo'tal-dim!“

...Bu safar „qaynim“, ayniqsa, xunob bo'lib o'tirgan ekan. Qo'limdan qog'ozlarni yulqib olib, uloqtirib yubordi.

– Qanaqa odamsuz! – dedi yig'lagudek bo'lib. – Uch oydan beri qatnaysuz, nega yo'talmaysuz?! Nega boshqalarga yo'talasiz-u, menga yo'talmaysuz, pochchajon! Sizda insof bormi, pochchajon?!

Rostimni aytsam, „qaynim“ning oldida yer yorilmadi-yu, yerga kirib ketmadim! Buni qarang, men ahmoq, men kallavaram hammaga „yo'talibman-u“, shuncha xizmat qilgan „qaynim“ga „yo'talish“ xayolimga kelmabdi!

Ertalab yo'lga chiqayotib, teplitsa qurishga maslahat bergan qo'shnimdan o'n ming so'm qarz olgandim. Har ehtimolga qarshi. Shuni uzatgan edim, „qaynim“ battar tutaqib ketdi.

– Yo'talingiz shumi, pochcha! O'lar yerdamisiz, pochcha! Hozir mestniy yo'tal o'tmaydigan bo'lgan, „ko'ki“dan yo'taling, bildingizmi, „ko'ki“dan.

...Ko'chaga chiqsam, yomg'ir quyib yotibdi. Aksiga olib soyabon ham olmagan ekanman. Uyga kirib keldim-u, o'zidan o'zi yo'tal tuta boshladi. Yo'q, idoralardagi „yo'tal“mas, rostakam yo'tal! Nafas olsam, o'pkam uch yil avval qazo qilgan rahmatli xolamning amirkon mahsi-sidek g'ijillaydi... Yarim kechaga borib, isitma ko'tarilib ketdi. Xotinim „tez yordam“ga telefon qilib, yarim soat-cha gaplashdi. Ikki gapning birida „ahvoli og'ir“, deydi. Oxiri, telefonni ko'tarib boshimga keldi.

– Mana, o'zingiz tushuntiring! – dedi go'shakni qo'limga tutqazib.

Bir amallab go'shakni qulog'imga bosdim.

– Kamida o'n litr! – dedi allaqanday ayol shang'illab.

– Nima o'n litr? – dedim hansirab.

– Boyadan beri qulog'ingizga tanbur chertyapmanmi! Benzin! O'n litr benzin!

– Bu benzakolonka emas, – dedim nafasim battar qisib.

– Tushunib turibman! – dedi ayol hamon shang'illab. – Energonositellar qimmat. Limit tamom bo'lgan. Mashinada benzin yo'q! Yarim kechasi ko'chada qolib ketaylikmi?

Mashina sotganimda garajda qolgan yarim kanistr benzin esimga tushdi. So'nggi kuchimni to'plab inqilladim:

– Kelavering, baraka topgur! Benzin bor.

Haytovur biron soatlar deganda „tez yordam“ yetib keldi. Uyga do'xtirdan oldin sho'pir kirdi. Bu yoqdan meni suyab chiqishdi, u yoqdan o'g'lim garajdan olib chiqqan kanistrni ko'tarib sho'pir zing'illadi.

– To'qsan uchmi, oka? – dedi-yu, javobimni ham kutmay, mashinasiga benzin quydi. Kanistrni mashinasining

yukxonasiga tashlab qo'ya qoldi. – Yanagi safar „vizov“ qilganingizda tashlab ketarman, oka. Shoshib turibmiz. Yana uch joydan benzin, tois kasal olishimiz kerak!

Insofli odamlar ekan. G'ir etib „go'rbannisa“ga olib borishdi. „Go'rbannisa“ning navbatchi do'xtiri yosh bo'lsa ham ko'zi pishib ketgan ekan. Bir qarashda kasalimni aniqladi-qo'ydi.

– Tashvish qimang, kennoyi! – dedi xotinimga. – Okam ko'kyo'tal bo'ptila. Taaak, palatada joy yo'q, ammo okamizni qabul qilamiz! Karidorga kushetka qo'yib beramiz. Yaxshi odamlarga o'xshaysizlar... Taaak, yozib oling, kennoyi! Bo'masa esizdan chiqib ketadi. – Shunday deb tortmadan qog'oz-qalam olib, xotinimga tutqazdi. – Osma ukolga sistema. Oltita, nu dapustim o'nta! Shpris – o'ttizta. Hozircha yetadi. Yetmasa, yana etamiz. Nikotinka, baralgin, ateeff – bular ampulada. Taaak, tabletkalar. Analgin, yo'q, yaxshisi anaprilin, effekti kuchli. Sulfademitoksin. Raunatin. Okamda davleniye bor ekan. Demidrol yoki tazepam ham bo'laveradi...

Do'xtirning og'zidan muttasil otilib chiqayotgan so'zlarni g'ira-shira eshityapman. Boshim g'uvullab, nafasim siqib boryapti.

– Yozdizmi, kennoyi? – dedi do'xtir bir zum to'xtab. – Taaak, karidor bizdan. Kushetka bizdan. Matras bizdan. Taaak yozing kennoyi. Yostiq avra. Choyslab. Pododeyalmik. Sochiq. Iloji bo'lsa ikkita. Bint, yod, paxta. Sterilniy bo'lsin... Choynak, piyola, kosa, vilka, qoshiq, ko'k choy – ikki pachka...

U yog'i nima bo'lganini bilmayman. Bir mahal ko'zimni ochsam, tepamda xotinim yig'lab o'tiribdi. Do'xtir bilagimni ushlab, tomir sanayapti. O'pkam og'zimga tiqilgudek yo'tal tutdi.

– Tashvish qimang, kennoyi, tashvish qimang, – dedi do'xtir xotinimni yupatib. – Okamni bir haftada otdek qivoramiz! – Keyin menga yuzlandi. – Yo'taling, oka, qattiqroq yo'taling! Iloji bo'lsa, „ko'ki“dan yo'taling! Qancha ko'p yo'talsangiz, shuncha tez tuzalasiz!

QIZIL QARG'A

(Yigirmanchi asr ertagi)

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim-qadim zamonda, Quramatog' tomonida bir Sahoba bo'lgan ekan. Kunlardan bir kun Sahoba tog'dan tushib, hassasini do'qillatib ketaveribdi-ketaveribdi, chanqab holdan toyibdi. Bir tup sadaqayrag'och tagiga yetganda hushidan ketib yiqilibdi. Bir mahal qulog'iga „qarr-qarr“ degan ovoz kiribdi. Hushiga kelib ko'zini ochsa, sadaqayrag'och shoxiga bitta olaqarg'a qo'nib, nuqul qag'illayotganmish.

– Xudo xayringni bergur, aqalli Yaratgan egamga omonatimni topshirayotganda o'z holimga qo'ysang-chi, – deb iltijo qilibdi Sahoba. Shunda olaqarg'a tilga kiribdi.

– Hassa bilan qayrag'och tagini chuqulasang, suv chiqadi, – debdi.

Sahoba hassasini uch marta yerga urgan ekan, buloq ochilib, bir tegirmon suv chiqibdi.

– Iloyo dunyo turguncha turgin! – deb duo qilibdi Sahoba olaqarg'ani.

Duo ijobatga o'tibdi. Olaqarg'a dunyo turguncha yashaydigan bo'пти. Sadaqayrag'och atrofida qishloq bunyod bo'lib, „Olaqarg'a“ deb nom olibdi. Ming yil o'tibdi, ikki ming yil o'tibdi. Olaqarg'a o'lmabdi-yu, qarib-churib kuchdan qolibdi, ko'zi xiralashibdi. Ammo qulog'i binoyidek eshitarkan. Ertadan kechgacha sadaqayrag'och shoxida mudrab o'tirganicha, ko'p voqealarga guvoh bo'пти.

Kunlardan birida qishloqda olatasir otishma boshlanib ketibdi. Yelkasiga miltiq osgan odamlar „Inqilob!“, „Hurriyat!“ deb hayqirishibdi. Hamma xursand, hamma baxtiyor bo'пти. Oradan hech vaqt o'tmay, „Yo'qolsin zolim boylar!“ degan gap chiqibdi. Chindan ham yaqin-atrofdan bittayam boy qolmabdi. Qochgani qochib qutulibdi. Qolgani olis yurtlarga badarg'a qilinibdi. Bitta ot, bitta ho'kizi borlar ham „yot unsur“ deb sovuq joylarga o'rmon kesgani jo'natilibdi. Hamma teng bo'пти: hamma bir xil kiyinarmish, hamma bir vaqtda yotib, bir vaqtda turarmish, bir vaqtda ovqat yermish. Bir xil o'ylarmish. Xo'p g'aroyibotlar bo'пти. Moysiz, piliksiz chiroqlar yonibdi, ko'priklar qurilibdi, yo'llar ochilibdi. Yoppasiga savodsiz xalq qatorasiga savodxon bo'libdi. Shunaqangi savodi chiqibdiki, shoir Maddohiy ertadan kechgacha o'qisa ham ado bo'lmaydigan qasida yozibdi. „Kim edik o'tmishda biz, aqli yo'q va notavon, bobomiz Maymun edi, momomiz – Hamdunaxon! Bizni odam aylaganlar omon bo'lsin, zamon bo'lsa, zamonamdek zamon bo'lsin!“

Bir kuni sadaqayrag'och soyasiga bir emas, ikkita mashina, uchta arava kelib to'xtabdi. Olaqarg'aning ko'zi xiralashib qolgani uchun qaysi mashina „EMKA“, qaysi arava izvoshligini ajrata olmabdi. Ammo keksa aqlini ishlatib bilibdiki, bular jo'n odamlar emas, naq Donolar kengashi! Anavi – hammadan qattiq gapirayotgani – kengash raisi – Zukko. Odat shunaqa ekan: hamma narsani Donolar kengashi hal qilarkan. (Agar Donolar kengashi qog'oz yozib bermasa tug'ilgan bola – tug'ilmagan, o'lgan odam – o'lmagan bo'larkan.)

– Hamma savodxon bo'lganidan keyin qishloqning nomini yozib qo'yish kerak-da, – debdi Zukko. – „Olaqarg'a“ degani-ku, yaxshi nom. Lekin „Q“ bilan „O“ni hammayam tushunvermaydi. Kelinglar, o'ylashib ko'raylik:

nima qilsak „Olaqarg‘a“ hammaga tushunarli bo‘lishi mumkin?

Bir soat o‘ylashibdi, ikki soat o‘ylashibdi, hech kimdan sado chiqmashmish. (Odat shunaqa ekan: odamlar o‘ylagan gapini aytmas ekan. Aytsa, tilini kesib olisharkan. Bir xillarga shafqat ham qilisharkan: tilini kesib o‘tirmay, kallasini olib qo‘ya qolisharkan.)

– Tushunarli, – debdi kengash raisi Zukko majlisga yakun yasab. – Bilasizlar, siz bilan biz kichkina odamlarmiz. Bu masalani Kattalar hal qiladi. Biz uchun olisdagi Kattalar o‘ylasin...

Ikki haftami, uch haftami o‘tgach, sadaqayrag‘och soyasida tumonat odam to‘planibdi, kuylar chalinibdi, maktab bolalari bo‘yniga bo‘yinbog‘ taqib, saf tortibdi. Zukko yo‘lning chap tomoniga o‘z qo‘li bilan qoziq qoqib, „Alya karga“ degan yozuvni ilib qo‘yibdi.

– Mana endi hammasi tushunarli bo‘ldi! – debdi tantana bilan. Saf tortgan maktab bolalari baravariga: „Baxtli bolaligimiz uchun xalqlar otasiga rahmat“, deb baqirishibdi. Shoir Maddohiy yangi she‘rini o‘qib beribdi: „*Agar sen bo‘lmasang, bahor kelmasdi. Agar sen bo‘lmasang, shamol yelmasdi... Sen bo‘lmasang men baxtiyor kulmasdim...* – Olomon o‘rtasida turgan otasini ko‘rib qolibdi-yu, u yog‘ini ming‘illab o‘qibdi: „*Sen bo‘lmasang, umuman... tug‘ilmasdim*“. Oxirini tantana bilan yakunlabdi: „*Baxtimizga ulug‘ dohiy omon bo‘lsin, zamon bo‘lsa, zamonamdek zamon bo‘lsin!*“

Shunday qilib, yo‘lning bir tomoni „Olaqarg‘a“ bo‘pti, bir tomoni – „Alya karga“. Oradan oy o‘tibdi, yil o‘tibdi... Qishloq yashnab ketibdi. Bir tomon paxtazor, bir tomon jo‘xorizor... O‘ziyam shunaqangi zo‘r jo‘xori unar ekan-ki, poyasidan to‘sin tashlab imorat qursangiz, yuz yil qilt etmay turarkan.

Falokat qosh bilan qovoqning o‘rtasida turadi, deganlari rost ekan. Ayni jiyda gullagan kezlari sel kebd-yu, „Olaqarg‘a“ degan yozuvni tag-tugi bilan qo‘porib ketibdi. Uch kundan keyin sadaqayrag‘och soyasiga bir emas, to‘rtta mashina kelib to‘xtabdi. (Ko‘zi battar xiralashib qolgan Olaqarg‘a payqamabdi: qaysi biri „Chayka“, qaysi biri „Volga“. Ammo haliyam qulog‘i binoyidek eshitarkan. Tag‘in Donolar kengashi to‘planganini tushunibdi.)

– Ko‘chaning chap tomoni-ku, aniq, – debdi Zukko. – „Alya karga“ joyida turibdi. Xo‘sh, o‘ng tomonini nima deymiz? Hamma o‘z taklifini aytibdi. Birov undoq debdi, birov bundoq. (Odat shunaqa ekan: hamma gapirarkan-u, hech kim hech nimani o‘ylamas ekan.)

– Yaxshi! Qishloqning nomi topildi, – debdi Zukko. – „Alya karga“ degani – „Oliya qarg‘a“ degani ekan. Yigirmanchi yillarda Oliyaxon degan xotin o‘tmish sarqitlariga qarshi qo‘lida qurol bilan jang qilgan ekan. Ichki dushmanlar alamiga chidolmay unga „qarg‘a“ deb laqab qo‘ygan ekan. Birinchi bo‘lib kolxozga kiribdi, azamat! Gektaridan uch yuz sentnerdan jo‘xori hosili olibdi. Bugun biz uning nomini abadiylashtiramiz!

Bu safar Maddohiy jo‘xoriga bag‘ishlangan she‘rini o‘qibdi. „*Go‘sh kabobni yemangizlar, qaritadi, makka-kabob dardingizni aritadi. Dalalarning malikasi omon bo‘lsin, zamon bo‘lsa, zamonamdek zamon bo‘lsin!*“

Shunday qilib, ko‘chaning bir tomoni „Oliya qarg‘a“, bir tomoni „Alya karga“ bo‘pti. Oy o‘tibdi, yil o‘tibdi. Suv omborlari qurilibdi, kanallar qazilibdi. Hamma yoqqa yoppasiga paxta ekiladigan bo‘pti. Savodsiz Sahoba hasasini cho‘qilab, chiqargan buloq allaqachon qurib qolganini hech kim o‘ylab ham o‘tirmabdi. Paxtaning oti „oqoltin“, paxtakorning nomi „oltin qo‘llar“ bo‘libdi.

Aytishlariga qaraganda, atlas ko'ylak kiygan qizlar yalla aytib, oltin qo'l bilan paxta terarkan.

Qizlar paxta teraveribdi-teraveribdi, oxiri „oqoltin“dan shunaqangi xirmon uyushibdiki, uning oldida ikki ming yilmi, uch ming yil avval Sahoba tushib kelgan Quramatoq' hammompishdek gap emish. Maktab bolalarini ayt-maysizmi? Shunaqangi chaqqon ekanki, otini yozishdan ko'ra „oqoltin“ terishni yaxshi bilarkan. „Oqoltin“ ichida yuraverib-yuraverib, o'zlari ham oltinga aylanib ketibdi: rangi sap-sariq emish. „Oqoltin“ni hasharotdan asraydigan tilsim dorilar topilibdi, dorini osmondan sepadigan „po'lat qushlar“, „po'lat qush“ni uchiradigan „dala lochinlari“ paydo bo'пти.

Falokat qosh bilan qovoq o'rtasida turadi, deganlari rost ekan. Bir kuni chanqovdan qurib qolgan sadaqayrag'och shoxida mudrab o'tirgan Olaqarg'a tush ko'ribdi. Gullagan bog' emish, ko'm-ko'k yaylov emish. Yaylovda suruv-suruv qo'ylar o'tlab yurganmish. Olaqarg'a qo'y junidan polaponlariga in yasayotganmish. „Esingni yedingmi? – deb o'ylabdi Olaqarg'a uyg'onib. – Polaponlarga balo bormi? Qarigan chog'ingda tuxum bosishni senga kim qo'yibdi! Ana, qanchadan qancha qarg'anisalar tuxumini oldirib tashlayapti! Mabodo tug'sa ham inkubatorga topshiryapti“.

Shu gap xayoliga kelishi bilan osmonda „tarr“ etgan tovush eshilibdi. Issiqdan mudrab qolgan „dala lochini“ paxtazor qayerda tugagani-yu, qishloq qayerdan boshlanganini bilolmay naq sadaqayrag'och ustidan „tilsim“ dori sepib o'tibdi. „Po'lat qush“ „tarr“ etibdi. Olaqarg'a so'nggi marta „qarr“ debdi-yu, popillab yerga qulabdi. (O'ziyam bu dunyoda yashayverib charchab ketgan ekan sho'rlik.) Ertasiga desangiz yana bir falokat ro'y beribdi: kanal toshibdi. O'ziyam shunaqangi toshqin bo'ptiki,

„Alaya karga“ degan yozuvni qoziq-pozig'i bilan qo'porib ketibdi.

Qurib qolgan sadaqayrag'och tagida to'rtta mashina to'xtabdi. Olaqarg'a o'lib ketgani uchun qanaqa mashina kelganini hech kim surishtirib o'tirmabdi. Lekin Donolar kengashi majlisni boshlab yuboraveribdi. Kengash rosa ikki hafta davom etibdi. (Odat shunaqa ekan: hamma gapirarkan-u, hech kim eshitmas ekan.)

– Kattalar bilan kelishmasak bo'lmaydi, – debdi Zukko majlis yakunida. – Har qalay siz bilan biz – kichkina odamlarmiz.

Bir oydan keyin qurib-qaqshab ketgan sadaqayrag'och tagida tumonat odam to'planibdi.

– O'rtoqlar! – debdi Zukko qog'ozga qarab. (Odat shunaqa ekan. Odamlar qog'ozga qaramasa, gapidan adashib ketarkan. „O'rtoqlar“ degan so'zdan tortib, „E'tiboringiz uchun rahmat“, deganigacha qog'ozdan o'qib berilarkan.)

– O'rtoqlar – debdi Zukko qog'ozdan ko'z uzmay. – Kattalar aytishdiki, „Oliya qarg'a“ degani „Alaya karga“ degani ekan. E'tiboringiz uchun rahmat. Qani, bir qarsak bo'lsin!

Qarsak chalinibdi. Dalada qatqaloq yumshatayotgan bolalar yugurib kelib, „Alaya karga“ poyiga guldasta qo'yibdi. Shoir Maddohiy yangi she'rini o'qib beribdi: „Oqoltin“ni oltin qo'llar yaratadi, bizning oltin olamga nur taratadi. Oltin qo'lli paxtakorlar omon bo'lsin, zamon bo'lsa, zamonamdek zamon bo'lsin!“

Shunday qilib, yo'lning bir tomoni „Oliya qarg'a“ bo'пти, bir tomoni „Alaya karga“.

Oy o'tibdi, yil o'tibdi. Bu safar ofat ro'y bermabdi-yu, avariya bo'пти. To'yib samogon ichib olgan haydovchi (araq taqiqlangan ekan) fildek „Kamaz“ mashinasini uchirib kelib „Oliya qarg'a“ni chunonam uribdiki, ma-

shina g'ildiragi „barang“ etib yorilib ketmaganiga o'ziyam hayron qolibdi. Endi Donolar kengashi, ayniqsa, qizg'in o'tibdi. (Odat shunaqa ekan. „Qayta qurish“, „Oshkoralik“ zamoni bo'lgani sababli xohlagan odam xohlaganicha yer tepinishi, hushtak chalishi, boringki notiqni yoqasidan olib, minbardan tushirib yuborishi mumkin ekan. Kim eng qattiq baqirsa, o'sha eng katta qahramon sanalarkan.)

Munkillab qolgan Zukko sho'rlik „o'rtoqlar“ deb gap boshlashi bilan hushtakbozlik bo'lib ketibdi.

– Ehtirosiga berilishning hojati yo'q, o'rtoqlar, – debdi Zukko vazminlik bilan. – To'g'ri, hozir „plyuralizm“ zamoni. Har kim o'z fikrini aytishi mumkin. Shuncha yil ishni kattalarga yuklab keldik. Endi o'zimiz ham o'ylaylik. Men o'yladim, ko'p o'yladim. O'ylab-o'ylab topdim: „Alaya karga“ degani – „Qizil qarg'a“ degani ekan. Shunday deb yozib qo'yamiz. Miting-pitingni keragi yo'q! Demak, masala hal: „Qizil qarg'a!“ Nima? Ovozga qo'yamiz, deysizmi? Marhamat! Demak, bir ovozdand!

Zukkodan battar munkillab qolgan Shoir Maddohiy kalovlanib o'rta qo'ldan chiqibdi. Cho'ntagidan to'rt buklangan qog'oz chiqarib, hijjalab o'qibdi. „*Qizil qarg'a, xo'p ajoyib isming bor, nomgingangga monand go'zal jisming bor. Qarg'aginam qanotlaring omon bo'lsin, zamon bo'lsa, zamonamdek zamon bo'lsin*“. Bu gal hech kim qarsak chalmabdi. Ammo yo'lning bir tomoni „Qizil qarg'a“, bir tomoni „Alaya karga“ bo'lib qolaveribdi. Shundoq qilib, Olaqarg'a Qizil qarg'aga aylanibdi. Hamma murodi maqsudiga yetibdi. Ertakni eshitganlar ham maqsudiga yetsin!

1984-y.

OSH

Professor Obid Rasulovich yangi mahallaga ko'chib kelganiga bir oydan oshdi. Bir kuni ertalab tong qorong'i-sida darvoza taqillab qoldi. Professor pijamasini kiyib chiqsa, yon qo'shnisi Xoliq tajang turibdi.

– Iya, domla, odam degan ham peshingacha uxlaydimi! – dedi u shang'illab. – Qani, otlaning darrov!

Obid Rasulovichning kechasi ishlaydigan odati bor edi. Barvaqt turish malol kelardi.

– Qayoqqa? – dedi ikkilanibroq.

– Qayoqqa bo'lardi, oshga-da! – Xoliq tajang shuniyam bilmaysizmi, degandek qo'lini paxsa qilib tushuntirdi. – Shokir vag'-vag'ning qudasi bor-ku, supirmarkitda ishlaydigan! Ana o'sha jiyaning o'g'lini sunnat qildiriyapti. Choyxonaning oldida avtobus kutib turibdi. Qani, bo'ling, chaqqon-chaqqon!

Professor Shokir vag'-vag'ning o'zi kim, qudasi kim-u, qudasining jiyani kim, so'ragisi keldi-yu, qo'shnisining ra'yini qaytarishga iymandi. Nima qilsayam ko'zdek qo'shni. Buning ustiga tajang.

Ikkovlari uzun-qisqa bo'lib yo'lga tushdilar. Xoliq tajang yo'l-yo'lakay yana olti xonadonning darvozasini taqillatib, odamlarni uyg'otdi. Chindan ham choyxona oldida avtobus kutib turgan ekan. Qo'yliqqa yetib borishguncha g'ira-shira tong yorishdi. Tumonat odam. It egasini tanimaydi. Obid Rasulovich eng yaqin qarindoshlari, ko'z qiymas hamkasblarining to'yiga bormasa, nahorgi oshga ko'pam qiziqmas edi. Butun boshli olomonni ko'rib hayron qoldi. Karnay qartillagan, surnay nola chekkan, qo'shnog'ora takatum qilib, doiralar gijbanglab yotibdi. To'yxonaning bir tomoni to'qqiz qavatli bino, ikkinchi yonboshi qator ketgan uchastkalar ekan. Obid Rasulovich bir osham yesa yedi, yemasa – yo'q. Ammo Xoliq tajang

nahorgi oshning hadisini xo'p olgan ekan. Yeb bo'lib, piyolaga mo'lgina qand tashlab choy ichishni, bir karjgina tarvuz, yarim boshgina uzum tanovul qilishni ham unutmadi.

– Ammo oshni ilik qilib yuboribdi, azamat! – dedi oshpazni maqtab.

Obid Rasulovich hammadan ham to'yxona atrofidagi xonadonlarda turadiganlarga achindi. „Har kuni ahvol shu bo'lsa, bechoralar qachon dam oladi?“ degan ma'noda gap boshlagan edi, Xoliq tajang qayirib tashladi:

– Be-e-e! Nima deyapsiz, domla! Bular tong otmasdan nog'ora tovushini eshitmasa xumori tutadigan bo'pqolgan! Siz hoynahoy xizmatga borsangiz kerak? Bo'пти, osh yegan qo'lingizni bering. Men choyxonada bo'laman. Yo peshinga dimlama-pimlama arganizavat qipqo'yaymi?

– Yo'q, yo'q, rahmat. – Obid Rasulovich shosha-pisha bosh chayqadi. – O'zingiz bahuzur...

Xoliq tajang allaqaysi bozorda qorovul bo'lib ishlar, uch kunda bir ishga borar, qolgan kunlari maishat edi.

– Bo'пти, bo'lmasa! – U professorning qo'lini silkitib qisdi. – Chiqib turing, choyxona-poyxonaga bundoq. To-butkashmiz axir, domla!

– Albatta, albatta! – Obid Rasulovich xijolat chekib, bosh silkigancha, yo'liga ravona bo'ldi.

Saharlab turishga o'rganmagani uchun kun bo'yi boshi g'uvullab yurdi. Aksiga olib kechqurun ilmiy kengash bor edi. Ko'riladigan masalalar cho'zilib, majlis yarim kechagacha davom etdi. Uyga qaytdi-yu, bir piyola choy ichib yotib qoldi. Qancha uxlaganini bilmaydi. Bir mahal darvoza kechagidan ham qattiqroq taqillay boshladi. U vahima ichida soatiga qarasa, to'rt yarim bo'пти. Er-xotin darvozaga yugurishdi. Eshik oldida yana Xoliq tajang turibdi.

– Yilingiz uyqu, muchalingiz ko'rpachami, domla, nima balo! – dedi u askiya qilib. – E, odamlarga qo'shiling-da, bundoq, yotaverasizmi galanskiy pechkaning oldida mudragan mushukka o'xshab.

– Yana oshmi? – Professor qo'shnisiga mo'ltirab qaradi.

– Ha-da! Haligi yunusobodlik Husanboy polvonning o'gay o'g'li Nortoy bor-ku...

– Qaysi Nortoy? – dedi professor uning gapini bo'lib.

– Iya, nimaga tanimaysiz? Qoratoshdagi hammomning qorovuli bor-ku, xotini uch marta ketma-ket Hasan-Husan tug'gan... Shariat bo'yicha er-xotin qaytadan nikoh o'qitishgan.

Professor hech baloni eslamasa ham ha-ha deb qo'ya qoldi.

– Ana, barakalla! – Xoliq tajang quvonib ketdi. – Shu Nortoy deng, xo'p ishning ko'zini biladigan odam-da!.. Uchta to'yni qo'shib o'tkazyapti deng. Ham ota-onasining kumush to'yini qilyapti, ham beva qaynsinglisini erga beryapti, ham kenja o'g'lini sunnat qilyapti. Qani bo'ling, chaqqon-chaqqon. Iya, haliyam mudrab turibsizmi?

Professor osh yemadi, osh professorni yedi. Karnay tagiga o'tirib qolgan ekan, mikrofonni og'ziga tiqib baqirayotgan hofizning chiyildoq ovozi u qulog'idan kirib, bu qulog'idan teshib chiqib ketdiyov! Tashqariga chiqishganida kechadan beri o'ylab yurgan gapini aytdi:

– Shu... Nahorgi osh jonivorni so'fi azon aytmasdan qilish shartmikini? Soat sakkizdami, to'qqizdami qilsa ham bo'ladi-ku! Odamlar xotirjam tanovul qilib, ishiga boradi.

– Nahorgi osh xuddi o'sha so'pining azoniga qarab tortiladi-da, akam aylanay! – dedi Xoliq tajang hozir-javoblik bilan. – Nima, mo'ysafidlar „palonchi prapisir bo'kib uxlasinlar“, deb kutib o'tirishi kerakmi? Namozdan chiqib to'g'ri oshga kelaveradi-da!

Obid Rasulovich „Mo'ysafidlar osh yeb borib uyida kun bo'yi uyquni ura birov g'ing demaydi, ishli odamlarga qiyin“, demoqchi bo'ldi-yu, indamay qo'ya qoldi.

Shu kuni kechqurun himoya bor edi. Professor opponent bo'lgani uchun kun bo'yi muk tushib dissertatsiyani qaytadan o'qib chiqdi. Uyiga kelib, kitob varaqlagunicha yana allamahol bo'ldi. Soat ikkilarga yaqin ko'zi ilindi. U qancha uxlaganini bilmaydi. Bir mahal darvoza gursullay boshladi. Bu safar Obid Rasulovich shoshilmasdan borib ochdi.

– Yana nima gap, Xoliqboy? – dedi sovuq ohangda.

– Iya, qanaqa uyquchi odamsiz domla, onangiz yos-tiq bilan qo'shib tug'ganmilar? Bo'ling tezroq, Qo'chqor qassob xotiniga yigirma qilyapti. Shundoq oydek xotin suyak tiqilib o'lib qolsa deng! Falokat qosh bilan qovoqning o'rtasida turadi, deb shuni aytadi-da.

– Bilasizmi, men Qo'chqor qassobni tanimayman, – dedi professor qovog'ini solib.

– Siz tanimasangiz, biz taniymiz. Yigirma yil ulfat-chilik qilganmiz. Qoraqamishga ko'chib ketgan bo'lsayam, ataylab aytib ketdi. Siz ham mundoq mahalla-ko'yga qo'shiling-da, qani bo'ling, qassobning oshi qazili bo'ladi.

Shu kuni professor o'z xodimlarining oldida sharmanda bo'ldi. Soat ikkiga majlis chaqirgan edi. Tushlikda ozgina tamaddi qildi-yu, stolga boshini qo'yganicha, uyquga ketganini o'zi ham bilmay qoldi. Xodimlarning asta-sekin „adresli“ yo'talishidan uyg'onib ketdi. Qarasa, rosa bir soatcha uxlabdi.

Juma kungi osh Qorasuvda ekan.

– Shervon Odil degan poshshoni eshitganmisiz? – dedi Xoliq tajang tong qorong'isida turtinib-surtinib borayotgan professorga. – O'sha poshsho aytgan ekan: dunyoda ikki kishini xapa qip bo'maydi. Biri – tabib, biri – oshpaz.

To'g'ri-da, tabibni xapa qilsangiz, bir chimdim zahar bersa – tamom! Oshpazni xapa qilsangiz, to'y oshiga bir kaft ortiqcha tuz tashlab yuborsa, to'y egasi sharmanda-da! Ammo-lokin Egamberdi oshpazning dong'i Dog'istongacha ketgan! Xudo xohlasa, siz ham mundoq hovli to'yi qilarsiz, el-yurtga osh berarsiz. O'shanda Egamberdi oshpazni xizmatga chaqiramiz. Bugun shu odam o'rtancha o'g'lining oltinchimi-yettinchi bolasiga aqiqa qilyapti. Amrima'ruf eshitamiz!..

Shunday bo'ldi. Tag'in tumonat odam to'plandi. Imom-xatib so'zamolgina yigitcha ekan. Ota-onaning farzand oldidagi vazifasi, farzandning ota-ona oldidagi burchi haqida ko'p ibratli mulohazalar aytdi. Faqat bir gapi professorni hayron qoldirdi. Domla Yangi yil yaqinlashib qolganini, xonadonga archa zotini zinhor-bazinhor yo'latish mumkin emasligini tayinladi. Uning aytishicha, archa degan palakatning har bir shoxi tagida bittadan shayton o'tirarkan! Obid Rasulovich shu yoshga kirib, bunaqa karomatdan bexabar yurgan ekan. Xoliq tajangdan „Nima, domla-imom archa tagida o'tirgan shaytonlarni sanabdi-larmi“, deb so'ragisi keldi-yu, tilini tiydi. Mulla odam bir nimani bilmasa gapirma kerak... So'ng tag'in kuylar gumburladi, ashulalar xonish qilindi... Obid Rasulovich uyiga kelib, ayoliga qattiq tayinladi:

– Ertaga ertalab men yo'qman. Komandirovkaga ketganman, jiyanimnikiga borib yotib qolganman, kasalman, baloman, battarman, xullas – yo'qman!

Shu kuni maza qilib uxlamochi edi, baribir bo'lmadi. Xoliq tajangning chiyildoq ovozi qulog'iga o'qdek kirdi.

– Uyalmaysizmi, yanga! Kap-katta odamga yolg'on gapirgani nomus qilmaysizmi? Kechqurun ishlab o'tirganlarini derazadan o'z ko'zim bilan ko'rdim-ku! Movmushukka o'xshab panaga berkinmay, odamlarga qo'shilsinlar-da mundoq! Chaqiring, poylab turibman!

Bo'lmadi. Uyqusi harom bo'lgan Obid Rasulovich tashqariga chiqdi.

– Ana! – Xoliq tajang quvonib ketdi. – Devor bo'lmasa ko'chani ko'ramiz-da, yangajon!

Xotini, meni yolg'onchi qilmay o'ling, degandek qovog'ini solib ichkariga kirib ketdi.

– Ammo Rasul sartarosh xo'p oqibatli odam-da! – dedi Xoliq tajang boshini sarak-sarak qilib. – Jizzaxga ko'chib ketgan odam ataylab to'yiga aytib ketdi, deng. Bechoraning o'g'li yo'q. To'qqizta qizi bor. Shu deng, targoviy kallijda o'qigan to'rvaqodisini uzatayotgan ekan. Shuncha yurib yurtning oshini yedim, endi men ham el oldiga dasturxon yozay, deb osh beryapti. Qani, bo'ling, bo'la qoling, chaqqon-chaqqon.

– Ming rahmat! – Professor keskin harakat bilan qo'lini ko'ksiga qo'ydi. – Men endi bo'ldim. Iltimos, ikkinchi to'rg'ay uyg'onmasdan meni bezovta qilmang.

U eshikni qars etib yopdi.

– O' aka, prapisir bo'lsangiz o'zingizga! – Xoliq tajang darvoza tomonga iyagini cho'zib baqirdi. – Bilib qo'ying, o', tobutkashmiz! O'lib-netib qolsangiz tobutingizni mahalla ko'taradi.

Obid Rasulovich tez-tez yurib, ichkari uyga kirdi-da, chuqur uh tortdi. O'sha kuni Xoliq tajang Jizzaxdan peshinga yaqin qaytdi. „Ismen“dan bo'sh bo'lgani uchun to'ppa-to'g'ri choyxonaga kirdi.

– Bu prapisirlaring odammas ekan-u! – dedi qo'lini paxsa qilib. – Voy, dimog'ingga bedanam qo'nsin! Men buni odam bo'lsin, mahalla-ko'ygaga qo'shilsin, desam, eshikni yuzimga yopib o'tiribdi. Voy, seni yozib bergan kitobingga nosvoy o'rab sotay! O'zim sezuvdim-a, odamgarchiligi yo'q buni, devdim-a! Bo'lmasa ko'chib kelganiga ikki kam qirq kun bo'ldi. A mundoq dasturxon yoz,

hovli to'yi qilib yurtga osh-posh ber, o'lar yerdamisan? O'ziyam bolasi yo'q shekilli, xotini o'zidan kamida o'n besh yosh kichik...

Xoliq tajang hadeb gap ma'qullar, professor esa bu paytda yuragi siqilib, o'zi kashf etgan yangi bug'doy navi hosildorlikni bir yarim hissa oshirsa, xalqqa qancha foydasi tegishini hisoblar edi.

MEN, BUVAM VA RANGLI TELEVIZOR

Men buvamga qanchalik aloqador bo'lsam, rangli televizor ham menga shunchalik aloqador. Agar buvam bo'lmasa, otam bo'lmasdi. Otam bo'lmasa, men bo'lmasdim. Men televizor olmasam, buvamning jahli chiqmasdi. Buvamning jahli chiqmasa, irg'ay hassasini ko'tarmasdi. Hassasini ko'tarmasa... Hech nimaga tushunmadingiz-a? Xudo haqqi, o'zimning ham boshim aylanib ketdi. Keling, bir boshdan gapirib bera qolay. Shunday qilib, men – bu men. Buvam – otamning otasi. Sakson uch yoshda. Butun boshli buqani, desam lof bo'lar-ku, o'rtacharoq g'unajinni bir musht urishda sulaytiradi. Faqat ikki yil burun oyog'iga bod kelib, sal oqsab qoldi. Surxondaryoga borganimda Bobotog'dan ataylab irg'ay hassa olib kelganman. O'ziyam salkam chorak pud keladi!

Shu desangiz, bir kuni tinchgina romanimni yozib o'tirsam, oldimga buvam kirib keldi.

– Kim aytadi seni yozuvchi deb? Almisoqdan qolgan televizorni ko'rishga uyalmasanmi? Olsang bo'lmaydimi, bunday oynasi kattarog'idan! – dedi hassasini yerga do'qillatib urib.

O'g'lim mendan qanchalik qo'rqsa, men otamdan shunchalik qo'rqaman. Men otamdan qanchalik qo'rqsam, otam buvamdan shunchalik qo'rqadi. Oilamizda buvamning so'zini ikki qiladigan mard yo'q.

– Xo'p bo'ladi, shu shanbagacha yest qilamiz, – deb yuboribman ikki qo'limni ko'ksimga qo'yib.

Buvam chiqib ketishi bilan telefon jiringlab qoldi.

– Men kinorejissyorman, – dedi o'rtacharoq yo'g'onlikdagi ovoz o'rtacharoq qo'pollik bilan. – Sizni ko'rishim kerak!

Yarim soatdan keyin ko'rishdik. Rejissyor sochi yelkasiga tushgan, o'rtacharoq mo'ylov qo'ygan yigit ekan.

– Qalay? – dedi u to'satdan.

– Nima qalay?

– Bizning filmlar?

Chaynalib qoldim. Rostini aytsam, shu rejissyorning kinolarini jinim suymasdi.

– Bilmasam, – dedim ming'illab. – Filmingizdagi odamlar g'alatiroqmi-yey... Tomoshabin ekranda o'ziga o'xshagan odamlarni ko'rsa yaxshi bo'larmidi.

– A, kim vinovat? – dedi u o'rtacharoq qo'pollik bilan. Yelkamni qisdim.

– Siz vinovat! – rejissyor qo'lini to'pponcha qilib peshanamga o'qtaldi.

– Men?

– Da, da, siz! – rejissyor o'rnidan turib ketdi. Cho'n-tagidan saqich chiqarib, zarqog'ozni ochdi-da, karsillatib chaynay boshladi. – Siz yozuvchilar ssenariy yozish desa, qorangizni ko'rsatmaysiz-u, birovning filmini yomonlaysiz.

Endi og'iz ochib fikrimni aytmoqchi edim, rejissyor gapirtirmadi.

– Men delovoy odamman! – u boshini bir siltagan edi, yelkasiga tushgan sochlari arslonning yolidek silkinib ketdi. – Gap shu: sovremenniy temada ssenariy yozib berasiz. Sizga bir yil srok.

– Axir men umrimda ssenariy yozgan emasman.

– Roman yozgan odamga ssenariy chepuxa! – rejissyor jerkib berdi.

U chindan ham delovoy odam ekan. Birpasda qo'limga shartnoma qog'ozini tutqazishdi. Shartnomaga binoan men bir yil ichida zamonaviy mavzuda ssenariy yozishim, shuning evaziga qalam haqining to'rtidan birini oldindan olishim mumkin ekan. Qandoq qilib qog'ozga qo'l qo'yganimni o'zim ham bilmay qoldim.

– Pulingizni uchinchi qavatdagi kassadan oling, – dedi rejissyor yana arslonning yolidek sochlarini silkitib.

Umrinda bitmagan ishga haq olgan emasman. Bu gal ham olmoqchi emasdum-u, buvamga bergan va'dam esimga tushib qoldi. Kassa darchasidan boshimni suqishim bilan qo'limga pul tutqazishdi. „Qari bilganni pari bilmas“, degan gapni kim aytgan bo'lsa, uyiga bug'doy to'lsin! Ekran keng-mo'l televizor ko'rish jonning rohati ekan. Chir aylanib o'ynayotgan raqqosalar, qo'yib bersangiz ekrandan chiqib ketgudek muqom qiladi! Nuqul buvamga tasanno o'qiyman! Bir chekkasi anavi „delavoy“ kinorejissyorniyam duo qilib qo'yaman.

Ammo olmoqning bermog'i bor, deganlaridek, bo'y-nimdagi qarzni uzish kerak. Erta bilanoq hamma ishimni bir chekkaga yig'ishtirib qo'yib, ssenariy yozishga kirishdim. To'rt oy deganda ssenariy bitdi. Qo'ltiq obordim.

– Malades! – dedi rejissyor arslonning yolidek sochlarini silkitib. – Bir haftada o'qib qo'yaman.

Bir haftadan keyin bordim.

– Chepuxa! – rejissyor ssenariy solingan papkani bir otgan edi, stol ustidan sirg'alib keldi-da, qo'limga tushdi.

– Nimasi chepuxa? – dedim hayron bo'lib. – Hayotiy emasmi?

– Vot imenno hayotiy! – rejissyor o'rtacharoq qo'pollik bilan yana qaytardi. – Imenno hayotiy.

– Bo'lmasa qanaqasi kerak?

– Menga har qadamda uchraydigan odam kerakmas. Original bo'lsin. Hech kimga o'xshamasin!

Rejissyor u dedi, men bu dedim. Xullas, yana ikki oy muhlat berishdi. Endi hamma rangli televizor ko'rsa, men xonamga qamalib, qahramonlarimni hech kimga o'xshatmaslik bilan ovora bo'ldim. Aytilgan muddatda ssenariyni yana obordim.

– Malades! – rejissyor yelkamga qoqdi. – Bir haftada o'qib qo'yaman.

Bir haftadan keyin bordim. Biroq bu safar eshikdan quvonib emas, ijirg'anib kirib bordim. Rejissyor ham ijirg'anib o'tirgan ekan.

– Yerunda! – dedi arslonning yolidek sochini silkitib.

– Yana nimasi yerunda?

– Bironta epizodda eshak yo'q.

– Nima?

– Eshak yo'q, deyman!

– Eshakni nima qilasiz?

– Mestniy kolorit kerakmi-yo'qmi?

– Qachongacha eshak kolorit bo'ladi? – dedim bo'g'ilib. – Eshakka boshqorong'i bo'lganmisiz, nima balo? Har kinoyingizda eshak hangramasa, xumordan chiqmaysiz.

Rejissyor mendan bunaqa qaysarlikni kutmagan bo'lsa kerak, o'ylanib qoldi.

– Baribir kolorit kerak.

– Menga qarang, – dedim anchadan buyon o'yulab yurgan gapimni aytib. – Pulingizni opkelib kassangizga topshirsam qutulamanmi?

– Nima? – rejissyor sochlarini shu qadar shiddat bilan silkitdiki, yelkasidan cho'g' sachrab ketgandek bo'ldi. – Ni za chto! Ishingiz sudga tushmasdan ssenariyni bitiring. Plan kuyyapti.

Uyga kelsam, buvam rangli televizor ro'parasiga o'tirib olib, maqom konsertini ko'ryapti. To'g'risi, buvam ham ko'zimga xunuk ko'rinib ketdi.

Bir yarim oydan keyin ssenariyni yana obordim. Bu safar rejissyor uch kunda o'qidi.

– Shu... Pomoyemu birinchi variantning o'zi nichego edi shekilli, – dedi bo'shshib.

– Bo'lmasa nega shuncha boshimni qotirdingiz?

Rejissyor arslonning yolidek sochlarini ohista silkitdi.

– Yozuvchi rejissyorning xizmatkori, degan gapni eshitganmisiz?

Alam qilganidan o'rnimdan turib ketdim.

– Sudga berasizmi, surgunga yuborasizmi, tamom! Men siz bilan ishlamayman.

– Zato, men siz bilan ishlayman! – rejissyor yana asabiylasha boshladi shekilli, saqich chaynashga tushdi.

– Shuni bilingki, kino kitob emas. Ssenariy allaqanaqa roman yozishmas.

– O'zingiz aytgandingiz-ku, roman yozgan odamga ssenariy chepuxa, deb.

– Sovershenno to'g'ri. Lekin roman bitta sizniki bo'lsa, kino kollektivniki. Tushundingizmi?

Chiqib ketdim. Shu bilan qutuldim deb o'ylagan edim. Qayoqda? Yana olti oy sudralib yurdim. Ssenariy degan narsani xohlagan paytda, xohlagan odam o'zgartiraverar ekan. U joyiga aktyorning tili kelishmaydi, bu joyi operatorga yoqmaydi... Oradan bir yil o'tdi. Bir kuni chala qolgan romanimni yozib o'tirsam, bolalar qiy-chuv qilib qolishdi.

– Ur-re! Dadamning kinosini berarkan!

Katta xonaga kirdim. Eng o'rtada yumshoq kursida irg'ay hassasini ushlab buvam o'tiribdi. U yoqda dadam, bu yoqda oyim, xotimim, bolalar... Bir mahal film bosh-

landi. Ekranda ssenariy avtorlari degan yozuv paydo bo'ldi-yu, bir emas, uch familiya ko'rindi. Birinchisi rejissyorniki, yana biri men tanimaydigan allaqanday ajnabiy familiya, oxirida meniki...

Ha mayli kino ko'pchilikning mulki, deb qo'ya qoldim.

Shunday qilib, kino voqealari boshlandi. Mening ssenariyim bo'yicha qishloqning obro'li otaxoni kichik o'g'lining mashinasida shaharga – katta o'g'linikiga borishi kerak edi. Mening cholim boshiga ixcham salla o'rab yuradigan nuroniy chol edi. Kinodagi chol ayvoni barkashdek keladigan sombrero kiyib chiqdi. Mushtdek trubkaga mo'lgina tamaki to'ldirib, burqsitib tutata boshladi. Darvoza oldiga mashina emas, hangi eshak kelib to'xtadi. Mening ssenariyim bo'yicha farishtalikkina kampir, cholinig qo'lga tuguncha tutqazishi, tugunchada nabiralariga atalgan yong'oq, turshak, nok bo'lishi kerak edi. Kinodagi kampir „Qachongacha tamaki tutatasan, sassiq chol, ma, „Orbit“ chaynab ol!“ deb cholning og'ziga „jevachka“ tiqishtirdi. Keyin „Mana, endi odamga o'xshading!“ dedi-da, negadir cholining labidan hafsala bilan o'pdi.

Bunday razm solsam, oyim teskari qarab olibdi. Dadam ro'molcha qidirgan bo'lib, nuqul cho'ntagini kovlaydi. Buvamning kulrang qoshlari uyilib, uchburchak bo'lib ketibdi.

Kino hamon davom etardi. Shunday qilib, isqirt sombrero kiygan chol eshakka chaqqonlik bilan mindi-da, trubka tutatib yo'lga tushdi. Mening ssenariyim bo'yicha chol choyxona oldida mashinadan tushib, bir piyola ko'k choy ichishi, choyxo'rlar bilan ekin-tikin ishlardan gaplashishi kerak edi. Kinodagi chol kafe oldida eshagidan tushdi-da, ichkari kirdi. Oltita sosiskani paqqos tushirdi. Ustidan bir krujka ko'pirib turgan pivoni huzur qilib si-

mirdi-da, „g'arq“ etib kekirdi. Uzundan uzoq fotiha o'qib, o'rnidan turdi.

Mening ssenariyim bo'yicha chol yo'lda ketayotib, karnay-surnayli to'yga duch kelib qolishi, to'y egalari qo'yarda-qo'ymay, izzat-ikrom bilan uni ichkariga olib kirishlari, chol kelin-kuyovga oq fotiha berishi kerak edi. Kinodagi chol qahvaxonadan chiqib, pivoning kayfi bilan pinakka ketdi. Bir mahal eshagining cho'zib-cho'zib hangrashidan o'ziga keldi. Qarasa, qandaydir to'yxona eshigiga kelib qopti. Eshagini temir panjaraga bog'landi-da, birov taklif qilmasa ham ichkari kirdi. To'rda o'tirgan kelin-kuyovning ro'parasiga kelib, o'z qo'li bilan shampanni paqillatib ochdi. Bokalga to'ldirib, g'o'lq etib ichdi-da, kelinga qarab o'zidan o'zi muqom qila boshladi. So'ng osmonga sakrab raqs tushayotgan yoshlar davrasiga qo'shilib o'ynab ketdi. Kimdir pul qistirgan edi, boshidan sombrero uchib ketdi. Kulgi. Qiyqiriq!

Sekin razm solsam, uydagilarning hammasi chekka-chekkaga qarab o'tiribdi. Oyim bilan xotinim sekingina chiqib ketishdi. Buvamning irg'ay hassa tutgan qo'li titray boshladi.

Nihoyat, kinodagi chol katta o'g'linikiga yetib keldi. Xayriyat, buvamga yoqadigan joyiga keldik. Mening ssenariyim bo'yicha chol kichikroq oilaviy janjal ustiga kelib qolishi, o'g'li bilan keliniga nasihat qilib, er-xotinlik mas'uliyatini tushuntirishi kerak edi. Kinodagi chol ham janjal ustiga kelib qoldi. Bittasi besh yashar, bittasi uch yashar ikki bola ikki chekkada to'xtovsiz arillar, sochlari paxmaygan xotin nuqul chamadonga kiyimlarini joylar edi. U qaynatasini ko'rdi-yu, birdan bobilladi:

„Mana shu mishiqlar deb umrimni o'tkazamanmi? Hecham-da! Men jinni bo'lganim yo'q“.

„Yo Xudo, o'zing asra! – dedim ichimda pichirlab. Ssenariyda bunaqa gaplar yo'q edi-ku!“ Kelin cholning ro'parasiga keldi-da, boshidagi kulrang parikni changallab yerga uloqtirdi.

„Ketaman! – dedi chinqirib. – Sening debil o'g'ling bilan yashamayman! Bozorga chiqaman! Pul topaman!“

„Malades! – dedi chol to'satdan. – To'g'ri qilasan! Ikkita mishiqi deb umringni o'tkazasanmi? Sen sovremenniy ayolsan. Men seni padderjka qilaman! Manavi churvaqalar yumalab-sumalab katta bo'pketaveradi. Sen o'zingni o'yla!“ Shu yerga kelganda buvam chidab turolmadi. Shaxt bilan o'rnidan turdi-da, chorak pudli irg'ay hassasini bir otgan edi... Televizor deganning kineskopi kuyib o'tirmas ekan, portlab qo'ya qolarkan!..

Hammamiz pildir-pis bo'lib, uy-uyga kirib ketdik. O'sha kuni menga nashriyotdan xat keldi. „*Hurmatli... Romaningizni o'z vaqtida topshirmaganingiz sababli nashriyot rejasidan chiqarib tashladik*“.

Ha, aytganday o'sha kundan buyon buvam televizorning yaqiniga bormaydi. Men umuman kino ko'rmayman.

1980-y.

YUBILEY

Bugun naqd oltmishga to'lib, „krugliy data“si bo'lsa-ku, Vali Soliyevich yubileyini qanday o'tkazishni o'zi bilardi-ya! Nachora, oltmishga emas, bor-yo'g'i ellik to'qqizga kirdi. Shuning uchun tug'ilgan kunini kamtarona nishonlashga qaror qildi. Shunga qaramay, „xo'jayin“ning tavallud kuniga butun jamoa yig'ildi. Hammasi risoladagidek bo'ldi. Vali Soliyevichni to'rga o'tqazishdi. Oldiga kattakon savatda guldasta, yonboshiga har ehti-

molga qarshi, sovg'a-salomlar uchun pastak kursi keltirib qo'yishdi.

Tantanali kechani kasaba uyushmasining raisi ochdi. U muhtaram yubilyarning hayoti va faoliyati to'g'risida ma'ruza qilish uchun so'zni Vali Soliyevichning muovini-ga berganda yig'ilganlar o'rnidan turib, gulduros qarsak chalib yubordilar.

„Zam“ mikrofonni changallab, bir-ikki puflab qo'ydi-da, uzoq jimib qoldi.

– Bugun biz tarixiy voqeaning guvohi bo'lmoqdamiz,– dedi nihoyat titroq ovozda. So'ng to'ybolalardek iymanib o'tirgan yubilyarga qarab davom etdi. – Kechirasizlar, aziz do'stlar, kechirasiz, muhtaram Vali Soliyevich! Men shu qadar hayajondamanki, gapni nimadan boshlashni bilolmayapman! Men sizning mo'tabar otangizga havas qilaman: sizdek ulug' farzandni tug'dirgani uchun. Men sizning muhtarama onangizga havas qilaman: sizdek buyuk o'g'ilni tug'gani uchun! Men o'z kollektivimizga havas qilaman: shunday odamning dono rahbarligi ostida ishlash baxtiga muyassar bo'lgani uchun. Men... O'zimga havas qilaman: sizdek jahonshumul shaxsning „zami“ bo'lganim uchun! Menga bundan katta baxt yo'q, aziz ustozim!

Yig'ilganlar tag'in baravar qarsak chalishdi. Muovinning o'zi hammadan qattiqroq chalib, zalga o'girildi.

– O'rtoqlar! – dedi ma'yusroq ohangda, – men bir narsadan jinday xafaman... – Hammaning diqqatini tortish uchun bir zum sukut saqladi-da, davom etdi. – Shuncha paytgacha Vali Soliyevichga nima uchun akademik unvoni berilmaganiga hayronman. Umid qilamanki, ustozimizning oltmish yoshini akademik sifatida nishonlaymiz! – „Zam“ nutqini yakunlab, yubilyarga jamoa nomidan „yupqa ekranli“ televizor sovg'a qilganda qarsaklar „avatsiya“ga aylanib ketdi.

So'z navbati boshbuxga berildi.

– Aziz birodarlar, – dedi boshbux vazminlik bilan. – Tag'in bu odam o'zining tog'asini maqtayapti, demanglar-ku, men Vali Soliyevichni tog'am emas, otam deganman. Agar bu dunyoda ishning ko'zini biladigan, donishmand odam ikkita bo'lsa, bittasi Vali Soliyevich bo'ladilar. Agar bitta bo'lsa, shu kishining o'zi! Misol kerakmi, pajalista! Bultur kuzda nonyemas komissiya degan palakat ishimizdan ishkal topib, prokuraturaga oshirvoray deb turganda shu inson aziz vaqtlarini ayamay, shaxsan o'zlari yordamga yetib keldilar. Tekshiruvchilarning og'zini yopish uchun qancha „ko'ki“dan ketganini bilmayman-ku, ammo tashkilotimizning obro'sini saqlab qoldilar! Qani, ayting-chi, qaysi boshliq, qaysi olim shunday mayda-chuyda yumushlarga vaqtini sarflab o'tiradi?! Tog'ajon! Manavi qiyiqchani kelingiz o'z qo'li bilan tikkan! Amir Olimxonnikidan qolishmaydigan manavi zarchopon esa kenja jiyaningizdan, ya'ni bizning o'g'ilchadan arzimas sovg'a! Qarang, chap ko'kragiga, kak raz yuragingiz ustiga tilla harflar bilan „V.S.“ deb yozib qo'yilibdi. – Boshbux to'n yopa turib Vali Soliyevichning ko'ksiga boshini qo'yib yig'lab yubordi. Yubilyar bir nima deb yupatdi-yu, qarsaklar ostida hech kim eshitmadi.

Keyingi so'zni yubilyarning sodiq shogirdi Ra'noxon oldi.

– Kimki, dunyoda bitta oftob bor, desa bekor aytibdi, – dedi ishonch bilan. – Men uchun olamda ikkita quyosh bor. Biri – osmonda, biri yerda. Vali Soliyevich yerdagi quyosh bo'ladilar!

Osmondagi oftob kechasi g'oyib bo'ladi. Siz esa kecha-kunduz bizni yoritib, isitib turasiz! Sizning ixtirolaringiz Nobel mukofotiga arziydi. Masalan, qurilishda pishiq g'isht o'rniga oddiy guvaladan foydalanish necha

million so'm daromad keltirishini siz isbotlab berdingiz! Agar siz bo'lmasangiz, menga o'xshagan prastoy bir ayol ilm qilishim mumkinmidi? Sizning dono rahbarligingiz ostida gaz yoki elektr energiyasi sarflamay, guvalani oftobda quritishni ilmiy jihatdan qanday isbotlardim? Siz boshimni silab, bag'ringizga olmasangiz, go'rso'xta erimning paypog'ini yuvib yuravergan bo'lardim! Mendek sevikli shogirdingiz baxtiga yuzga kiring. Ruxsat eting, o'z qo'lim bilan tikkan do'ppini shu aziz boshingizga kiygizib qo'yay!

Do'ppi kichikroq keldi. Ammo Vali Soliyevich ranjimadi. Ra'noxonni „otalarcha“ mehr bilan bag'riga bosgan edi, shogirdi „adashib“ labini tutib qo'ya qoldi.

Kotiba qiz Zulya – Zulayho navbat kutib o'tirmay, dirkillab minbarga chiqib bordi. Etagi tizzasidan ikki qarich baland, yalang'och kindigiga zirak taqib olgan Zulyani, ayniqsa, qizg'in olqishlar bilan qarshi olishdi.

– Men Ra'no opamga o'xshab chiroyli gapirishni bilmayman, – dedi o'ktam ovozda. – Karoche, men Valijon akamni sevaman! Vapshe biz – ayollar hammamiz sizni sevamiz. A men bo'lsam – bezumna sevaman! Dunyoda bunaqa abayatelniiy erkakni ko'rmaganman! Saxiyliklarini aytmaysizmi? Masalan, Yangi yilga Valijon akam menga fransuzkiy duxi padarka qildilar. „Shanel!“ Manavi kalso-ni esa, – u qo'lidagi tilla uzukni negadir Ra'noxon tomonga ko'rsatdi, – mejdunarodniy jenskiy bayramga prepodnosit qildilar. Yaqinda menga kvartira olib bermoqchilar! Valijon aka! Tug'ilgan kuningizga nima padarka qilishni o'yladim. Ko'p o'yladim. O'ylab-o'ylab, v konse-konsov o'zimni sovg'a qiladigan bo'ldim!

Qiyiqriq, qarsakbozlik bo'pketdi. Yubilyarning oldida o'tirgan „zam“ tabrik so'zini kadrlar bo'limining boshlig'iga berdi. Keksa bo'lim mudiri inqillabroq minbarga chiqdi. Ikki-uch marta yo'talib oldi.

– Ukaxon! – dedi mikrofonni zing'illatib. – Xapa bo'maysan-ku, sani ukam deyishga maralniy haqqim bor. Man bu dargohda qirq uch yil ishladim. Ne-ne odamlar kelib-ketmadi. – Shunday dedi-da, zalga qarab gapida davom etdi. – Valijon birinchi ishga kelgan kezlari shimini ko'ndalang dazmollab yuradigan so'takkina bola edi! „Ishga kirishga ariza yoz“, desam, „Arizani qanaqa yozadi?“ deb so'ragani esimda. „Meni ishga olishingizni so'rayman“, degan to'rttagina so'zda sakkizta xato qilganini ko'rib, „San, savodsiz qay go'rdan kepqolding?“ degan edim!

Yubilyarning oldida o'tirgan „zam“ bezovtalanib qoldi. Qo'lidagi qalam bilan stolni bir-ikki chertgan edi, „atdel kadr“ning qulog'i og'ir bo'lgani uchun eshitmadi chog'i, baqirib so'zida davom etdi:

– Xabaringiz bor, Darvin degan inglizmi, yaponmi olimi „Mehnat maymunni odamga aylantirgan“, degan. Topib aytgan ekan, zang'ar! Mana, sizlarga jonli misol. Valijon hech qachon mehnatdan qochmadi. Oxiri, odam bo'ldi! „Yoshlik – beboshlik“, deganlari to'g'ri. Yoshlikda hammamiz ham ichganmiz, chekkanmiz... Valijon bir ichsa, „zapoy“ bo'lib ichardi! Bo'kib ichardi! Ammo lekin birovni xapa qilmasdi: nuqul ashula aytardi. Lichna o'zim o'n bir marta hushyorxonadan opchiqqanman. „Mentlar“ ham tanib qolgandi. „Iya, hofiz yana kepqoldilarmi, qani, bi-i-ir katta ashuladan bo'lsin“, deyishardi. Valijon sovuqqina xonada mayka-tursida o'tirib „bog'aro“ni olardi! Mana, Xudo insof berarkan-ku! Ikki yildan beri ichishni sapsem tashladi!

„Zam“ o'rnidan turib ketdi. „Raglament!“ deb dashnom bergandi, notiq yana eshitmadi.

– Valijonning birinchi xotini farishtadek edi, – dedi shavq bilan davom etib. – Man buni yelkamda ortmoqlab

uyiga oborsam, kelin sho'rlik izza bo'lardi. Xo'p mehnatkash, andishali juvon edi.

Hayronman, shayton yo'ldan urdimi, boshqami, Valijon mana shu ikkinchi xotiniga ilakishib qolsa deng! Necha marta aytdim: „Hoy bola, ahmoqlik qilma“, dedim. Quloq solmadi! Mana, oqibati! Yaxshi xotin bo'lsa erining yubileyiga kelib, yonida o'tirsa o'ladimi? Yo'q, kelmaydi! Valijongayam hayronman! Shundoq katta odam xotini ko'rsa, ajdarga duch kelgan quyunday qaltirab qoladi! Ammo ukaxonim ham birovdan qarzdor bo'lib yuradigan anoyilardanmas! Xotin zotiga suyagi yo'q. Lokin man Valijonni benavot demayman. Valijon xotinboz emas, xotinlarning o'zi Valijonboz!

„Zam“ bu yog'iga chidolmadi. O'rnidan turib:

– Navbat kechamizning badiiy qismiga! – deb e'lon qilib qo'ya qoldi.

„Atdel kadr“ yana bir-ikki gapi chala qolganiga ranjibroq minbardan tushishi bilan konsert boshlandi. „Zam“ning o'zi birinchi bo'lib „Paxsa devor“ degan qo'shiqni aytdi.

To'yibgina shampan ichib olgan Ra'noxon „Lo'mboz“ raqsiga biram eshilib o'ynadi, biram o'ynadi! Zulyaxon balo ekan! „Lazgi“ga chalinglar, „Lazgi“ga, dedi-da, qo'ng'iroqdek ovozda „Va'dasida turorim, bari gal, na qilsang ixtiyoring, bari ga-a-al“ deb, kindigidagi zirakni silkitib-silkitib shunaqangi raqsqa tushdiki, erkaklarning qiyqirig'i tomni ko'chirib yuboray dedi!

Xuddi yubilyarni qutlagandek tashqarida momaqaldiraq gumburladi. Ketidan sharros jala quyib yubordi...

Kecha oxirlab qolganda jindek ko'ngilsizlik bo'ldi. Hamma baravar „Tomsuvoq“ raqsini ijro etayotganida kichik xodim Qo'shoqvoy eshikdan baqirib kirdi.

– Sho'rimiz quridi, otaxon! Yangi yasagan guvalalarimiz yomg'irda ivib, balchiqqa aylandi!

NAIM SARTAROSHNING „OHONI“

Bu odamni bolaligidan taniyman. O'shandan buyon uni bittayam tuki o'zgarmagan, desam lof bo'lmaydi. U yog'ini so'rasangiz, unda tukning o'zi yo'q, ko'sa. U har kuni ertalab bir vaqtda darvozamiz oldidan mahalla guzari tomonga o'tib ketadi. Qishda kuya yegan telpak, musht-dekkina gavdasiga yarashmagan uzun kamzul, oyog'iga kalish-mahsi kiyib yuradi. Yozda bo'lsa dumaloq qozon-nusxa baxmal do'ppisini bostirib oladi. Qo'lidagi xo'jalik sumkasi ham kamida yigirma yil sidqidildan xizmat qilgan. G'ij-g'ij suriladigan zanjirining tishlari to'kilib yakkam-dukkan bo'lib qolgan. Bandining tasmasi bir necha joyidan yamalgan. Sumkaning ichida nima borligini yaxshi bilaman. Tishi to'kilgan alyumin taroq, boshingizga tegishi bilan bir hovuch sochingizni yulib oladigan qo'lmashina, qayish bilan olishaverib ixcham tortib ketgan ustara. Xullas, butun mahallaga dong'i ketgan Naim sartaroshning jamiki ashyolari shu sumkada joylashgan.

Naim sartaroshning eski fanerlardan yamab yasalgan do'koniyam yigirma yil ilgari qandoq bo'lsa, hozir ham o'shandoq – mahalla choyxonasiga yopishib qo'nqayib turibdi. Faqat vaqt o'tishi bilan toliqib bir tomonga qiyshayib qolgan. Besh yil burun avtobus bekatining ro'parasida yangi oynaband sartaroshxona ochildi. Ammo Naim sartarosh unga o'tmadi. „Man tahoratsiz tig' ushlaydigan yosh bolalar bilan ishlamiyman“, deb turib oldi. Mahalladagilar ham uning fe'lini bilishgani uchun indamay qo'ya qolishdi.

Shu Naim sartaroshning deng, kelib-kelib meni jini suyib qolibdi. Bir kuni ertalab darvoza oldidagi skameykada o'tirsam, sumkasini ko'tarib o'tib qoldi. Salom berdim.

U menga qaramay, „valey“, deb o'tib ketdi-yu, nariroqqa borib to'xtadi. Siyrak sarg'ish kipriklarini pirpiratib tikilib turdi-da, yangroq, ingichka ovozdada so'radi:

– Hoy manga qara, Uchqunmisan?

Men indamay bosh silkidim. Naim sartarosh ko'p yillik qadrdonini birdan topib olgandek quvonib ketdi. Tez-tez yurib yonimga keldi. Sumkasini skameykaning bir chekkasiga qo'ydi-da, qo'shqo'llab so'rashdi. Yuziga fотиha tortib, silliq iyagini silab qo'ydi.

– Bu diyman, do'kongayam chiqmaysan, – dedi yana ham ingichkaroq tovushda.

– Endi, xizmatchilik...

– Yozuvchi bo'psan, gazetada ishlavotsan, deb eshitdim, shu rostmi? – Naim sartarosh mening qobiliyatimni chamalab ko'rmoqchi bo'lgandek, boshdan oyoq bir sidra qarab chiqdi.

– Ha, shunaqa, – dedim bosh silkib.

U sumkasini nariroq surib yonimga o'tirdi. Uzun kamzuling cho'ntagidan qizg'ish nosqovog'ini chiqarib nos otdi.

– Bu diyman, uka, gazetalaringga bizaniyam yozsa bo'lavuradimi? Yo buniyam „ohoni“ bormi?

– Qanaqa „ohon?“

Sartarosh ko'zini qisib qiqirlab kuldi.

– O'zingni soddalikka solma, uka. Man hammasini bilaman. „Ohoni“ bo'lmasa Olim parovozni gazeta maqtab chiqarmidi? Birinchi bo'lib parovoz haydaganmish. Yolg'on! Qachon qarasa, ko'mirga botib yuradigan rabochiy edi. Ha, xo'p, boringki haydagan bo'lsin. Xo'sh, nima qipti? Hakim naynov-chi! Birinchi o'qituvchilardan emish. Man bilmasam ekan uni! Jinko'chalik otinoyining qo'lida birga o'qiganmiz. O'lgudek zehni past bola edi. Olti oygacha „Haftiyak“ni tushirolmagan... Tag'in bular persanalniy pensioner emish!

Naim sartarosh dunyoning adolatsizligidan tutaqib ketgandek, jahl bilan nosini tufurdi. Kaftining orqasi bilan iyagini silab qo'ydi.

– Bular davlatga xizmat qigan bo'lsa, bizziyam o'tqizib qo'ygan joyimiz bor. Bular Maskovga borgan bo'lsa, manam borganman. Ularni ko'tar-ko'tar qilasanlar-u, mani yozmaysanlar, shunaqami? Mani suyanchig'im yo'q-de, a?!

Qarasam, Naim sartarosh rostdan xafa bo'lipti. To'g'risi, uning o'tmishiga o'zim ham qiziqib qoldim.

– Nega yozmas ekanman. Yozaman. Moskvaga qachon borgandingiz?

– Iye, hozir yili esimda qoptimi, uka? O'sha bosmachilarni qiyratib yurgan paytlarimizda edi-da. O'shanda sanga o'xshagan qirchillama yigit paytim. Parkat tomonda Rustamsherday qilich o'ynatib yursam, komandirimiz chaqirib qoldi. „Chinoq ikkovlaring yaxshi jang qilganlaring uchun Maskovga diligat bo'lib borasan“ desa bo'ladimi! Yunus chinoq bir qulog'i yo'q bo'lsayam, xo'p azamat yigit edi. Ikkalamiz poyizga o'tirdig-u qaydasan Maskov deb jo'nadik-vordik. O'n kun deganda yetib bordik. Bu Maskov degani xo'pam katta shahar ekan. Qavat-qavat uylar desang, ko'cha to'la trolebus, aptobus. Yer tagida poyiz yurarkan.

U birdan to'xtab, menga sinovchan qaradi.

– Maskovga borganmisan?

– Yo'q, – dedim bosh chayqab.

– E, Maskovga bormabsan – dunyoga kemabsan! – Naim sartarosh qo'llarini yozdi, – shundoqqina Qizil Maydonning oldidagi gastinitsaga tushdik. Yonboshimizda bozor. Bizanikiga o'xshaganmas. Hammasi paparatka joylashgan. Qaymoq bozor bir tomonda, shirmoy bozor bir tomonda. Kabobpazlar desang ertalabdan urib jigar kabob

sotadi. Ammo lekin somon bozorning mazasi yo'q ekan. Qoplari kichkina-kichkina. Bir tuyaga elliktasini ortib kelishadi. Tag'in bir qopi falon pul. Odam ko'pligidanmi, sartaroshxonasi tirband. Bosmachilarni bir yoqli qigandan keyin shu tomonlarga kelib do'kon ochaman, deb ko'nglinga tugib qo'ydim... Ammo maishat zo'r bo'ldi. Maskovda bir oy turgan bo'sak, shu bir oy ichida Chinoq ikkalamiz xo'p huzur qildik. Ertalab lip etib bozorga tushib bir kosa qaymoq, to'rtta shirmoy, anjir, holva obchiqib ko'k choyni uramiz. Peshinda kabobxo'rlik, kechqurun lag'mon deysizmi, po'stdumba solingan moshkichiri deysizmi, nima xohlasangiz muhayyo. Kechalari choyxonaga chiqamiz. Bir jo'jaxo'roz bedanam bor edi desang, o'zimum Ismoil kaldan bir qo'yning puliga olgandim. Shuni obketuvdim. Maskovni manaman degan bedanalarini qochirdi. Qaytib kelishimizdan ikki kun oldin maylis bo'ldi.

– Qayerda? – dedim o'zimni kulgidan zo'rg'a tiyib.

– Qatta bo'lardi, Qizil Maydonning o'zida bo'ldi-da... Lak-lak odam. Chinoq ikkalamiz bir chekkaga borib turdik. Shu payt desangiz, minbarda turgan kattalardan bittasi yugurib tushib mani quchoqlab olsa bo'ladimi?

– Kim?

Naim sartarosh siyrak kipriklarini pirpiratdi.

– Nima kim?

– Sizni quchoqlagan kim edi, deyapman.

– Kattalardan bittasi dedim-ku! Shundoq quchoqlab u yuzimdan, bu yuzimdan o'pdi. „Iya, ko'sa, bahay? San bu yog'larda nima qilib yuribsan?“ deydi. „Mana, Chinoq bilan kepqoldik. Bosmachilarni qiyratganimiz uchun kamandirimiz o'ynab kelinglar, deb yubordi“. „Obbo, san-ey, keganingga shuncha bo'pti-yu, nega hovliga o'tmading“, deydi. – „Kechqurun biznikiga o'tmasang qat-tiq xafa bo'laman, yangangga norin buyurib kelganman“

deydi. „Yo‘q, shoshib turibman. Boshqa mavrudi kep qolar“, dedim. „Bo‘lmasa, mana bu mukofot sanga“ deb, haligi odam cho‘ntagidan medal chiqarib choponimga taqib qo‘ydi.

– Qanaqa medal?

Naim sartarosh „judayam ezma ekansan-da“, degandek iljayib aftini burishtirdi.

– Qattan bilaman! Bunaqa kerak bo‘lishini bilganimda yo‘qotib qo‘yarmidim. – Naim sartarosh birpas o‘ylab turdi-da, qo‘shib qo‘ydi. – Endi, uka, san o‘zimizning mahallani bolasisan. U yog‘ini o‘zing kelishtirib bir yozgin, xo‘pmi.

– Bo‘pti, – dedim jilmayib.

U kaftini ochib duo qildi.

– Iloyim omadingni bersin! – Sumkasini ko‘tarib uch-to‘rt qadam nari bordi-da, to‘xtab o‘girilib qaradi. – Agarchi, uka, shu ish amalga oshib qosa-chi, har kuni soqolingni o‘zim opqo‘yaman. Tekinga.

– Qaysi ish?

Naim sartarosh qaytib keldi.

– Iye, halitdan buyon qulog‘ingga tanbur chertdimmi? Gazetangda mani maqtab chiqarsang, Olim parovozga o‘xshab persanalniy pensa oladigan bo‘lsam, soqolingni har kuni o‘zim opqo‘yaman. Eshitdingmi, og‘ritmasdan olaman.

Men uch-to‘rt kungacha bu gaplarni eslab kulib yurdim-u, keyin unutib yubordim. Ammo Naim sartarosh unutmagan ekan. Qaysi kuni avtobus bekatida meni ko‘rib qoldi. Ataylab poylab turgan ekan shekilli, mahkam ushlab oldi.

– Anu narsani yozdingmi-yo‘qmi? – dedi ochiqdan ochiq dag‘dag‘a bilan.

– Yozdim.

– Ha, mana, bu boshqa gap. – Naim sartaroshning yuzi yorishib ketdi. – Yigit kishining gapi bitta bo‘ladi. Qachon chiqadi endi?

– Erta-indin chiqib qolsa kerak. Hozir tekshirishyapti, – dedim nihoyatda xotirjam ohangda. – Agar rost bo‘lsa, maqolani chiqarib sizga personalniy pensiya tayin qilisharkan. Agar noto‘g‘ri bo‘lsa sudga berisharkan.

Naim sartarosh bir lahza ko‘zlarini pirpiratib angrayib qoldi.

– Labbay?! So‘tga! Kimni so‘tga berishadi?

– Siz bilan meni. Yolg‘on gapirganingiz uchun sizni, yolg‘on yozganim uchun meni. – Shunday dedim-u, burilib ketaverdim.

Bir lahzadan keyin orqadan Naim sartaroshning ingichka ovozi eshitildi.

– Hoy, uka to‘xtang! Hoy, Uchqunjon...

To‘xtab, burilib qaradim.

– Nima gap?

– Manga qarang, uka, – dedi u entikib. – Keling, o‘sha narsa chiqmasa chiqmay qo‘ya qolsin.

– Iya, nega endi?! Men yozib topshirib qo‘ygan maqolani qaytib ololmayman.

Uch-to‘rt qadam bosgan edim, Naim sartarosh pildirab kelib yo‘limni to‘sdi.

– Manga qarang, uka, shu narsani bosti-bosti qilib yuborsangiz-chi, har kuni soqolingizni ikki martadan opqo‘yaman. Shundoq qiling, jon uka.

– Iya, nega axir? Personalniy pensiya olsangiz yomonmi?

– Xo‘p deng, jon uka! Och qornim – tinch qulog‘im. Shu ishni tinchitib yuboring. Man so‘zimning ustidan chiqadigan odamman. Aytdim-ku, har kuni ikki martadan soqolingizni olib qo‘yaman. Uyingizga borib olaman.

Men juda qiyin muammo ro'parasida qolgan odamday, yelkamni qisdim.

– Mayli, bir urinib ko'raman. Ammo bu juda mushkul ish-da...

Sartarosh o'sha kuni meni uyimgacha kuzatib qo'ydi. Kuzatib qo'ydi-yu, baribir tinchimadi. Kechasi allamahalda eshik taqillab qoldi. Chiqsam, sartarosh qiyiqchaga o'rog'liq bir narsa ko'tarib turibdi.

– Nima bu? – dedim hayron bo'lib.

– Issig'ida yeb ola qoling! – u tugunchani uzatdi. – Moshkichiri. O'z qo'lim bilan pishirdim.

– E, Moskvadagi moshkichiridan deng?

– Maskovni moshkichirisi qatta endi, uka! Unga qora qo'chqorni po'stdumbasi solinardi. Bunisining mazasi yo'qroq. Shundoq bo'lsayam ilindim, oling, qo'lim qaytmasin.

Mayli, sazasi o'lmasin, deb sartaroshning sovg'asini olib qoldim. U haliyam kosasini olgani yo'q. Ammo, eshitishimcha, endi choyxonada Olim parovoz undoq, Hakim naynov bundoq, menam personalniy pensiya olishim kerak, degan gaplarni aytmaydigan bo'libdi.

O'LDI – AZIZ BO'LDI

Har hafta bo'lib turadigan, „qat'iy“, „oxirgi“ choralar ko'riladigan, odatdagi majlis edi.

– Mahkamov qani? – boshliq ko'zoynagini burnining uchiga tushirib, to'planganlarga tahdidli qarab chiqdi. – Majlis to'qqizda boshlanishini bilarmidi?

Mahalliy qo'mita raisi rangi o'chibroq o'rnidan turdi.

– O'tgan juma kuni biz yo'lakka e'lon osib qo'yganmiz, – dedi ming'irlab. – Mehnat intizomi muhokama qilinadi, deganmiz. O'qigan bo'lishi kerak. Har nechuk savodi bor-ku...

– Savodi bormish! – burchakda o'tirgan boshbux to'n-g'illadi. – Savodi borligi uchun kelmagan. Aslida, xuddi o'sha Mahkamovning intizomini muhokama qilish kerak! Xudoni bergan kuni kechikadi, mukofotdan mahrum qilaylik desak, jonlaring achiydi.

– Ay, hammasi bespolezno! – dedi farrosh kampir shartakilik bilan. – Pyanstvo yuq bo'ldi deymiz, araq sog'liqqa vredniy, deymiz... Azizning kabinetidan kajdiy den butilka shiqadi! Qayoqdan pul topadi, araq parazitga!

– E, sodda xotin! – qorovul tog'a nosini burchakdagi simsavatga tufllab, to'ning yengi bilan mo'ylovini artidi. – Ichaman, degan odam o'g'rilik qilib bo'lsayam pul topadi, araq palakatga! Bir qo'shnim bor, g'irt piyonista! Qaysi kuni xotini aytibdi. Shu araq o'lgurni tilla bahosi qilib qo'ysa ichishni tashlarmiding, desa eri aytarmish: „Araq tilla bahosi bo'lsa, men-ku ichishni tashlamasdim, lekin sen bola-chaqang bilan och qolarding“, dermish! Aziz deganlaringam parishtamas. Kechayam hamxonasi bilan allamahil chiqib ketuvdi. Badanida bor ediyov...

– Shuhrat bilanmi? – dedi boshliq qovog'ini solib.

– E, otini qattan bilaman! – Qorovul tog'a qo'lini sil-tadi. – Shuhratmi, Shovkatmi?! Gapning ochig'ini aytaymi? Manga qolsa, shu idoraga har kuni o'ttiz to'qqiz odam kirib, o'ttiz to'qqiz odam chiqib ketsa bo'ldi. Qachon keladi, qachon ketadi, ishim nima? Man o'n besh yoshimda ishga kirganman. Zovutga. Urush oxirlab qolgan edi. O'rtoq Istalinga qoyilman. Ishga yetti minut kechikdingmi, onangni Uchqo'rg'ondan ko'rdim deyaver! – Qorovul tog'a arazlagandek yuz o'girdi.

– Ammo-lekin Xudoyligimni aytaman: kechayam bor edi, Azizning badanida. Bilaman-da, bu zormanda darrov odamning yuzini qizartirib yuboradi. Ikkalasining yuziyam mosh yegan xo'rozning tojisiga o'xshab turuvdi.

Har tomondan hayratomuz xitoblar yangradi.

– Iye, Shuhratning o'zi qani? Uyam ko'rinmaydi-ku?

– Hamtovoqlar!

– Hammahalla deng! Bir ko'chada turadi. Moxov moxov bilan qorong'ida topishadi.

Shu payt eshik jur'atsizgina g'iyqilladi. Ostonada kichik xodim Shuhrat Eminov paydo bo'ldi.

– Mumkinmi? – dedi mung'ayib.

– Kelardingiz-da! – Mahalliy qo'mita raisi chimirildi. – Yuqoriga o'ting! Har nechuk yosh xodimsiz.

Shuhrat o'rnidan jilmadi. Hammaga birma-bir mo'tirab qarab chiqdi-da, to'satdan hiqillab yig'lab yubordi.

– Ayrib qoldik, – dedi burnini tortib. – Aziz akamdan ayrib qoldik!

Xonaga og'ir, uzoq sukunat cho'kdi. Keyin kichik xodimni o'kinch, mehr, hayrat, hatto qiziqish aralash savollarga ko'mib tashlashdi.

– Iye?

– A?

– Mahkamov-a?

– Azizjonni aytyapsizmi?

– Voy bechoraaa! Yoshgina edi-ya!

– Qachon?

Birinchi bo'lib qorovul tog'a o'zini bosib oldi. „Xudo rahmat qilsin“, deb yuziga fotiha tortdi.

– Tushuntiribroq gapiring, ukajon! – dedi boshliq ovozi titrab. – Nima bo'ldi o'zi?

– Har kuni birga ketib, birga kelardik, – dedi Shuhratjon hiqillab. – Kechayam birgalashib ketdik. Bekatga borsak 63-avtobus turgan ekan. Bo'sh joylar ham bor edi. „Aziz aka, avtobusga minamizmi?“ desam, „Yo'q, yuragim siqilibroq turibdi, piyoda keta qolaylik“, dedilar. U yoq-bu yoqdan gaplashib ketdik. Ko'chalarining boshi-

ga borganda, Aziz akam aytdilar: „Shuhratjon“, dedilar, „ukajon“, dedilar. – Shu yerga kelganda Shuhrat Eminov o'pkasini tutolmay baralla yig'lab yubordi. – „Ukajonim“, dedilar. „Men o'lib qolsam, yig'laysizmi?“ dedilar. Yuragim shuv etdi. „Unaqa demang, akajon!“ dedim. Shunda kuldilar. Biram chiroyli, biram muloyim kuldilarki... – Shuhrat kissasidan ro'molcha chiqarib ko'z yoshini artdi. „Hazillashdim“, dedilar. „Erta bilan sakkizdan kechikmay yetib keling, majlis bor“, dedilar. „Xo'p“, dedim. Ertalab... Ertalab... – Shuhratjon tag'in o'pkasi to'lib yig'lab yubordi. – Kelsam, Aziz akam ko'rinmaydilar. O'n minut kutdim. Yigirma minut kutdim. O'zidan o'zi yuragimga g'ulg'ula tushdi. Uylariga bora qolay, deb shundoq ko'chaga kirsam, eshiklarining oldida tumonat odam. Opalari – Hanifa xolam „Voy jigarim“, deb dod solyaptilar. To'rtta o'g'illari... – Shuhrat ro'molchasiga burnini qoqdi. – To'rtta o'g'illari to'n kiyib, beliga belbog' bog'lab turibdi. „Otajonim, otajonim“, deb chunonam yig'layapti, chunonam yig'layaptiki, samandar chidamaydi... – Majlis to'xtadi.

– Taaak... – dedi boshliq g'ussaga botib. – Chatoq bo'pti! Yaxshi yigit edi...

– Xo'p, o'zaro yordam kassasida qancha pul bor?

Kassir kelinchak dik etib o'rnidan turdi.

– Hammasini olib keling! Siz... – boshliq mahalliy qo'mita raisiga buyurdi. – Mestkom qarorini chiqaring. Bundan tashqari, marhum do'stimizning bir oylik to'liq maoshini berish kerak.

– Ukalar... – dedi qorovul tog'a salmoqlanib. – Yoshim ikkam saksonga chiqib, o'n bitta o'lik ko'mdim. To'y maslahat bilan bo'ladi. O'lim bexosdan keladi. O'lik ko'mishning o'zi bo'larkanmi? Go'rkov, yuvg'uchi, balo-battar... – u to'ning etagini qayirib, eski shimining

piston cho'ntagidan pul chiqardi. – Mana! Azizjonning sag'ir bolalariga... Piysabillo. Hammamizning boradigan joyimiz ikki quloch yer!

Boshliq kissasidagi bor pulni stol ustiga tashladi. Birpasda allaqancha pul to'plandi. Kassir pullarni sanab, qanchaligini aytdi.

– Yordam kassasidan ham qo'shing, – dedi boshliq buyurib. – Keyin kichik xodimga yuzlandi. – Avazjon! G'irillab boring. Pulni Azizjonning opalariga berasiz. Jamoa nomidan. Rachcho'tini tag'in olib kelaman deng... Keyin... Qachon chiqarishlarini aniq bilib keling. Pastga tushib, Boryaga ayting. Xo'jayin buyurdilar, tez borarkamiz, deng.

Shuhrat burnini tortgancha xonadan chiqib ketdi.

– Siz, – dedi boshliq boyadan beri bir nuqtadan ko'z uzmay mung'ayib o'tirgan bo'lim mudiriga, – gazeta-ga ta'ziyanoma tayyorlang! Jamoa nomidan. Ertagayoq chiqarishsin!

Bo'lim mudiri indamay bosh irg'ab chiqib ketdi.

– Odamshavandaligini ayting... – Kotiba boya uzilib qolgan gapini davom ettirdi. – Aziz akam ba'zan kirib qolardilar. Boshqalarga o'xshab „Choy qani?“ deb dag'dag'a qilmasdilar. Choyniyam hazil qilib so'rardilar. „Ey tavarish bo'lsa gar, yuz gramm choydan naley“, derdilar. Yana boshqa gaplariniyam bor edi. – Kotiba peshanasini tirishtirib uzoq o'yladi. Esladi shekilli, yuziga ma'yus tabassum yoyildi. – „Hazratim, chanqovdan o'ldim, ichgali choy ber menga“, derdilar...

– Jeludochnik – voobshe opasniy kasal, – farrosh kampir og'ir bosh chayqadi. – Minim kuyovimda jeludka bilan kitti. Hozir min neudobniy polojeniyada qoldim. Mojet bit Azizjon araqmas, mineralniy suv ichgan chiqar... Allax, o'zing prostit it!

– E, falak! – dedi qorovul tog'a oh chekib. – Odamzodning holi shu-ku, besh kunlik dunyoda qadri yo'q. Man-ku, savodsiz, omi bir odamman. Ammo-lokigin Xudoning begunoh bandasini shunchalik xo'rlash insofdanmidi? Avvalgi maylisdayam hammamiz Azizjonni o'rtaga olib talagandik. Ishga ikki soat kech kelsa, osmon uzilib yerga tushibdimi? – Qorovul tog'a boshliqqa nado-mat aralash qarab qo'ydi. – Meni aytdi dersizlar. Azizjon borganda jannatning eshigi lang ochilib turadi! Propuska so'ramasdan qo'yib yuboradi, farishtalar...

O'tgan chorshanba kuni desangiz, soat o'nlardamiyey, o'n birlardamiyey, xullas, xuftonni o'qib bo'lgandim. Munday qaragam, zinadan sekin tushib kelyapti. „Bahay, Azizjon, kech qopsiz?“ desam, kuladi. „Tog'a, – deydi, – bir topishmoq aytсам, topasizmi? – deydi. „Qani eshitaylik!“ desam, nima deydi deng? „Borida ko'rolmaysiz, yo'g'ida topolmaysiz, nima bu?“ deydi. Gapning ochig'ini aytсам, o'ylab-o'ylab topolmadim. „Hay, shahar berdik, ukajon“, desam u yuzimdan o'padi, bu yuzimdan o'padi, nuqul kuladi. „Obbo, tog'ajon-ey! Odamni aytyapman, tog'ajon, odamni!“ deydi. Shundoq dedi-yu, yo'lida ketaverdi. Vaqti qazosi yetganini bilgan ekan-da, sho'rlik. Avliyo edi, Azizjon, avliyo edi! Iloyo joyi jannatda bo'lsin!

Qorovul tog'a qizil belbog'ini yechib, mijjalarini artidi.

– Har nechuk mukofotdan mahrum qilmaganimiz yaxshi bo'lgan ekan, – mahalliy qo'mita raisi ma'yus xo'rsindi. – Bilasizlarmi, men Azizjon bilan bir kursda o'qiganman. Ichimizda eng qobiliyatli student – Aziz Mahkamov edi! Krugliy beshga o'qirdi. Biron marta dars qoldirmasdi. Hasharga chiqsak, hammadan ko'p paxta terardi...

– Aziz akam jo'n odam emas, farishta edilar, – dedi kotiba xo'rsinib. – Shuhratga aytgan gapini eshitdinglarmi, „Men o'lsam, yig'laysanmi“, debdilarmi?

Bo'lim mudiri qog'oz ko'tarib kirdi.

– Ta'ziyanomani o'qib beraymi? – dedi savol nazari bilan qaragan boshliqqa. So'ng tutilib o'qiy boshladi: – „...tashkiloti sobiq xodim, halol mehnatkash, kamtarin inson...“

– Ulug'! – dedi boshliq yerdan ko'z uzmay, – „ulug'“ degan so'zni ham qo'shib qo'ying. Oldingdan oqqan suvning qadri yo'q, degani to'g'ri. Azizjon haqiqatan ham ulug' inson edi!

Yana chorak soatcha hamma o'z xayoli bilan band bo'lib o'tirdi.

– Xo'p, o'rtoqlar! – dedi boshliq ma'yus suhbatga aylanib ketgan majlisga yakun yasab, – Shuhratjon kelsin, hammamiz marhumni chiqarishga boramiz. Ayollar ham. Harna, oilasiga ruhiy madad bo'ladi.

Xodimlar endi o'rnidan turgan edi, eshik yana jur'at-siz g'iyqilladi. Ostonada Shuhrat Eminov paydo bo'ldi.

– Xo'sh? – dedi boshliq. – Soat nechada?

– Kechasi uzilgan bo'lsa, peshinga chiqaradi-da! – qorovul tog'a devordagi soatga qarab qo'ydi. – Masjiddan mo'ysafidlar chiqishiga mo'ljallashsa, ikki soat qopti.

Shuhratjon xonadagilarga tag'in birma-bir mo'ltirab qaradi.

– Bilasizlarmi? – dedi kalovlanib. – Jinday anglashilmovchilik bo'пти...

O'rnidan turganlar qaytib joyiga o'tirdi. O'ttiz yetti juft ko'z kichik xodimga qadalgan, hech kimdan sado chiqmas edi. Shuhrat Eminov butunlay dovdirab qoldi.

– Bilasizlarmi? – dedi ovozi qaltirab. – O'lgan Aziz aka emas... Pochchasi ekan.

– Qanaqasiga? – Bu safar birinchi bo'lib boshliq tilga kirdi. – Siz... Siz Aziz Mahkamov o'libdi deb...

– Qayoqdan bilay?

Shuhratjon qochib qolishni mo'ljallagandek eshik tutqichini ushladi...

– Bir yoqda opasi, bir yoqda xotini „voy jigarimlab“ turgan bo'lsa, bolalari „otajonim“, deb dodlayotgan bo'lsa...

– Xo'sh! – dedi boshliq qovog'ini solib.

Kichik xodim najot kutgandek atrofga olazarak qaradi.

– Pochchasi kasal edi o'zi, – dedi burnini tortib. – Yarim yildan beri... Aziz akam opasining uyida turar edi.

– Unisini so'rayotganim yo'q! – Boshliqning qon bosimi ko'tarildi chog'i, ikki yuzi qizarib ketdi.

– Siz bo'lgan gapni ayting!

– Pastga tushdim, – dedi Shuhratjon tushuntirib. – Sho'piringiz papiros chekib o'tirgan ekan. Aytdim. „Boryajon“, dedim. „Shundoq, shundoq, Aziz akam o'lib qoptilar“, dedim. Boryajon darrov papirosni tashladi. „O'tiring, aka“, dedi. Uchib bordik. Borsak, Aziz akaning bolalari „otajon“, deb izillab yig'layapti. Hovliga kirdik. Hanifa xolamdan ko'ngil so'radim... Bir mahal bundoq qaragam... Burchakdagi uydan Aziz aka chiqib kelyapti... – Kichik xodim bir zum jim qoldi. – Qo'rqib ketdim! O'lay agar, qo'rqdim. „Keldingizmi, ukajon“, deydi. „Pochchajonimdan ayrilib qoldik-ku, Shuhratjon, pochcham emas, tug'ishgan otajonim edi“, deydi.

– Pul-chi? – kassir kelin najot kutgandek iltijo qildi. – Pul nima bo'ldi?

– Qanaqa pul? – Shuhrat ko'zlarini pirpiratdi.

– Marhuma ajratilgan pul. Yordam kassasining puli! – dedi kassir yig'lamoqdan beri bo'lib. – Ertaga komissiya tekshirsa nima deyman?

– Qayoqdan bilay? – kichik xodim har ehtimolga qarshi eshikni kattaroq ochdi. – O'zlaring Hanifa xolaga bergin, dedinglar-ku! Berdim.

– Hammasini-ya?!

– Esingiz joyidami, Shuhrat?! – dedi kotiba jig'ibiyroni chiqib. – Erim nalugga to'laysan, deb bergan pul edi. Isitmagan „domi“ o'lgurga oyiga o'n ikki mingdan „atapleniya“ nalugi keladi! U yoqda elektr, bu yoqda axlat puli! Sho'rim qursin, erimga nima deyman endi!

– Sizlarni bilmadim-ku, shaxsan men yangi xodimman! – dedi kassir kelin o'rnidan turib. – Biz byudjetdagi tashkilotmiz. Davlat pulini allakimning o'lgan pochchasiga sarfladim, deb hujjat qilolmayman! Bunaqa atcho't o'tmaydi!

– U-bu deysizlar-ku, Aziz akaning o'zidayam, borda, – dedi kotiba. – Biram bachkana! Biram bachkana! Yoshiga yarashmagan qiliqlar qiladimi-yey, shig'ir to'qiydimi-yey! Choy ichging kelsa kir, ich zaharingga! Shoirlikni kim qo'yibdi senga, odamni ishdan qoldirib... Voy Xudoyim. Shuncha nalugni qandoq to'layman endi?

– A voobshe, – farrosh kampir qo'lini paxsa qildi. – Tochna bilaman! Azizning kabinetidan kajdiy den araq butilkasi shiqadi. Etiketkasini olib tashlasa-da, zapaxidan bilaman! Tochniy „Neobiknovenniy“ araq!

Mahalliy qo'mita raisi majlis davom etyapti, deb o'y-ladi shekilli, qo'l ko'tardi.

– Mumkinmi? – dedi ming'illab. – Aziz Mahkamov bilan bir kursda o'qiganimiz rost. Har nechuk birinchi kursda yomon o'qimadi. Ammo ikkinchi kursdan aynidi. Darsga araq ichib keladimi-yey! Kurs ishlarini nuqul mendan ko'chirgan. Uchinchi kursdan u yog'iga paxtaga vaabshe bormagan!

Majlis allaqachon tugagan bo'lsa ham hech kim joyidan jilgisi kelmas edi.

– Gapning ochig'ini aytaymi? – qorovul tog'a o'rnidan turib, to'ning barini qayirdi. Kissasini kovlab, chap kaftiga mo'lgina nos solib otdi. – Gapning ochig'ini etsam, Aziz diganing qip-qizil jinni! Qip-qizil piyanista! Isga kelayotganda bosini sangallab keladi-da, isdan ketayotganda basarasi xo'zozni tozisiday qizzazib qaytadi! Men haylonman, munaqa ahmoni nimaga islatib yuzib-sila? – U eshik oldida mo'ltirab turgan kichik xodimga qo'lini bigiz qildi. – Manavu Suhtratmi, Sovkatmi otini bilmiman, buyam o'saning hamtovog'i!

Eshik oldida shumshayib turgan Shuhratni nari surib, bo'lim mudiri kirdi.

– Ta'zianomani redaksiyaga kim olib boradi?

– Anavinga bering! – dedi boshliq to'ng'illab. – Ta'zianomani o'likning o'ziga oborib beradi!

Shu kuni majlis navbatdagi qarorni qabul qildi...

Majlis qaroridan ko'chirma: „*Mehnat intizomini mutasil buzib kelgani, ichkilikbozlik qilgani uchun Aziz Mahkamovga oxirgi marta qat'iy ogohlantirish e'lon qilinsin! Mahkamov bilan hamtovoqlik qilgan Shuhrat Eminov jamoani aldagani uchun so'nggi marta ogohlantirilsin! Marhum Mahkamovga adashib berib yuborilgan pul joyiga qaytarilsin!*“

Qaror bir ovozdan qabul qilindi.

...To'rt kundan keyin Mahkamov bilan Eminovni Chig'atoydagi lag'monxonada ko'rganlar bor. Ikkovlari jinday-jinday „no'sh aylab“, mehnat intizomi masalasidagi yangiliklardan gurunlashib o'tirishgan emish.

„SOQOV“ LAYCHA

(Bir aktyor hangomalaridan)

Viloyat teatrida ishlab yurgan kezlarim edi. Teatrni bilasiz. Goh spektakl kech tugaydi. Goh uzoq xo'jalikka borib, tomosha ko'rsatishga to'g'ri keladi. Ko'pincha uyga tun yarmida qaytamiz. Ayol kishi ming tushungani bilan baribir har xil xayolga boradi-da. Kech kelsam, tergaydigan odat chiqardi. O'ylab-o'ylab yo'lini topdim. Darvoza-ning bitta kalitini kissaga solib yuradigan bo'ldim. Kech kelsam, imi-jimida hovliga kiraman-u, so'rida uxlayman. Ertasiga xotin qayerda edingiz, desa, kun botmasdan kelganman, sening g'ish-g'ishangdan bezor bo'lib ovqat ham yegim kelmadi, deb baland keladigan bo'ldim.

Shu orada desangiz, yon qo'shnim it boqdi... Boyvachcha odam. Umrda kitob o'qimagan. Aktyor deganda masxarabozni, yozuvchi deganda ig'vogarni tushunadi. Xullas, qo'shnim it boqdi. Laqabi – „Arslon!“ „Arslon-boy“ qanaqa, desam ekan? It desam, rostmana itning haqi ketadi. Kuchukbachcha desam „Arslon“ning. Choynakdan kattaroq, futbol koptogidan kichikroq laycha. Ammo ovozdan bergan. Bir akillasa, butun mahallani uyg'otadi. Tenor ovozda „vak-vak-vak“, „vak-vak-vak“ deganda manaman degan „apcharkalar“, bo'ribosarlar jimib qoladi. Tag'in shunaqangi ziyrakki, ko'chadan pashsha uchib o'tsa, olamni boshiga iladi. „Vak-vak-vak“, „vak-vak-vak!“ Kechasi bilan uyqu yo'q.

Qo'shniga „Itgingizning jag'i muncha ochiq, tuni bilan tinchlik bermaydi“, desam, askiya qildi:

– Kechasi ariya aytgisi kelgandir-da! Boqsa, yaxshi artis chiqadi! Shogirdlikka olmay sizmi?

Bunisi-ku mayli. Xohlaymanmi-yo'qmi, qo'shnimning darvozasi oldidan o'tishim kerak. Uch yuz qadam nari-

dagi katta ko'chadan burilishim bilan laycha „yangajon, eringiz kelyapti, boxabar bo'ling“, degandek akillashga tushadi. Darvozaga kalit solsam, nariyoqda xotin o'shshayib poylab turgan bo'ladi.

Oxiri chidolmadim. Bir kuni ishga ketayotib, qo'limga tuxumdekkina kesak oldim (Kattarog'i bilan urishga achindim. O'lib-netib qolmasin jonivor). Qo'shning darvozasini qiya ochishim bilan laycha akillab yugurdi. Kesak otdim. „Arslon“ deganicha bor ekan, yaramas! Yoniga borib tushgan kesakni rostmana itlarga o'xshab hidlab ham ko'rmay, g'ajib tashladi-da, men tomonga otildi. Shoshilinchda darvozani qiya ochiq qoldirgan ekanmanmi, katta ko'chagacha „kuzatib qo'ydi“.

Qo'shni kunora hazil qiladi:

– Kecha oqshom rayonga borganmidingiz? Soat o'n ikkidan sakkiz minut o'tganda keldingiz? Avvalgi kecha o'n birdan qirq minut o'tganda „Arslon“ sizga salom berdimi?

E, saloming bilan qo'shmozor bo'l, degim keldi-yu, ko'zdek qo'shni...

– Ko'p e'tiborlisiz-da, qo'shni, – deyman. – Qilgan yaxshiligingiz mendan qaytmasa, itingizdan qaytsin!..

Hordiq kunimidi, esimda yo'q, xotin tandir qizitib non yopdi. Qarasam, tandir tagida yarim paqir kartoshka turibdi. Xotin non chakichlashga kirishgan zahoti o'rta-charoq kartoshkani tandirdagi cho'g'ga ko'mib qo'ydim. Xotin non uzib uyga kirishi bilan kartoshkani kosov bilan cho'g'dan ajratib oldim. Qo'l kuymasligi uchun ro'molchaga solib, qo'shninikiga g'izilladim. Qo'shning darvozasini qiya ochdim. Ro'molchani yechib, kartoshkani yugurib kelayotgan it tomonga dumalatib yubordim. „Arslon“ qaynoq kartoshkani g'archcha tishladi! Na chaynab yutadi. Na chiqarib tashlaydi. Tanglayiga yopishib qol-

gan! Ikki marta „viyq-viyq“ dedi-da, mingga qo'yib, hovli etagidagi makkazorga urib ketdi! Shu-shu „soqov“ bo'lib qoldi, jonivor. Ko'chadan pashsha tugul ekskavator o'tsa ham g'iring demaydi! Ora-chora qo'shnimdan so'rayman:

– „Arslonboy“ jimib ketdimi?

– Iniga kirib repetitsiya qilyapti, – deydi qo'shnim bo'sh kelmay. – Katta ashula aytmoqchi!

– Niyatiga yetsin, – deyman men ham sir boy bermay. – Umri siznikidan ham uzoq bo'lsin. Ko'p aqlli itda! Egasiga tortgan...

„Arslon“ chindan ham uzoq umr ko'rdi. O'n besh yildan ortiq. Ammo biron marta ovozi chiqmadi. Faqat meni ko'rsa, „viyq“ deydi-da, o'zini makkazorga uradi.

„BUTILKA“ HOJI

(Boshqa hojilarga daxli yo'q)

Do'stim o'g'lini uylantirayotgan edi. Endi... To'y bo'lganidan keyin... O'zingiz bilasiz... Haligi qurg'urdan jinday-jinday qilib o'tirsak, davramizga oq yaktak, oq do'ppi kiygan ketmonsoqol yigit kelib qo'shildi. Keling-kuyovga baxt-saodat tilab, fotiha tortdi.

– Yaratganga shukronalar bo'lsin! – dedi qiroat bilan. – Muqaddas safar sharafi kaminaga ham nasib ayladi!

„Qulluq bo'lsin“, dedik. Dasturxonda anavi „shayton suvi“ turganidan xijolat chekdik.

– Ming bor uzr, Hoji aka. – Kosagul shunday deb, shishalarni imi-jimida stol tagiga olib qo'yayotgan edi, Hoji aka sekin bosh chayqadi.

– Yo'q, yo'-yo', taqsir! – dedi dalda berib. – Sizlar bahuzur, taqsir, bahuzur. To'yda xursandchilik qilishning aybi yo'q.

Kosagul ikkilanib qoldi.

– Sizdek mo'tabar odamning oldida...

– Beziyon, taqsir, beziyon... Biz ham bundan bisyor no'sh aylaganmiz. – Hoji aka jinday-jinday ichkilik quyilayotgan piyolalardan ko'z uzmay, ta'kidladi. – No'sh aylaganmiz, bisyor no'sh aylaganmiz.

Kosagul shumgina yigit ekan, Hoji akaning ko'zlarini suvga tushgan munchoqdek yiltirab turganini payqab qoldi.

– So'raganning aybi yo'q, Hoji aka. Mabodo o'zlariyam...

– Yo'-yo'-yo'! – Hoji aka keskin bosh chayqadi. – Biz ham no'sh aylaganmiz... Aylaganmiz.

– Ko'p emas, jichchagina, – dedi kosagul iljayib. Hoji aka og'ir muammo qarshisida qolgandek bir zum o'yg'a teldi.

– Kaminani ko'p xijolatli ahvolga sopqo'yдилar-da, – dedi xo'rsinib. – Keling, yigitning sazasi o'lguncha shaytonning bo'yni uzilsin!

– Qaysi biridan?

– Kaminaga „qizili“yam bo'laveradi, – dedi Hoji aka kamtarlik bilan.

Kosagul piyolaga bir qultum konyak quyib uzatgan edi, Hoji aka yanayam simiqroq ohangda qo'shib qo'ydi:

– Jonliroq bo'laversin, taqsir.

„Jonligina“ quyilgan piyolani olib, qisqa nutq irod etdi:

– Yoshlar qo'sha qarisin. Uvali-juvali bo'lsin!

Baayni sovuq choy ichayotgandek, qop-qora soqolining bittayam tuki qilt etmadi. Bodring bilan gazak qilib, „Yaratgan ne'matingga shukr“, deb qo'ydi.

– Oxirigacha olmabsiz-ku, Hoji aka? – dedi kosagul piyola tagida qolgan jinday konyakka qarab.

– Har narsaning qonun-qoidasi bor, ukam! – dedi Hoji aka viqor bilan. – Ichkilik xamr, ya'nikim makruh nimarsa.

Ammo uning ichida suv ham bor. Suv – eng pokiza ne'mat. Shundaymi? Kamina suvini ichdim. Makruhi tagida qoldi. Aytyapman-ku, kamina ham bundan bisyor no'sh aylaganmiz. – U qiqirlab kuldi. – Bir ulfatimiz bo'lardi. G'alati gaplarni topib yurardi. Bir gapi hech esimdand chiqmaydi. „Birinchi qadah bilan ikkinchisining orasiga qil ham sig'masligi kerak“, derdi. Topgan gapini qarang, battolning! Qil sig'masin, deydi-ya!

Kosagul Hoji akaning shamasini darrov tushundi. Pay-salga solmay, piyolani to'ldirib uzatdi.

– Yo'-yo'-yo'! Undoq qilmasinlar-da ukam! – Hoji aka shunday dedi-yu, konyakni sipqordi. „Yaratgan ne'matingga shukr“, deb piyolani kosagulga uzatdi.

– Ko'rdilarmi, ukam, makruhi yana tagida qoldi. O'z-lariyam o'rgansinlar!

Davradagilardan biri safar taassurotlarini so'ragan edi, Hoji aka yayrab ketdi.

– E, nimasini so'raysan, uka! – dedi shang'illab. – U yoqlar Xizr nazar solgan yurt! Har qadamda magazin! Har qadamda do'kon. Jamiyki nimarsa muhayyo! Apelsinlarni tekinga tarqatadi-yey! Xohla – bir yashik ol! Xohla – bir tonna ol! Buni qarang, hamma narsa bor-ku, termos yo'q ekan. Uchtaginasini opketuvdim, olam-jahon pul bo'ldi! Ulfatim, shuni mengayam aysang o'larmiding, deb yomon xapa bo'ldi.

– Kechirasiz, qaysi ulfatingiz? – dedim tushunmay.

– Haligi battol-da! Birinchi qadah bilan ikkinchisining orasiga qil sig'masin, deydigan. Shu battolning yana bir gapi bor. „Ikkinchi qadah bilan uchinchisining orasiga qil sig'masin, demayman-ku, ammo ip sig'masligi kerak“, deydi.

Kosagul yana piyolani to'ldirdi. Hoji tagida ozgina qoldirib, piyolani qaytardi.

– Yaratgan ne'matingga shukr, – dedi viqor bilan. – Ko'rib qo'y, ukam! Tagida har gal bir xil makruhi qol-yapti! U yoqda-chi, vey, vidik, televizor, kamera deganlari kapiyka! „Soni“ deysanmi, „Panasonik“ deysanmi, „Plips“ deysanmi. Ikkita „vidik“ olsang, bittasi tekin!

– Nega, Hoji aka? – dedim hayratlanib. – Bittasini pulga, bittasini tekinga beradimi?

Hoji aka he-helab kuldi.

– Nega tekinga bo'larkan? Ikki hissa arzon bo'lganidan keyin bittasi yonga qoladimi axir? Tijoratning aybi yo'q-ku, to'g'rimi? Biz tijorat qilaveribmiz, qilaveribmiz, qarasam, yukim ko'payib ketibdi. Ikki qo'limda ikkita chamadon. Orqamda sandiqdek sumka. „Salapan“ xaltaning bog'ichini tishimga tishlab olganman. Ketayapsam, bittasi yo'limni to'sdi. O'zining tilida vajir-vajir qiladi, tushunsam o'lay! Tarjimon keldi. „Nima deb aljirayapti bu?“ desam, tushuntirdi. „Yukingiz yuz kilodan oshib ketibdi-ku“, deydi. „Yukimning og'irligi unga tushibdimi, o'zim ko'tarib ketyapman-ku“, desam yana vajir-vajir qildi. „Nima deyapti?“ desam, „Janob ziyoratchimilard, yo otmilard?“ deb so'rayapti, deydi. „Men ot bo'lsam, bu eshshak“, dedim-da, amallab samolyotga chiqib oldim. – Hoji aka xaxolab kuldi. Kosagulga qarab ma'noli tomoq qirib qo'ydi. – To'rta vidik opkelgandim, ikkitasi yonga qoldi. O'g'ilchayam qiziqadi-da texnikaga. – Shunday deb yana kosagulga qarab qo'ydi. – U yoqda-chi, dazmol pul ekan. Yanagi gal dazmol oboraman. Battol ikkalamiz o'nta-o'ntadan olvolsak, o-key bo'ladi! Battolning yana bir gapi bor. Uchinchiqadah bilan to'rtinchisining orasiga qil sig'masin demayman, ip sig'masin demayman, ammo-lekin arqon sig'adigan bo'pketsa, yurak siqiladi-da, deydi. Topgan gapini qarang! Voy battol-ey!

Kosagul shishadagi oxirgi konyakni silqitib quyib uzatdi. Shishani yerga tashladi. Hoji aka tagida ozgina qoldirib, piyolani qaytardi.

– Yaratgan ne'matingga shukr! Ko'rib qo'y, bratan! Makruhi tagida qoldi!

– U yoqda manavi masalaga qandoq qaraydilar, taqsir, – dedi kosagul.

– Unaqangi betamiz gaplarni gapirma, bratan! – dedi Hoji aka achchiqlanib. – Ichkilik ichgan odam o'limga mahkum qilinadi!

– Voy-bo', bir o'limdan qopsiz-da, taqsir! – dedi kosagul. – Taqsir o'n beshinchi bo'chka bilan o'n oltinchi bo'chka orasidan samosval o'tmaguncha qo'ymaydilar shekilli!

Hoji aka tutaqib ketdi.

– Karoche, ov! – dedi qo'lini paxsa qilib, – og'zingga qarab gapir, bratan! – Men suvini ichdim, bildingmi? Makruhi tagida qoldi, bildingmi?! Avval o'rganib olgin-da, keyin vistupat qil, bildingmi?

Qarasam, janjal chiqadigan. Sekin turib keta qoldim.

USTA KO'RGAN SHOGIRD

Tursunboy mundoq o'ylab qarasa, olim bo'lishdan oson narsa yo'q ekan. Institutda o'zi bilan o'qigan pacha-pacha bolalar ikki-uch yilda dissertatsiya yoqlab, binoyidek katta maosh olib yuribdi. „Xo'sh, mulla Tursun, – dedi o'ziga o'zi, – o'shalardan qayering kam? Xudoga shukr, tanishing bo'lsa bor. Juda bo'lmasa domla Obodiyga shogird tusharsan“. Domla Obodiy bir zamonlar „Xalq og'zaki ijodida maqol-matallar ishlatish“, degan mavzuda dissertatsiya yoqlagan, ikki gapning birida maqol ishlatmasa turolmasdi.

Tursunboy domlanning oldiga borishi bilan gapni maqoldan boshladi.

– Assalomu alaykum, domlajon, – dedi ta'zim qilib. – Ustoz otangdek ulug', degan gap bor. Sizdek ustozimni bir ziyorat qilgani keluvdim, domlajon.

Domla suyunib ketdi.

– Barakalla uka! Oltin olma, duo ol, deganlar.

Tursunboy gapning mavridi kelganini sezib, ilib ketdi.

– O'zingiz bilasiz, domlajon, usta ko'rmagan shogird, har maqomga yo'rg'alaydi. Men sizdan ko'p minnatdorman. Katta daraxtning soyasi ham katta bo'ladi, deb panohingizga keldim. Bilasiz, domlajon, katta arava qaysi izdan borsa... – u birdan oshirib yuborganini tushunib qoldi. „Maqol ishlatmay o'l – dedi ichida so'kinib. – Aravaga balo bormidi?“ Ammo o'zini yo'qotib qo'ymadi. – Ke-chirasiz, – dedi ming'illab, – yaxshidan yetar sharofat deganlariday... Ilm qilmoqchi edik, domlajon.

Domla Obodiy chuqur o'yga toldi.

– Endi uka, olim bo'lsang, olam seniki, – dedi sensirashga o'tib. – Bu yog'ini yaxshi o'ylabсан. Shundoq-ku, lekin ilm nina bilan quduq qazishday gap-da!

– Tushunaman, domlajon, hammasini tushunaman. Chumchuqdan qo'rqqan tariq ekmaydi, deydilar. Aravasi-ga tushgandan keyin ashulasini ham aytamiz-da.

Ustoz bilan shogird bir to'xtamga kelishdi. Tursunboy qalin qilib tariq sepd. Sepdi-yu, tariq jonivor ikki yil deganda ham unib chiqa qolmadi. Yo dehqonning mazasi yo'q, yo tomorqaning. U ikki yil cho'zib-cho'zib ashula aytsa ham arava qurib ketgur hech joyidan jilmadi.

Domla Obodiy uchastka qurayotgan ekan. „Hayt degan tuyaga mador bo'ladi“, deb bir shama qilgan edi. Tursunboy tom tunukasini o'z zimmasiga oldi. Tag'in domlanning ko'nglini ko'tarib ham qo'ydi.

– Qo'ynidan to'kilsa, qo'njiga-da, domlajon. Arzima-
gan tunukani siz oldingiz nima-yu, men oldim nima?

Yana bir safar domla uyda kelim-ketim ko'pligidan
nolidi. – Ro'zg'or – g'or deydilar. Buning ustiga kunora
mehmon, o'zing bilasan, uka, bir tovuqqa ham suv kerak,
ham don.

– Ha, endi domlajon! Mehmon kelar eshikdan, nasi-
basi teshikdan.

– Qani o'sha teshik! – dedi domla qo'l siltab.

– Biz-da, domla, biz-da, o'sha „teshik!“

Tursunboy shunday dedi-yu, o'sha kundan boshlab,
qachon domla Obodiyning uyiga mehmon kelsa, ichkili-
gini ko'taradigan bo'ldi.

Kech kuzda domla tag'in hasrat qildi.

– Kengashli to'y tarqamas, degan gap bor, uka. Shu
desang, qizimizni uzatmoqchimiz. Teng-tengi bilan, de-
ganlariday, quda bo'lmishimiz katta professor. Oling
quda, bering quda deganlar...

Tursunboy to'yananing kattasi bo'yniga shilq etib tu-
shay, deb turganini payqadi-yu, g'ingshidi:

– Endi domlajon, tengi chiqsa tekin ber, deganlari juda
to'g'ri. Uyqu joy tanlamas, muhabbat chiroy deganlari-
dek, singlimizga shunday odam xaridor bo'пти, boriga ba-
raka qilib to'yni o'tkazib yuboravering.

– Yo'q, uka, boshqa gap bor. – Domla Obodiy xo'r-
sindi. – Osilsang baland dorga osil, debmiz-u, bu yog'i-
ni o'ylamabmiz. Bor tovog'im, kel tovog'im, deb bejiz
aytishmagan. Garnitur qilish kelin tomonning vazifasi.
Ruminskiy garnitur bor ekan. Hali kuyov xafa bo'ladimi,
italyanskiysidan olmabsizlar deb. O'zing bilasan, kuyovni
payg'ambarlar ham siylagan.

Tursunboyning ichida bir nima uzilib ketgandek bo'l-
di. „O'zing ham o'l, kuyoving ham! – dedi ichida. – Sep-

killi qizing bilan qo'shmozor bo'! Qizingni quchoqlab
yotadigan birov-ku, kalavotini men olib berishim kerak-
mi?“ Xayolida shunday desa ham, sirtida iljaydi.

– Albatta, domlajon, albatta! Kelinni kelganda ko'r,
sepini yoyganda ko'r, deb turganlar bordir.

– Barakalla! Qush tilini qush biladi-da! – Domla
ma'qullab bosh silkidi. – Qatorda noring bo'lsa, yuking
yerda qolmaydi, deb shuni aytadi-da! Yaxshiyam sendek
norim bor!

Domla adashmadi. Tursunboy nortuya bo'lib yukning
eng og'irini ko'tardi. Ammo harchand lo'killagan bilan
manzilga yetolmadi. Har gal ishini surishtirib kelganda
domlasi bir nimani bahona qiladi-yu, paysalga soladi. Har
gal Tursunboy gapini boshidan boshlaydi.

– Endi domlajon, chumchuq so'ysa ham qassob so'y-
sin, degandek, o'zingiz bosh bo'lib...

– Shoshma uka, – deydi domla salmoqlanib. – Sabr
tagi sara oltin deganlar.

– Shunaqa-yu, domlajon, qolgan ishga qor yog'ar, de-
gan gap ham bor. Bu yog'i tuya go'shti yegandek juda
cho'zilib ketdi o'zi...

– Oyning o'n beshi qorong'i bo'lsa, o'n beshi yorug'
bo'ladi, uka. Mana, ko'pi ketib ozi qoldi. Qirqiga chida-
gan, qirq birigayam chidash kerak-da!

Bora-bora domla yangi odat chiqardi. Tursunboy qa-
chon ishni surishtirib kelsa, domla kasalligini bahona
qiladigan bo'ldi. Avvaliga Tursunboy domlam keksaligi
uchun mazasi qochayotgandir, deb yurdi-yu, keyin Obo-
diy o'zining ishiga hech qiziqmayotganini, uni olim qilish
niyati ham yo'qligini tushundi. Bir kuni u yana domlani-
ng oldiga keldi. Endi taxta-o'qlovini yig'ishtirishga o'zining
ham aqli yetib qolgan edi. Qarasa, domla Obodiy odatda-
gidek yonboshlab yotibdi.

– Assalomu alaykum, domla! – dedi Tursunboy yangi-cha shiddat bilan. – Nima, yana burga tepdimi?!

– E, nimasini aytasan, uka. – Domla ming'illadi, – kasalning kelishi oson, ketishi qiyin ekan-da.

– Shunaqa, domla, dard degani botmonlab kelib, mis-qollab ketadi, – Tursunboy uning gapini ma'qulladi. – Rang ko'r – hol so'r, deganlar. Qirq kun yerga yopishib yotgan odamday rangingiz tamom bo'пти o'zi!

Domla Obodiy ko'zini yumdi.

– Ha, endi issiq jon isitmasiz bo'lmaydi. Ahvolim ko'pam og'irmas, uka.

– Shunaqa deysiz-u, domla, dard kelganda darmon keltarkan-da, – dedi Tursunboy salmoqlanib. – Kasallik filni pashsha qiladi, deganlari bejiz emas ekan. Ahvolingizni qarang. Bay-bay-bay! Dardingiz nima o'zi?

Domla yana inqilladi.

– Nima bo'lardi, gastrit-da!

– Endi domla, „Ko'zing og'risa qo'lingni tiy, qorning og'risa nafsingni tiy“, deganlar. Sal qarash kerak-da, bu yog'igayam.

Domla Obodiyning ko'zi yarq etib ochilib ketdi.

– O'ynab gapirsang ham o'ylab gapir, deganlar. Og'zingga qarab gapir, uka!

Tursunboy parvo qilmay davom etdi:

– Dard bir tikilsa qo'ymaydi, deganlari to'g'riga o'xshaydi. Ahvolingiz chatoq, domla. Sog' tanda – sog' aql, deydilar. Mazangiz qochgandan beri o'ziyam... Bir oyog'ingiz to'rda, bir oyog'ingiz...

– Nafasingni issiq qil-e! – Domla o'rnidan turib ketdi. – Dard boshqa, ajal boshqa. Shuniyam bilmaysanmi, galvars!

Tursunboy pinagini buzmadi.

– Endi domla, to'g'ri gap tug'ganingga yoqmas ekan-da, – dedi bidirlab. – O'ylamay yegan, og'rimay o'lar,

deganlari to'ppa-to'g'ri. Bu yog'i yaqinlashib qolganga o'xshaydi o'zi.

– Yo'qol-e! – qichqirdi domla ko'zini ola-kula qilib. – Yo'qol ko'zimdan, ko'mamak!

– Albatta, albatta! – Tursunboy shoshilmay o'rnidan turdi. – Yomon kasal yuqumli bo'ladi. Men ham o'lganing ketidan shahid bo'pketmay tag'in. – U eshik oldiga yetganda burilib qaradi.

– Domlajon, – dedi iljayib, – bu yog'idan tashvish qilmang, izzat-ikrom bilan joyingizga eltib qo'yamiz. O'lding – aziz bo'lding, shishding – semiz bo'lding, deganlar!

Domla turgan joyida og'zini kappa-kappa ochar, chamas, biron maqol izlar, ammo topolmas edi...

„FARMONBIBI PLYUS“

*„Kelinlar qo'zg'oloni“ning muallifi,
xalq yozuvchisi Said Ahmadga*

Muhtaram Said Ahmad domla! Bizning „Erkin muhabbat“ xususiy teatrimiz so'nggi paytlarda erishayotgan yutuqlardan xabaringiz bor. Ijodiy guruhimiz sahnalashtirgan asarlar tomoshabinlar o'rtasida mashhur bo'lib ketgan. Ayniqsa, „Lo'li qizning xurjuni“, „Iffatli suyug'oyoq“, „Kimning ko'ngli kimda bo'lsa, qo'yavering, o'ynasin“, „Erini garovga qo'ygan xotin“ kabi zamonaviy mavzudagi spektakllarimiz har kuni anshlag! Pattalar talash!

Hurmatli domla! Sizga aytadigan xushxabarimiz bor. „Kelinlar qo'zg'oloni“ komediyasini sahnalashtirdik, tabriklaymiz! Faqat bugungi tomoshabin didiga mos kelmaydigan ayrim sahnalarga juz'iy tuzatishlar kiritdik. Masalan, sizning Farmonbibingiz kenja kelin Nigora iborasi bilan aytganda, ikki asr narida qolib ketgan feodal, chalasavod

kampir. Bizning Farmonbibi esa „sovremenniy biznesmen!“ Butun boshli firmaning direktori. Allaqancha korxonalari, magazinlari, oshxonalari bor. O'g'illari-yu kelinlari ham mirquruq „intelligentlar“ emas. Hammasi „delovoy“. „Farmonbibi plyus“ firmasida ishlaydi. Bu – asarning birinchi ko'rinishidayoq bilinadi. Sizning Farmonbibingiz Nigoraning ertalab turib gimnastika qilayotganini ko'rib, dod ustiga dod soladi. Bizniki esa kelinidan oldin turib, „Adidas“ olimpiykasini kiyib badantarbiya qiladi. Sahnaning bu chekkasida qaynana, u chekkasida – kelin! Nigora yarim quloch sakrasa, Farmonbibi bir metrga irg'ishlaydi. So'ng oralarida shunday dialog bo'lib o'tadi.

Farmonbibi: Dvijeniyelaring o'zingga biram yarashib turibdi-yey, kelin!

Nigora: Siz ham nishtyaksiz, oyijon!

Farmonbibi: Jinday terlabsanmi? Yengilroq kiyinaver, kelin!

Nigora: Bundan ham yengil kiyinsam, pachtı yalang'och bo'pqolaman-ku, oyijon, uyalaman!

Farmonbibi: Kimdan uyalasan? O'zingni uying, o'zingni joying. „Striptiz“ni bilasanmi?

Nigora: Sal-pal...

Farmonbibi: Ertadan boshlab „striptiz“ qil!

Nigora: Yo'g'-e, oyijon! To'xtavoy akam urishadilar!

Farmonbibi: Bu xonadonda men xo'jayinman! Ertadan boshlab „striptiz“ qilasan! Farmonbibi bir narsani bilmasa gapirmaydi! Birinchidan, figurang chiroyli bo'ladi. Ikkinchidan, figurang qancha chiroyli bo'lsa, To'xtavoyimga shuncha yoqasan. Uqdingmi?

Nigora: Xo'p bo'ladi, oyijon!

Shunday qilib, Nigora „striptiz“ qilaveradi, „striptiz“ qilgan sayin To'xtavoyga yoqaveradi. Oxiri To'xtavoy o'tirgan joyida pinakka ketadigan bo'lib qoladi. Mehri

yangasining qazisi ham, Muhayyo yangasining jensheni ham kor qilmaydi. Bu orada nuqul maosh kutishdan bezor bo'lgan Hakim do'xtirlikni tashlab, „Farmonbibi plyus“ firmasida xususiy apteka ochadi. Farmonbibi To'xtavoy masalasida Hakim bilan kengashadi.

Farmonbibi: Hoy, aptekachi! O'tir mundoq!

Hakim: Xo'p bo'ladi, oyijon!

Farmonbibi: Men senga kim bo'laman?

Hakim: Onam bo'lasiz, oyijon!

Farmonbibi: To'xtavoy senga kim bo'ladi?

Hakim: Ukam bo'ladi, oyijon!

Farmonbibi: Ukang bo'lsa, holidan xabar olsang o'lasanmi?

Hakim: To'xtavoyga nima qipti, oyijon!

Farmonbibi: Dard qipti! Balo qipti! Bola bechoraning qulog'idan kun tugul, yulduz ko'rinadigan bo'pqopti-ku! Kim aytadi, seni aptekachi deb? Ukaginangga bir pachka „Viagra“ olib bersang, davlating kamayib qoladimi?

Hakim: Xo'p bo'ladi, oyijon! Problema yo'q. Bugunoq yest qilamiz!

Hakim o'sha kuniyoq bir pachka emas, bir „salapan“ xalta „Viagra“ opkeberadi. Jigar degani shunaqa paytda bilinadi-da!

Bir haftadan keyin Nigora „striptiz“ u yoqda tursin, gimnastika ham qilmay qo'yadi. O'n kundan keyin onasinikiga qochib ketadi. Farmonbibi donishmand ayol emasmi, kelinini qaytarib olib keladi. To'xtavoy „viagra“ ichishni, Nigora „striptiz“ni bas qiladi.

Qarang, qanday original „resheniye!“

Ikkinchi pardada ham ozgina o'zgarish bor. Sizning Farmonbibingiz maosh tekkan kuni o'g'illari-yu kelinlarini qator turg'azib qo'yib, hammasining pulini qo'ldan sitib oladi. Bizning Farmonbibi kimning maoshi qanchaligi-

ni oldindan biladi. Vedomostga o'zi qo'l qo'ygan. Ammo pul taqsimlashni nazorat qiladi. Sizning Farmonbibingiz Bo'ston kelinga sobiq eridan kelgan alimentni qaytarib yuborishni buyuradi. „Menga bolasini tashlab ketgan erkakning puli kerakmas, bolani o'zim katta qilib olaman“, deydi. Kechirasiz-u domla, sizning tasviringizdan eskilik hidi keladi. Ya'ni feodal er mushtipar xotinni tashlab ketgan. Bizning Bo'ston unaqa ayol emas. O'z huquqini yaxshi tushunadi. Shuning uchun avvalgi erini uch taloq qo'yib, „itdan bo'lgan qurbonlikka yaramas“, deydi-da, bolasini tashlab ketadi. O'zi suygan odamga – firmaning glavniy buxgalteri Mahkamga tegib oladi.

Maosh kuni Farmonbibi bilan Bo'ston orasida shunday dialog bo'ladi.

Farmonbibi: Anavi lapashangni alimentini yubormadingmi?

Bo'ston: Voy, otginasi o'chsin, o'sha urodni! Har oyda pul yuboraveramanmi?

Farmonbibi: Bilaman, bivshiy ering g'irt notavon. Sening bitta abed pulingga bir oy ro'zg'or qiladi, landavur! Ammo yaxshimi-yomonmi soqolini selkillatib uydan chiqmay bolangni boqib o'tiribdi-ku! Seni yo'rig'ing boshqa. Sen kuchli palavinasan. Ayolsan! Bir oyog'ing Dubayda, bir oyog'ing Malayziyada! Kimsan „Farmonbibi plyus“ning brokerisan! Mayli, nima qilgandayam o'sha „lox“dan bo'lgan bolani sen tug'gansan-ku! Yuz dollar kimni o'ldiribdi, jo'natib yubor!

Bo'ston: Ellik „yevro“ yuborsam-chi?

Farmonbibi: Voy tavba! „yevro“ni tushunarmidi o'sha ammamni buzog'i! „Baks“dan yuboraver! Kapitansasini o'zimga berasan. Nakladnoyga tikib qo'yaman. Tag'in ertaga mahalla-ko'ygacha chiqib, xotinim mushtipar eriga aliment to'lamay qo'ydi, deb yurmasin. Otimizga or, itimizga nomus-a, kelin!

Bo'ston: Xo'p bo'ladi, oyijon!

Sizning uchinchi pardangizda notanish xotin Farmonbibining oldiga kelib, o'g'lini qamoqdan chiqarib berish uchun pora taklif qiladi. Biznikida boshqacha. Uzoq qishloqdan bir fermer kelib, Farmonbibiga kredit ololmay qiynalib yurganini, bankda ishlaydigan O'rinboy yordam bermayotganini aytadi. Farmonbibi, O'rinboy, fermer o'rtasida „razborka“ bo'ladi.

Farmonbibi: Manavi dehqon bolani taniysanmi?

O'rinboy: Taniyman, oyijon! „Bir ko'rgan tanish, ikki ko'rgan bilish“, degandek...

Farmonbibi: Tanisang, nega buning ishini „Orbit“ jevachkasidek chaynab yuribsang?

O'rinboy: Endi, oyijon, o'zinga qolsa-ku, birpasda hal qilib berardim. Shefimiz „Kiraversin davlat, chiqaversin palakat“, deydiganlar xilidan. G'iring desang, „O'y-nashmagin arbob bilan, arbob urar har bob bilan“, degandek...

Farmonbibi: Necha marta aytaman senga, maqol qo'shmasdan gapir, deb! Nima balo, xotining bilan tong otguncha maqol to'qib chiqasanlarmi? Bashor o'lgur ham maqol qo'shmasa gapirolmaydi!

O'rinboy: Endi, oyijon, „er-xotin – qo'sh ho'kiz“, degandek... Qolaversa, bu yog'i bozor iqtisodi... „Otang bozor, onang bozor...“

Farmonbibi: Yana gapiradi-ya? Men senga bozor-manmi?

O'rinboy: Uzr, oyijon, men emas, shef shunaqa deydi. „Mushuk tekinga oftobga chiqasmish“...

Farmonbibi: Voy, mushuk bo'lmay itlarga talansin, o'sha shefing! Bo'g'otdan yiqilib mayib bo'lsin! Nima endi, dehqon bola orqasini silab qo'ysinmi, mushugingni?

O'rinboy: Endi oyijon, shefimiz ikki gapning birida „Quruq qoshiq og'iz yirtadi“, deb turganidan keyin...

Farmonbibi: E, o'sha shefingni og'ziga qoshiq emas, cho'mich tiqilsin! Endi o'zim bank ochmasam bo'lmaydi shekilli! Bular davlat topshirib qo'ygan kreditniyam „qurug'i“ni olmasdan bergisi kelmaydi.

O'rinboy: Ayb mendamas, oyijon, o'rgangan ko'ngil o'rtansa qo'ymas ekan. Shefimizni...

Farmonbibi: Bo'пти, chaynalmasdan gapir! „Stavka“si qancha shefingni?

O'rinboy: O'n prasan! Tanishlarga o'n prasan.

Farmonbibi: „Nal“mi, „perechisleniye“mi?

O'rinboy: „Nal“, oyijon. Shef „Uzoqdagi quyruqdan yaqindagi o'pka yaxshi“, deydi.

Farmonbibi: Bekor aytibdi, o'sha o'pkaxo'ring! Besh prasan! Dehqon bolani qiynamasin.

O'rinboy: Iye, oyijon, „Yomon dallol yonidan“ deb qolganini yonimdan to'laymanmi?

Farmonbibi: Hah, o'sha shefingni nafsiga o't tushsin-a! Savob ham kerak-ku, odamga!

O'rinboy: Siz shunaqa deysiz-da, oyijon. Shef „Savobning tagi teshik“, deydi.

Farmonbibi: Yana maqol to'qiydi-ya! Menga qara, dehqon bolam! Oladigan kreditlaringdan besh prasan „nal“ to'laysan! Boshqa iloj yo'q. Ko'rib turibsan, bu ishga O'rinboy akangni aloqasi yo'q. „Nal“siz kredit olish, hatto Farmonbibingni ham qo'lidan kelmaydi. Mayli, qolgan besh prasanini o'zim qo'shaman, uqdingmi?..“

Shunday qilib, Farmonbibi notanish fermerga delovoy yordam beradi...

Nihoyat, Sotti bilan bog'liq tag'in bir o'zgarish.

Sotti Nigorani „sotadi“. „O'g'ritomoq“ kelin umumiy qozondan ovqat yemay, kechasi yotog'iga kirib o'ziga alohida ovqat qilayotganini Farmonbibiga chaqib beradi, Farmonbibi ikkala kelinini yuzma-yuz qiladi.

Farmonbibi: Buni bekitiqcha ovqat qilayotganini qayoqdan bila qolding, Sotti?

Sotti: Hididan bildim, oyijon.

Farmonbibi: Nimaning hidi ekan?

Sotti: Sosiskaning hidi, oyijon.

Farmonbibi: Burning o'lsin, seni! Iskovich itga o'xshab har teshikka suqulmay, burniginang o'lsin! Menga qara, Nigora, rostmi shu gap?

Nigora: Rost.

Farmonbibi: Nima, obshiy qozonning ovqati yoqmay qoldimi? Firma hisobiga „kontrakt“ to'lab o'qiydigan student To'xtavoyning Malikayi Turondotlari ayricha ovqat yegilari kepqoldimi?

Nigora: Gap undamas, oyijon!

Farmonbibi: Nimada, bo'lmasa?

Nigora: Shu kunlarda ko'nglim ayniydigan bo'lib qolgan, oyijon. Boshim aylanadi. Sosiska yegim keladi. O'shanga...

Farmonbibi: Ko'nglim ayniydi, deysanmi?

Nigora: Shunaqa, oyijon.

Farmonbibi: Voy, bo'yларingga bo'ytumor! Voy o'ziming „striptiz“ kelinimdan aylanay! Voy, sosiska sendan aylaniblar ketsin! Hoy, Sotti! Bir vaqt o'zing ham kapcho'nniy kolbasaga boshqorong'i bo'luvding shekilli? Bugundan boshlab ikki oy „shpion“likdan o'tpuskaga chiqasan! Sening vazifang shu: har kuni uch marta „Gamburger“ restoraniga borasan. O'zing tepasida turib, svejyi sosiskadan „xot-dog“ pishirtirasan. O'zing opkelib Nigora yedirasan! Uqdingmi?

Sotti: Xo'p bo'ladi, oyijon!..

Asarda boshqa o'zgarish yo'q. Faqat finalda Nigora sahnaga egizak chaqaloqlar ko'tarib chiqadi. Birining oti

Diana, ikkinchisiniki Viagra! Yakshanba kuni premyera! Albatta keling, muhtaram domla!

„Erkin muhabbat“ xususiy teatrining i. o. direktori. Imzo...“

TUG'MA ISTE'DOD

Uning boshpurtdagi familiyasi – Berdiqulov. Bir emas, uchta institutni bitirgan... „Pachti“ bitirgan. Mutaxassisligi nima ekani o'zidan boshqa hech kimga ayon emas. Ammo ishning ko'zini biladi. Tomdan emas, samolyotdan tashlab yuborsangiz ham oyog'i bilan tushadi! Yana bitta hunari bor. Hunar emas-ku, „xobbi!“ U – tug'ma iste'dod. O'zining tili bilan aytganda „oyog'ining tirnog'idan sochining uchigacha talant“. Birinchidan – „shoir“. Ikkinchidan – „kompozitor“. Uchinchidan – „sozanda“. To'rtinchidan – „xonanda“.

O'zi yozgan „shig'ir“ga o'zi „mujdika“ bastalaydi. O'zi yozgan „mujdika“ga o'zi jo'r bo'lib, tor chertadi. O'zi ijro etgan „mujdika“ga o'zi qo'shiq aytadi! Bir so'z bilan aytganda, „sahna yulduzi!“ Afsuski, hanuzgacha unga „xizmat ko'rsatgan“ unvonini berishmayapti.

Berdiqulov unvon masalasini hal qilish uchun kalavaning uchini topganida boshqa yumush chiqib qoldi. Bundan o'ttiz yilmi-o'ttiz besh yilmi avval u Toshkentga kelib institutga „zaushniy“ kirganida Eski shaharning bir chekkasidagi halimdekkina so'qqabosh kampirnikida „kvartir“ turgan edi. Kampir uni o'g'lim deb bag'riga bosdi. „Prapiska“dan o'tkazdi. Oradan ikki yilcha o'tib, bandalikni bajo keltirdi-yu, bo'yradekkina hovli bilan katalakdek ikkita xona Berdiqulovniki bo'lib qoldi. Buni qarangki, yaqinda xuddi o'sha hovlining ustidan yo'l o'tib, ko'prik quriladigan bo'пти.

Buziladigan xonadonlarga xohlasa ko'p qavatli uydan xonalar, xohlasa yer maydoni bilan pul beriladigan bo'ldi.

Berdiqulov „tug'ma talant“ emasmi? Bor iste'dodini ishga solib, shahar hokimiyatiga ariza yozdi. „Shig'irli“ ariza.

*„Mening na kulbam bor, na ayvonim bor,
Na eshakaravam, na faytonim bor,
Faqat talantim bor, sof vijdonim bor,
San'atga baxshida bitta jonim bor!“*

„To'g'ri“ yozadi, xumpar! Kulbasi yo'q. O'ttiz besh ming „baks“ga olgan „bankovskiy“ uyda turadi. Ammo uy o'ziniki emas, biznesmen qaynisining nomida. Toshkentning shimol tomonidagi o'n ikki so'tixli hovli-joy, devoriga marmar bilan ishlov berilgan ikki qavatli uy ham o'ziniki emas: „predprinimatel“ bojasining nomida. Ishonmasangiz, notariusdan surishtiring!

Ayvoni ham yo'q. To'g'ri-da! Uyi yo'q odamda ayvon nima qilsin?! Shaharning mashriq tomonida, tog' etagidagi dachasi oddiygina. Atigi olti xonali. Saunasi qaynoqqina. Fontani ixchamgina. Basseyni chuqurgina. Shu arzimagan dacha ham o'ziniki emas. O'sha qishloqda turadigan qudavachchasining nomida. Eshakaravasi ham, faytoni ham yo'q. Atigi bittagina „BMV“si bilan yana bitta „Neksiya“si bor. Bittasi qaynukasiniki. Bittasi qudaxolaniki.

Ana endi insof yuzasidan aytinglar-chi! Shundoq tug'ma talant eski shahardagi allaqanday mahallaning allaqanday gadoytopmas kulbasida yashasa alam qiladimi-yo'qmi?

Berdiqulov hokim nomiga yozgan arizasiga qo'shib quyidagi dalolatnoma, ya'ni „isparavka“ni ham jo'natdi.

„Berildi ushbu dalolatnoma shu haqdakim, mazkur qo'g'ozni eltuvchi fuqaroning xonadonida quyidagi faqirlar istiqomat qiladurlar:

1. O'zi.

2. Xotini.

3. O'g'li.

4. Kelini. Avvalgi eridan uchta bolasi bor. (Tug'ilganlik to'g'risidagi guvohnomalar ilova etilmoqda.)

5. Qizi. Turmushi buzilgan. Bir yarimta bolasi bor – yolg'iz ona. Mat – odinochka. Qornidagi gumonasi olti oylik. (Ginekologdan qo'shimcha dalolatnoma bor.)

6. Bo'lajak kuyov. Hozircha bo'lajak qaynatasining uyida g'ayrat bilan „stajirovka“ o'tab turibdi. Uy masalasi hal bo'lsa, ZAGSdan o'tishga rozi. (Tilxati ilova etilyapti.)

7. Buvisi. 97 yoshda. Oltmish yil komfirqa a'zosi bo'lgan. Bir paytlar Amir Olimxonning haramida bo'lib ko'p jabr chekkan. „Zolim Amir changalida“ degan hujjatli qissa muallifi. (Kitobchanning bir nusxasi ilova etilmoqda.) Shu kunlarda biroz shoshilibroq chop etib yuborilgan kitobni chevarasiga aytib, qaytadan yozdiryapti. „Mening sevikli Amirginam“ deb nomlangan kitob nashriyot rejasiga kiritilgan. (Dalolatnoma ilova qilinyapti.) O'zi Toshkentga kelmagan, ming chaqirim narida turadi. Ammo pasporti shu xonadonda ro'yxat qilingan.

8. Tog'asi. 81 yoshda. Mehnat faxriysi. Urush boshlangan kezlari o'ng qo'lining uchta barmog'ini „tasodifan“ o'roq kesib ketgan. Ammo front orqasida alohida jonbozlik ko'rsatgan. Birinchi bo'lib „Xizmat ko'rsatgan cho'chqaboqar“ degan unvon olgan. Bir ko'zi ko'rmaydi. Bir qulog'i vazmin. Bir qo'li ishlamaydi. Tilining yarmi gapiradi. Yarmi gapirmaydi (Shifokor dalolatnomasi ilova qilinmoqda), Toshkentdan to'qqiz yuz chaqirim narida turadi, shu yerda „prapiska“ qilingan.

9. Ammasi. 80 yoshda. „Hujum“ kampaniyasining faollaridan bo'lgan. Birinchilar qatori paranjisini olovga tashlab, sochini qirqirgan. Olti marta erga tekkan. „Jensovet“ raisi, „Xudosizlar“ jamiyatining a'zosi bo'lgan... Hozir qishloqning nafasi o'tkir otini. „Ibrohim Adham“ni yoddan qiroat bilan o'qiganda, xotinlar ho'ng-ho'ng yig'laydi (Ovozi yozilgan audiotasma ilova qilinmoqda). Sakkiz yuz chaqirim narida turadi, „prapiska“si shu xonadonda.

10. Pochchasi. 67 yoshda. Ruhiiy kasal (Jinnixonadan dalolatnoma ilova qilinyapti). Yetti yuz chaqirim narida yashaydi, shu xonadonda ro'yxatdan o'tgan.

11. Qaynsinglisi. To'rtta norasida bolasi bor. Eri odam o'ldirib, o'n besh yilga kesilib ketgan. (Sud hukmidan ko'chirma ilova etilmoqda.) Qaynsingilning necha chaqirim narida turishi noma'lum. Umuman, O'zbekistonda yashash-yashamasligi ham mavhum. Kasbi – „chelnochnik-tadbirkor“. Yarim yil Turkiyada, bir yil „Ujuniy Kareya“da yuradi. Ammo shu xonadonga „prapiska“ qilingan.

12. Kuyovi. Lichna o'zining kuyovi emas-ku, kenja qaynsinglisining zakoniy eri. Qassob. Tuni bilan pichog'ini qayrab chiqadi. Narkologiya dispanserida hisobda turadi. (Dalolatnoma ilova qilinyapti.) Besh yuz chaqirim narida turadi, „prapiska“si shu xonadonda.

13. Jiyan (ota tomondan). Kasbining tayini yo'q. Qimorda besh ming dollar yutqazib, qochib ketgan. Hozir qidiruvda (Ichki ishlar bo'limidan dalolatnoma ilova qilinmoqda). Kunora qimorboz hamkasblari „Jiyaningni top“ deb bostirib keladi. „Prapiska“si shu yerda.

14. Yana bitta jiyan (ona tomondan). Noyob talant sohibi. Konservatoriyaning milliy cholg'u bo'limi bitiruvchisi. Har kuni kechqurun uch soatdan karnay chalib „repetitsiya“ qilishi shart (Dalolatnoma ilova qilinyapti).

15. Xolasining o'gay nabirasi. San'at kollejining sobiq o'quvchisi. Bu ham noyob iste'dod egasi. Beraman desa

qo'liga, chiqarib qo'yar yo'liga“, deganlari to'g'ri. O'n yetti yoshida Hasan-Husan tug'di. Egizaklarning otasi hozircha noma'lum bo'lgani uchun bolalar „detskiy priyut“ga topshirildi. (Dalolatnoma ilova qilinmoqda.) Kollejning noinsaf rahbarlari bir emas, pahlavondek ikkita o'g'ilga hayot ato etgan iste'dodli talabani har tomonlama rag'batlantirish o'rniga o'qishdan haydab yuboribdi. Uy masalasi hal bo'lsa, egizaklar yosh onaning issiq bag'riga qaytadi. Biologik otasi topilib qolsa ham ehtimol. Bo'lajak raqqosa o'qishni davom ettirmasa, o'zbek baleti yorqin sahna yulduzidan judo bo'ladi!

Shunday qilib, ikki xonali katalakda yigirma uch yarmida jon istiqomat qiladi. „Tug'ma iste'dod“ egasi, beqiyos sozanda, benazir bastakor, bulbulnafas xonanda Berdiyulovning ijod qilishi uchun hech qanday sharoit yo'q! Nima qilsin, sho'rlik? „Shig'ir“ga solib yozgan arizasi to'g'ri-da!

*„Mening na kulbam bor, na ayvonim bor,
Na eshagaravam, na faytonim bor,
Faqat talantim bor, sof vijdonim bor,
San'atga baxshida bitta jonim bor!“*

*Muallif izohi: Hikoya qahramoni kim deb so'ramang!
Hammasini „ichimdan chiqarib“ yozdim. Basharti ko'chako'ydami, majlis-pajlisdami, kimdir „Falonchi bizga tuhmat qipti“ desa, hikoyaning qahramoni o'sha bo'ladi!*

MUSOFIR BO'LMAGUNCHA...

...Bir zamonlar chet elga chiqish judayam Marsga bo'lmasa ham Oyga uchish bilan teng edi, desangiz bugungi yoshlar ishonmaydi...

O'sha zamonda deng... Omadim chopib desammikin, palakat bosib desammikin, chet elga chiqadigan bo'qqol-

dim. Tag'in qayoqqa deng? Kapstranga! Eskilar „musofir bo'lmaguncha musulmon bo'lmaysan“, deb bejiz aytma-ganini o'shanda tushundim. Avval o'n beshtami, yigirmatami suratimni olishdi. Keyin yigirmatami – yigirma beshtami qog'ozni to'ldirdim. Kimsan? Nimasan? Qayerda tug'ilgansan? Qachon? Otang kim? Onang-chi? Ular qayerda, qanday ish qilgan. Ishlasa, necha yil ishlagan? Mabodo otang o'lgan bo'lsa, qachon o'lgan-u, nega o'lgan, qayerga ko'milgan? Onang-chi? Avlod-ajdodingda qamalganlar yoki chet elda yashaydiganlar bormi?

Sizlarni bilmadim-u, shaxsan men o'ylab qaragam, hammasi jo'yali savollar. Rost-da! Allaqachon bandalikni bajo keltirgan otam rahmatlikning katta bobosi qaysidir xorijiy davlatda hamon hassa tayanib yurgan bo'lsa-chi? Yaxshimi-yomonmi, ingliz tili o'qituvchisi degan nomimiz bor axir. Meni o'g'irlab ketib, sho'rolar yurtiga ashaddiy dushman bo'lmish agentlarga tilmoch qilib olishsa-chi?

Xayriyat! Anketamdan bittayam ishkal chiqmadi. Moskovning chet ellarga samolyot uchiradigan aeroportida to'plangan tumonat odam orasidan o'tib, omon-esson bojxona eshigiga yetib keldik. Ko'k shapka kiygan sezgir harbiy ko'zimga shunaqangi uzoq, shunaqangi sinchiklab tikildiki, beixtiyor yerga qaradim (Bultur hayvonot bog'iga bolalarni sayohatga olib borganimda olti quloqlik bo'g'ma ilon quyonga shunaqa chaqchaygani esimga tushdi).

– Grajdanim! – dedi hushyor chegarachi hamon ko'zim-ga chaqchayib. – Dollar bormi?

– Yo'q!

– Oltin bormi?

– Iye, menda oltin nima qiladi?

– Savolga javob bering!

– Oltin yo'q!

- Antikvar? Xoch bormi?
- Nima u?
- Narkotik modda-chi?
- U nima degani?
- Chekadigan!
- Bor. „Kosmos“.
- Aroq bormi?
- Bor. Ikki shisha. Hamma olgani uchun men ham...
- Bu yoqqa! – Hushyor chegarachi iyagi bilan imo qildi.

Chamadoningni ko'tar! (Tamom bo'lding, mulla Alijon!)... Sovuqqina xonaga kirdik. Jomadon titkilandi. Sochiq u yoqqa tashlandi, soqol mashina bu yoqqa... Kelinigiz „musofir yurtlarda tishingizni kirini so'rib yurasizmi“, deb ikkitagina qazi pishirib bergan edi. O'shanga ayniqsa, qiziqib qolishdi. To'g'ri-da! Kolbasa desa kolbasaga o'xshamaydi, go'sht desa – go'shtga! Orasiga tilla tangalar tiqib qo'yilgan bo'lsa-chi? Qazi sho'rlik obdan tekshirildi. Jomadon „shubhadan xoli topilgach“, yangi buyruq bo'ldi: „yechin!“ Paypog'imning orasigacha qarab ko'rdilar. Hech balo topilmagach, bojxona xodimi buyurdi:

– Bo'пти, o'tavering, grajdanin!

Xayriyat-ey! Jomadonni chala-chulpa yopib yugurdim. Shu payt radioda biz uchadigan tayyoraga taklif qilib qoldi. Gapiradi-gapiradi-da, oxirida „senkyu“ deb qo'yadi. Voy ovsar-ey! O'zi taklif qilib, o'zi rahmat de-yishga balo bormi. It quvgan soqovdek oynaband eshik tomon chopdim. (Harna oldinroq borganim). Uzundan uzoq yo'lakdan o'tib, uzundan uzoq avtobusga chiqib oldim. Avtobus g'irillab bordi-da, samolyot oldida to'xtadi. Yerga tushay desam, eshigi ochilmaydi. Qarasam, hamma bir tomonga siljiyapti. Biz ham odob saqlab (ayni paytda shoshilib) olomonga qo'shildik. Tavba! Bunaqa avtobusni

birinchi ko'rishim! Eshigini to'ppa-to'g'ri samolyot tuyenugiga ro'para qilib qo'ysa-ya! Buni qarang! Xushro'y styuardessa tayyoraga kirib borayotgan har bir yo'lovchiga salom beradi.

– Xello! Xush kelibsiz, janob!

Menga qarab alohida ta'zim qildi.

– Xello, ser!

Ha, makkor! Hozir iljayasan-da, besh daqiqadan keyin: „Kechirasiz, grajdanin, joyni bo'shatishingizga to'g'ri keladi, pattani adashib berishibdi, keyingi reysda uchasiz“, deb tushirib yuborasan! O'rnimga o'zingni pattasiz tani-shingni o'tqazib qo'yan (Ko'rganmiz bunaqasini! Ah-mog'ingni hammomdan qidir).

Yugurib borib o'rindiqqa o'tirib oldim. Shosha-pisha tasmani belimga bog'ladim. Endiyam tushirib ko'r-chi! Nafasimni rostlab olmasimdan boyagi xonim tepamda paydo bo'ldi.

– Yaxshi joylashib oldingizmi, ser? Chanqamadingizmi?

– No! No! – dedim to'ng'illab. Shundayam iljayadi.

– Chekkingiz kelsa, marhamat! Yoningizdagi qo'shningizdan ruxsat so'rab, chekavering!

Tamaki xumor qilayotganini qayoqdan bildi bu? Yo sinamoqchimi? „Grajdanin falonchi jamoat joyida chek-di“, deb ertaga gazetangda do'mbira qilmoqchisan-da! O'vora bo'lasan!

Baqirib berdim.

– No! Aym not smoking! – dedim inglizchani „qoyil qilishim“ni namoyish etib. Zum o'tmay dimog'imga tamaki hidi kirdi. Biram shirin, biram xushbo'y la'nati!

Munday qaragam, yonimda o'tirgan semiz ajnabiy bemalol sigaret tutatyapti. „Pel-mell!“ Bor-e, ajnabiy chek-kanda, men indamay o'tiramanmi, dedim-u, o'zimizning „Kosmos“ni burqsitishga tushdim.

Tayyora osmonga ko'tarilib ulgurmasdan boyagi xonim yaltiroq bandli aravachani sudrab yonimga keldi.

– Ko'nglingiz nima tusaydi, ser? Pivo? Yengil vino? Konyak, viski?

Voy alvasti-yey! Qarang makkorligini! Bizning yurtida ichkilikka qarshi kurash boshlanganini bilib turib ataylab qilyapti. Bir qultum ichsam bormi, darrov xo'jayinlariga xabar qiladi. Xo'jayinlari sovet hukumatiga, hukumat maktab direktoriga... Qarabsizki...

– No! – dedim sipolik bilan qo'l siltab.

Qo'shnim uzunchoq bokaldagi vinoni, plastmassa stakandagi pivoni olib, ketma-ket ikkalasini bo'shatdi. Huzur qilib kekirdi.

– Nima, siz chanqamadingizmi? – dedi to'satdan.

Iya, men buni ajnabiy deb o'tirsam, o'zimizdan ekan-ku! Ming yillik qadrdomimni topgandek, quvonib ketdim. Birpasda apoq-chapoq bo'ldik-qoldik! Sashavoy ko'rinishi savlatli bo'lgani bilan mendan uch yosh kichkina ekan. U ham bizning guruhda – turist ekan. O'sha mamlakatga avval ham borgan ekan.

– Sashavoy, ukam! – dedim orzumandlik bilan. – Bir shisha pivo bo'lsa-ku jon deb ichardim-a, menda dollar yo'q-da! Dollarga almashtirib bergan o'ttiz so'mga o'g'limga shim olishim kerak. Jinsi shim...

Sashavoy qornini liqillatib, mazza qilib kuldi.

– Ey, Ali! Ali! Pivo bilan suxoy vino tekin! Bildingmi! Konyak, viski – u boshqa masala. Valyuta kerak! – shunday dedi-da, tugmachani bosgan edi, sertabassum xonim pildirab yetib keldi.

– Janobga... – Hamrohimga menga imo qildi. – Ikki shisha pivo, ikki bokal vino!

(Qoyilman! Inglizchani suvdek bilarkan.)

– Moment ser... – Xonim ta'zim bajo aylab zipillab ketdi.

– Nega... Ikki shisha? – dedim talmovsirab.

– Men ham chanqabroq turibman. – Sashavoy qornini silab qo'ydi.

Tongotar pallasi chirib borayotgan kapitalizmning irib bitish arafasida turgan mamlakatiga qo'ndik. Bojxonaga kirdik... Hozir boshlanadi! Qayerdan kelding? Nima maqsadda kelding? Necha kunga kelding? Otang kim? Onang qachon o'lgan? Nechta bolang bor?

Odamga alam qilarkan! Voy, kallavaramlar-ey! Aqalli bittasi „kimsan“ demasa-ya! Kutish zaliga chiqishimiz bilan Sashavoy qo'limdan sudradi.

– Yur! Mashina kutib turibdi.

Jon-ponim chiqib ketdi.

– Jomadonim! – dedim baqirib. – Jomadonim! Ichida ikkita qazi, to'rtta patir, pista-bodom bor!

– O'chir-ey! Chamadoningga it ham tegmaydi. Yuraver!..

Avtobusda ketyapmiz. Ko'zim osmono'par imoralar, bir-biridan chiroyli mashinalarda-yu, xayolim jomadonda. Esiz-esiz ikkita qazi, to'rtta patir, xotinim o'z qo'li bilan dumba yog'iga qovurib bergan yarim tog'ora bo'g'irsoq... Qulog'ini ushlab ketdi-da! Sashavoy bo'lsa, parvoyi falak! Suyanchiqqa bosh tashlab, mudrab ketyapti. Orasira o'rtacharoq xurak ham otib qo'yadi. E, xomsemiz! O'zingni yuking yo'q-da! Mening shuncha narsam gundon bo'lsa mayli-a! Qarang, o'zi semiz bo'lsayam, uyqusi ziyrak ekan! Mashina to'xtashi bilan darrov ko'zini ochdi.

– O, „Viktoriya!“ – dedi avtobus derazasidan qarab. – Besh yulduzli mehmonxona! Vo! Tashvish qilma, Ali! Men senga hamroh bo'laman!

Hamroh bo'larmish! Undan ko'ra jomadonimni top!

Uzun-qisqa bo'lib musofirxonaga kirdik. Yo tavba! Jinnimi bular?! He yo'q-be yo'q, har birimizning qo'li-

mizga bittadan kalit tutqazyapti. Boshpurt tekshirish – yo'q. Qog'oz to'ldirish – yo'q... O'g'irlik shunaqadan boshlanadi-da!

– Mana, xonamiz ham yonma-yon ekan! – Sashavoy yelkamga qoqdi. – Yuraver!

G'ijinibroq ortidan ergashdim. Yigirma oltinchi qavatga ko'tarildik. U o'zining, men o'zimning xonamni ochdim. Qarasam, xoh ishoning, xoh ishonmang, shundoq kiraverishda jonajon, qadrdon jomadonim turibdi-da!.. U yog'i nima bo'ldi, demoqchimisiz? Nima bo'lardi! Muzeylarga bordik, teatrlarga... To'g'ri, safardoshlarimiz o'ng keldi deguncha gurullab o'zini do'konga uradi. Nima zaril! Biz – intelligentimiz! Pedagogimiz! Unaqa ochko'z emasmiz... Shunaqaku... O'g'ilchanning buyurtmasi nima bo'ladi? Amriqocha jinsi shim? Bu yog'i safarimiz ham qarib qoldi. Sashavoyga yalindim. „Shundoq-shundoq! Sen dunyo ko'rgan odamsan. Meniyam do'kon-po'konga olib kirsang-chi!“ Sashavoyning jahli chiqib ketdi.

– Nu, Ali! Vot durak! Almashtirib bergan 30 so'mni qaytib olib ketmoqchimiding? U yoqda bilasanmi, nima bo'ladi? – Barmoqlarini panjara qilib ko'rsatdi. – Valyuta olib o'tding, deb tiqib qo'yishadi, ovsar. Yur, tezroq qutul o'sha sabil qolgur dollaringdan!..

Bir do'kon oldida to'xtadik.

– Bu oziq-ovqat magazini! Gastronom! – Sashavoy qo'limdan tortdi. – Jinsi shim boshqa joyda sotiladi.

– Hay, bir kiraylik, do'stim, – dedim yalinib. Eh-ha! Do'konmas, tomoshaxona-ku bu! Sut – o'n xil! Qaymoq – sakkiz xil! Go'sht – o'n ikki xil! (Boringki, bedana-yu kaklikkacha bor!) Pishloq – yigirma xil! Kolbasa – o'n sakkiz xil! Kokos yong'og'i, banan, gilos (kuzda gilos qayoqdan kelganiykin), nok, shaftoli, uzum... Yo'o'o'q! Bu yerda bir gap bor. Ataylab, bizga o'xshagan turistlar-

ga ko'z-ko'z qilish uchun ochib qo'ygan bu do'konni! Meni anoyi deb o'ylayapsanmi? Qani, sot mard bo'lsang! O'g'limga jinsi olmasam-olmabman!

– Sasha! – dedim hovliqib. – Qog'ozing bormi?

– Nimaydi? – Sashavoy kissasidan yondaftarchani chiqardi.

– Ochirid! Grajdanlar, ochirid! – Sashaning qo'lidan daftarchani yulqib olib, yoza boshladim. – Men birinchi-man. Sasha – ikkinchi. – Hayajonlanib ketganimdan o'zbekcha, ruscha, inglizcha so'zlarni aralash-quralash qilib, baqiraverdim: – Grajdanlar! Ochiridga turinglar! Menga pishloq kerak! Banan! Kokos yong'og'i! Kelaveringlar! Uchinchi kim, uchinchi? Faqat iltimos, tartib saqlansin!

Bir mahal qarasam, Sashavoyning ko'zi ola-kula bo'lib ketyapti, nuqul qornini liqillatib, hansiraydi. Tili kalimaga kelmaydi. Kalta yubka kiygan qiz yugurib keldi.

– Xello, ser! Kim sizni ranjitdi? Marhamat, ichkari kirring! E kap of kofe, pliz...

Sashavoy shundagina tilga kirdi.

– No, missis, no, – dedi yasama tabassum bilan. – Bu ser o'zi shunaqa... Hazilkashroq...

Sudragudek bo'lib, ko'chaga olib chiqdi.

– Esing joyidami? – dedi qizarib-bo'zarib. – Odamni sharmanda qilding-ku!

– Nega sharmanda qilarkanman? Oziq-ovqat programmasini yozmasdan turib, qayoqdan tepibdi shuncha narsani? Hammasi yolg'on!

– O'g'lingga shim olmoqchimisan? – Sashavoy chuqur xo'rsindi. – Ber, o'sha dollaringni! Yur bu yoqqa! Faqat, iltimos, endi ko'chada poylab turasan.

Na iloj?! Ko'ndim... Ishonsangiz, to'rt qavatli emas, besh qavatli emas, o'ttiz qavatli supermarket oldida to'xtadik. Sashavoy „Shu yerda qimirlamay tur“, dedi-yu,

ichkari kirib ketdi. Rostini aytsam, uzoq kutganim yo'q. Sashavoy chiroyli „salapan“ qopchiq ko'tarib chiqdi.

– Ma! Qirq sakkizinchi razmer. Sdachini ol: to'rt dollar. Ketdik endi. Gruppa boshlig'idan baloga qolib yurmaylik!

– Qayoqqa ketamiz? – dedim mazaxo'rak bo'lib. – Xotinimga ko'ylak olmaymizmi?

Sashavoy ko'zimga tikilib turdi-turdi-da, hasrat aralash uf tortdi (Nazarimda, qorni ham puchqayib qolgan-dek bo'ldi).

– Qaysi ahmoq sening to'rt dollaringga yaxshi ko'ylak beradi?

Baland keldim.

– Bo'lmasam, xotininimning oldiga ikki qo'limni burninga tiqib boraveraymi?

– Eee, boshga bitgan balo bo'lding-ku! Yur-chi, shu atrofda komission do'kon bor edi. Yurib-yurib bir do'konga kirdik. Do'mboqqina sotuvchi qiz yugurib kelib salom berdi.

– Gud ivning, ser! Viski, kofe?

Viskiga balo bormi? Matohingni ko'rsatmaysanmi?

Ajab, hayhotdek do'konda xaridor yo'q. Yapon televizi- zori, Janubiy Koreya magnitofonlari, yapon kameralari. Xayriyat, latta-puttalar ham bor ekan. Mana, o'sha ko'ylak! Xuddi xotinim orzu qilgani! Bejirim, guldor! Biz tomonlarda kamida ikki yuz so'm turadi! Tepasiga o'n dollar deb yozib qo'yibdi. Inglizchani qoyil qilishimni bildirib qo'yish uchun so'radim:

– Xau mach daz it kost, necha so'm turadi?

– Ten dollar.

Ten dollar emish! O'n dollarim bo'lsa, senga yalib o'tirarmidim. Magnitafon olib qo'ya qolmasdim, ahmoq? Qarasam, xonimcha ko'ylakni qopchiqqa solib, qo'limga tutqazyapti.

– No! No! – dedim vahimaga tushib. – Ay xev no ten dollar. Menda ten dollar yo'q!

Shovqin-suronni eshitib, ichkaridan sumakdek naynov yigit chiqdi. Savdo xodimini (iye, kechirasiz, missis – biznesmenni) nega xafa qilyapsan, deb quloq-chakkamga tushirib qoladimi, desam, yo'q, azza-bazza salom berib, qo'lini cho'zyapti!

– Senkyu ser! – dedim jonholatda. – Menga ko'ylak no!

Oraga Sashavoy tushdi. Ko'ylak o'n dollarga qimmatlik qilishini aytdi.

– Okey! Seven dollar! – kapitalist iljaydi.

– No! No!

– Siyks dollar!

– No, kerakmas, menda olti dollar yo'q, ay xev onli fo dollar, faqat to'rt dollar! – dedim to'rtta barmog'imni dikkaytirib.

– Okey! – kapitalist tag'in qo'limni qisdi. – Mayli, hozir fo dollar, qolganini ertaga tashlab ketasiz.

Qo'rqib ketdim.

– Nooo! – dedim tajang bo'lib. – Biz ertaga uchib ketamiz. Ay vont in xoum. Uyga! Tyu-tyu-tyu!! Sovet-union! Moskau!

– Ooo! Sovetyunion! Suvenir, ser, souvenir!

Qarasam, ko'ylakni qo'ltig'imga qistiriyapti. Sadaqa qilyapti, shekilli?!

– No! – dedim yer tepinib. – No! Xohlasang fo dollar. Xohlamasang, katta ko'cha! Bunaqa ko'ylaklar bizda tventi sent – yigirma tiyin turadi, tushundingmi?

– Okey, ser! Fo dollar... – kapitalist do'stona iljaydi. – Kofe, viski?..

Firibgar! O'zing to'rt dollarga jon deb turgan ekan-san-ku, tag'in oliftagarchilik qilasan!..

Ertasiga saharlab ona yurt tomon uchdik. Samolyotdan tushishim bilan jonajon Moskvaning qor aralash musaffo havosini to'yib-to'yib simirdim. Oh-oh-oh! Qanday mazali! Qanday muattar! Xayol surib tursam, ko'k shapka kiygan aeroport xodimasi yelkamga turtdi.

– Ey, kishlak! Senga alohida taklif kerakmi? Chiq avtobusga!

Bor ekansiz-ku, opajon! Bir haftadan beri o'ng yelkam qichishib yurgan edi, o'zi! Mehmonxonaning eshigiga „Joy yo'q“ deb yozib qo'yilgan bo'lsa-da, bizga joy topildi (Har qalay musofir yurtdan mozor bosib kelyapimiz). Anketa to'ldirdik. Kimsan? Nimasan? Qayerda yashaysan? Qayerdan kelding? Nima uchun borgan eding? Bu yerda qancha bo'lasan? Qachon ketasan? Nimaga ketasan?

Jonajon savollarni shunchalik sog'inib qolgan ekanmanki, anketani uzoq, zavq bilan, chiroyli husnixat bilan to'ldirdim. Munday qaragam... Jomadonimni... Yo alhazar! Shundoqqina oyog'im ostida turgan edi-ya! Mayli, sadqayi sar! Qazi yeb bo'lingan! Bo'g'irsoqni Sashavoy bilan baham ko'rganmiz. Soqol mashina uydayam bor! Bir kun soqol olmasak... Birov kuyov qilarmidi bizni! Faqat jinsi shim bilan xotinimning ko'ylagi... Mayli, buniyam yarasi oson. Ertaga GUMga kiramiz... Xarid qilamiz...

Magazin degani bundoq bo'пти-da! Uch yuztacha odamdan keyin navbatga turdim. (Bor ekansan-ku, akaginang aylangur ochirid!)

– Oxiri sizmi? – deyishim bilan labi bo'yalgan xotin bobillab berdi:

– Ha, nimaydi? Qop ko'tarib kelgandirsan? Jonga tegdi bular! – Yuzi tirishib ketgan chol oyoq-qo'li asabiy qaltirab chiyilladi. – Meshochniklar! Nima ko'rsa tashmalab ketadi. Biz, moskvaliklarga nima qoladi?

To'g'ri aytyapti! Qiyin shularga! Tulalik o'zi tayyorlagan kolbasani Moskvadan olib ketsa, yaroslavlilik o'zi ishlagan pishloqni Moskvadan xarid qilsa, do'ppi kiygan o'zbek o'zi ekkan paxtadan tikilgan shimni Moskvadan sotib olsa? Olis chet eldan olib kelinganini jonajon poytaxtda birov „shmon“ qilib ketgani bilan kimning ishi bor? O'zingga ehtiyot bo'! Jomadoningni butingga qistirib, ustiga minib ol!

Uch yuz kishi birdan gapirsa, g'alati bo'larkan. „Meshochnik“ bo'ldim, „aziat“ bo'ldim, „pripischik“ bo'ldim, „basmach“ bo'ldim... Chidadim. Nachora, ayb o'zimda! Jomadonimga hushyor bo'lsam-ku...

Ikki soatchada omon-eson ichkari kirib oldim. Mana o'sha shim! Jinsi! Rangi ham o'sha, bichimi ham. To'g'ri, choklari jinday qiyshiqroq, bahosi jinday balandroq... Nima qipti? Etiketkasini olib tashlaymiz. Keyin, uchinchi qavatga chiqib, yana biron soat ochirid tursam, xotinning ko'ylagi ham...

Kassaga yugurdim. Shapaloqdek oltin baldoq taqqan qizaloq uzatgan pulimni nari surdi.

– Pasport!

– Nima?

– Pasport! Moskovskaya propiska!

– Axir men Moskvada...

– O'ting, grajdanin! Sleduyushiy!..

Domodedovo degan aeroportda samolyotimiz jindek kechikdi. Avval bir soatga, keyin uch soatga, undan keyin yetti soatga... Rostini aytсам, diktor qizga achinib ketdim. „Falon reys bilan Toshkentga uchadigan samolyot...“ deb qayta-qayta gapiraverib og'zi quruqshab ketdi, sho'rlikning!

Palakatni qarang! Samolyotga chiqqan zahoti tugmachani bosishga balo bormidi! Haliyam chet elda yuribman, dedim shekilli. Iljaydim.

– Missis! Iloji bo'lsa choy... Sovqotib ketdim... Pliz...
 – Nima? – Styuardessaning qoshi chimirildi.
 – Kim „pliz?“
 – Missis, – dedim yalinib. – Iloji bo'lsa bitta choy. Pliz... Marhamat...

Styuardessa o'sib ketgan soqolimga, boshimdagi do'p-pimga tikilib turdi-da, ajib bir tabassum hadya etdi.

– Balkim kofe ham so'rarsiz! Tasmani taqing, grajdanim!

Kapitalizmning kasali tez yuqarkan-da! Styuardessaning jahli chiqqanini-ku ko'rib turibman. Chekishni kim qo'yuvdi menga! O'sha zahoti tepamda paydo bo'ldi.

– Grajdanim! – dedi lablari gezarib. – Hozir samolyotdan uloqtirib yuboraman!

Xayriyat! Uloqtirib yubormadi. Bir soatdan keyin tayyora radiosidan badjahl styuardessaning muloyim ovozi yangradi:

– Hurmatli passajirlar! Tayyor bo'lib turishingizni so'raymiz. Hozir sizlarga proxladitelniy napitok beriladi!

Styuardessa qancha badjahl bo'lsa, shuncha mehribon ekan. Biz ham bir stakan „proxloditelniy“ suvdan, jindak qariroq, jindak chandirroq bo'lsayam och qorin bilan yig'lab ko'rishadigan tovuq oyog'idan benasib qolmadik. Toshkentda esa kaminani ayri-ayri izzat-ikrom bilan kutib olishdi. Bir emas, ikkita militsioner!

Tushunadigan bolalar ekan. Atigi ellik so'm jarima so'lib, qo'yib yuborishdi...

Mana endi tuppata-tuzuk musulmon bo'lib o'tiribmiz. Yaxshiyam musofir yurtiga borganim... Maktab-chi, deysizmi?

Rayonodan xat kelibdi. Direktorimiz yotig'i bilan tushuntirdi. „Samolyotda bezorilik qilibsiz. Chekibsiz! Pedagog ham shunaqa bo'ladimi? Soqol olmasangiz, xiz-

mat burchini bajarayotgan aeroflot xodimini „pliz“ deb haqorat qilsangiz... Bilamiz, siz yaxshi o'qituvchisiz. Lekin... Bunaqa odam maktabda ishlasa... Yoshlar tarbiyasiga... Meniyam o'ylang! Tobutkashmiz... Ko'zdek qo'shni-miz. Mendayam bola-chaqa bor“.

Rostini aytsam, direktor sho'rlikka achinganimdan yig'lab yubordim. Hozir ota kasbini qilyapman – sandiqchiman. Topish-tutishim yomon emas. Oyiga uchta sandiq yasasam, avvalgi maoshimdan to'rt hissa ko'p pul bo'lar-kan... O'sha styuardessani ko'rib qolsam, yana bir marta „pliiiz!“ deb qo'ymoqchiman! Shoyad ishlarim yanayam yurishib ketsa!

1987-y.

„QULOQQA AYTIADIGAN“ GAP

– Menga qarang... Quloqqa aytadigan gap chiqib qoldi. Yaqinroq keling... Gap shu yerda qolsin-ku... qiziq ish bo'ldi: kitobim chiqdi! O'n ming nusxa!.. E, baqir-mang-e! Tomog'ingizda megafon bormi nima balo! Ovozingiz muncha baland! Tabriklagan odam baqirishi shartmi? Men sizni eski qadrdonim deb sir aytsam... Gap shu yerda qolsin, dedim-ku! Nima? „Bizgayam bittasi tegadimi“, deysizmi? Naqd ming so'mdan kitob olib hammaga tarqataversam, uyimni topolmay qolaman-ku, birodar? Nima deysiz? „Nega besh yuz emas“, deysizmi? Bolalarning rasm daftari uch yuz turadi-ku! Kitob chiqarish o'yinchoq bo'ptimi sizga? Qog'oz qimmat, muqova qimmat, bo'yoq qimmat... Kitob do'koniyam ustama narxini qo'yishi kerakmi axir? O'n besh prasanmi, yigirma prasanmi, mayli-da! Bo'lmasa, sotuvchilar maoshni qayerdan olsin? „O'zingizning „ganararingiz“ qancha bo'ldi?“ deysizmi. Yetmish ming! Yetmish ming-a! Kichkina pulmi?

O'n ikkita bo'rdoqi tovuq beradi! Atigi bir yil minilgan velosiped beradi! Bir savat ananas beradi! Ananas yeganmisiz hech? Men yeganman! Lo'lito'p mahallalik aka Tirkash bor-ku! Anavi-chi, eshakaravada eshikma-eshik yurib, „butiiiiilka prinimayuuu!“ deb baqiradigan! O'sha aka Tirkash o'g'lini „Interkontinental“ restoranida uylantirayotganda ananasdan tortib mangogacha tiqib tashlagan, azamat!

O'n mingta kitob ming so'mdan qancha bo'ladi? To'ppa-to'g'ri: o'n million so'm! Matematikani zo'r bilar-kansiz! Shu arzimagan o'n million so'mdan naqd yetmish mingini qalam haqi deb berishdi-yu, men suyunmay, kim suyunsin! Tag'in o'ttiz prasan nalugidan tashqari! Uniyam qo'shsa, yuz ming bo'lardi! Yetmish mingni eshitib shilq etib hushimdan ketib qolsam deng! Ortiqcha suyunishning xosiyati bo'lmaydi, deganlari to'g'ri ekan. Yaxshiyamki, og'zimda nos borligi. Shu jonivor ichimga ketib qolib, o'xchib o'zimga keldim. „Shuncha pulni qayoqqa sig'dirasiz?“ deysizmi. Shundoq oldim-u, kitobimni ko'chirgan kompyuterchining oldiga yugurdim! Qo'lyozmani ko'chirgani qachon edi! Kitobim chiqqunicha sabr qilganiga rahmat! Nima deysiz? Qanaqa mashinistka? Mashinistka qoptimi shu zamonda! Qo'shnimning kelini bor. Shu kelinning o'gay singlisi bor ekan. O'gay singlisining ovsini bor ekan. O'sha ovsinining xolavachchasi allaqaysi idorada kotiba bo'lib ishlarkan. Kompyuterni xamir qilib qorib, chuchvara qilib tugib tashlarkan.

Shunday qilib, yetmish mingni belga tugib, yugurib katta ko'chaga chiqdim. Avvallari bitta taksi to'xtasa, o'nta yo'lovchi chopib borardi. Hozir bitta odam qo'l ko'tarsa, o'nta kirakash mashina „g'iyq“ etib oyog'ingiz ostida to'xtaydi. Shundoq bo'ldi. Bitta eskiroq „Jiguli“ga o'tirgan edim, „Mening kliyentimni obqo'yding“, deb beshtasi

yoqa bo'g'ishgudek bo'lib ketdi. Sho'pir chaqqon ekan. Eshikni yopmasimdan mingga qo'yib haydab qoldi. Razm solib qarasam, bir vaqtlar birga o'qigan kursdoshim! Institutda ishlaydi. Hayron bo'lib turganimni ko'rib, tushuntirdi. „Darsdan bo'sh paytda ko'chaga chiqib turaman, buyam bir „ermak-da“, dedi. Har qalay kursdosh emasmi, insof qilib ikki ming o'rniga bir yarim ming oldi.

Kompyuterchi ayol pulni olib jinday chimirildi. „Domlajon, dedi, birovning mehnatini kamsitish yaxshimas, tushungan odam bo'lsangiz“, dedi. „Xafa bo'lmaysiz-ku, sizning pocherkingiz „anaqaroq“ ekan, yozguncha qon bo'pketdim, shuncha tekstni terish kamida yuz ming turadi, yana besh-olti ming qo'shing“, dedi. Sho'rlikning dardi yig'ilib qolib, kimga aytishini bilmay turgan ekanmi, menga to'kib soldi. „Uchta bolam maktabga boradi, qurib ketgur sakkizinchi mart kelyapti. Har bittasining ikkitadan xotin o'qituvchisi bor. Biri ustozi, biri sinf rahbari! Har bittasiga besh mingdan „padarka“ puli yig'yapti. Ustiga ustak kvartplata bor. Axlat pulidan uch ming, gazdan o'n bir ming, „atapleniya“ degan dardisardan o'n to'rt ming qarzim bor. Uy o'lgurni tuzik-quruq isitsayam mayli edi! Meniyam o'ylang-da, domlajon!“ dedi. Rostini aytsam, qo'shnimni kelinining o'gay singlisining ovsinining xolavachchasiga rahmim kelganidan yig'lab yuboray dedim. „Bunisini obturing, qolganini ertaga ertalab yetkazaman“, dedim. „Xafa bo'lmang, jon singlim, mening ham atapleniyadan qarzim bor: o'n olti ming!“ dedim.

Va'da qilishga qildim-u, qolgan pulni qayerdan olaman, deb xotin bilan maslahatlashib tursam, katta nabiram kepqoldi. „Nima gap, dadavoy?“ dedi. „Shundoq bo'pqoldi, o'g'lim“, desam, „shuni menga avvalroq aytasangiz bo'lmaydimi, dadavoy!“ deb qo'limga o'n ming so'm tutqazdi. Tag'in „pul kerak bo'lsa, menga aytavering, da-

davoy!“ deb qo‘shib ham qo‘ydi, baraka topgur! „Nevarangiz qayerda ishlaydi?“ deysizmi. Biznesmen! To‘qqizinchi sinfda o‘qiydi. Darsdan bo‘sh paytida Qatortoldagi optovoydan „Fanta“, „Sprayt“, „Nestle“ olib, Chilonzor bozoriga obkeb sotadi. Rosa duo qildim biznesmen nabiramni!

Yaqinroq keling. Quloqqa aytadigan tag‘in bir gap bor. Ammo ikkalamizning o‘rtamizdagi gap. Sizni eski qadrdom deb aytyapman. Birovga g‘iring demaysiz! Yangi qo‘shnimni taniysiz-a? Yo‘qmi? Bo‘pti, nasib et-sa tanishtirib qo‘yaman. Manavinday zo‘r odam! Bultur katta hayitda mahallada halim qilishganda o‘ttiz kilo yog‘ olib bergan, azamat! Nalogovoy inspeksiyada ishlaydi. Bir uchaska soldi, bir uchaska soldi! Ikki qavatli! Faqat uyi hovlining o‘rtasida! „Qo‘shnijon, nega bunday qildingiz?“ desam, „yevrostil degani shunaqa bo‘ladi!“ dedi. Biram madaniyatli, biram o‘qimishli! Ko‘chib kelgan kezlari „uyqu doringiz bormi, qo‘shni?“ deb uchto‘rt so‘radi. Yo‘q, desam ishonmadi. „Kitob yozadigan odamda kitob bo‘lmaydimi?“ dedi. Keyin bilsam, kitobni „uyqu dori“ derkan! „Uyqum qochganda bir varaq kitob o‘qishim bilan „sem militda“ uxlab qolaman“, deydi. Bir kuni gapdan gap chiqib so‘rab qoldi. „Chiqayotgan kitoblaringiz ustidan nalog to‘layapsizmi?“ dedi. „Yo‘q“, degan edim, astoydil hayron bo‘ldi. „Kak eto tak, yo‘q? – dedi achchiqlanib. – Kitob yozganmisiz, yozgansiz! Qo‘shimcha daromad qilganmisiz? Qilgansiz! Nalog to‘lamagan bo‘lsangiz, znachit davlatni aldagansiz! Bilasizmi, buning oqibati nima bo‘lishini?“ dedi. Qo‘rqib ketdim! „Qo‘shnijon, dedim, kitob yozsam ishdan bo‘sh paytimda yozganman, yoqqan chirog‘imning haqini o‘z vaqtida to‘layman, qog‘oz-qalamni o‘z pulimga sotib olaman, qolaversa, qalam haqi berayotganda nalugini olib qolishadi,

qo‘shnijon“. Shunaqa desam, qo‘shnim battar achchiqlandi. „Nu i chtoj? – dedi. – U nalog o‘z yo‘liga! Yil oxirida hamma daromadlarni qo‘shib yana soliq to‘lash kerak. Nalogni siz to‘lamasangiz, men to‘lamasam pensiyadagilarga nafaqani qayerdan olish kerak?“ dedi.

To‘g‘ri aytadi, qo‘shnim. Kechasi bilan o‘zimni ko‘yib chiqdim. Daromad qilgandan keyin solig‘ini to‘lash kerak-da! Kuniga millionlab daromad qilayotganlar bilan o‘zimni tenglashtirishim qiyin-ku, shundoq bo‘lsayam... Mana, hisoblab ko‘raylik. Arzimagan ikki yil ichida kitob yozib, naqd yetmish ming olsam-u, qo‘shimcha nalog to‘lamasam! Yetmishni ikkiga taqsimlasa qancha bo‘ladi? O‘ttiz besh bo‘ladi, to‘g‘rimi? Xo‘o‘sh deb turing! Bundan chiqdi yiliga o‘ttiz besh ming daromad qilarkanman. Qo‘shnim aytgan „qo‘shimcha daromad!“ Bir yil degani o‘n ikki oy bo‘ladi. To‘g‘rimi? O‘ttiz beshni o‘n ikkiga taqsimlasa qancha bo‘ladi? Pachtu uch ming! Demak, oyiga pachtu uch ming. Bir oy degani o‘ttiz kun bo‘ladimi? Pachtu uch mingni o‘ttizga bo‘lsak, qancha bo‘ladi? Pachtu yuz so‘m! Demak, mening bir kunlik „yozuvchiligim“ pachtu yuz so‘m turarkan! O‘n millionga sotiladigan kitobim uchun! Qo‘shnimdan „oyiga uch ming daromad qiladigan odamdan nalog olinishi mumkinmi?“ deb so‘ragim keldi-yu, o‘ylab qoldim. Xudo ko‘rsatmasin, yangi kitobim chiqqanini eshitib qolib jazoga tortib yurmasin tag‘in!

Baribir, qo‘shnim nima desa, mening foydamni o‘ylab gapiradi. Yangi ko‘chib kelgan kezlari xo‘o‘p jo‘yali maslahat bergan edi. „Ko‘rinishingizdan tuppa-tuzuk, paryadichniy odamsiz, qo‘shnijon, – degandi. – Bunaqa qog‘oz qoralab yurgandan ko‘ra abshestvenniy foydali ish qilsangiz bo‘lmaydimi, xohlasangiz, biron bankka qorovul qilib joylab qo‘yaman, bankning qorovuli ham kvartalniy mukofot oladi“, degandi. Bilaman, qorovullik

apshestvenniy foydali hunar. Lekin men qorovullikning maktabini bitirgan bo'lmasam, qorovullikning institutida o'qigan bo'lmasam, kitob yozishdan bo'lak narsaga kalam ishlamasa, nima qilay?!

...Yana bir gap aytaymi? Yaqinroq keling. Gap shu yerda qolsin-ku, men... jinni bo'pqoldim! Nega deysizmi? Yana kitob yozyapman! Bir tiyin pulsiz qolmaguncha yozaveraman! Xudoga shukr, biznesmen nabiram bor.

TABASSUMGA MOYIL GAPLAR

„JAZO“

Kambag'alni urma-so'kma, yoqasini yirt!
Xotinni urma-so'kma, serialini o'chirib qo'y!

HAMJIHATLIK

Er uyiga kelmadi. Xotin kechasi bilan mijja qoqmay chiqdi. Tong sahar erining do'stiga qo'ng'iroq qildi.

– Vahobjon akam kelmadilar. Xabaringiz yo'qmi, qayoqda yuribdilar?

– Tashvish qilmang, kelin, – dedi erining do'sti. – Vahobjon biznikida yotib qoldi. Kechasi majlis cho'zilib ketdi...

Xotin erining ikkinchi do'stiga qo'ng'iroq qildi.

– Shungayam bo'g'ilasizmi? – dedi ikkinchi do'st. – Kecha Chirchiqqa boruvdik. Xizmatchilik-da! Vahobjon biznikida edi...

Xotin erining uchinchi do'stiga ham qo'ng'iroq qildi.

– Xavotir olmang, yangajon! – dedi uchinchi do'st. – Kecha chet eldan mehmonlar keppolsa bo'ladimi! Shularni joylashtirguncha tongotar bo'lib ketdi. Vahobjon aka biznikida yotib qoldilar...

Xotin, fig'oni falakka chiqib, dugonasiga qo'ng'iroq qildi:

– Erim uyga kelmadi. Uchta o'rtog'iga qo'ng'iroq qilsam, uchchalasiyam ering menikida yotib qoldi, deydi!

Dugonasining jahli chiqib ketdi:

– E, Xudo olsin, yolg'onchilarni! Uchchalasiyam bekor aytibdi! Ering menikida edi!

TOSHKENT AEROPORTIDAGI SUXANDON E'LONI

– Diqqat! Diqqat! Urganch – Toshkent yo'nalishi bo'yicha yigirma to'rtinchi reys bilan uchib kelgan yo'lovchi Teshaboy Boltaboyevich Dehqonboyev! Sizni o'g'lingiz Albert, qizingiz Ofeliya, kuyovingiz Fridrix, kelingiz Luiza, nevaralaringiz – Richard, Ernest, Izabella, Karlson, Silviya, Ziko, Indira, Kastilio, Chandra, Marilda, Archibald va... chevarangiz – Moshxo'rda kutib turishibdi!..

IQROR

Odam qariganidan keyin kamuyqu bo'pqolarkan. Bu – bir.

Odam qariganidan keyin ezma bo'pqolarkan. Bu – ikki.

Odam qariganidan keyin sergumon bo'pqolarkan. Bu – uch...

Chol alla-pallagacha shiftga qaraab yotdi. So'ng teskari qarab uxlayotgan kampirini turtib uyg'otdi.

– Kampir, – dedi, – bu yog'i shartimiz ketib, partimiz qoldi. Bir-birimizdan yashiradigan sir ham qolmadi o'zi. To'g'risini ayt: biron marta chakki qadam bosganmisan?

– Aljimay o'ling! – dedi kampir ming'illab. – Shundan boshqa gap qurib qolganmi?

– Omadi gapni aytdim-da! – dedi chol. – Menda bunaqa noma'qulchilik bo'lgan. – Shunday deb, azza-bazza o'rnidan turib, chiroqni yoqdi. Azza-bazza borib, uy burchagidagi tuyasandiqni ochdi. Uzoq timirskilanib, sandiq burchagida yotgan, unniqib ketgan tamaki xaltani topdi. – Mana, – dedi xaltachani kampirga uzatib.

Kampir xaltachani to'shak ustiga to'kkan edi, yettita tosh chiqdi.

– Voy, sharmandaaa! – dedi qoqshol qo'llari bilan yuzini yumdalab. – Voy bevafo! Shuncha xiyonat qilganmisiz, menginaga, a?!

– Endi... Yoshlikda bo'lgan-da, kampir, – dedi chol yerga qarab.

Kampir javrab-javrab hovliga tushib ketdi. Etak tomondagi omborxonada chiroq yondi. Bir mahal kampir inqillab-sinqillab, yarim qop moshni sudrab kirdi. Choling ko'zi ola-kula bo'pketdi.

– Voy, yaramas! Nechta bu?!

– Kim sanabdi deysiz? – dedi kampir ming'illab. – O'zi bir qopgina edi. Yarim qopini o'zingizga yegizib yuborganman. Moshkichirini yaxshi ko'rasiz-ku! Endi... Yoshlikda bo'lgan-da, chol...

„TANISHUV“

„Jiring-jiring!“

– Labbay, eshitaman.

– Allo, kim bu?

– Assalomu alaykum! Kechirasiz, kim kerak sizga?

– Kim bu o'zi?

– Uzr, kimni chaqiray?

– Kim bu, deb so'rayapman?

– Kim kerak axir?

– Sendan so'rayapman: kimsan?

– E, bor-e, o'zing kimsan?

– Eshshshhak!

– Tanishganimdan xursandman, ammo bu yerda sizning qavmlaringiz yo'q. Xix!

„Tut-tut-tut...“

AYOL PSIXOLOGIYASI

Eridan mamnun bo'lib turganida:

– Avaz! Avazchik! Tura qolsinlar endi! Voy o'zining asal bolamdan! Voy o'zinning polvon bolamdan! „Adajonim qani?“ deysizmi? Adajoningiz ishga ketdilar. Avazjon ham „ishga“ boradilar. Adajonisi-chi, Avazjonga-chi, kaaattakon shokolad olib keladilar. Avazjon-chi, adajonisiga o'xshagan pahlavon yigit bo'ladilar... Voy, ishtoncha yana ho'l bo'pqopti-ku! Mayli, hozir almashtiramiz-da. Voy o'zinning toychog'im!

Eridan xafa bo'lib turganida:

– Avaz! Hoy Avaz! Tur o'rningdan yalpayib yotmay! Sening bog'changga men borishim kerakmi? „Ada“lama! Adang ishga ketdi-da, go'rga borarmidi?! Iye, ishtoning yana ho'lmi? Siyaman, desang o'lasanmi, ho'kizdek bola! Arillama! Otangdan nima rohat ko'rdim-u, sen nima karamat ko'rsatarding!

ERKAK PSIXOLOGIYASI

Goho „murodi hosil bo'lgan“ erkakka borib turgan paripaykar ham xunuk ko'rinishi mumkin. Biroq, ayol ranjimasa ham bo'ladi. Ertasiga u tag'in paripaykarga aylanadi!

CHOL

Qashqadaryoga borganimizda falon qishloqda tabarruk yoshga kirgan bova bor, bir ziyorat qilsak, deb qolishdi.

Bordik. Unniqib ketgan darvozadan kirdik. Sahni keng hovli. Atrofi pastak devor bilan o'ralgan: yolg'ondan sak-rasangiz, rostdan oshib tushasiz. Hovlida tovuqlar izg'ib yuribdi. Eski chorpoya soyasida quloq-dumi kesilgan haybatli it to'rttala oyog'ini cho'zib mudrab yotibdi. Kim keldi, deb qayrilib ham qaramadi.

Ko'rpabop matodan etagi uzun, keng ko'ylak kiygan kampir ochiq chehra bilan kutib oldi.

Pastak, salqin uyga kirdik. So'zana osilgan devor tagida o'tirgan chol bilan qo'shqo'llab ko'rishdik. Egnida yo'l-yo'l yaktak, boshida ixcham misqolli salla. Soch-soqoli, hatto kipriklarigacha oppoq.

Negadir qariyaning qulog'i og'ir bo'lsa kerak, degan xayolda ovozimni balandlatib ahvol so'radim:

– Bardammisiz, otaxon?

– Xudoyga shukur, tetikman, – dedi chol bamaylixotir. – Nasibamizni jeb juribbiz, bolam. Lelinniyam ko'rdik. Kal lelinniyam ko'rdik. Ustixonipchi bo'ldik.

– Siz Leninni ko'rganmisiz? – deb so'radi mezbonlar orasidagi yosh muxbir hovliqib.

– O'zini ko'rmagan chiqarmanov, – dedi chol. – Ammo Lelin degan kalxuzda ishladik. Kal lelin degan kalxuzda ishladik. So'g'in yana birovi bor edi. Temirniyozip.

– Timiryazev, – dedi muxbir anqlik kiritib.

– Bo'lsa-bordir, – dedi chol. – O'sha Temirniyozipda ham ishladik.

Muxbir bola mahmadonagina ekan. Cholni gapga soldi.

– Bova, siz mo'tabar odamsiz. Ko'p joylarda bo'lgandirsiz?

– Menma? – Chol qaddini rostladi. – Bo'g'anda qandoq! Chiyali bozordi ko'rdim. Chiroqchini ko'rdim. O'lim matakasilida Kosonga dovur obborib keldi. E, bolam, bu dunyoda men ko'rmagan jurt qolmadi!

Muxbir bola „Meditcina ensiklopediyasi“ni xo'p hijjalagan shekilli, cholni tag'in so'roqqa tutdi:

– Uzoq umr ko'rishingizni siri nimada, deb o'ylaysiz? Zelinni ko'p iste'mol qilgandirsiz? Sut-qatiq ichgandirsiz?

– Zilin-piliningni bilmadim-ku, qatiqni ko'p ichgan chiqarman. Chakkini ko'p jegan chiqarman...

– Go'shtdan parhez qilganmisiz?

– Ettama! – Chol astoydil hayron bo'ldi. – Et jemagan jigjit-jigitba? Do'svoyi ko'ydi quyrug'ini jeganman!

– Kechirasiz-ku, ichkilik masalasi...

– Bo'g'an! – dedi chol quvlik bilan bosh irg'ab. – Ammo bu ukag'ardan naf ko'rgan odam jo'q. Ovizmga olmay qo'yganima ush jil bo'ldi!

Muxbir bir zum dovdirab qoldi.

– Qancha deysiz?

– Ush jil!

Muxbir boshqa gap topolmadi chog'i, „oilaviy ahvol“dan keldi.

– Momo bilan totuvmisizlar, bova?

– Totuv, bolam, totuv, – dedi chol ensasi qotibroq.

– Hech san-manga bormaganmisizlar?

– Bo'g'an. Unisiyam bo'g'an... Nega kech kelding, degan, qay go'rda qolding, degan... Qizg'ongan-da! Man borsam beganaga borippanba? Shu o'zimizdi Jumagul sanga borganman-da!

– Uzr, otaxon, – dedim gapga aralashib. – Necha yoshga chiqdingiz?

– Menma? Enam aytib ediki, sen ot jili tut pishig'ida tuvilgansan, o'sha jili kofirlar Buxoroi sharifni ololmay

qilichi singan, deb edi... So'g'ni o'sha jili tut pishig'ida qattiq jomg'ir jovib, tutlardi to'kib juborg'an ekan... – O'ylab turib qo'shib qo'ydi.

– Boshpurtda to'qson jetti. Enamdi aytishiga qaraganda juz to'rt.

– Ko'z tegmasin, bardamsiz, – dedim dalda berib. – Nasib etsa yana yuz yil umr ko'rasiz.

– Bilmadimov, bolam, – chol mahsili oyog'ini silab qo'ydi. – Ayaq jaman ovriydi. Shu yoshdan munay bo'l-sak, hayronman, qartayganda ne qilabiz...

U derazaga qarab, ovoz berdi.

– Hoy, Norbibi, chay keltirmaysanba? – Keyin hasrat qildi. – Qulovi tom bitgan! Eshitmaydi. Chay desam, toharat suvi keltiradi!.. Shuytib boshqa ayol olsamba-a? – Gapi o'ziga nash'a qilib xaxolab kuldi.

– Ayoldi jomoni bo'lmaydi, bolam! Vaqtida jelkasini qashlab tursang bas!

Kampir non-choy olib kirdi. Dasturxon yozdi.

– Evaralar jo'g'ida haliyam jelkasini qashlab tura-man, – dedi chol. – Tuvrima, Norbibi?

– Tuvri, – dedi kampir hech baloni eshitmay.

– Norqulingizdi kelini qo'zilabdi... Qiz...

– Ana! – dedi chol. – Men buni jelkasini qashlayman, buni chevare kelini qiz tuvadi. Yaxshi qashlamagan chiqarmanov...

„SHTANDARTENFYURER“

(Ishonsa ham bo'laveradigan hangoma)

Urushdan hassa tayanib kelgan tog'am bo'lardi. Har gal uyiga borganimda „Urushni gapirib bering“, desam, „Qo'y, bolam, o'sha kunlarni esimga solma“, derdi. Bir

gal akalarim bilan borsak, tog'am shinel kiygan do'sti bilan gurunglashib o'tirgan ekan.

– Nuqul urushni gapiring, deb qistarding, mana, Abduholiq amaking Berlingacha borgan, ko'p narsani ko'rgan, o'zi gapirib beradi, – dedi tog'am.

Abduholiq amaki ko'kko'z, mo'ylovi sariq, hushchaq-chaq kishi ekan.

– Tog'ang nimani ko'ribdi, jiyan? – dedi „gazeta-pirosi“ni tutatib. – Oyog'idan yaralanib, Polshadan qaytib kelgan. Akang qarag'ay naq Reyxstaggacha borganman. Bir kuni qiziq bo'lgan. Qirq beshinchi yilning aprel oyi edi. „Berlinni bugun olamiz, ertaga olamiz“ deb turilgan kezlar. Bandarenko degan palkovnik lichna o'zi chaqirib prkaz berib qoldi:

– Mladshiy leytenant Abdusamatov! Senga asobiy zadaniya bor. Genshtabning buyrug'i! – dedi.

– Yes, tavarish palkovnik! – dedim ches berib.

Oder daryosi bo'yidagi shaharchaning yarmi bizning qo'lga o'tgan, yarmi pashistda qolgan edi.

– Prkaz shuki, – dedi palkovnik, – tong qorong'usida shaharga kirib, qaysi ko'chada nemisning qancha tanki, qancha pushkasi borligini bilib kelasan!

Rostini aytsam, yuragim betlamadi.

– Tavarish palkovnik, men razvedkachi emas, svyazistman! – desam, achchig'i chiqib ketdi.

– Atstavit, mladshiy leytenant Abdusamatov! – dedi baqirib. – Kamandirning buyrug'i muhokama qilinmaydi, bajariladi! – Keyin yotig'i bilan tushuntirdi. – Sen, Abdusamatov, tajribali jangchisan. Afti-angoring ham nemisga o'xshab ketadi. Qo'rqma, sen bilan hech kimning ishi bo'lmaydi, fashistning o'zi qochgani joy topolmay turibdi.

– Nemischani bilmayman-ku! – desam qo'l siltadi:

– Nichevo, sen soqov nemis bo'lasan!

Egninga „shtandartenfyurer“ kiyimini kiygazib qo'yishdi.

Shunday qilib desang „shtandartenfyurer“ Abdusamatov shaharchaga kirib bordilar. Polkovnik rost aytgan ekan. Hamma yoq vayrona, har kim o'z jonini asrash bilan ovora, it egasini tanimaydi, birov u yoqqa yuguradi, birov bu yoqqa... Yarim soatcha yurgandan keyin ancha dadil tortdim. Tank, pushka degan narsalar ko'rinmaydi. Ammo ko'chaning ikki chetidagi olmalar shunaqa chiroyli gullabdiki, odamning havasi keladi. Shunga mahliyo bo'lib ketayotsam, bafarmoni Xudo, yerdan chiqdimi, osmondan tushdimi, shundoq ro'paramdan nemis generali chiqib qolsa bo'ladimi!

Savlatidan ot hurkiydi, xotintaloqning! Tizzalarim qaltirab taqqa to'xtab qoldim. Nima qilishni bilsam, o'lay agar! Nemischa gapiray desam, tilini bilmasam. O'rischa gapirsam, qo'lga tushib qolaman. Bu yog'i nima bo'lganini o'zim bilmayman. Qo'limni ko'ksimga qo'yib, „Assalomu alaykum“, deb yuboribman! General to'xtab qoldi. Ichimda „hozir otib tashlaydi, ko'ramiz, kim oldinroq otishini, la'nati „pashist“, deb to'pponchamga qo'l yuborsam, kiroyi odob bilan „Vaalaykum assalom!“ deydi! Baqa bo'ppopman!

Qarasam, yonida adyutanti yo'q. Ovozini pasaytirib, „Siz ham o'zbekmisiz?“ dedi. „Xuddi shunday xerr general, razvedkaga kelganman!“ degan edim, „Shahar parkida dushmanning to'rtta „Ferdinanti“, oltita „gaubitsasi“ turibdi, ammo asosiy kuchlar daryoning narigi betida“, dedi-da yo'lida ketaverdi.

Keyin bilsam, „general“ ham o'zimga o'xshagan mladshiy leytenant, qo'shni qismda xizmat qiladigan razvedkachi ekan...

Urushda shunaqasi ham bo'pturadi, jiyan!

ENG SAYROQI QUSH

Bulbulning erkagi sayraydi. Odamning – ayoli.

„TADBIYKOY“

Yangi chiqqan kitobimga qalam haqi olgandim: Naqd yetmish ming so'm. „Nalug“dan tashqari. Yetmish ming-a! Hazilakam pulmi? Arzimagan uch yil ichida yozgan kitobimga shuncha pul olaman-u, men sevinmay kim sevin sin! Mana, men hisoblab beray, siz sanab turing. Uch yil degani o'rtacha ming kun bo'ladimi? Xo'sh, deb turing. Yetti mingni mingga bo'lsak yetti bo'ladimi! Bundan chiqdi mening bir kunlik „yozuvchiligim“ yetti so'mga to'g'ri kelarkan.

Shuni o'ylab, pul sanab o'tirsam, eshik jiringladi.

Chiqsam, yetti-sakkiz yoshlardagi bolakay turibdi. Qo'lida kattakon sumka.

– Suv keyakmi, amaki? – dedi „r“ni yaxshi aytolmay.

– Qanaqa suv?

– Miniyay suv.

Voy shumtaka-yey! Chanqaganimni qayoqdan bildi bu?

– Kerak, – deyishim bilan sumkasidan bir „baklashka“ „Nestle“ olib, chaqqonlik bilan burama po'kakni ochdi.

– Mang, amaki!

Suvni g'o'lqillatib idish og'zidan icha boshladim. Chanqog'im qongach, so'radim:

– Qancha?

– Besh yuz so'm!

– Chayqovchilik qilish yaxshimas, – dedim nasihat qilib. – Magazinda uch yuz ellik so'm turadi.

– Men chayqovchimasman, amaki, tadbiykoyman.

Besh yuz!

O'rgildim, sendaqa „tadbirkor“dan! Shu qilganingga bir adabingni bermasam!

Hali sanab o'tirgan ming so'mliklardan bittasini uzatdim.

– Qaytimini ber! – dedim to'ng'illab.

Bolakay ming so'mlikning u yog'ini aylantirib ko'rdi, bu yog'ini aylantirib ko'rdi. O'ng cho'ntagiga qo'l suqqan edi, bir dasta ming so'mliklar ilashib chiqdi. Chap cho'ntagidan besh yuz so'mlik, yuz so'mliklar oldi. Barmog'iga tuflab, chaqqonlik bilan beshta yuz so'mlikni sanab, qo'limga tutqazdi.

– Baklashkani bo'shatib beying, – dedi dona-dona qilib, magazinga topshiyaman. „Spyayt“ keyakmasmi? Ming so'm.

– Keyakmas! – dedim men ham beixtiyor „r“ni aytishga tilim kelishmay.

– Baklashkani beying!

Uyga kirib, ichilmay qolgan suvni kosaga bo'shatib chiqishga majbur bo'ldim. Endi eshikni yopayotgan edim, bolakay so'rab qoldi:

– Siz shoyiymisiz, amaki?

Voy xuvori-yey! Kitob ham o'qirkan-da, bu?!

– Men bolalarga yozmayman-da, – dedim yumshab. – Yozsam senga kitobimdan berardim.

– Kitobmas, – dedi bolakay ko'zini pirpiratib. – „Zeleniy“dan boymi?

Hayron bo'ldim.

– Qanaqa „zeleniy“?

– „Ko'ki“dan boymi? Dollay! – bolakay barmoqlarini ishqab tushuntirdi. – Dollay boymi?

– Dollar? Menda dollar nima qilsin? Umuman, senga dollarning nima keragi bor?

– To'yyuz mingim boy edi, – dedi u dona-dona qilib. – Shuni dollayga almashtiyomqchiman. Dollay bomi, amaki?

Eshikni qarsillatib yopdim. Zum o'tmay qo'shning qo'ng'irog'i jiringladi.

– Suv keyakmi, xola?

ALLA

O'n to'qqizinchi asr:

*Alla bolam, allayo-alla,
Yuragimning dog'isano, alla.
Oyog'imning bog'isano, alla.
Boray desam bog'im yo'q,
Botay desam, tog'im yo'q, alla...*

Yigirmanchi asr:

*Alla bolam, allayo-alla,
Yuragimning madori bo'l,
Yigitlarning sardori bo'l, alla...*

Yigirma birinchi asr:

*Alla bolam, allayo-alla,
Uxlay qolgin allayo-alla...*

Nega chaqchayadi bu, a? „Bay-bay“ qil! Ko'zingni yum deyman! Nega arillaysan, zumrasha! Birov seni ur-yaptimi? Hoy, tursangiz-chi o'ringizdan! O'lib qolganmisiz? Bola bitta menikimi? „Skoriy“ chaqiring! Psixiatr ko'rmasa bo'lmaydi. Otasiga o'xshagan nenarmalniy bu bola... Nega menga o'dag'aylaysiz? Dod! Zolim erning dastidan voydoood!

„ONASI O'PMAGAN“

Mahallada Nuri satang degani bor. Nuqul „Onasi o'pmagan qizim bor, onasi o'pmagan qizim bor“, deb maqtanadi. To'g'ri aytadi: uning qizini onasidan boshqa hamma o'pagan!

„HAYAJONLANMANG“

Mashoyixlar bilib aytgan ekan: do'stning eskisi, xotinning yangisi yaxshi bo'larkan. Yangi xotin degani-chi, yangi kalishga o'xsharkan, vey! Issiqqina. Yumshoqqina. Torgina... Avvalgi xotini sigirmijoz edi. Lapanglab yuradimi-yey, ovqatni pishillab yeydimi-yey... Bunisining yurgani bilinmaydi-ya! Mushukka o'xshaydi, baraka topkur! Biram odobli, biram mehribon! Ikki gapning birida „jonim“, deydi. Unsizgina pildirab keladi-da, tizzasiga o'tirib oladi. Tizzasiga o'tiriib, tomog'ini yalaydi. Shunday qilsa, erkak kishining asabi orom olarmish. Do'xtir-da, biladi... Avvalgi eri shundoq xotinning qadriga yetmagan ekan, nomard!

Mana, bugun ham divanda o'tireeb, „Salomatlik“ jurnalini o'qiyotgan ekan. Eri eshikdan kirib kelishi bilan muloyim tovushda so'radi:

- Yaxshi keldingizmi, jonim?
- Yaxshi, – dedi er, – bugun majlis bo'ldi.
- Hayajonlanmang, jonim, hayajonlanmang, – dedi xotin.

Er hayron bo'ldi.

– Hayajonlanayotganim yo'q. Ishxonada majlis bo'ldi. Majlisdan...

– Ana, yana hayajonlanyapsiz! Majlis bo'lsa bo'ptida! Shungayam hayajonlanish kerakmi?

– Hayajonlanayotganim yo'q axir! – dedi er battar hayratlanib.

– Qo'ying, jonim, arzimagan majlis deb hayajonlanmang. Bir marta gapimga kiring. Iltimos, hayajonlanmang!

– Hoy, baraka topgur, hayajonlanayotganim yo'q!

– Ana, qo'lingizni paxsa qilyapsiz. Birinchi stadiya. – Xotin uning ko'ziga diqqat bilan tikildi. – Nima keragi bor ortiqcha hayajonni!

– Hayajonlanayotganim yo'q, dedim-ku! – Er ingrab yubordi. – Hayajonlanayotganim yo'o'o'q!

– Ovozingiz titraaab chiqyapti. Demak, hayajonlanyapsiz. Odam hayajonlasa, yurak tez uradi. Yurak tez ura, tomirdagi qon bosimi kuchayadi. Hayajonlanmang, jonim, hayajonlanmang! O'tiring, tomog'ingizni yalab qo'yaman. Faqat hayajonlanmang!

– Hayajonlanayotganim yo'q, inson, hayajonlanayotganim yo'o'o'q!

– Ko'rdingizmi, ovozingiz borgan sayin baland chiqyapti, jonim. Odam qattiq hayajonlansa shunaqa bo'ladi. Avval ovozi titrab chiqadi. Keyin balandlashadi. Qon oqimi kuchaysa, adrenalini ko'payadi. Adrenalini ko'paysa, bosim ko'tariladi. Bosim ko'tarilsa, qontomirlari zo'riqadi. – Xotin azza-bazza yalindi. – Xo'p deng, jonim, hayajonlanmang!

Er tizzasini mushtladi.

– Hayajonlanayotganim yo'q, deymana, hayajonlanayotganim yo'q!

– Ana, baqiryapsiz! Ko'zingiz bejo... Ikkinchi stadiya! Qon tomirlari zo'riqsa, asab tolalari o'ladi. Asab tolasini o'lsa, odam insult bo'ladi: falaj! Ko'zi g'ilay bo'liib, og'zi qiyshayib qoladi. Oyoq-qo'li ishlamay qoladi! Men psixiatrman-ku, jonim, bilaman-ku! Xo'p deng, hayajonlanmang!

– Hayajonlanayotganim yo'q! – dedi er bo'kirib. – Hayajonlanayotganim yo'q, g'alcha, hayajonlanayotganim yo'o'o'q!

– Og'zingizdan ko'pik chiqa boshladi. Uchinchi stadiya! Falaj bo'lsangiz undan nari-ya, jinni bo'pqolsangiz... Xo'p deb qo'ya qoling jonim, hayajonlanmang!

– Nima? „Jinni?“ Kim jinni?! – Er avval stolni mushtladi. Keyin qo'shqo'llab sochini yula boshladi. – Hayajonlanayotganim yo'q! Dood! Voydood! Hayajonlanayotganim yo'o'o'q!

...Hushiga kelib qarasa, xotin narigi xonadan kimgadir telefon qilyapti.

– Allyooo, bu jinnixonami? Florochka, o'zingmisan, jonim? Hayajonlanmaaaay o'tiribsanmi? Erimga necha marta aytyapman: hayajonlanmang, hayajonlanmang, desam, bu yana hayajonlanyapti. Peshanam qursin, avvalgi erim ham hayajonlanib-hayajonlanib, uch oyda jinni bo'pqoluvdi. Bunisi bir oygayam bormaydi, shekilli?.. Nima? Yo'o'o'q, u yog'ini o'ylab qo'yganman. Gugurt, pichoq, bolta – hammasini bekitib tashlaganman. Nima deding? Voy, sening eringni uje opkelishdimi? Yana bitta koyka tayyorlab qo'y, jonim! Erta-indin menikiyam borib qoladiyov...

ENG „ANIQ“ JAVOB

Navro'z – diniy bayram, degan gap avj olgan kezlar edi. Samarqandga bordik. Mezbonlar bizni Urgutga – To'pxona degan joyga olib borishdi. Odamlar hashar qilib tog' ustida Navro'z uchun maxsus qurilgan oromgohni ko'rsatishdi...

Tushdan keyin Samarqand Davlat universitetida uchrashuv bo'ldi. Said Ahmad aka negadir menga mehribon-

lik qilib, „Avval sen gapirasan“, deb turib oldi. Bunaqa g'amxo'rlik tagida nima ma'no yotganini keyin tushundim. Yozma savollar orasida „Navro'z nega taqiqlandi?“ degan so'roq bir necha marta takrorlangan edi. Javob bermay qo'ya qoldim. Gapimni tugatay deb turganimda bir kishi o'rnidan turib so'rab qoldi.

– Bitta savol javobsiz qoldi. Navro'z bayramining dinga aloqasi yo'q. Nega shundoq bayram bekor qilindi?

Nima deyman? Chindan ham bu bayramning dinga aloqasi yo'q, shu ish noto'g'ri qilindi, desam, zug'umli rahbarlardan baloga qolaman. Bu bayramning keragi yo'q, desam, vijdonsizlik bo'ladi. Shumlik qildim.

– Gap bunday, – dedim. – Oramizda ko'pni ko'rgan ustozimiz, O'zbekiston xalq yozuvchisi Said Ahmad aka o'tiribdilar. Bu savolga shu kishi javob bermoqchilar.

Yoniga kelib o'tirishim bilan Said Ahmad aka shivirladi:

– Yaramas! Shu savolga seni ro'para qilish uchun avval sen gapirgin, degandim.

U kishi ham boshqa hamma savollarga javob berdi-yu, Navro'zga yo'lamadi. Shunda boyagi odam tag'in o'rnidan turdi.

– Domla, haligi savol tag'in javobsiz qoldi-ku?

Said Ahmad aka yasama jahl bilan jerkib berdi:

– Nima, men senlarga avliyomanmi? Anavi redaktor bilmagan narsani men qayoqdan bilay? Judayam bilging kelsa, bugungi kunni daftaringga yozib qo'y. Bu savolinga ikki yildan keyin javob olasan!..

Ikki yil kutishga to'g'ri kelmadi. Oqsoqolning gapiga farishtalar omin, degan ekan. Mustaqillik sharofati bilan Navro'z tiklandi.

NOTAVON KO'NGIL

„Xudo urgan“ bir tanqidchi bo'lardi. Shunaqangi „zo'r“ ediki, o'zbek adabiyotida hammaga yoqqan asar paydo bo'lishi bilan changini chiqarib do'pposlardi. Agar mahalliy matbuotda uning „fosh qiluvchi“ maqolalariga joy berishmasa, Moskva gazetalarida „urib chiqar“di. Yana bir odati – hazil, hajv, yumor deganining ko'chasidan o'tmagani uchunmi, yerga yotqizib qo'yib bir hafta qitiqlasangiz ham o'shshayib turaverar, kulgiga toqati yo'q edi. Said Ahmadning „Kelinlar qo'zg'oloni“, Erkin Vohidovning „Oltin devor“ va yana talay suyuqli asarlarini „fosh qilgan“ shu edi...

Xullas, kunlardan birida nahorgi oshga boradigan bo'ldik. Said Ahmad akaga men „sho'pirlik“ qildim. Buni qarang, mehmonlar shu tartibda o'tirib qoldiki, Said Ahmad aka bilan boyagi „zo'r“ tanqidchi bir lagandan osh yeydigan bo'ldi.

– Menga qaranglar! – dedi Said aka ovozi baralla qo'yib. – Hech zamonda it bilan mushuk bir tovoqdan ovqat yeganini ko'rganmisizlar? Ko'rmagan bo'lsalaring, endi ko'rasizlar!

Xuddi shuni kutib turgandek, osh tortildi. Ikkovlarining o'rtasiga lagan keltirib qo'yishdi. Tanqidchi alangalang bo'lib qoldi: qoshiq yo'q ekan.

– Qashiq borma? – dedi tanqidchi bo'ynini cho'zib.

– Qoshiqni nima qilasan? – dedi Said Ahmad aka. – Hamma qo'li bilan olyapti, sen ham oshalab yeyaver-da, yo qo'lingni yuvmaganmisan?

– Yo'q, – dedi tanqidchi. – Qashiq bilan yesa „gigiye-nichniy“ bo'ladi.

– Hoy, bolam, – dedi Said Ahmad aka choy tashib yurgan yigitchaga, – mana shu akangga bitta qoshiq topib kel. Cho'mich bo'lsayam mayli!

Qoshiq kelib, tanqidchi uch-to'rt luqma yegunicha Said Ahmad aka sabr qilib turdi. Keyin so'radi:

– Qalay?

– Zo'r! – dedi tanqidchi g'o'ldirab.

– Bilasanmi, – dedi Said Ahmad aka salmoqlab. – Sen osh yeyotgan qoshiq necha kishining og'ziga necha marta kirib-chiqqanini bilmayman-u, mening qo'lim o'zimdan boshqa hech kimning og'ziga kirmagan! Olaver, „sterilniy“ olaver!

„AQLING YETMAGAN NARSAGA ARALASHMA“

Jamiki ijodkor qavmiga tekkan „kasal“dan Said Ahmad aka ham benasib qolmagan: maqto'vni yaxshi ko'radi. Jinday tanqid qilsangiz baloga qolasiz! Ustoz, biron narsasi gazetada chiqib qolsa, darrov shogirdlariga qo'ng'iroq qiladi:

– Xabaring bomi, bugun falon gazetda klassik hikoya chiqdi! Darrov o'qi!

Navbatdagi hikoyasi chiqqan kuni ham shunday qildi.

– O'qi, bolam, o'qi! O'ziyam jaaa „obboranman“. Bunaqa asarni mendan boshqasi yozolmaydi.

O'qidim. Hikoya chindan ham juda ta'sirchan edi, Stalin lagerlarida azob chekkanlar qismati butun dahshati bilan tasvirlangan... Hikoyani o'qib bo'lmasimdan oq ustoz tag'in qo'ng'iroq qildi.

– Qalay, „obborippanmi?“

– „Obborishga obboripsiz-ku“, bir joyida jinday „qovun tushibdi“, – dedim rostini aytib.

Said Ahmad akaning ovozi darrov o'zgardi.

– San o'zi, mani ko'rolmiysan. Har narsadan bir ishkal qidirasan.

– Bo'g'ilmang, ustoz, bo'g'ilmang, – dedim hovuridan tushirish uchun. – Ammo kitobga kiritayotganda baribir o'sha joyini tuzatish kerak... Siz tasvirlagan voqea qishda bo'ladi. To'g'rimi?

– To'g'ri, – dedi Said Ahmad aka. – Qahraton qishda bo'lgan. Hammasini o'z ko'zim bilan ko'rganman.

– Ishonaman, oqsoqol, ishonaman. Shunday qilib, qahraton qishda qamoqdagi barakka o't ketadi, to'g'rimi? Noinsof dejurniy, yuqoridan buyruq bo'lmaguncha barak eshigini ochmayman, menga desa hammasi yonib ketsin, deydi. Qancha odam jarohatlanadi, zaharlanadi, bir o'zbek yigit bechora kuyib o'ladi, to'g'rimi?

– To'g'ri, – dedi ustoz. – Mahbuslar paytavasini quritish uchun pechka ustiga ilib qo'ygan. Shundan o't chiqqan. Jezqazg'onning qishini ko'rmagansan-da! Izg'irinda hangragan eshak shamollab „vaspalena lo'kki“ bo'p-qoladi. Mahbuslar paytavasini quritmasa, oyog'i muzlab, tarashaga aylanadi-ku!

– Bunisini tushundim, oqsoqol. Shunday qilib, o'lgan yigitni qorga obchiqib tashlaydilar. To'g'rimi? Ertasiga muzlagan yerni ming mashaqqat bilan kavlab go'r qaziydilar. Mayyitni ko'mgach, buxorolik ikki askar bola Qur'on tilovat qiladi, to'g'rimi?

– To'g'ri. Bizga o'xshagan mahbuslar tilovat qilsa, baloga qolardi-da!

– Qur'on tilovat qilinayotganda osmonda uchib yurgan to'rg'aylar qabriston ustiga kelib, muallaq turib qoladi. Hatto sayrashni ham bas qiladi, to'g'rimi?

– To'g'ri. Shu... bolam, to'rg'ay ja aqlli qush bo'lar-kan-da!

– Shunaqa-ku, ustoz, qahraton qish bo'lsa, muzni ko'chirib, go'r kavlangan bo'lsa, „eshakni vaspalena lo'kki“ qiladigan sovuq bo'lsa, to'rg'ayga balo bormi?

Ustoz bir lahza sukutga ketdi. Chamasi, nima deyshni bilmas edi. Ammo zum o'tmay telefondan zardali ovozi keldi:

– San, yaramas, aqling yetmagan narsaga aralashma, xo'pmi? Mani to'rg'aylarim „zimniy“ to'rg'ay! Yozda ketib, qishda keladi, tushudingmi? I vapshe, bunaqa mayda-chuyda gaplarni ko'tarib yurma, xo'pmi?

...Shunday deyshga dedi-ku, hafta o'tmay hikoyaning o'sha joyini qoyilmaqom qilib tuzatib qo'ydi.

„YAQIN KELMA!“

Izboskandagi uchrashuvdan keyin o'tirish bo'ldi. Andijonga qaytib yurmasdan o'sha yerda qoladigan bo'ldik. Mezbonlar bizni mehmonxonaga kuzatib, qaytib ketishdi. Shunda allakimdan Andijonga ketaylik, degan taklif tushdi. Vaqt yarim kechadan oshgan, mashina yo'q.

– Xohlasang, mashinani men topaman! – dedi Said Ahmad aka.

Ko'chaga chiqdik. Bunaqa betartibliklarni uncha yoq-tirmaydigan Nosir Fozilov – tajang (Nosir akaning sochi ham, o'zi ham, boringki, gapi ham sariq. Tez jahli chiqadi. Ammo nihoyatda rostgo'y, dangalchi odam).

– Qo'y, sariq bolam, xunob bo'lma, hozir yo'lini qilamiz, – dedi Said Ahmad aka yupatib.

Nihoyat „Tez yordam“ mashinasi uchradi.

– Jon akalar! – dedi haydovchi elanib. – Sizlar uchun har qancha xizmatga tayyorman. Ammo bu „dejurniy“ mashina. GAI to'xtatsa, pravamni olib qo'yadi.

– Ishing bo'lmasin! – dedi Said Ahmad aka. – GAI to'xtatsa o'zim gaplashaman. Sen Nosir, bu yoqqa o'tir, sen bu yoqqa chiq!

Haydovchi bilib gapirgan ekan. Shaharga kiraverishda chindan ham mashinani GAI to'xtatdi.

– Ana, rasvo bo'ldim! – dedi haydovchi yig'lamsirab.

– Sen jim o'tir, melisa bilan o'zim gaplashaman, – Said Ahmad aka shunday dedi-da, mashina yoniga kelayotgan yosh leytenantga peshvoz chiqdi. Leytenant gap boshlamasidanoq to'xtatdi.

– Yaqin kelma, jon ukam, yaqin kelma! Joningdan umiding bo'lsa, yaqin kelma! Bola-chaqang bo'lsa kerak, yaqin kelma!

Leytenant esankirab qoldi. „Nima gap?“ deb so'ragan edi, Said Ahmad aka tushuntirdi:

– Bir ukamiz sariq bo'pqoldi. Ishonmasang, o'zing qarab ko'r!

Leytenant ikkilanibroq mashina kajavasining eshigini ochdi. Sap-sariq xira chiroq ostida, sap-sariq kushetkada xo'mrayib o'tirgan sap-sariq Nosir akani ko'rdi-yu, o'zini orqaga tashladi.

MUNDARIJA

Ikki karra ikki – besh 5

Hajviy hikoyalar

„Ajdar“ning tavbasi	243
Jinni bo'lish oson ekan	250
Shaharlik kuyov	256
Domlaning aytganini qil... ..	261
Osmondan tushgan pul	266
Jazo	269
Omadli jentlmenlar	272
G'aroyib sayohat	276
Mehmon otangdan ulug'	285
Moddiy yordam	289
Soat	293
So'qqabosh bevagina	296
„Ko'kyo'tal“	299
Qizil qarg'a	310
Osh	317
Men, buvam va rangli televizor	323
Yubiley	330
Naim sataroshning „ohoni“	336
O'ldi – aziz bo'ldi	342
„Soqov“ laycha	352
„Butilka“ hoji	354
Usta ko'rgan shogird	358
„Farmonbibi plyus“	363

Tug‘ma iste‘dod	370
Musofir bo‘lmaguncha	374
„Quloqqa aytiladigan“ gap.....	387

Tabassumga moyil gaplar

„Jazo“	392
Hamjihatlik	392
Toshkent aeroportidagi suxandon e‘loni.....	393
Iqror.....	393
„Tanishuv“	394
Ayol psixologiyasi.....	395
Erkak psixologiyasi	395
Chol.....	396
„Shtandartenfyurer“	398
Eng sayroqi qush	401
„Tadbiykoy“	401
Alla.....	403
„Onasi o‘pmagan“	404
„Hayajonlanmang“	404
Eng „aniq“ javob	406
Notavon ko‘ngil.....	408
„Aqling yetmagan narsaga aralashma“	409
„Yaqin kelma!“	411

Adabiy-badiiy nashr

O‘TKIR HOSHIMOV

TANLANGAN ASARLAR

O‘ZBEKNING SODDASI

Hajviy qissa va hikoyalar

„Nurli dunyo“ nashriyot uyi
Toshkent – 2023

Muharrir	<i>Abdurahmon Jo‘rayev</i>
Badiiy muharrir	<i>Bahodir Ibragimov</i>
Musahhih	<i>Malika Kamolova</i>
Sahifalovchi	<i>O‘g‘iloy Qurbonova</i>

05.04.2023 da bosishga ruxsat etildi. Qog‘oz bichimi 84×108 ¹/₃₂.
Ofset qog‘ozi. „Times“ garniturasida ofset usulida bosildi.
Shartli bosma tabog‘i 21,84. Adadi 5000.
Shartnoma № 02-23.

„Nurli dunyo“
Mas‘uliyati cheklangan jamiyat
Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 23-mavze, 42-uy.

Hoshimov, O'tkir.

O'zbekning soddasi. [Matn]: hajviy qissa va hikoyalar /

H 71 O'. Hoshimov; – T.: „Nurli dunyo“ nashriyot uyi, 2023. – 416 b.

ISBN 978-9943-8880-6-7

UO'K: 821.512.133-32

KBK 84(5O')6

Otkir Hoshimov

O'ZBEKNING SODDASI

IKKI KARRA IKKI – BESH!

HAJVIY QISSA VA HIKOYALAR

ISBN 978-9943-8880-6-7

9 789943 888067